ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
ISSN 1011 - 727X

FAHİR ARMAOĞLU
MEHMET ŞAHİNGÖZ
SALİM CÖHCE
MUSTAFA ESKİ
RAMAZAN BOYACIOĞLU
FUAT AVCI
NEZAHAT DEMİRHAN
CEMAL AVCI
RAMAZAN ACUN
AZMİ SÜSLÜ
REŞAT GENÇ
ÖMER KÜRKÇÜOĞLU
YÜKSEL İNAN
HÜSEYİN BAĞCI
İSMET GİRİTLİ
GÜVEN DİNÇER
NURİ KÖSTÜKLÜ
ABDÜLKADİR YUVALI
IŞILAY SAYGIN
METE TUNCOKU
ENVER KONUKÇU
ZEKİYE KOPAÇLI

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIII MART 1997 Sayı : 37

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
ISSN 1011 - 727X

FAHİR ARMAOĞLU
MEHMET ŞAHİNGÖZ
SALİM CÖHCE
MUSTAFA ESKİ
RAMAZAN BOYACIOĞLU
FUAT AVCI
NEZAHAT DEMİRHAN
CEMAL AVCI
RAMAZAN ACUN
AZMİ SÜSLÜ
REŞAT GENÇ
ÖMER KÜRKÇÜOĞLU
YÜKSEL İNAN
HÜSEYİN BAĞCI
İSMET GİRİTLİ
GÜVEN DİNÇER
NURİ KÖSTÜKLÜ
ABDÜLKADİR YUVALI
IŞILAY SAYGIN
METE TUNCOKU
ENVER KONUKÇU
ZEKİYE KOPAÇLI

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIII MART 1997 Sayı : 37

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

T.C.
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI'NDAN

KAMUOYUNA DURUYU

Güçlü bir devlet olduğu halde, zamanla bilimsel düşünce ve çağdaşlıktan uzaklaştığı için ve özellikle Batı'nın asırlarca sürdürdüğü parçalama siyaseti sonucu tarihe karışan Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Yüce Atatürk'ün önderliğindeki milli mücadeleyle mucizevi biçimde kurulan ve milliyetçilik, halkçılık, laiklik ve sosyal hukuk devleti temeline dayanan Cumhuriyetimiz, 75. Yıldönümü'nün yaklaştığı bir dönemde ciddi tehditlerle karşı karşıyadır. Kendi varlığını da Cumhuriyet'e borçlu birtakım kişi ve kuruluşların böylesine çelişki dolu bir ihanet içinde olması hazindir. Bu çevrelerin ülkemizi bölmek isteyen iç ve dış düşmanlarla işbirliği içinde olduğu da ibretle izlenmektedir. Ülkemizi, Atatürk döneminde olduğu gibi, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel açılardan istikrarlı ve dinamik bir yapıya kavuşturmak için bütün kurum, kuruluş ve kişiler, etkin bir seferberliği daha fazla zaman yitirmeksizin başlatmalıdırlar.

Bu yolda, her zamanki gibi, üzerimize düşen görevi yerine getirmeye hazır olduğumuzu Yüce Türk Ulusu'na saygıyla duyururuz.

Atatürk Araştırma Merkezi

Bilim Kurulu Üyeleri

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ : KAMUOYUNA DUYURU

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU : Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927 - 1928 1

DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİNGÖZ : Lozan Türk Yurdu 31

DOÇ. DR. SALİM CÖHCE : Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları 77

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA ESKİ : Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kastamonu'da Yapılan İki Mülâkat 89

YRD. DOÇ. DR. RAMAZAN BOYACIOĞLU : Atatürk'ün Hilafetle İlgili Görüşleri 99

E. KORG. FUAT AVCI : Bir Fotoğraf ve Anılar 137

DR. NEZAHAT DEMİRHAN : Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları 141

UZMAN CEMAL AVCI : Atatürk Araştırma Merkezi'nin "Atatatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyoğrafyalarının Hazırlanması ve Bu Eserlerin Türkiye'ye Kazandırılması Projesi" Hakkında 151

YRD. DOÇ. DR. RAMAZAN ACUN : Atatürk Bibliyografyası Projesi Veri Tabanı 161

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ 'NCE DÜZENLENEN PANEL VE KONFERANS KONUŞMA METİNLERİ

CUMHURİYET DÖNEMİ DIŞ POLİTİKAMIZIN TEMEL NİTELİKLERİ PANELİ

PROF. DR. AZMİ SÜSLÜ'nün Paneli Açış Konuşması 179

PROF. DR. REŞAT GENÇ'in Konuşması 181

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU'nun konuşması 183
PROF. DR. ÖMER KÜRKÇÜOĞLU'nun konuşması 191
PROF. DR. YÜKSEL İNAN'ın konuşması 197
DOÇ. DR. HÜSEYİN BAĞCI'nın konuşması 203

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KONFERANSLARI

PROF. DR. İSMET GİRİTLİ : Atatürk İlkeleri ve İnkılâpçılığa Dair..... 215

ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKAN VEKİLİ
SAYIN GÜVEN DİNÇER : Ankara'nın Başkent Oluşunun Anlamı 225

DOÇ. DR. NURİ KÖSTÜKLÜ : Milli Mücadele'de Türk Çocukları ve Bir Destan..... 249

PROF. DR. ABDÜLKADİR YUVALI : Atatürk ve Milli Mücadele.... 265

DEVLET BAKANI
SAYIN IŞILAY SAYGIN : Konferans Mesajı 279

PROF. DR. METE TUNCOKU : Modernleşmede Japon Modeli ve Türkiye..... 283

PROF. DR. ENVER KONUKÇU : Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Bolu ve Sakarya Gezileri..... 293

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ'NDEN HABERLER

ZEKİYE KOPAÇLI : Atatürk Araştırma Merkezi Kitaplığına 1996 Yılında Gelen Yayınlar..... 319

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIII MART 1997 Sayı : 37

TÜRKİYE'DEKİ AMERİKAN OKULLARI KRİZİ 1927 - 1928

(Bir Laiklik - Milliyetçilik Olayı)

Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU*

Amerika, 2 Nisan 1917 de Almanya'ya savaş ilân ederek, I. Dünya savaşına katılmasına rağmen, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin Amerika ile normal ilişkilerini devam ettirmesi, Almanya'yı rahatsız etmiş ve Almanya'nın baskısı üzerine Osmanlı Devleti, 20 Nisan 1917 de, Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Fakat Amerika'ya savaş ilân etmemiştir.

Osmanlı Devleti ilişkilerini keserken, Hariciye Nâzırı Ahmet Nesimi Bey, Amerikan büyükelçisinden özür dilediği gibi, Anadolu ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarına ve misyonerlik müesseselerine dokunulmayacağı hususunda da teminat vermiştir. [1]

1914 yılında Türk topraklarındaki Amerikan okullarının sayısı 426 olup, 17 misyoner merkezi ile 9 tane de Amerikan hastanesi bulunmaktaydı.[2]

Amerika ile Türkiye arasında savaş hali sözkonusu olmadığı için, Amerika, Müttefikler'in (İngiltere, Fransa ve İtalya) ısrarlarına rağmen, Lozan Konferansı'na sadece "gözlemci" olarak katılmakla yetinmiştir. Lâkin bu "gözlemci"lik statüsü sözde kalmış ve Konferans sırasında,

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi

1 Bk.: Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991, s. 19

2 Doç. Dr. Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,** Ankara, Akçağ, 1991, s. 78. Bu eserin 63 - 243 üncü sayfalarında Amerikan okulları hakkında gayet ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Amerika'nın çıkarları" gereçkesi ile, Amerikan delegasyonu bütün müzakerelere gayet aktif bir şekilde katılmıştır.[3]

Diğer taraftan, Türk başdelegesi İsmet Paşa da, daha Konferans'ın başından itibaren, Amerikan delegasyonu ile yakın ilişkiler kurmaya çalışarak, Müttefikler'e karşı Amerika'yı, Türkiye'nin yanına çekmek istemiştir. Lâkin bu politikanın başarılı olduğu söylenemez.

Bundan başka İsmet Paşa, yine bu politika çerçevesinde, daha ilk günden itibaren, Amerika ile bir anlaşma imzalamak ve iki devlet arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlamak istemiş ise de, Amerikan delegasyonu başlangıçta buna da yanaşmamıştır. Amerika, Türkiye'nin önce Müttefikler'le sorunlarını çözmesini, yani Türkiye ile Müttefikler arasında barışın imzalanmasını görmek istemiştir. Nitekim, Lozan Antlaşması'nın artık kesin şeklini almaya başlamasından sonra, yani Mayıs 1923'ten itibaren, Türkiye ile Amerika arasında bir antlaşmanın müzakereleri başlamış ve bu müzakereler[4], 6 Ağustos 1923'de, resmî adı "Genel Antlaşma" ("General Treaty") olan, 32 maddelik Türkiye - Amerika Lozan Antlaşması imzalanmıştır.[5] Yine aynı gün, bir de 12 maddelik, suçluların iadesi anlaşması imzalanmıştır.[6]

Bu, Türk - Amerikan Lozan Antlaşması'na, biraz aşağıda tekrar döneceğiz.

Ne var ki, Türk - Amerikan Lozan Antlaşması, Amerikan hükümetinin bir kaç teşebbüsüne rağmen, Amerikan Senatosu tarafından onaylanmamıştır. Sebep olarak, antlaşmanın, Ermeni sorununu hiç nazarı itibare almamış olması ve bir de, kapitülâsyonların ilgasını kabul etmesi gösterilmiştir.

---

3 Bu konuda bak.: Fahir Armaoğlu, **Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika,** BELLETEN, Cilt LV, Sa. 213, Ağustos 1991, s. 483 - 527.

4 Bu müzakereler için. bak.: **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1923,** Vol. II, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1938, p. 1040-1152.

5 Bu anlaşmanın metni için bak.: Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri,** s. 90 - 103; **Papers Relating ... 1923** Vol. II, p. 1153-1166.

6 Metin: Armaoğlu, **aynı eser,** s. 104-109; **Papers Relating ... 1923,** Vol. II, p. 1167-1171.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu antlaşma, son defa Amerikan Senatosu'nda 18 Ocak 1927'de oylanmış ve 34 aleyhte ve 50 lehde oy almış olmasına rağmen, üçte iki çoğunluğu sağlayamadığından, reddedilmiş sayılmıştır.

Oylamanın sonucu 28 aleyhte ve 56 lehde olmuş olsaydı, antlaşma onaylanmış olacaktı. Yani, onay için 6 oy eksik gelmiştir.

Oylamanın küçük bir oy farkı ile kaybedilmiş olması, Senato'nun bir hayli olumlu havasını yansıttığından, Amerikan Hükümeti, Türkiye ile diplomatik ilişkilerini başka bir yolla kurmaya karar vermiş ve iki hükümet arasında, 17 Şubat 1927 de bir **modus vivendi** imzalanarak, 1917 Nisanından beri kesik olan resmî ilişkiler tekrar kurulmuş[7] ve Amerika'nın Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki ilk büyükelçisi **Joseph C. Grew**, 18 Eylül 1927 günü İstanbul'a gelmiş ve 12 Ekim 1927 günü de Ankara'da güven mektubunu Atatürk'e sunarak göreve başlamıştır.[8]

***

Büyükelçi Grew'nun Ekim 1927 de resmen göreve başlamasından hemen sonra, Kasım 1927'den itibaren, Türkiye'deki Amerikan okulları konusu gündeme gelmiştir. Tâbir caizse, Grew, ayağının tozunu silmeden bu Amerikan okulları sorununun içine girmek zorunda kaldı.

Savaş ve Millî Mücadele sırasında, özellikle Anadolu'daki Amerikan okullarının bir çoğu kapanmış bulunuyordu. 1927 yılında, bu okulların durumu şöyledir[9]: İzmir'de Milletlerarası Yüksek Öğretim Enstitüsü (International College - İzmir) ile, 8 ilk ve orta okul düzeyinde Amerikan ku-

7 **modus vivendi**'nin metni: Armaoğlu, **Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri,** s. 111-112; **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1927**, Vol. III, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1942, Department of State Publication 172-9, p. 795 - 797.

8 Ankara, 13 Ekim 1923 de Cumhuriyet'in başkenti olmasına rağmen, yabancı elçilikler, bir süre İstanbul'dan Ankara'ya nakletmemek hususunda direnmişlerdir. Bu sebeple, Amerikan Büyükelçisi Grew da, İstanbul'daki Büyükelçiliğe yerleşmiş ve Güven Mektubu'nu vermek için Ankara'ya gitmiştir. Mamafih, İstanbul'daki Büyükelçiliğin yanında, Ankara'da da, bir Başkâtibin yönetiminde bir Kançılarya, Türk Dışişleri ile devamlı temas halinde bulunuyordu. Amerikan Büyükelçiliği 1928 yılı Eylülünde İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiştir.

9 Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,** p. 79.

Levent Sahverdi Arşivi

rumu mevcuttur. Bu 8 okul şunlardır: Adana, Merzifon, İzmir, Tarsus ve Bursa ile İstanbul'da 3 tane okul.

Bu okullar, 19. yüzyıl içinde, esas itibarile misyoner kuruluşları tarafından ve Hıristiyanlığı yayma amacı ile açılmışlardı. Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Ermenilerin, genellikle Amerikan okullarından yetiştikleri ve hatta Ermeni terör örgütlerinin de bu Amerikan okullarını karargâh olarak kullandıkları, bilinen gerçeklerdendir. Bunun klâsik örneği, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin, 1892 - 1893 Merzifon ayaklanmalarında Hınçak Komitesi'nin karargâhı olmasıydı.

Bundan dolayıdır ki, Lozan Konferansı'nda, yabancı okulların Türk topraklarından tümden çıkarılması için mücadele verilmiş, fakat ancak belirli bir noktaya kadar başarı sağlanabilmişti. Bu noktaya da biraz aşağıda tekrar geleceğiz.

Diğer taraftan, Türkiye'deki bu Amerikan okulları, resmen Amerikan hükümetine bağlı olmayıp, yani **resmî** nitelikleri bulunmayıp, kısaca **"American Board"** denen bir dinsel kuruluşa bağlıydılar. Ayrıca, İstanbul'daki **"Bible House"** da, hem Hıristiyanlık progpagandası için çalışıyor ve hem de bu Amerikan okulları ile yakından ilgileniyordu.

Söylediğimiz gibi, Grew, daha ayağının tozunu silmeden, "American Board" tarafından, bu okullar sorunu ile karşı karşıya getirilmiş ve Amerikan Büyükelçiliğinden Türk Dışişleri Bakanlığı'na verilen 3 Kasım 1927 tarihli bir muhtırada, savaş sırasında geçici olarak kapatılmış bulunan Amerikan okullarının yeniden açılması hususunda "American Board"ın, 1 Mayıs 1925 te ilk başvurusunu yaptığı belirtilerek, bu okulların açılmasına izin verilmesi istenmiştir.[10]

"American Board"ın Amerikan okullarının yeniden açılması için başvurduğu tarih, gerçekten ilginçtir. Zira, başvuru tarihi, T.B.M.M.'nin,

10 Muhtıranın metni: **Papers Relationg ... 1927**, III, p. 809 - 810.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti ile Hilâfet'in ilgasına daiar kanunları kabul ettiği 3 Mart 1924 tarihinden 14 ay sonrasına rastlamaktaydı. Yani, Türkiye Cumhuriyeti, kendi eğitim sistemini laikleştirirken ve özellikle çocukların eğitimini İslâm'ın etkisinden kurtarıp, akılcı ve çağdaş eğitime yönelirken, Amerikan misyonerleri, Hıristiyan dinini yayma amacını taşıyan okulların açılmasını istemekteydiler.

Konu, tam anlamı ile **"laik - dinci eğitim"** çatışmasından başka bir şey değildi.

Yine, sözünü ettiğimiz muhtırada, 30 Ekim 1914 den önce, yani Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği tarihten önce **varlıkları kabul edilmiş olan,** özellikle şu Amerikan okullarının açılmasına izin verilmesi istenmekteydi: **Sivas** Amerikan Kız Lisesi, **Sivas** Amerikan Erkek Koleji, **Maraş** Amerikan Kız Lisesi, **Gaziantep** Amerikan Kız Lisesi, **Gaziantep** Amerikan Erkek Koleji, **Talas** Amerikan Kız Lisesi, **Talas** Amerikan Erkek Lisesi, **Kayseri** Ana Okulu.[11]

Bunların içinde, öğretmen kadrolarının hazır olması sebebile, özellikle, **Talas** Amerikan Erek Lisesi ile **Maraş** Amerikan Kız Lisesi'nin hemen açılması öncelikle istenmekteydi.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bu Amerikan okullarının yeniden açılması sorununda, Amerikan Hükümeti, konuya **"resmen"** ("officially") buluşmamaya çalışır görünmüş ve "American Board"ın okullar konusundaki girişimlerine "resmî destek" vermeme politikasını benimsemiştir. Bu sebepten, Amerikan belgelerinde hep "informally", yani "gayrı resmî" teşebbüs deyimi kullanılmıştır.[12]

---

11 **Papers Relating ... 1927,** III, p. 810. Bu belgede, bazı okullar için "Lycée", bazı okullar için "College" deyimi kullanılmaktadır.

12 Bak.: Grew'den Amerikan Dışişleri Bakanı Kellogg'a 5 Kasım 1927 günlü telgraf **Papers Relating ... 1927,** III, p. 804 - 805; Kellogg'dan Grew'ya 8 Kasım 1927 günlü telgraf, **Papers Relating ... 1927,** III, p. 805.

Levent Şahverdi Arşivi

Hatta, Dışişleri Bakanı Kellogg'un, Grew'ya 8 Kasım 1927 günlü telgrafında, Türk Hükümeti ile temaslarında, Amerikan okullarının yeniden açılması konusunu **"resmî bir sorun"** haline getirmemesi gerektiği bildirilmekteydi.

Ne var ki, "gayrı resmîlik ""resmî"liğe rahmet okutacak kadar yoğun bir baskı haline gelmekten geri kalmayacaktır.

Konunun gelişmelerine girmeden önce, iki önemli noktanın da belirtilmesi gerekmektedir.

Birincisi, Amerikan okulları konusunda, Türk Dış İşleri Bakanlığı ile, Atatürk'e ve inkılâplara inanmışlığın âbidesi ve ülkede **millî kültür ve millî eğitim**'i gerçekleştirmeye kararlı, genç ve idealist, Millî Eğitim Bakanı (o zamanki adı ile Maarif Vekili) **Mustafa Necati Bey** arasındaki görüş ayrılığı ve Mustafa Necati Bey'in, genel olarak yabancı okullar ve özel olarak da Amerikan okulları konusundaki görüşlerini egemen kılmasındaki başarısıdır.[13]

İkinci olarak belirtilmesi gereken bir husus da, bu okullar anlaşmazlığında veya Amerikan okullarının yeniden açılması sorununda, Amerikan tarafının dayandığı hukukî delil veya belgelerin çürüklüğüdür.

Şimdi bu iki konuya anahatları ile değinelim.

***

Yukarda sözünü ettiğimiz, Amerikan Büyükelçiliği'nin 3 Kasım 1927 tarihli muhtırasında belirtildiğine göre, 1927 Şubatında imzalanan **modus vivendi** ile iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin başlaması üzerine, "American Board", Amerikan okullarının açılması hususunda ikinci bir başvuruda bulunmuş ve konu, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Heyeti ("Educational Council") tarafından incelenerek, bu okulların açılma-

13 Mustafa Necati Bey için bak.: M. Rauf İnan, **Mustafa Necati,** Ankara, Saim Toraman Matbaası, 1980; Kenan Okan, **Mustafa Necati,** Ankara, 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

sının yararlı olacağı hususunda olumlu görüş bildirmiştir. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı da, Millî Eğitim Bakanlığı ile temasa geçtiğinde, yine olumlu cevap verilmiştir.

Fakat buna rağmen, 1927 Kasım ayı geldiğinde, bu okulların açılması için gerekli izni, Millî Eğitim Bakanlığı vermemiş bulunuyordu.

Amerikan Büyükelçiliği'nin 3 Kasım 1927 günlü muhtırasına, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Büyükelçi Grew'ya yazdığı 13 Kasım günlü bir mektupla cevap vermiştir.

Bu mektupta, söz konusu Amerikan okullarının açılmasının yararlı olup olmayacağına, Millî Eğitim Bakanlığı'nın karar vermesi gerektiği, karar olumlu olursa, o zaman bu okulların açılması konusunun **müzakere edilebileceği** belirtildikten sonra, yeni bir unsur olarak, Anadolu'daki Amerikan okullarının gayrımenkullerinin satın alınması hususunun da ele alınabileceği bildiriliyor ve bu satın alma konusunun müzakeresi için bu okulların bir temsilci tayin etmesi de isteniyordu.[14]

Tevfik Rüştü Bey'in, okulların satın alınmasından söz etmesi, Büyükelçi Grew'yu şaşırtmış görünmekle beraber, kendisinin "American Board" ile temasları sonucu, bu kuruluşun dosyalarının incelenmesinden, Merzifon, Sivas ve Harput'taki okulların satın alınmasının daha önce de söz konusu olduğu anlaşılmıştır.[15]

Diğer taraftan, Tevfik Rüştü Bey'in Grew'ya 13 Kasım günlü mektubunun ifadesinden anlaşılmaktaydı ki, Millî Eğitim Bakanlığı, yani Mustafa Necati Bey, bu okullar konusundaki karar yetkisini kendi elinde tutmak istiyordu ve bu konuda Dışişleri Bakanlığı'nı geri plâna itiyordu.

Yine aynı çerçevede ilginç bir nokta da, Tevfik Rüştü Bey'in, Büyükelçi Grew'dan, okulların satın alınması müzakereleri için okulların, yani "American Board'ın, bir **temsilci** tayin etmesini istemesiydi. Bununla, Millî Eğitim Bakanlığı, okullar konusunda, Amerikan Büyükelçiliği'ni

14 Tevfik Rüştü Bey'in Büyükelçi Grew'ya 13 Kasım 1927 günlü mektubunun metni: **Papers Relating ... 1927,** III, p. 810.

15 Büyükelçi Grew'dan Tevfik Rüştü Bey'e 2 Aralık 1927 günlü mektup, **aynı kaynak**, p. 812.

Levent Şahverdi Arşivi

aradan çıkarıp, sadece okulları veya bunların bağlı olduğu "American Board"ı kendisine muhatap saydığını göstermek istiyordu.

Aynen, Lozan Konferansı'nda olduğu gibi, Amerika ve Amerikan Büyükelçiliği gûya konuya "resmen" dahil olmamış görünüyor, fakat konunun bütün ayrıntıları ile yakından ilgilenmekten de kaçınmıyordu.

Mustafa Necati Bey'in, okullar konusundaki kesin yetkisini kendi elinde tutmak istediği, Grew'nun 30 Aralık 1927 de Vaşington'a gönderdiği telgrafta da belirtilmektedir.[16] Bu telgrafa göre, İstanbul'daki "Bible House" temsilcisi Şükrü Bey isminde birisi, Millî Eğitim Bakanlığı Talim-Terbiye Heyeti'nden Avni Bey ile görüşmelerde bulunduğunda, Avni Bey, Bakan Mustafa Necati Bey'in, "Bible House"u, sadece Hıristiyanlık propagandası yapan bir kuruluş olarak gördüğünü, bu kuruluşun, Türk kanunlarının verdiği imkânlar ölçüsünde yayın faaliyetine devam edebileceğini, fakat Bakan'ın, Amerikan okulları konusunda "Bible House"u asla kendisine muhatap kabul etmediğini, Şükrü Bey'e söylemiştir.

Bu da, Mustafa Necati Bey'in, bu okullar sorununa Amerikan Hükümetinin burnunu sokmasından asla hoşlanmadığının bir başka işaretiydi. Bakan, sadece "American Board"u kendisine muhatap almak istiyordu.

Nitekim, Grew'nun, anılarında belirttiğine göre, o sırada (Kasım 1927 başı) Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in, Dışişleri Bakanlığı'nın, Amerikan okullarının açılmasına hiçbir itirazı olmadığını, fakat karar ve yetkinin Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'e ait olduğunu söylediğini belirttikten sonra, "**sonunda konu Necati Bey'in elinde kaldı**" demektedir.[17]

---

16 Telgrafın metni: **aynı kaynak**, III, p. 810 - 812.

17 Joseph C. Grew, **Turbulent Era,** Vol. II, Boston, Houghton Mifflin Co., 1952, p. 747. Büyükelçi Grew, bu okullar sorununda Mustafa Necati Bey'in tutumu dolayısile, kendisine karşı, nefrete varan bir antipatiye sahip olduğunu, anılarında gizlemeye gerek görmemiştir. Mamafih, Rahmetli Mustafa Necati Bey'in de Grew hakkındaki duygularının, Grew'nunkinden daha farklı olduğu söylenemez. Nitekim, o zamanlar âdet olduğu üzere, 29 Ekim Balosunda, Büyükelçi Grew, Mustafa Necati Bey'le tanıştırılmak istendiğinde, Mustafa Necati Bey arkasını dönüp gidivermiştir. Grew, Mustafa Necati Bey'in bu hareketinin muhtemel sebepleri arasında, kendisinin "şarhoş" olması gibi pek de saygılı olmayan bir ifadeye yer vermektedir. Bak.: **Turbulent Era,** II p, 741

Levent Şahverdi Arşivi

Buna rağmen, Büyükelçi Grew'nun, işin peşini bırakmak istemediği görülmekteydi. Tevfik Rüştü Bey'in, 13 Kasım tarihli mektubunda, okulların açılmasının, bu okulların satın alınması konusu ile birlikte ve "American Board" ile müzakerelerde ele alınması gerektiğini belirtmesine karşılık Büyükelçi Grew, Tevfik Rüştü Bey'e yazdığı ve yukarda sözünü ettiğimiz 2 Aralık 1927 günlü mektubunda, okulların açılması ile, bunların satın alınması konularının ayrı ayrı ele alınmasında ısrar etmiştir. Hatta önce okulların açılma izninin verilmesini, sonra da satın alma işinin müzakere edilmesini istemekteydi.

Burada oynanmak istenen oyun gayet açıktı. Okullar faaliyete geçtikten sonra, elbetteki bunların satın alınması işi, hemen hemen imkânsız hale gelecekti. Halbuki, şimdi bu okullar kapalı olduğuna göre, satın alma müzakereleri daha kolaylıkla yapılabilirdi.

1928 Ocak ayında Bursa Amerikan Kız Lisesi olayı patlak verdiğinde, Amerikan okullarının açılması veya satın alınması konusu henüz bir çözüme ulaşmamıştı.

* * *

İkinci konuya gelince: Bu tartışmalar içinde, Türkiye'deki Amerikan Büyükelçiliği ile Vaşington'daki Dışişleri Bakanlığı arasında geçen yazışmalarda, Amerikan tarafının, okulların açılması konusunu bazı belgelere dayandırmak istediği görülmüştür.

Amerika'nın dayanmak istediği birinci belge Lozan Antlaşması olmuştur. Amerika'ya göre, Türk Başdelegesi İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923 tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyan başdelegelerine yazdığı bir mektupla, 30 Ekim 1914 den önce (Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği tarih) **varlığı resmen tanınmış**, dinî, eğitim, sağlık ve hayır kuruluşlarının Türkiye'de de devamını Türkiye'nin kabul ettiğini ve bu kuruluşlara, benzeri Türk kuruluşlarından farklı muamele yapılamayacağını bildir-

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Üç devletin temsilcileri de, verdikleri cevaplarda, İsmet Paşa'nın bu beyanını kabul ettiklerini belirtmişlerdir.(18)

Amerika, Lozan Antlaşması'nı imza etmediğine ve söz konusu mektuplar Türkiye ile diğer üç müttefik devlet arasında teati edildiğine ve bu üç devletin Türkiye'deki kuruluşlarına ait bulunduğuna göre, İsmet Paşa'nın mektubunun, Türkiye açısından, Amerika'ya karşı da bir taahhüt veya mükellefiyet ifade etmesi, **hukuken** mümkün değildir.

Amerikan Hükümeti, ikinci olarak, İsmet Paşa'nın Lozan'da Amerikan Başdelegesi Joseph Grew'ya yazdığı 4 Ağustos 1923 tarihli bir mektuba da dayanmaktaydı. Bu mektuptan önce, bu mektubun hangi vesile ile yazıldığını açıklamamız gerekir.

Başta da belirttiğimiz gibi, İsmet Paşa Lozan Konferansı sırasında Amerika ile diplomatik ilişkiler kurulmasına çalışmış, fakat Amerika, Lozan Konferansı kesin sonuca ulaşmadan, Türkiye ile herhangi bir antlaşma imzasına yanaşmamıştır. Sonunda, Mayıs 1923 ten itibaren Türk - Amerikan müzakereleri başlamış ve bu müzakereler 6 Ağustos 1923 tarihli bir antlaşmanın imzası ile sonuçlanmıştır. İşte bu sırada İsmet Paşa, 4 Ağustos 1923 günü Grew'ya yazdığı bir mektupta[19], Müttefik temsilcilerine yazdığı 24 Temmuz 1923 tarihli mektupdan söz ederek ve o mektubun bir suretini de ekleyerek, Türkiye'nin üç müttefik devlete karşı, okullar v.s. hakkındaki taahhütlerinin, Türkiye'deki Amerikan okul v.s. kuruluşları için de geçerli olacağını bildirmiştir.

Ne var ki, bu mektubun, bir parçasını teşkil ettiği 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşması da Amerikan Senatosu tarafından onaylanmayıp reddedildiği için, dolayısile bu antlaşma da yürürlüğe giremediğinden,

---

18 İsmet Paşa'nın 24 Temmuz 1923 tarihli mektubu ile, üç devlet temsilcilerinin kabul beyanlarının metinleri: T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Lozan,** Ankara, 1973, s. 87 - 88, İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları,** Cilt I, (1920 - 1945), Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yayını, 1989 (2. baskı), s. 222-226.

19 Mektubun metni: **Papers Relating ... 1923,** Vol. II, p. 1141-1142.

Levent Şahverdi Arşivi

hukuken bir varlığı yoktu ve bu belge de hukuken bir dayanak teşkil edemezdi.

Amerika üçüncü olarak, 17 Şubat 1927 tarihli **modus vivendi**'ye dayanmaktaydı. **Modus vivendi**'nin metninde Amerikan okulları v.s. ile ilgili hiç bir ifade ve cümle yer almamıştır. Amerika'nın bu belgeye dayanmasının sebebi, **modus vivendi**'nin 2. maddesinin "b" paragrafında, 6 Ağustos 1923 tarihli "Genel Antlaşma"ya atıfta bulunulmasıydı. Buna göre, Amerikan Hükümeti 6 Ağustos 1923 antlaşmasını Kongre'nin onayından geçirmeye çalışacaktı ve bu onay sağlandığı takdirde de 6 Ağustos antlaşması yürürlüğe girecek ve **modus vivendi**'nin yerini alacaktı. Bu durumda da, tabiatile, İsmet Paşa'nın 4 Ağustos 1923 günlü mektubu da, antlaşmanın kendisi ile birlikte yürürlüğe girmiş olacaktı.

Lâkin, 6 Ağustos 1923 antlaşması Amerikan Senatosu tarafından hiç bir vakit onaylanmadı ve dolayısıyla, İsmet Paşa'nın 4 Ağustos 1923 mektubunun **hukukîlik** kazanması da mümkün olmadı.

Böylece Amerika, kendisinin geçersiz hale getirdiği belgelerde hukukî dayanak aramak gibi bir garabete maruz kaldı ve kendi kazdığı kuyuya düştü.

Bu sebepten olsa gerek, Amerika, bu okulların açılması konusunu **"resmî"** niteliğe sokmaktan kaçınarak, teşebbüslerini **"gayrı resmî"** ("informal") çerçevede tutma politikasını gütmüştür.

Yine bu sebepten olsa gerek, Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg da, Grew'ya, söz konusu belgeleri kullanma konusunda kesin talimat vermekten kaçınmış ve bu konuda Grew'nun kendi takdirini kullanmasını istemiştir.[20]

* * *

Amerikan okullarının yeniden açılması sorunu bu safhada iken, Bursa Amerikan Kız Koloji'nde patlak veren bir olay, sorunu tam bir kriz haline getirdi.

20 Bak.: **Papers Relating ... 1927**, p. 805.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa Olayı ile ilgili olarak yayınlanmış Amerikan belgeleri, **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1928**, Vol. III (Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1943, Department of State Publication 1841) sayfa 964 - 981 de yer almıştır.

Bununla beraber, bu konudaki ayrıntılı bilgiler, Büyükelçi Joseph Grew'nun **Turbulent Era** adlı anılarının ikinci cildinde de yer almış bulunmaktadır. Ayrıca, belgelerdeki bazı bilgiler Grew'nun anılarında yer almamış iken, belgelerde bulunmayan bazı bilgiler de Grew'un anılarında verilmiştir. Bu sebeple, **Bursa Olayı**"nın açıklamalarını, yani Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kriz olarak ortaya çıkışının hikâyesini, bu iki kaynağa dayandıracağız.

* * *

Grew'nun, anılarında belirttiğine[21] ve Grew'nun 1 Şubat 1928 günü Vaşington'a gönderdiği telgrafa göre[22], Bursa olayı şudur:

144 öğrencinin okuduğu[23] Bursa Amerikan Kız Koleji'nin üç Türk öğrencisi[24], Amerikalı öğretmenleri **Miss Edith Sanderson**'ın etkisile **Hıristiyan** olmuşlardır. Bu öğrenciler, bu olayı, yataklarının altına sakladıkları anı defterlerine de ayrıntılı bir şekilde yazdıklarından[25], olayın açığa çıktığı tarihten iki ay kadar önce, yani Kasım 1927 sonu veya Aralık 1927 başında, bu anı defterlerinin bazı kız arkadaşları tarafından çalınması ve Millî Eğitim Bakanlığı makamlarına durumun bildirilmesi üzerine olay öğrenilmiştir.

---

21 Bak.: Grew, **Turbulent Era,** Vol. II, p. 755 - 758.

22 **Papers Relating ... 1928,** II, p. 966 - 969.

23 Bu sayıyı Grew, **Turbulent Era,** II, p. 755, 2 no.lu dipnotunda vermektedir.

24 Büyükelçi Grew, Vaşington'a 22 Ocak 1928 günlü telgrafında (**Papers Relating**... 1928, III, p. 964) söz konusu öğrenci sayısını 4 olarak vermiş iken, anılarında bu sayıyı 3 olarak göstermektedir ki, doğru sayı 3 tür.

25 Grew, Vaşington'a gönderdiği 1 Şubat 1928 tarihli telgrafında, üç kız öğrencinin, anı defterlerini yastıklarının altına sakladığını söylerken (**Papers Relating ... 1928**, III, p. 967), anılarında (**Turbulent Era,** II, p. 756) defterlerin yatak altında saklandığını söylemektedir ki, bu ikincisi daha makul görünmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Eğitim Bakanlığı olayı derhal incelemeye almış ve haber 22 Ocak 1928 sabahı yayınlanan Türk gazetelerinde yer almıştır.

31 Ocakta Millî Eğitim Bakanlığından yapılan açıklamada, Bursa'daki Amerikan Koleji'nde aktif din propagandasının yapıldığının kesin olarak tesbit edildiği, okulun kapatıldığı ve sorumlular hakkında da adlî kovuşturma yapılacağı bildirilmekteydi[26]

Büyükelçi Grew, olayın açıklandığı 22 Ocak günü Vaşington'a gönderdiği telgrafta[27], Türk kanunlarının okullarda din propagandasını yasaklamış olması dolayısıyla, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Bursa'ya müfettiş gönderdiğini ve kendisinin de, "American Board"ın Türkiye Sekreteri Goodsell ile temas ettiğini ve Goodsell'in, Amerikan okullarının "antipropaganda kanunu"na titiz bir şekilde uymakta olduğunu, söylediğini bildirmekteydi.

Grew'nun sözünü ettiği ve Goodsell'in "antipropaganda kanunu" dediği kanunlar, 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Hilâfet'in "ilgasına" dair kanun ile, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) ve 431 sayılı Şer'iye ve Evkaf "vekâletlerinin" kaldırılmasına dair kanunlardı. Bu kanunlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin **"devlet yapısı"**nda **"laiklik"** uygulamasına gidilirken, özellikle "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile, öğretim ve eğitim, tamamen "İslâm" faktörünün dışına çekiliyordu. Başka bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti, eğitim ve öğretimi laikleştirirken ve eğitim ve öğretimi "din"in etkisinden kurtarmaya çalışırken, bir Amerikan okulu, Bursa Amerikan Kız Koleji, bir Hıristiyanlık propagandasının merkezi haline getirilerek, Cumhuriyet'in **"laiklik politikası"**na, bir başka yönden darbe indirmekteydi. Türk Hükümeti'nin ve özellikle Millî Eğitim Bakanlığı ile Bakan Mustafa Necati Bey'in, hemen okulun kapatılması kararını almasındaki birinci sebep buydu.

---

26 Grew'dan Vaşington'a 31 Ocak 1928 günlü telgraf, **Papers Relaing ... 1928**, III, p. 965.

27 Telgrafın metni: **aynı kaynak,** p. 964 - 965.

Levent Şahverdi Arşivi

"American Board"un Türkiye Misyonu Sekreteri Goodsell'in Amerikan okullarının, sözünü ettiğimiz kanunlara çok sıkı bir şekilde ("scrupulously") riayet ettikleri iddiası ise, bir-iki gün içinde "fiyasko" niteliğini kazandı. Zira, 22 Ocak'da olayın Türk basınında açıklanması üzerine, bir yandan, olayı Büyükelçi Grew'ya haber veren, Associated Press muhabiri Miss Ring, diğer yandan, "American Board" Türkiye Sekreteri Goodsell ve Büyükelçinin talimatı ile de Amerika'nın İstanbul Muavin Konsolosu Raymond A. Hare[28], olayı araştırmak üzere Bursa'ya gitmişlerdir. Dönüşlerinde de, her üçü de, Grew'ya edindikleri bilgileri aktarmışlardır.

Bu bilgilere göre[29], öğretmen Edith Sanderson, üç Türk kızı ile Hıristiyanlık konusunda sohbetler yaptığını, Hıristiyanlığını "manevî güçleri" ("spritual forces") konusunda kendilerini aydınlattığı inkâr etmemiştir. O kadar ki, öğretmen Sanderson, **"olayın bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunu"** belirtmekten de geri kalmamıştır. Şüphesiz, Sanderson'un bu ifadesi, Amerika'daki dinci çevrelere, bir "iftihar" mesajı olarak iletilmekteydi. Çünkü, Associated Press muhabiri Miss Ring, Bursa incelemelerinde elde ettiği bilgileri, Amerika'daki haber merkezine de aynen aktarmıştı.

Miss Ring, Bursa'dan dönüşte, gerek Grew'ya verdiği bilgiler arasında ve gerek Amerika'ya geçtiği haberin içinde şu olayı da nakletmekteydi: Olaydan bir süre önce, bir Amerikalı, Bursa'daki bu okulu ziyaret ettiğinde, öğretmen Sanderson, Amerikalı ziyaretçisine, bir ağaç altında oturan ve kitap okuyan üç Türk kızını göstererek, **"Onların ne yaptığını sanıyorsunuz? İncil okuyorlar. Aman bunu kimse bilmesin"** demiştir.

Miss Ring, Amerika'ya geçtiği haberinde, **"Bu okuldaki Hıristiyanlık propagandasının sürüp gittiğini ve bu durumun da diğer Amerikan okullarını da tehlikeye soktuğu"** bildirmekteydi.[30]

---

28 Raymond A. Hare, 1960 larda Amerika'nın Ankara Büyükelçiliğini yapmıştır.

29 Bu konuda bak.: Grew'nun yukarda sözünü ettiğimiz 1 Şubat 1928 günlü telgrafı ile, **Turbulent Era,** II, p. 756 - 758.

30 Grew, **Turbulent Era**, III, p. 757.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bu gerçekler karşısında, "American Board"ın Sekreteri Goodsell'in, Amerikan okullarının "laik öğretim kanunlarına" titizlikle saygı gösterdiği iddiası havada kalmaktaydı.

Goodsell'in maskaralıklarından biri de, Büyükelçi Grew'ya, Amerikan okullarında, din propagandasını yasaklayan bir kanun bulunmadığını söylemesi idi(31). Bu iddia, Goodsell'in, başlangıçta, Türkiye'nin laik eğitim kanunlarına Amerikan okullarının tam anlamı ile riayet ettiği iddiası ile tam bir çelişki teşkil etmekteydi. Zira Goodsell'e sormak gerekiyordu: Madem böyle bir yasaklayıcı kanun veya kanunlar yoktu; o zaman Amerikan okulları hangi kanun veya kanunlara, kendisinin deyimi ile "scrupulously" riayet etmekteydiler?

Goodsell'in bir başka çelişkisi de, kendisinin, Büyükelçi Grew'ya bütün Amerikan okullarının ve Bursa Koleji müdiresi Miss Jillson da dahil, hepsinin, okullarında din propagandası yapılamayacağına dair, Millî Eğitim Bakanlığı'na **taahhütname** vermiş olduklarını itiraf etmesiydi.[32]

Amerikan okullarının **Hıristiyanlığı yayma** ve bu işe bu okulları, bunun propagandasına âlet ve vasıta ettiği gerçeği, apaçık ortadaydı. Bu gerçek karşısında, Amerikan Büyükelçisinin, diğer Amerikan okulları konusunda da paniğe kapıldığı görülmektedir. Bunun içindir ki, anılarının 22 Ocak 1928 günlüğünde, **"Necati Bey dümene sahip olduğundan"**, bu olayı kullanarak, Bursa Koleji kapatılacaktır" demekteydi.

Grew'nun bununla söylemek istediği, olayın sadece "laiklik"le ilgili niteliği değil, fakat Mustafa Necati Bey'in, Amerikan okullarının tümünü, esasında bütün yabancı okulları kapatma politikasının, yani bir **milliyetçilik** veya bir **kültür milliyetçiliği** politikasının söz konusu olmasıydı.

Büyükelçi Grew, Vaşington'a 1 Şubat 1928 tarihli telgrafında, Bursa olayının, ülkedeki bütün Amerikan okullarının kapatılmasına doğru bir

32 **Aynı kaynak,** p. 968.

Levent Şahverdi Arşivi

adım olduğunun, bütün Amerikalılar ve yabancılar tarafından paylaşılan bir kanaat olduğunu, **laik** bir rejim altında dahi bu okulların **"Türk Milliyetçiliğine"** ters düşmesi sebebile, Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu okullara muhalif bulunduğunu belirtmekteydi.

Grew, bu ifadenin arkasından, bu okullarla teması olan Büyükelçilik mensuplarının, Türk kanunlarına ne kadar sıkı bir şekilde riayet etseler de, bu okullarda **"dinî"** bir havanın egemen olduğunu ve **öğretmenlerin de, Hıristiyanlık propagandası bakımından bu fırsatı kaçırmadıklarını,** söylediklerini yazmaktaydı.[33]

Görülüyor ki, Bursa Olayı'nın tevil götürecek tarafı yoktu. Bursa Olayı, esasında, Amerikan okullarındaki bir gerçeği su yüzüne çıkarmıştı. Grew'nun sıkıntısı da buradan doğmaktaydı.

Tam bu sırada meydana gelen bir olayı, Grew'nun, Amerikan okulları konusundaki **Türk Milliyetçiliği**'nin başka bir işareti olarak belirtmek istediği görülmektedir.

31 Ocak 1928 günü, Grew, kendi elçiliğinden bir meslekdaşı ile, Ayazağa'daki golf sahasında golf oynarken, bir Türk süvari subayı gelerek, kendilerinin burada manevra yapacaklarını, dolayısıyla golf oynamayacaklarını bildirmiştir. Bu golf sahası, İstanbul'un işgali sırasında, İngiliz işgal kuvvetleri, tarafından kurulmuştur. Grew'ya göre, süvari manevralarının yapılması için daha çoook geniş alan vardı.[34]

Bu olay da gösteriyor ki, Türkiye, milliyetçilik duygularını her fırsat ve vesilede ortaya koyarak, geçmişin izlerini silmek istiyordu. Buna Amerikan okulları da dahildi.

1925 ten beri devam edegelen, Türkiye'deki Amerikan okulları sorunu, 1928 Ocak ayı sonunda, Türk - Amerikan ilişkilerinde tam bir "kriz" niteliğini kazandı. Şimdi sorun, Amerikan okullarının **"yeniden açılması"** değil, **"kapatılması"** sorunu haline gelmiş bulunmaktaydı.

* * *

33 **Papers relating ... 1928,** III, p. 969
34 Grew, **Turbulent Era**, II, p. 757

Levent Şahverdi Arşivi

Durumun bu şekle girmesi, Amerikan diplomasisini de güç druma sokmuş görünüyor. Amerikan okullarının açılması sorununda, Amerikan Hükümeti, **"gayrı resmî"** ("informal) bir tutum almaya çalışmakla beraber, her şeye rağmen, Amerika'nın "ağırlığını" hissettirmeye çalışırken, şimdi Bursa Koleji olayı ve bunun uzantıları, Amerikan diplomasisi için gerçekten büyük handikap oluşturmuş ve Türk Millî Eğitim Bakanlığı ile onun milliyetçilik politikasının kozunu kuvvetlendirmiştir.

Grew, Vaşington'a gönderdiği 31 Ocak günlü telgrafında[35], olaya Amerikan Büyükelçiliğinin müdahele etmesinin, yararsız olacağını ve uygun düşmeyeceğini ("useless and unwise") bildirdiği gibi, olayı bütün ayrıntıları ile hikâye ettiği 1 Şubat günlü telgrafında da, Başbakan İsmet Paşa ile diğer kabine üyelerinin son derece kızgın olduklarını belirtmekteydi.

Buna karşılık, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, alınacak tutumu Büyükelçi Grew'un takdirine bırakmakla beraber, Türk makamları ile **"resmî fakat dostane"** ("official and Friendly") temaslarda bulunmasını, İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile de "gayrı resmî" bir şekilde ("informal") görüşmesini telkin etmekten de geri kalmamıştır.[36]

Bursa Olayı'ndan sonra, Amerikan Hükümeti'nin bir sertleşme göstererek, belgelere göre ilk defa olarak **"resmi"** deyimini kullanmasına rağmen, **"resmî** ve **"gayrı resmî"** tutumlar arasında bocaladığı görülmektedir.

Dışişleri Bakanlığı'nın bu son telkini üzerine Grew Ankara'ya gitmiş ise de, Başbakan İsmet Paşa ile görüşemediği anlaşılıyor. Yalnız, 7 Şubat 1928 günü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile görüşebilmiştir.

---

35 **Papers Relating... 1928**, III, p. 965.

36 Dışişleri Bakanı Kellogg'dan Büyükelçi Grew'ya 1 Şubat 1928 günlü telgraf, **aynı kaynak**, p. 965-966.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu görüşmeye ait bilgi, Amerikan belgelerinde iki paragraflık kısa bir telgarftan ibaret iken[37], Büyükelçi Grew, anılarında bu görüşmeyi gayet ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.[38]

Grew'nun söylediğine göre, kendisi konuya girmeden, Tevfik Rüştü Bey hemen konuyu açmış ve aralarında kalmak üzere ("confidentially"), Bursa olayının üzerine Hükümet'in sert bir şekilde gitmesinin sebebi olarak, Bursa'nın din bakımından gayet bağnaz bir toplum ("fanatical community") olduğunu, bu bağnazlık dolayısile Hükümet'e muhalefet ettiğini, Hükümet'in laiklik politikasına karşı geldiğini, Bursa'nın son seçimlerde Hükümet'in adayını seçmeyip kendi adayını (Nurettin Paşa) seçtiğini belirtmiş ve gerek bu durum ve gerek üç Türk kızının "Hıristiyan" olmasının kamu oyunda uyandırdığı tepkiler dolayısile, Bursa Amerikan Kız Koleji'ne karşı Hükümet'in sert bir tutum almak zorunda kaldığını söylemiştir.

Yine Grew'ya göre, Tevfik Rüştü Bey, kamu oyundaki tepkiler kayboldukdan sonra Bursa Koleji'nin de **muhtemelen** ("probably") açılabileceğini de sözlerine ilâve etmiştir.

Bunun üzerine Grew söz alarak, olayın Amerika'da uyandırdığı tepkilerin devam etmesinin, Türk makamlarının bu kadar "zecrî" ("drastic") bir tutum almasının ve nihayet, Türk basınının okullar aleyhindeki kampanyasının devam etmesine izin verilmesinin, Türk-Amerikan ilişkilerine zarar verebileceğini belirterek, Amerika'nın endişelerini ("anxiety") gidermek için bazı şeylerin yapılması gerektiğini vurgulamış ve Tevfik Rüştü Bey'den şu isteklerde bulunmuştur:

1) Türkiye'deki Amerikan eğitim kuruluşlarına karşı Türk basınında yürütülen kampanyayı durdurmak için, Dışişleri Bakanı elinden gelen her çabayı harcamalıdır.

---

37 Bak.: **Aynı kaynak**, p. 970.
38 Bak.: **Turbulent Era**, II, p. 759 - 762.

Levent Şahverdi Arşivi

2) Dışişleri Bakanı, Bursa olayının, **kendisinin de belirttiği gibi,** münferid bir olay ("sporadic") olduğu ve bu olayın Türkiye'deki diğer Amerikan eğitim kuruluşlarını etkilemeyeceği hususunda teminat vermelidir.

3) Bursa Koleji öğretmenleri hakkında adlî kovuşturma yapılmamalıdır.

4) Kamu oyunun tepkilerinin kaybolması için gerekli bir zamanın geçmesinden sonra, Türk Hükümeti, Bursa Kız Koleji'nin yeniden faaliyete geçirilmesi hususunu "iyi niyetle" ("with good will") inceleyeceğini bildirmelidir.

Grew'nun bu "gayrı resmî", kendisinin çok kullandığı bir deyimle, bu "informal" istekleri, tam bir **kapitülâsyon** zihniyetini yansıttığı kadar, Osmanlı Devleti zamanında Hıristiyanlara "ıslahat" amacı ile ileri sürülen, fakat kısa bir süre sonra **ültimatom** niteliği sırıtmakta gecikmeyen, "teklifleri" hatırlamaktaydı.

Tabiî, bu "informal" (!) istekler karşısında Tevfik Rüştü Bey'in tutumu da ilginç görünüyor. Çünkü, isteklerin, 1, 2 ve 4'üncüsü için teminat vermiş, 3'üncüsü için, Türk mahkemelerinin kararlarına karışamıyacağını, Türk mahkemelerinin güvenilir ve âdil olduğunu ve adeletsiz bir kararın çıkmayacağına inandığını söylemiştir.

Büyükelçi Grew'un, Amerikalı öğretmenlerin yargılanmaması üzerinde israr ettiğini görünce, Tevfik Rüştü Bey, Amerikan Büyükelçisi'ne, olayın suçlu ve sorumlusu olan öğretmen Sanderson'un, tutuklu durumda olmadığına göre, Türkiye'yi terkedebileceğini söylemiştir. Yani, bir Türk Dışişleri Bakanı, suçlu bir yabancıyı Türk adeletinden kaçmaya teşvik etmekteydi. Grew ise, böyle bir durumda, Miss Sanderson'ın adaletten kaçtığı izleniminin uyanacağı gerekçesi ile, Tevfik Rüştü Bey'in formülünü kabul etmemiştir.

Grew, anılarında[39], Tevfik Rüştü Bey'den sanki, bütün Amerikan okullarında Hıristiyanlık propagandası varmış gibi bir kampanya yürüten

39 **Turbulent Era,** II, p. 762.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk basınının bu kampanyasının durdurulmasını istediğini söylemektedir. Halbuki, kendisinin Vaşington'a gönderdiği telgraflarda, elçilik mensuplarının ifadelerine atfen, Anadoludaki bütün Amerikan okullarında Hıristiyanlık propagandasının söz konusu olduğunu, yine kendisinin belirttiğine yukarda değindik.

Grew'nun bu son isteği üzerine, Tevfik Rüştü Bey, yine Grew'ya göre, Türkiye'deki bütün Amerikan okulları aleyhine bir kampanya mevcut olmadığını, İzmir basınında Amerikan okulları aleyhine sürdürülen kampanyayı durdurmak için de esasen tedbirler alındığını söylemiştir.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in, bu Amerikan okulları sorunundaki tutumu, maalesef, bazı "Osmanlı Nâzırları"nın tutumunu hatırlatmaktadır ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki "milliyetçi" ve "inkılâpçı" havaya ters düşmektedir. Halbuki, yine daha yukarda da belirttiğimiz gibi, Grew dahi, Bursa Koleji olayının, gerçekte bir **milliyetçilik,** bir **kültür milliyetçiliği** olayı olduğunu telgraflarında vurgulamıştır.

Mamafih, Tevfik Rüştü Bey'in bu tutumu, Millî Eğitim Bakanlığı'nın tutum ve kararları ile "dayanaksız" bırakılmıştır.

Grew ile Tevfik Rüştü Bey'in görüşmesi, Ankara'da 7 Şubatta yapılmış ve Grew 8 Şubatta İstanbul'a dönmüştür. 9 Şubatta Tevfik Rüştü Bey, Ankara'daki Başkâtip Ernest L. Ives'ı davet ederek, kendisine, Grew'ya hitaben yazılmış bir mektup vermiş ve bu mektupta, Millî Eğitim Bakanı (Mustafa Necati Bey) ile yaptığı görüşmelerden sonra, 7 Şubatta Grew ile yaptığı görüşmede söylediklerini aşağıdaki şekilde değiştirmek zorunda olduğunu bildirmiştir[40] :

1) Bursa'daki Amerikan Kız Koleji açılmayacaktır.

2) Hükümet diğer Amerikan okulları hakkında da aleyhte delillere sahip bulunmaktadır; fakat Millî Eğitim Bakanlığı bu diğer okullar hakkında "hayırhah" ("benevolent") bir tutum alacaktır.

---

40 Grew'den Dışişleri Bakanı Kellogg'a 12 Şubat 1928 günlü telgraf, **Papers Relating... 1928**, III, p. 971.

Levent Şahverdi Arşivi

3) Talas ve Maraş'taki okulların açılması olumlu bir şekilde ele alınmakla beraber, Millî Eğitim Bakanlığı bu iki okulun açılmasına izin vermezse, diğer iki okulun açılmasına **muhtemelen** izin verilecektir.

Başkâtip Ives, Tevfik Rüştü Bey'in bu beyanları yaparken, yetkisini aşmış olması dolayısile, çok sıkıntı çektiğini belirtmekteydi.

Tevfik Rüştü Bey'in 7 Şubatla Grew'ya söylediklerinde, 9 Şubatta yapmış olduğu bu düzeltme, Vaşington'ı iyice sinirlendirmiş görünüyor. Zira, Vaşington'daki Türk Büyükelçisi Muhtar Bey, Dışişleri Bakanlığına çağrılarak kendisine şu hususlar bildirilmiştir[41] :

1) Bursa olayı, Amerika'daki Türkiye aleyhtarlığı için iyi bir malzeme teşkil etmektedir.

2) Üç Amerikalı kadın öğretmenin mahkemeye verilmesi[42], Amerikan kamu oyunda, Türkiye'nin hâlâ bağnaz bir Müslüman ülke olduğu kanaatini pekiştirmektedir.

3) Olayın haber değeri çok yüksek olduğundan, bütün Kilise çevrelerini ve kadın örgütlerini etkileyecektir.

4) Aynı şekilde, bu olaydan Kongre çevrelerinin etkilenmemesi de mümkün değildir.

Kellogg, Grew'ya, Türk Hükümeti ile temaslarında, bu noktaları da münasip bir şekilde işleyebileceğini bildirmekteydi. Amerikan Hükümeti, "informal", "informal" diye diye, şimdi aba altından sopa göstermeye başlıyordu.

Gerek bu telgraf üzerine, gerek üç kadın öğretmenin duruşmalarının 13 Şubat 1928 günü Bursa Sulh Ceza mahkemesinde başlaması üzerine,

---

41 Kellogg'dan Grew'ya 14 Şubat tarihli telgraf, **aynı kaynak**, p. 972.

42 Bunlar, Edith Sanderson'dan başka, okul müdiresi Jeanne L. Jillson ve öğretmen Lucille Day idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Grew, soluğu Ankara'da almış ve 20 Şubat akşamı Tevfik Rüştü Beyle, 21 Şubat günü de Başbakan İsmet Paşa ile görüşmüştür.(43)

İsmet Paşa ile görüşmesinde Grew, Başbakan'a, Amerika'daki olumsuz havayı dağıtmak için Türkiye'nin bir "jest" (Grew'nun deyimi ile bir "beau geste") yapmasının iyi olacağını, Türkiye'nin Amerikan okullarına karşı olmayıp, sadece bu okullarda din propagandasına karşı olduğunu göstermek için, kapalı bulunan bir veya iki okulun açılmasına **hemen** ("immediately") izin verilmesini ileri sürmüştür.

İsmet Paşa ise, verdiği cevapta, kendisinin hem Tevfik Rüştü Bey'le ve hem de Mustafa Necati Bey'le görüştüğünü, en azından **bir** okulun açılabileceğini **sandığını**, fakat bu okullara nerede veya nerelerde ihtiyaç bulunduğunu tesbit etmek için, Millî Eğitim Bakanlığı'nın inceleme yapması gerektiğini bildirmiştir.

Bunun üzerine Grew, bu okulların açılması için "American Board"un dört ay önce başvuru yaptığını, fakat konunun hâlâ incelenmemiş olduğundan şikâyet edince, İsmet Paşa, incelemeyi çabuklaştıracağını söylemiştir.

Görülüyor ki, Amerika "beau geste" perdesi altında, şimdi bir şantaj politikasına başvurup, Amerikan kamu oyunu ileri sürüp, Amerikan kamu oyunu bir baskı olarak kullanıp, Amerikan okullarının açılmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Tabiî, kaç okul açtırabilirse...

Bütün bu gelişmelerde iki nokta, açıkça kendisini belli etmekten geri kalmıyordu.

Bir defa, Türk Hükümeti'nin politikasının, mümkün olursa bu okulların hiç açılmaması, çok baskı altında kalındığında da, bir-iki tanesinin açılmasına izin vermek suretile konuyu kapatmak olduğu görülmekteydi. İsmet Paşa'nın Grew'ya **"en azından bir tanesinin açılabileceğini sandığını"** söylemesi, bu politikanın belirgin bir işareti olsa gerek. Bilindiği gibi, Amerika için başlangıçta söz konusu olan, kapalı bulunan 8 okulun

43 Grew, İsmet Paşa ile görüşmesini Vaşington'a çok kısa bir telgrafla bildirdiği halde (**Bak.: Papers Relating... 1928**, III, p. 974), anılarında görüşmeyi ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Bak.: **Turbulent Era**, II, p. 766 – 767.

Levent Şahverdi Arşivi

açılmasıydı. Türk Hükümeti'nin direnmesi karşısında Grew şimdi "bir-iki tane"ye razı olmaya başlamıştı.

Bir diğer nokta ise, bütün bu gelişmelerin ve görüşmelerin arkasında, **âdeta nihaî karar organı olarak,** Mustafa Necati Bey'in silüetinin belirgin bir şekilde görülmesiydi. Tevfik Rüştü Bey'in 7 Şubatta Grew ile yaptığı görüşmede, Grew'nun dört isteğinden üçünü kesin olarak kabul edip, Bursa Koleji'nin de açılabileceğini söylemesine rağmen, Mustafa Necati Bey'le görüştükten sonra, Başkâtip Ives'a, Bursa Koleji'nin açılamayacağını ve diğer konuların da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından inceleneceğini söyleyerek çark etmesi, Mustafa Necati Bey'in sorundaki ağırlığının gayet açık bir işareti idi. Ve, bir dışişleri bakanı'nın bir yabancı büyükelçiye hükümeti adına bir şeyler söyleyip, bir kaç gün sonra, bütün bu söylediklerinden, eskilerin deyimi ile "rücû" etmesi, yani geriye dönmesi, diplomatik bakımdan herhalde hoş bir şey değildi.

Mustafa Necati Bey'in ağırlığı ve konudaki karar etkisi o derece büyüktü ki, Başbakan İsmet Paşa bile, herhangi bir Amerikan okulunun açılıp açılmaması için kesin bir şey söylemeyip, konunun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından inceleneceğini belirtmekle yetiniyordu.

Kısacası, Amerikan okullarının açılması konusu, tamamen Mustafa Necati Bey'in karar ve yetkisine bağlanmış görünüyordu.

Bundan dolayıdır ki, Amerikan Büyükelçisi Grew, anılarında, Mustafa Necati Bey'e **kin kusmaktadır.**

* * *

Bursa olayı, Türkiye ile Amerika arasında bir krize ve çetin tartışmalara sebep olurken, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nde bir başka olay patlak verdi. 23 Mart 1928 günlü Milliyet gazetesinin verdiği habere göre(44), Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin hazırlık sınıfında

44 Kaynak olarak kullandığımız Amerikan belgeleri arasında bu olaya ait hiç bir belge bulunmamaktadır. Sadece Grew'nun anılarında (**Turbulent Era,** II, p. 771-772) bu olay hakkında bilgi verilmektedir. Hiç şüphesiz, diplomasi pratiğine göre, Grew'nun bu olayı da Vaşington'a rapor etmemiş olması düşünülemez. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bu olaya ait hiç bir belge yayınlamamış olmasını, Amerikan okulları konusundaki suçluluk kompleksinin bir yansıması olarak değerlendiriyoruz.

Levent Sahverdi Arşivi

okuyan, 10 yaşlarındaki biri Rum, diğeri Maltalı iki öğrenci, Grew'nun deyimi ile **iki küçük veled** ("two little tots"), sınıfta asılı bulunan Türkiye haritasında bir takım oyuklar açarak ("punched holes"), bu haritanın yanlış olduğunu ifade eden ("derogatory") yazılar yazmışlardır.

Olay, bazı öğrenciler tarafından **Milliyet** gazetesine yansıtılmış ve bu gazetenin yayını üzerine iki öğrenci okuldan atılmıştır.

Büyükelçi Grew, olayın manasını anlamaktan o kadar uzak kalmıştır ki, anılarında, **"On yaşındaki iki küçük çocuğun bu düşüncesiz hareketinden dolayı uygulanan okuldan atılma cezası çok ağırdı"** demektedir. Bu sözlerin arkasından da şunları ilâve etmektedir: O sırada ülkede **milliyetçilik** (Grew, "chauvinistic" demektedir) duyguları o kadar artmaktaydı ki, okulun bundan daha başka bir şey yapması, kendisini tehlikeye sokardı ("unsafe").

* * *

Bursa Amerikan Kız Koleji'nin üç öğretmeninin davasına gelince:

Sanıkların ilk duruşmaları 13 Şubat 1928 günü Bursa Sulh Ceza Mahkemesinde yapılmış ve bazı tanık öğrencilerin dinlenmesinden sonra, dava 5 Mart'a ertelenmiş ve Mahkeme 30 Nisan 1928 de kararını vermiştir.

Her üç öğretmen de üçer gün hapis cezası ile 3 er lira para cazasına çarptırılmış ve bu cezalar ertelenmemiştir. Yalnız, yargıç, sanıkların ilk cezaları olması hasebile, üç günlük hapis cezalarını kendi ikametgâhlarında, yani okulda kalarak çekebileceklerini bildirmiştir.[45]

Karar, öğretmenlerin avukatı tarafından temyiz edilmekle beraber, olayın asıl suçlusu Miss Edith Sanderson, avukatlarının tavsiyesi ile Türkiye'den ayrılmıştır.

45 Grew'dan Vaşington'a 8 Mayıs 1928 günlü telgraf, **Papers Relating ... 1928,** III, p. 974.

Levent Şahverdi Arşivi

Yargıtay ise, Bursa Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararını Ağustos ayında bozmuş[46], fakat Bursa Sulh Ceza Mahkemesi, 26 Eylül 1928 günlü kararında, Amerikalı öğretmenleri mahkûm eden ilk kararında ısrar etmiştir.

Öğretmenlerin mahkûmiyeti ile ilgili olarak Büyükelçi Grew'nun yorumları ilginçtir. Bu yorumlar, peşin hükümlülüğünün ve **kapitülâsyoncu** zihniyetin tam örneğini teşkil etmektedir.

Grew, Vaşington'a gönderdiği 8 Mayıs günlü telgrafında, öğretmenlerin mahûm olacaklarının esasen tahmin edildiğini ("foregone conclusion"), çünkü, Mahkeme yargıcının, beraat kararı verip Millî Eğitim Bakanlığı'nı zor durumda bırakmıyacağını söyledikten sonra, Yargıtay'ın da bu kararı onaylıyacağı kanaat ve şüphesini ifade ettiği halde, yine kendisi, Yargıtay'ın, Mahkeme kararını bozduğunu Vaşington'a bildirmiştir.[47]

* * *

Amerikan okullarının açılması konusuna gelince: Millî Eğitim Bakanlığı Talas Koleji'nin açılmasına izin vermiştir. Fakat şu şartlarla: Ahlâk Dersi, Türkiye Coğrafyası, Türkçe ve Türk Ticaret Hukuku **Türkçe** okutulacaktır. Okulun Müdür Yardımcısı **Türk** olacaktır.[48]

Tabiî, Bursa Kız Koleji kesin olarak kapatılmış bulunuyordu.

* * *

Bu, Amerikan okulları krizinde Türk Hükümeti'nin tutumuna ve bu tutumun unsurlarına yeri geldikçe değindik.

Fakat, bu krizin içinde, "gûya" gayrı-resmî rol alan, Fakat bir misyonerden daha misyonerce davranarak, Amerika'nın geçmişte ve günümüzde, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelere uyguladığı **kapitülâsyoncu**

46 Grew'dan Vaşington'a 21 Ağustos günlü telgraf, **aynı kaynak**, p. 980.
47 Grew'dan Vaşington'a 30 Ağustos günlü telgraf, **aynı kaynak**, p. 980.
48 Grew, **Turbulent Era**, II, p. 789.

Levent Şahverdi Arşivi

zihniyetin tam temsilcisi olduğunu gösteren, Büyükelçi Grew'nun, bu olayı, yani Bursa Koleji ve Amerikan okulları konusunu nasıl değerlendirdiğini belirtmez isek, incelememiz eksik kalır. Zira, Büyükelçi, beğenmese de, anlamasa ve istemiyerek de olsa, **"İnkilâpçı"** Türkiye'nin gerçeklerine, değerlendirmelerinde değinmek zorunda kalmıştır. Bu gerçekleri kabul ettiğini söylemek zordur.

Büyükelçi Grew, gerek Vaşington'a gönderdiği 8 Mayıs 1928 günlü telgrafı[49] ile, gerek bu telgrafın metninin büyük kısmını içeren anılarında[50], sözünü ettiğimiz değerlendirmeyi yapmaktadır.

Grew'ya göre, Bursa Koleji'ndeki dinsel nitelikli olay, (Türk) milliyetçiliğine ters düşen bir olaydı. Olayın temel faktörü **Kültür Milliyetçiliği** idi. Yoksa, din ile ilgisi olmayan bir hükümet için ("to an irreligious Government") Hıristiyanlık bir anlam ifade etmiyordu. Fakat, Hıristiyanlığın eğitimsel etkisi, hem **Türk kültürüne** ve hem de **Türk milliyetçiliğine** ters düşmekteydi.

Bu bakımdan, yine Grew'ya göre, Türkler için **Kültür Milliyetçiliği** konusunda bir kompromi, bir uzlaşma söz konusu olamazdı. En basit şekille, Bursa olayı ve Amerikan okulları sorunu buydu.

Yine bu açıdan, bu okullar, dersleri ve verdikleri öğretim ve eğitim ile, Türk gençliğini, mensup olduğu toplumdan koparıp, onları yabancı bir ideale sürüklemekteydi.

Yine Grew'nun aynı telgrafında, milliyetçi bir Türk yazarının, yabancı okulların gençlik üzerinde politik etki vasıtası olarak kullanıldığını, bu

---

49 Grew'dan Vaşington'a 8 Mayıs 1928 günlü telgraf, **Papers Relating ... 1928**, III, p. 974-979.

50 **Turbulent Era**, II, p. 780-783. Grew'nun anılarında iki tane 8 Mayıs 1928 günlü telgraf bulunmaktadır. Biri bu telgraf olup, diğeri p. 775-780 de bulunmaktadır. Bu ikinci 8 Mayıs günlü telgraf, Türkiye'nin iç politikası ve gelişmeleri hakkında genel bir tahlili ihtiva edip, yayınlanan Amerikan belgeleri arasında bu telgraf bulunmamaktadır. Bu telgraftan biraz aşağıda söz edeceğiz.

Levent Şahverdi Arşivi

okulların Tarih'i, yabancı kaynaklardan ve yabancı görüşlere göre okuttuğunu, eleştirel bir ifade ile yazdığını söylemekteydi ki, bunun tartışmasız bir gerçek olduğu inkâr edilemez.

Grew'nun, eleştiri amaçlı bu ifadelerinde ve değerlendirmelerinde o günün Türkiye gerçeklerinin mevcut olduğu da bir gerçektir. Ne var ki, Lozan Konferansı'nı baştan sona kadar izlemiş ve hatta Konferans'ın ikinci döneminde Amerikan Başdelegeliği görevini üstlenip, İsmet Paşa ile gayet yakın ilişki kurmuş bulunan bu diplomatın, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne Amerika'nın ilk Büyükelçisi olmasına rağmen, Cumhuriyet'in bu ilk dönemindeki **milliyetçilik** hassasiyetini anlayamamış ve görememiş olması ve özellikle, Türkiye Cumhuriyet'inin temel politikasını teşkil eden **laiklik** ilke ve kavramını ve bu ilke ve kavramın ilk temel taşlarını meydana getiren 3 Mart 1924 kanunlarının, yeni Cumhuriyet'in ilk hareket noktası olarak önemini kavrayamamış olması, o günden bugüne, Amerika'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı izlemekte olduğu politikaların ne kadar yüzeysel olduğunun bir kanıtı olmaktan başka bir şey değildir.

Grew'nun Türkiye'yi anlamaktan ne kadar uzak kaldığının bir başka işareti de, Amerikan belgeleri arasında yayınlanmamış olan, fakat Grew'nun anılarında bulunan ve Türkiye hakkında genel bir değerlendirmeye ikinci bir 8 Mayıs günlü telgrafta yaptığı bir değerlendirmedir. Burada Grew şöyle demektedir: "**İslâm'dan kopan Türkiye'nin, müstakbel büyümesi ve kültürü için temel alabileceği, kendisine özgü bir uygarlığı yoktur. Bu sebeple, yapabileceği tek şey, Batı'yı taklit etmektir.**"[51]

Amerikalı diplomat, yukarda da belirttiğimiz gibi, Amerikan okullarının açılmamasını, yeni Türkiye'nin **kültür milliyetçiliği**'ne bağlarken, öte yandan Türkiye'yi kültürsüzlük ve uygarsızlıkla itham edip, Batı taklitçiliği yaptığını ileri sürmektedir. Kültürü ve uygarlığı olmayan bir millet ve devlet, **millî kültür** mücadelesi yapar mı? Türk Milleti, çeşitli insan sürülerinden meydana gelmiş **toplama** Amerikan halkı mı?

51 **Turbulent Era,** II, p. 777.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu çelişki dahi, Amerikan Büyükelçisi'nin, yeni Türkiye'nin sorunlarını anlama ve incelemede ne kadar yeteneksiz ve yüzeysel kaldığının ilginç bir kanıtıydı. Şüphesiz, bu çelişkinin kökeninde, Büyükelçinin, Amerikan okullarının açılmasını sağlayamamış olmasının **kin** ve **hıncının** bulunduğu inkâr edilemez.

Grew ve Amerika'nın, Atatürk İnkılâpları ve yeni Türkiye'yi anlamadaki yeteneksizliğinin bir başka kanıtı da, Grew'nun sık sık Vaşington'a bildirdiği, Millî Eğitim Bakanı **Rahmetli Mustafa Necati Bey** hakkındaki, ilkel diyebileceğimiz düşünce ve tepkileridir.

Grew, anılarında, Mustafa Necati Bey için, **"Benim kanaatimce, Millî Eğitim Bakanı Necati Bey, kültürü az, kaba tipli bir politikacı olup, eğitimci olduğu tartışma götüren ve Türkiye'deki yabancı okullara karşı olan bir insandır"**[52] demektedir.

Amerikan Büyükelçisinin, Türkiye'deki Amerikan okullarının açılması mücadelesinde başarısızlığa uğramasının sebebi, Grew'nun, Mustafa Necati Bey için söylediği bu **terbiyesizce** sözlerde yatmaktadır.

Halbuki, düşmanı takdir etmek de bir **fazilet**tir, bir **erdem**dir.

* * *

Türkiye'deki Amerikan okulları krizinin en yoğun ve üç Amerikalı öğretmenin yargılanmakta olduğu bir sırada, T.B.M.M.'nin 10 Nisan 1928 günü kabul ettiği 1222 sayılı kanunla, 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan, **"Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâmdır"** ibaresinin Anayasa'dan çıkarılması son derece ilginçtir.

3 Mart 1924 kanunlarından sonra Anayasa'da yapılan bu değişiklik, yeni **Türkiye Cumhuriyeti Devleti**'nin ve Atatürkçülüğün, **laiklik** konusunda ikinci büyük adımını teşkil etmekteydi. Lâkin gerek Amerika,

52 **Turbulent Era,** III, p. 782 - 783.

Levent Şahverdi Arşivi

gerek onun Ankara Büyükelçisi, yeni Türkiye Devleti'ne **çağdaş** yapı ve nitelik kazandırma amacına yönelik bu çabaların anlamını kavramaktan çok uzak kalmışlardır.

* * *

Bu incelemeyi hazırlarken (Aralık 1996), özellikle bir noktaya varmak istiyorum: Devlet'imizin **laiklik** niteliği ve ilkesi, bugün bir çoklarının saptırmaya çalıştığı gibi, sadece **İslâm**'a tepki değildir. Evet, bir tepki söz konusudur; fakat bu tepki, **hangi din olursa olsun, hangi mezhep olursa olsun, ister İslâm, ister Hıristiyanlık olsun**, Devlet'in **siyasal** ve **eğitim** yapısına **"din faktörü"**nün egemen olmasını önleme amacını gütmektedir.

Kısacası, **Laiklik**, insan aklının **hür çalışmasını** sınırlayan dinsel bağnazlığa karşı, **akılcılığın hürriyeti**"ni savunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

LOZAN TÜRK YURDU

Doç. Dr. MEHMET ŞAHİNGÖZ*

GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet'in ilânını meteakip Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler neticesinde, tarihimizde en fazla sayıda siyasî cemiyet ve partilerin bu dönemde kurulduğu görülüyor. Bu dönem fikrî ve siyasî bakımdan en canlı dönemdir.

İkinci Meşrutiyet'in ilânını temin eden güçler, iktidarı ele geçirdikleri andan itibaren aslında idealist birer devlet adamı olmalarına rağmen gerek devlet tecrübesindeki eksiklikleri, gerekse iktidarı elde etmedeki metodlar bakımından devletin işleyişinde bazı hatalara düşüyorlardı. Devleti nasıl idare edecekleri, hangi ülkü peşinde çalışmak lâzım geldiği noktasında açık fikirlere sahip değillerdir. Osmanlı aydınlarının o günlerde sergilediği fikrî çeşitlilik iktidarı elinde bulunduran İttihatçılar arasında da görülüyordu.

Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde, **"Türkiye nasıl kurtulur?"** Sorusunun cevabı olarak ortaya atılan çeşitli görüşler, bu dönem Osmanlı aydınları arasında yer bulmuş, II. Meşrutiyet sonrası da bu görüşler özellikle cemiyet, parti ve basın organları ismiyle siyasî kimliğe kavuşmuşlardı.

Bu görüşler, aydınlar arasında dünya siyasî konjöktürü ve ülke içindeki gelişmelere göre zaman zaman ağırlık kazanmışlardır. Özellikle Fransız ihtilâlinin tesiri, önce Osmanlı tebaası olan gayr–i Müslimler, sonra da gayr–i Türkler arasında kendini gösterince ülke bütünlüğü de sarsılmaya başlamıştı.

Milliyetçiliğin yayılması, millî devletlerin doğuşuna yol açmış, çok milletli imparatorlukları tehdit eden bir gelişme olmuştur. Dolayısı ile Osmanlı Devleti'ni de etkilemekte gecikmemiştir. Osmanlı Devleti'nde

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

milliyetçilik önce yabancı propagandası ve siyasi amaçlarla Hıristiyan unsurlar arasında yayılmaya başlamış. Bu durum imparatorluktaki bütün unsurlar arasındaki bağları sağlamlaştırarak devletin dağılışını durdurmak isteyen Osmanlı aydınlarının dikkatini çekmiştir[1]. Ancak onlar, milliyetçiliğin ideolojik mahiyetini kasten ihmal ettiler, görmezlikten geldiler.[2] Çünkü batıda yayılan lâik, millî egemenlik ilkesinin ve buna bağlı olarak gelişen kendi kaderini belirleme hakkının olduğu gibi kabul edilmesi halinde çok milletli, çok dinli devletin açıkça parçalanması demek olacağı kanaatine sahiptirler.

Geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Osmanlı Devleti çeşitli din, mezhep ve milliyetlerden meydana geliyordu. Çok milletli Osmanlı Devleti'nde toplum düzenini oluşturan mekanizmaya **"millet sistemi"** denilmekteydi. Sistemde millet tabiri etnik değil, dini grupları belirlemek için cemaat karşılığı olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içinde barındırdığı çok çeşitli unsurları yönetmek için kullandığı **"millet sistemi"**, yani bu unsurların birer dini cemaat olarak tasnifi, milliyetçilik fikrinin yayılması ile fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Nitekim imparatorluk tebaasının kendini Ortodoks olarak değil de, Yunanlı, Sırp, Bulgar vb. şeklinde tanımlamaya başlaması, hatta yüzyılın sonlarına doğru bu çeşit kimlik kazanmanın Müslüman unsurlar arasında da yayılmaya başlaması sistemi, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni çökme tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir. Bu bağlamda Tanzimat Hareketi ile eşit ve dayanışmacı anlayışa dayanan Osmanlıcılık ideolojisi geliştirilmeye çalışılmış, bu ideoloji ile Osmanlı vatanı, Osmanlı hanedanına bağlılık esası üzerinde bir Osmanlı milleti yaratılmak amaçlanmıştır.

Ancak daha önceden gerçek birlik ve millet olmak için gerekli olan kültür ve dil temelleri ile desteklenmediği için milliyetçilik fikrinin yükselmesi, bağlılık odağı diye düşünülen Osmanlıcılık duygusunu dağıtma-

1 David KUSHNER, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1976 – 1908)**, Çev: S. S. Türet, R. Ertem. F. Erdem, İstanbul 1979, s. 9

2 Yusuf SARINAY, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul 1994, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

ya başladı. Zaten Tanzimatın getirdiği farklı din mensuplarına eşit muamele ancak din farkı gözetmeyen bir anlayışla mümkün olabilirdi [3].

Osmanlı Devleti son dönemlerinde ard ardına toprak kaybetmeye başlamıştı. Eski toprakları üzerinde millî devletler kurulmaya başlayınca, kalan topraklar üzerinde yaşayan toplulukları Osmanlılık ülküsü etrafında birleştirmek gayretleri başlamışsa da bu harekete sadece Osmanlı elitinin bir kısmından başka iltifat eden olmadı.

Fakat hürriyet, adalet, eşitlik, milliyetçilik gibi fikirlerin, bilhassa istiklâl duygusunun bütün milletlerin gönüllerini tutuşturduğu, Osmanlı'dan daha güçlü devletlerin de bu fikirleri Osmanlı'yı parçalama siyasetlerinin bir vasıtası olarak kullandığı bu dönemlerde Osmanlıcılık siyasetinin başarı şansı yoktu. Osmanlı Devleti'ne ne milliyet ne de din bakımından bağlı olmayan Balkan milletleri, devletin zengin, müreffeh olduğu günlerde devletin imkanlarından fazlasıyla istifade ederken, zor günlerinde ilk başkaldıranlar oldular. Hatta ülkenin Müslüman tebaası olan Arnavut ve Araplar bile Avrupa'da başlayıp, Balkanlarda esen bu rüzgara kapılmışlardı. Onları da kuvvetli bir milliyet fikri sarmış ve Osmanlı'dan uzaklaştırmaya başlamıştı.

Osmanlı Devleti dağılma süreci içine girmişti. Girit'in Yunanistan'a iltihak arzusu; Bulgaristan'ın içinde pek çok Türk'ün yaşadığı Doğu Rumeli ile birlikte İstiklâl ilân edişi, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan, Trablusgarb'ın İtalyanlar tarafından işgali, Müslüman Arap ve Arnavutların isyanları ve devletin bunlar üzerine asker gönderme mecburiyetinde kalışı, ve nihayet Türk tarihinin en büyük felâketi Balkan Savaşı bu ortam da cereyan etmişti. Ülkeyi artık Osmanlılık fikri etrafında birleştirme imkanı kalmayınca, Osmanlı aydınları son bir ümitle devletin Müslüman aksamını birarada tutarak, İslâm dünyasına önderlik yapılmasını istiyor, böylelikle devletin de eski gücüne ulaşacağına inanıyorlardı. Bütün Müslümanları kapsayan bir devlet kurma fikri Sultan Abdulhamit tarafından devletin çıkarlarına hizmet ettiği için benimsenmiş, özellikle Rusya ve İngiltere'den devlete yönelen tehditlere karşı, bu ülkelerin tebaası ara-

3 Yusuf SARINAY, A.g.e. s. 17-19.

Levent Sahverdi Arşivi

sında bulunan küçümsenmeyecek miktardaki Müslümanlar üzerinde nüfuz kurarak bu tehditleri önlemeye çalışmış, bu siyaset Almanya'nın da çıkarlarıyla uyuştuğundan bu devlette İslâmcılık siyasetine yardımcı oluyordu.

İslâmcılık siyasetinde kesin mağlûbiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nda bir kısım Müslüman topluluklarının, Osmanlı'nın Cihad-ı Ekber ilân etmiş olmasına rağmen, düşmanlarıyla işbirliği yapmasıyla olmuşsa da, Savaştan önceki, Arnavut ve Arap isyanları, bu siyasetin de başarılı olamayacağını göstermiştir.

Osmanlı aydınlarının bir kısmı Osmanlıcılık ve İslâmcılık siyasetinde umduklarını bulamayınca varlığını sadece bir kültür hareketi olarak devam ettiren Türkçülük hareketine yönelmişler ve ona siyasî bir muhteva da kazandırmak lüzumundan bahsetmeye başlamışlardı.

Türkçülüğün gelişmesini çeşitli devirlere ayırmak gerekir. Başlangıcı sadece bir his olarak milletin tarih sahnesinde varlığını göstermeye başladığı günlere götürmek mümkündür ki bunu Orhun kitabelerindeki ifadelerde görmekteyiz.

İkinci devresi ise Osmanlı Devleti'nin topraklarını hızla kaybetmesiyle başladı. Kaybedilen topraklardan Anadolu'ya büyük göçlerin olması devletin nüfusunda Türklerin oranını artırınca, Türkçülük için uygun bir zemin de oluşmuş oldu. Yıllarca ülkenin birliğini korumak uğruna, devletin aslî sahibi iken geri planda kalmış hatta zaman zaman horlanmış olan bu topluluk da artık kendini düşünmenin zamanı geldiğini anlamıştı.

Üstelik daha düne kadar tebaası olan en küçük kavimler karşısında dahi izzet-i nefis kırıcı, gurur yaralayıcı durumlara düşmüş, acı mağlûbiyetlerin yurt ve milletin bağrında açtığı derin yaralar karşısında Şair Mehmet Emin'in **"Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur"** dizeleriyle bir feryat haline dönüşmüştü.

Türkçülüğü teşvik eden başka nedenler de vardı. Bunların başında Avrupa'da Türkoloji ilminin gelişmesi ve bu çalışmaların sonuçlarının

Levent Şahverdi Arşivi

Türklerin bilinçlenmesinde önemli rol oynamasıydı. Ayrıca Orta Asya Türklerinden bazı aydınların da İstanbul'a gelmeleri ve onların faaliyetleri de Türkçülük fikrini canlandıran önemli etkenlerden biri olmuştu. Türkçülük her ne kadar Osmanlı aydınları arasında bir kültür hareketi olarak ilgi uyandırmış, Türkistan'lı aydınlar için ifade ettiği siyasî anlamı taşımamış olsa da, uzak bir ülkü olarak her zaman değerini muhafaza etmişti.

II. Meşrutiyet'le birlikte Türkçülük akımı kuvvetlenmeye başlayınca bir örgüt etrafında toplanma ihtiyacı da ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın da desteğini alan Türkçüler, Kazanlı Yusuf Akçura'nın önderliğinde ilk Türkçü cemiyeti 25 Aralık 1908 yılında **"Türk Derneği"** adıyla kurdular.

Cemiyet'in maksadını ifade eden nizamnâmesinin 2. maddesinde şöyle deniliyor.

"Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mâzi ve haldeki âsâr, efâl, ahvâl ve muhiti öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yâni Türklerin âsâr–ı atîkasını, tarihini, lisânlarını avam ve havâs edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, ahval-i içtimâiye ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni corafyasını, araştırıp taraştırıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel ilim lisânı olabilecek surette geniş ve medeniyette elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tedkik etmektir." [4]

Türk adını taşıyan bütün insanların geçmişini, bıraktığı eserleri, bugünkü başarılarını, çalışmalarını inceleyeceğini söyleyen bu dernek, faal üyelerinin [5] çeşitli memuriyetlere tayinleri dolayısıyle 1328 (1912) sene-

4 Yusuf AKÇURA, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri, 1928 Yılı Yazıları**, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara, 1981, s. 189.

5 Cemiyetin kurulması için "Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal Bey'in odasındaki toplantıya şu şahıslar katılmıştır: Ahmet Mithat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım Bey, Bursalı Tâhir Bey, Korkmazoğlu Celâl Bey, Veled Çelebi Efendi, Akçuraoğlu Yusuf, Boyacıyan Agop Efendi, Arif Bey, Akyiğitoğlu Musâ Bey, Fuad Bey, Rızâ Tevfik Bey, Ferid Bey. Yusuf AKÇURA, A.g.e. s. 189.

Levent Şahverdi Arşivi

sinde faaliyetlerini tatil etmek mecburiyetinde kalmıştır [6]. Faal üyelerinin bir çoğu daha sonraki Türkçü cemiyetlerin kuruluşunda ve faaliyetlerinde yer almışlardır.

Türkçülük hareketinin ikinci önemli cemiyeti 31 Ağustos 1911 tarihinde kurulan **"Türk Yurdu Cemiyeti"** dir. Bu cemiyet Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali, Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Yusuf Akçura gibi Türkçülük hareketinin önde gelen kişileri tarafından kurulmuştur [7].

"Türk Yurdu" nizamnâmesine göre cemiyet, Türk çocuklarına mahsus bir ponsiyon açacak ve **"Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine vâridat ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkaracaktır"** (Madde: 4)[8].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de alaka gösterdiği bu cemiyetin en büyük hizmeti daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı haline gelecek olan **"Türk Yurdu Dergisi"**ni çıkarmış olmasıdır. Dergi dernekten daha uzun ömürlü olmuş, Türk milliyetçiliği fikrinin oluşturulması, sistemleştirilmesi ve yaygınlık kazanmasında çok önemli bir rol oynamıştır [9]. İsim babalığını Şair Mehmet Emin Bey'in yaptığı Türk Yurdu Dergisi'nin ilk imtiyaz sahibi Mehmet Emin Bey iken, 1911 senesi Ağustos'unda Erzurum Valiliğine tayin edilince derginin imtiyaz ve müdürlüğüne Yusuf Akçura getirildi. Yusuf Akçura idare ettiği altı sene zarfında Türkçülüğün programı da denilebilecek bir programa sadık kalmış ve bu programı uygulamaya çalışmıştır [10].

Türkçü cemiyetlerin uygulamaya çalıştıkları programları Meşrutiyet dönemi diğer fikir hareketlerine göre daha insicamlı ve ilmî idi. Peyami

6 Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952, s. 377.
7 Tarık Zafer TUNAYA, A.g.e. s. 377; Yusuf AKÇURA, A.g.e. s. 191; Yusuf SARINAY, A.g.e. s. 112.
8 Yusuf AKÇURA, A.g.e. s. 191–192.
9 Yusuf SARINAY, A.g.e. s. 112.
10 Yusuf AKÇURA, A.g.e. s. 192 – 193.

Levent Şahverdi Arşivi

Safa'nın dediği gibi **"Türkçülük populaire olduğu kadar da universitarie bir cereyan"** idi [11]. Bu hareket özelilkle üniversite gençliği arasında hızla yayılıyordu.

A - AVRUPA'DA TÜRK YURDLARININ KURULMASI VE KONGRELERİ

Osmanlı Devleti Tanzimatla birlikte hızla Avrupa'ya açılmaya başladı. Daha sonraki dönemlerde de gelişen teknoloji ve bilimi ülkeye taşıyabilmek, çağdaşlaşmak, medeniyetleşmek, Batı'yı daha yakından tanımak, Avrupalı devletlerle Osmanlı devleti arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak gayesiyle Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmıştı.

Başta İsviçre, Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderilen Osmanlı vatandaşı öğrenciler, aralarındaki dayanışmayı artırmak amacıyla bulundukları şehirlerde çeşitli dernekler kurmaya başladılar. Özellikle **"Osmanlı Kütüphanesi"** adıyla örgütlenen bu gençler, daha çok Osmanlıcılık fikrî esası üzerine faaliyette bulunmuşlar, fakat bunda başarı sağlayamamışlardır [12].

Trablusgarb ve Balkan savaşlarının acı mağlûbiyetinin Avrupa'daki Osmanlı Tebaası öğrenciler arasında yarattığı infial, ülkede kurulan Türkçü derneklere paralel olarak Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde **"Türk Yurdu"** adıyla Türkçü bir dernek etrafında toplanmaya sevketmişti. Başta Lozan olmak üzere Cenevre, Nöşatel, Paris ve Berlin gibi şehirlerde Türklük esasına dayanan **"Türk Yurdu"** adı altında bir takım öğrenci derneklerinin kurulduğunu görüyoruz [13].

Derneğin yasasında da belirtildiği gibi; **"İşviçre'de tahsil hayatı yaşayan bir avuç Türk genci, diğer bütün soy kardeşlerinin de his itme-**

11 Peyami SAFA, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ankara, 1988, s. 35.

12 Yusuf Kemal Tengirşek, hatıralarında bu durumu ifade etmektedir: "Balkan muharebeleri felâketleri Paris'te bulunan biz öğrencileri pek çok özüyordu. Her taraftan hakaret görüyorduk. Osmanlı Talebe Cemiyetindeki Türk olmayan öğrenci, evvelâ Müslüman olmayanlardan başlayarak sonra da Müslümanlara da sirayet ederek birer birer cemiyeti terk ettiklerini bildiriyorlar ve biz Türklere fena fena sözler söyleyerek ayrılıp gidiyorlardı." Yusuf Kemal TENGİRŞEK, **Vatan Hizmetinde**, Ankara, 1981, s. 123-124.

13 Yusuf SARINAY, A.g.e. s. 107.

Levent Şahverdi Arşivi

leri pek tabîi bulunan ihtiyaca tabîi olarak, hep aynı haricî tesirlerin sevkiyle Türklüğüne ihtida itdi. Millî şuuruna sahib oldu."(14).

Yurdcular, **"Milli Şuur"**un doğuşunu İkinci Yurdcular Derneği kurultayının açış konuşmasında şöyle ifade ediyorlar: "Müslümanlık ve Osmanlılık cereyanları arasında **"Milli Şuur"** denilen nüve, varlığı süresince **"Dini Şuur"** şeklinde ortaya çıkmış, dinî şuur cahil ve mutaassıp şekileriyle biz ve bizimle yaşayanları sürekli yıpratmış, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in ilânı ile **"Vatanî Şuur"** ülkeye sokularak, her ferdin, her anasırın vatanın gelişmesi ve mutluluğundan pay sahibi yapılmak istendiğini, fakat toplumun bir kısım fertlerinde aynı vicdanî durumu yaratmanın mümkün olmadığını **"Türk kimliğimizin"** sızlayan, kanayan yaralarıyla felâket günleri arafesinde karanlık gelcek farkedilmiş, Türk gençliğinde ortaya çıkan **"Milli Şuur"** matem günleri ile karışıp gelişmeye başlamış Avrupa'daki şuurlu ve irfanlı gençliğimizin Türk ruhundan bir **"Yurdculuk"** mezhebi doğmuş oldu" [15].

Yurdculuk fikrinin dayandığı esas ise şöyle ifade edilmektedir. "Yurtculuk içtimaî ve millî mezhebimizin ilk taslağı milliyetçilik esası üzerine yaptı ve âtiye ait mesaisine bir dündâr olmak üzere Türklükle içtimaî inkılâpçılık tertibini ifade etti. Yurdculuk bir nevi mezhepçiliktir, hakikî bir mefkûreciliktir." [16] Bu fikrî esas üzerinde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde kurulan Türk Yurdları'nın en tanınmışları kuruluş sırasıyla şöyledir:

1- Lozan Türk Yurdu: 1909 senesinde evvelâ **"Lozan Osmanlı Kütüphanesi"** adıyla bir cemiyet teşkili, 1911 senesi sonlarına doğru bu teşekkül tasfiye ve milliyetçi bir teşekkül olan Lozan Türk Yurdu tesis edilmiştir.

14 Yurdcular Yasası, İsviçre'de Cenevre Şehrine yakın Peti Lans Köyünde Pansiyon Rasinde kurulan "İkinci Yurdcular Derneği"nin Muzakerat ve Mukerreratı, Dersaadet, Yeni Turan Matbaası, Tarihsiz, s. 19 (Bu kitap bundan sonra sadece "Yurdcular Yasası" olarak geçecektir).

15 Yurdcular Yasası, s. 16, 17, 18.

16 Yurdcular Yasası, s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Cenevre Türk Yurdu : 15 Nisan 1911 tarihinde teşkil edilen **"Cenevre Osmanlı Kütüphanesi"** daha sonra (21 Teşrin-i Evvel 1911 tarihinde) milliyetçi bir teşekkül olan **"Cenevre Türk Yurdu"**na inkılâp etmiştir.

3- Nöşatel Türk Yurdu: 15 Teşrin-i Evvel 1912 de kurulmuştur.

4- Paris Türk Yurdu: 1913 Senesinde Paris'de kurulmuştur [17].

Bu dernekler çeşitli şehirlerde kurulmuş olmasına rağmen Lozan Türk Yurdu'nun öncülüğünde ortak hareket etme kararı almışlar **"Orta"** adını verdikleri bir dernek etrafında toplanmışlardır. 27 Kânun-ı Evvel 1911 de Lozan Türk Yurdu'nun öncülüğünde, Lozan'da **"Birinci Yurdcular Derneği Kongresi"** Nureddinoğlu İlyas Ragıp Bey başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Bu kongreden sonra gene Lozan Türk Yurdu, daha geniş çaplı Avrupa'da okuyan bütün Türk öğrencilerin katılacağı bir toplantı daha organize eder. Bu amaçla Lozan Türk Yurdu yayınladığı beyannâmede derneğin gayesinin **"İçtimaî Türkçülük"** olduğu, siyasetle uğraşmadığı belirtiliyor ve bizim ricamız "... uçuruma doğru yuvarlanan Türklüğün, koca bir milletin imdat isteyen feryadından başka bir şey değildir" deniliyordu. Ayrıca derneğe her Türk gencinin katılabileceği ısrarla vurgulanıyordu.

Yapılan davet neticesinde başta Lozan, Cenevre, Paris olmak üzere Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde okuyan Türk gençlerinin katıldığı bu kongre 1-2 Nisan 1328 (1912)'de Lozan'da toplanmıştır. Kongre'de Lozan Türk Yurdu bünyesinde **"Türk Yüksel"** isminde bir dernek kurulmuştur. Bu derneğin nizamnamesine göre amacı: **"Türklüğün irfanen, içtimaen, iktisaden ilerlemesi"** olarak tesbit edilmiş ve cemiyetin mesaisi programında çocukların ve yetişkinlerin eğitimi için okullar açılması , Türk kızlarının eğitimine önem verilmesi, Türk esnaflar için şirketler kurulması ve bankalar açılması gibi konular olarak belirlenmiştir. Ayrıca Türkçe'nin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesi, muntazam bir Türk tarihinin yazılması gibi ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınması, Türklük şuurunun

17 Tarık Zafer TUNAYA, **A.g.e.** s. 389-390.

Levent Sahverdi Arşivi

uyandırılması yolunda önemli sayılabilecek kararlar alınmıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için ülke içinde cemiyetler açmak ve açılanlarla işbirliği yapılması hususlarına da yer verilmektedir [18].

Avrupa'daki Türk Yurdlarının en önemli Kongresi, Cenevre Türk Yurdu'nun öncülüğünde gerçekleştirilen ve **"İkinci Yurdcular Derneği"**nin kurulduğu toplantıdır. 15 Mart – 18 Mart (1913) tarihleri arasında toplanan ve Yurdculuğun amaçları ile yasasının tesbit edildiği bu kongreye Lozan, Cenevre, Paris, Berlin, Nöşatel Türk Yurdları ile Avrupa'da okuyan bir çok Türk öğrencisi katılmıştır. Divan Başkanlığını Yusuf Kemal (Tengirşek) [19] in yaptığı bu kongrede; Yurdculuğun mefkûresi **"Türklük aleminde içtimaî inkılâp esasları hazırlamak ve o'nun mesaisine, anânesine, milliyetine müdrik bir hale getirmeye çalışmak"**, olarak belirlenmiştir. Bu mefkûreye uluşmak için, Türkçenin geliştirilmesi, eğitimin Türkler arasında yaygınlaştırılması, millî servetin muhafazası için Türklerin iktisadî faaliyetlere teşvik edilmesi, Avrupa'da okuyan bütün Türk öğrencileri millî maksada hizmet etmeğe çağırmak, hanımları eğitime ve sosyal hayata çekerek cahillikten kurtarmak ve aynı gayeye hizmet eden diğer derneklerle işbirliğine girişmek gibi hususlar tesbit edilmiş, ayrıca, Türk Yurtlarının hiçbir şekilde siyasetle uğraşmayacağı, belirtilmiştir [20].

Kongre'de reisliğe Tekerşin Oğlu Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey seçilmiş, toplantıda İstanbul Türkocağı Reisi Hamdullah Suhpi Bey de hazır bulunmuştur. Muhtelif memleket meseleleri konuşulmuş, karara bağlanmış. Bu arada Türk Yurdları'nın tâbi olacağı bir nizamnâme (**Yurdcular Yasası**) vücuda getirilmiştir [21].

---

18 Yusuf SARINAY, **A.g.e.** s. 108-109.

19 Yusuf Kemal Bey bu sırada Adliye Nezareti adına Paris'teki öğrenciler için müfettişlik yapmakta ve Paris Türk Yurdunu temsil etmektedir.

20 Yusuf SARINAY, **A.g.e.** s. 109-110.

21 Tarık Zafer TUNAYA, **A.g.e.** s. 390-391.

Levent Şahverdi Arşivi

B – LOZAN TÜRK YURDU'NUN KURULUŞU

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kurulmuş olan bu tür Türk öğrenci derneklerinin içinde en çok dikkat çekenlerinden biri **"Lozan Türk Yurdu"** olmuştur.

Lozan'da onbeş Türk öğrenci bulunmaktadır. Meşrutiyet'in ilanını müteakip **"müşterek vatan ve millet"** için çalışmak azmiyle Türk gençleri başta olmak üzere birkaç Arap ve Arnavut talebenin de iştirakiyle **"Lozan Osmanlı Kütüphanesi"** 1909 yılında kurulmuştu [22]. 1911 yılına kadar çeşitli konferans ve faaliyetlerde bulunan bu dernek yukarıda bahsedilen gelişme ve sebeplerle başarılı olamadı. 1911 yılının Kanun-ı Evvel ayında dernekteki Türk öğrencileri kütüphane programından başka bir program takib etmek üzere ve **"Türk gençlerinin kendi milletlerinin hususî felâh ve necatı için başka vesaitin ihdası, başka bir istikametin takibi lüzumunu"**[23] görerek 4 Teşrin-i Sâni 1911 senesi Cumartesi günü **"şekl-i asliyesine rücû"** ederek **"Lozan Türk yurdu"** ismini aldılar [(24)].

a) Amacı:

Yurdcular yasalarının 2. maddesinde temel amaçlarını Türk Yurdculuğunun mefküresi başlığı altında şöyle tesbit ederler:

"Türklük âmleminde içtimaî inkılâp esasları hazırlamak ve onun mazisini, anânesini, milliyetini müdrik bir hale getirmek"[25].

Yasalarının, bundan sonraki maddelerini, Yurdların ve Yurdcuların bu **"mefküre"**ye ulaşmak için gidecekleri yol olarak belirleyen yurdcular, bu yolda Türkçe'ye büyük ehemmiyet vermekte, Türkçe'nin gelişme ve ilerlemesine çalışarak diğer lisanların hakimiyetinden kurtarılıp bağımsız bir hale getirilmesini hedeflemektedirler [26], Eğitim alanında da "maarifin

22 Yurdcular Yasası, s. 41

23 Yurdcular Yasası, s. 42.

24 Türk Tarih Kurumu Arşivi, Yazmalar Bölümü No: Y/653. Lozan Türk Yurdu Muharreât ve Zabt-ı Sabık Defteri, giriş kısmı. (Bundan sonra bu defter kısaca Tutanak TTKA Y/653 olarak verilecektir.)

25 Yurdcular Yasası, s. 3 madde: 2.

26 Yurdcular Yasası, s. 3 madde: 3.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkler arasında intişârını, yurdculuğun en büyük başarısı olarak kabul edeceklerini ve bu uğurda yapılacak her teşebbüsü Yurdun bütün kuvvetiyle destekleyeceği, mekteplerin açılması, Türk çocuklarına **"talebe evleri"** açılması, spor cemiyetleri kurulması, millî ihtiyaçlara uygun kitaplar ve risalelerin yayınlanması, **"garb irfanına"** doğru bir cereyan husûle getirmek yurdcuların en mühim bildiği hareketlerdir" [27].

Millî servetin artırılması ve korunması için her çeşit sanat meslek erbabıyla ve bilhassa köylülerle münasebete girişilerek, iktisadı teşvik ve irşadlarda bulunarak, ziraate ve ticarete ait müsseselerin kurulmasına, Türk ahali bankaları ve tasarruf sandıkları ile sigorta şirketlerinin teşkiline mümkün olan vasıtalarla yardım etmek Yurdcuların amaçları arasındadır[28].

Türk Yurdları, Avrupa'da önceden kurulmuş olan Türk Talebe Cemiyetleriyle ilişki kurarak, onları **"milli maksada"** hizmet eder hale getirmek için çalışmaya büyük önem vermektedir. Hanımların da kendi aralarında **"Yurd"** kurmalarını teşvik ile icab eden yardımda bulunmayı, yurtlar vazifeleri cümlesinden bilmektedirler [29].

Önemli bir amaç olarak da **"Türklükte içtimaî inkılâpçılık"** prensibinin şartlarını geliştirmek olarak belirlenmiştir [30]

b) Lozan Türk Yurdu'nun Tüzüğü

Lozan Türk Yurdu çalışmalırında Yurdun **"töresini"** şöyle tesbit etmiştir.

Madde 1– Lozan Türk Yurdu'nun gayesi ve göreceği **"içtimai yollar"** umumi yasada yazılıdır.

Madde 2– Lozan Türk Yurdu'nun azası yasada yazılı olan şekil ve usul dairesinde Yurdculuğa kabul olunan Türklerdir.

27 Yurdcular Yasası, s. 3-4 madde: 4.
28 Yurdcular Yasası, s. 4 madde: 5.
29 Yurdcular Yasası, s. 4 madde: 7.
30 Yurdcular Yasası, s. 20.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 3- Yeni bir yasanın kabulü kararlaştırıldıktan sonra ilaveten yazılan cümle bir Yurdcu tarafından yeni gelen azaya okunacaktır [31]

Madde 5– İdare heyeti üç Yurdcu'dur. Bunlar:

1- Baş

2- Yazıcı

3- Kasadar

Madde 6– İdare heyeti her sömestr başında umumi heyet tarafından gizli oy ve ekseriyet ile seçilir [32]

1- İdare Heyetinin Görev ve Yetkileri

"Başkan" Genel toplantılarda görüşmeleri idare ve Yurdu gerekli olan yerlerde temsil eder. "Yazıcı" resmi görüşmeleri kütüğe geçirir, mektupları yazar, başkan bulunmadığı zamanlarda vakalet eder. **"Kasadar"** paraları toplar ve kararlaştırılan yerlere sarfeder [33].

İdare heyeti Yurdcuları haftada bir defa toplar üç Yurdcu tarafından olağanüstü toplanmak istenilirse başkan bu talebi değerlendirmeye mecburdur. İdare Heyeti Yurdun idaresinde görülecek yolsuzluk veyahut kötükten dolayı umumi heyete karşı sorumludur [34].

Umumi heyetin oyunu alarak Lozan'da bulunan Türkler'e karşı açık konferans tertip etmek ve bu vasıta ile Yurdculuğun emellerini neşretmek, idare heyetinin görevidir. Bu konferansların arası iki aydan fazla olamaz [35]. Yurdculardan töreye muhalif yola sapanlara karşı hafif cezalardan başlanarak zorunlu görülürse tart (uzaklaştırma) cezası vermek İdare Heyeti'nin yetkisindedir [36]

31 Tutanak TTKA Y/653, fasıl: 7. fasıl Lozan Türk Yurdunun Töresi, 4. madde, yazma eserde bulunmamaktadır.
32 Tutunak TTKA Y/653, fasıl 3.
33 Tutanak TTKA Y/653, fasıl: 3, madde: 7.
34 Tutanak TTKA Y/653, fasıl: 3, madde: 8
35 Tutanak TTKA Y/653, İdare Heyetinin Vazife ve Selahiyeti, fasıl: 3, madde: 9
36 Tutanak TTKA Y/653, İdare Heyetinin Vazife ve Selahiyeti, fasıl: 3, madde: 10.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Yurdcuların Vazifeleri

Yurdcu, yurdculuk hayatında faal bir uzuvdur. Yurdculuk mefkûresi için bilfiil çalışmak, bu uğurda her fedakârlığı ihtiyar etmek, içtimaî hayatın bütün safhalarında Türk milliyetçiliğini neşr ve tamim etmek her Yurdcunun vazifesidir [37].

Her Yurdcu genel toplanmalarda hazır bulunur. Doğru özürler için toplantıya gelemeyecek olan Yurdcu özürünü başkana bildirmeye mecburdur. Doğru özür söylemek Yurdcu'nun vicdanına barakılmıştır [38]. Her Yurdcu Yurda nakden hizmet etmek mecburiyetindedir. Yurcunun her ay vereceği para gelirinin yüzde 0,5'inden aşağı olamaz [39]. Her Yurdcu altı ayda bir defa kendi seçeceği konu üzerinde Yurdcular'a bir konferans vermeye, idare heyeti tarafından teşvik edilcektir [40]. Her Yurdcu umumi dernek tarafından kabul edilen Yurdculuk işaretinen birer tane edinecektir [41]. Ne onlar, ne de idare heyeti Yurd namına siyasi hiçbir işe karışamaz [42].

Yurdcular davalarının doğruluğunu ve Yurdculuk emirlerinin kutsiyetini Yurdcu olmayan Türk'e karşı her tarafta müdafaa etmeye mükelleftir [43]. Her Yurdcu kardeşiyle bir aile gibidir. Dolayısıyla Yurdcular bir diğerine yardımcı ve Türk ulularına hizmet etmekle mükelleftirler [44]. Genel görüşmelerde düzeni bozan Yurdculara başkan tarafından küçük ve süreli (muvakkat) cezalar verilir [45]. Yurdcular kendileri arasında görüşülenleri Yurdcu olmayanlara söyleyemez. Şayet söylediği sabit olursa İdare Heyeti tarafından cezalandırılır [46]. Üyelik taahhüdüdünü vermemek veyahut

37 Yurdculuğun Yasası. s. 6, Yurdcuların Vazifeleri madde: 10.
38 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 11.
39 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 12.
40 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 13.
41 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 14.
42 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 15.
43 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 16.
44 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 17.
45 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 5, madde: 18.
46 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 6, madde: 19.

Levent Şahverdi Arşivi

Yurd tarafından kendisine yüklenilen işleri yapmamak gibi Yurdculara yakışmayan hareketlerde bulunurlarsa , keza ceza görürler [47].

Yurdun haberi olmaksızın Yurd adına bir iş yapmaya girişenler cezalandırılırlar [48].

3- Üyelik şartları:

Yurdlara üye olanlar, Üyelik vazifeleri bakımından 1) Yurdcu ve 2) Yardımcı olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Yurdcu olmak için şartlar, şunlardır:

1) Türk olmak (Ya babası Türk olmak veya Türkden başka bir şey olmasına hiç bir veçhile ihtimal verilmeyecek surütle hissî ve fikrî, kanaatleri ve emelleri itibariyle Türk olduğu sabit olunmak.).

2) Yurdculuğun tahmil ettiği vazifeleri başa çıkabilecek kabiliyette bulunmak.

3) Üç Yurdcu tarafından altı ay evvel Yurdun umûmî heyetine takdim olunmak ve yine umumî heyetin üçte iki reyiyle ve saklı rey usulüyle kabul olunmak (takdim olunan zat bir derece ma'aruf ve emin olduğu takdirde derhal, umûmî heyetin üçte iki reyiyle kabul olunur).

4) Her Yurd ve Yurdcu, derneğin almış olduğu kararlara uymak zorundadır [49].

Lozan Türk Yurdu'na üye olabilmek için ise bu hususlara ilaveten şu şartları da taşımaları isteniliyordu. Bunlar:

1- Türk olmak,

---

47 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri, fasıl: 6, madde: 20.

48 Tutanak TTKA Y/653, Yurdcuların Vazifeleri fasıl: 6, madde: 21, madde 22'de cezaların çeşitleri şöyle tesbit edilmektedir: 1- İhtar, 2- Takbih (Çirkin görme, beğenmeme), 3- Bir veya iki toplantıdan mahrumiyet, 4- Aylığın iki katını vermek, 5- Yurdan tart edilmek.

49 Yurdcular Yasası, s. 5-6 madde: 9.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Lozan'da ikamet ediyor olmak,

3- İki asıl aza tarafından en az üç hafta önce umumi heyete takdim edilmiş olmak,

4- Umumi heyetin en az üçünün onayı ve oyu ile kabul edilmiş olmak,

5- Özel bir madde ile gösterilen üyelik aidatını vermek [50].

Bu şartları taşıyan kişiler özel bir merasimle [51] üyeliğe kabul edilirler.

"Yardımcı üye" lik ise Yurdculuğa maddeten veya menen yardım eden Türkelere denilmekte, Yardımcı üye olabilmek için de iki yurdcu tarafından takdim ve mutlak ekseriyetle kabul edilmek gerekiyordu. Yardımcılar taleplerini bir aracı ile Yurda teklif etmek hakkına sahiptirler. Yukarıdaki üyelik şartlarına haiz oldukları takdirde Yurdcu da olabilirler [52].

C – LOZAN TÜRK YURDU'NUN FAALİYETLERİ

Lozan Türk Yurdu, tüzüğü ve yasası içerisine almış olduğu amaçları hayata geçirmek için değişik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler arasında; Türk gençlerinin Avrupa'da öğrenim grömeleri, özellikle İsviçre'de öğrenim görmeleri tavsiye ve teşvik edilmiştir [53]. Avrupadaki Türk talebe cemiyetleriyle sıkı ilişkide bulunulmuş, Lozan Türk talebelerine

---

50 Tutanak TTKA Y/653, 9 Kanun-ı Evvel 1912, 2. Dernek.

51 Yurda kabul merasiminde şu yemin ettirilmektedir: "Türk bak sana hitabımı dinle, işine gelmezse dön;

1– Yurdun ve bütün Türklüğün mukaddes emellerinin töreden fiile çıkmasına çalışacağına,

2– Töre gereğince Yurdun kararlarına riayet edeceğine,

3– Bunlara muhalefet edersen Yurd töre gereğince seni cezalandırıp ve nihayet atar. Bu surette Yurda ve Türklüğe karşı hiçbir kin bağlamayacağına namusun üzerine söz verirmisin. Tanrı tuttuğun bu yolda yardımcın olsun. Tutanak TTKA Y/653, Yurda dühûl merasimi.

52 Yurdcular Yasası, s. 6-7 madde: 12.

53 Yurdcular Yasası, s. 38.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı yapılan kötü hareketlere karşı tedbir alınmış [54]. Lozan Türk Yurdu'nun marşı olarak **"Gökbayrak"**'ın öğrenilmesi kabul edilmiş [55] tir.

Lozan şehrine gelecek olan yaralı Türk askerlerinin karşılanması [56]. Rum ve Ermeniler tarafından hazırlanan yanlış istatistikleri tesbit etmek için Yurdların İstanbul ve bununla ilgili belediyeler vasıtası ile nüfusunun gerçek oranını elde etme hakkında telgraf çekilmesi kararlaştırılarak Yurdun Lozan'da ilmi istatistikler neşretmesi kararı alınmıştır[57]. Memlekette cerayan eden durum hakkında bilgi almak kamuoyunu ve üyeleri bilgilendirmek için Kuvay–i Milliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara Büyük Millet Meclisi'nde söylenen nutkun bir kısmı okunmuştur [58]. Cenevre'de yapılacak olan **"Mahkum Milletler Kongresi"**ne **"Lozan Türk Kongre Bürosu"** [59] tarafından iştirak edilmiş [60] **"Mukaddes Vatanın uğrunda şehit düşen muhterem kardeşlerimizin ruhuna mevlit"** okutularak[61] Hilâl-i Ahmer'e yardım için bir çok dua ve nutuklar okunduktan sonra toplanan meblağ [62] İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer'e gönderilmiştir [63]. Vatanda neşriyat ve özellikle mükafatlı müsabakaların ya-

54 Tutanak TTKA Y/653, 9 Teşrin-i Sani 1913, 3. Dernek.

55 Tutanak TTKA Y/653, 10 Teşrin-i Evvel 1916, 13. Dernek.

56 Yaralı askerlere hediye takdim etmek için Cafe Dianova'ya davet etmişler, bu toplantıda alınan kararla her askere iki paket tütün, iki paket çikolata vermişler bunun için her talebeden üç frank toplanmış; Lozan'da bulunan Türk ailelerine müracaat edilerek alınacak hediyelerin belirlenmesinde yardımcı olmaları istenmiş ve bunun için altı kişilik bir komisyon kurmuşlardır. Tutanak TTKA Y/653, 25 Ağustos 1917, 32. Dernek.

57 Tutanak TTKA Y/653, 6 Kanun-ı Evvel 1918, 79. Dernek. 81. Dernek'te istatistikler okunmuş ve Türklerin diğer kavimler yanında ne kadar büyük bir ekseriyet teşkil ettiği görülmüştü.

58 Tutanak TTKA Y/653, 12 Haziran 1920. 141. Dernek.

59 Lozan Türk Yurdu'nun Yasasına göre derneğin siyasetle uğraşması sakıncalı olduğundan, oysa memlekette gelişen hadiselerin siyasi faaliyetlerde bulunmayı mecbur hale getirdiği için, dernek mensupları, bu tür faaliyetleri dernek dışında "Lozan Türk Kongre Bürosu" adıyla kurdukları bir bürodan yürütmüşlerdir. Bu büroda Avrupa'daki bütün Türk Yurdları temsil edilmiştir. (Ek: 1 Dernek Tüzüğü).

60 Tutanak TTKA Y/653, 1920 Senesi Yaz Tahsil Devresine Ait İdare Heyeti Raporu. Harun Bey, Sait Bey ile birlikte bu kongreye katıldığını açıklamış, Türkler namına okunan bu layihanın Kongre Bürosu tarafından neşredilmesi kararlaştırılmıştır.

61 Hotel Jores Meblong'da okutulan mevlide Bern sefiri Cevat Bey Efendi ve Sefaret erkanı ile birkaç kişi katıldılar.

62 Bu meblag 790 franktır.

63 Tutanak TTKA Y/ 653, 1921 Senesi Yaz Sömerstrisi Heyet-i İdare'nin Son raporu, Harici Faaliyetler. Para, Bank Federal vasıtasıyla gönderilmiş, bir mektup ile Hilâl-i Ahmer başkanlığına bilgi verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

pılması, [64] böylelikle (vatanın bağımsızlığı ile ilgili kişilerin) gençlerin fikirleri öğrenilerek onların faydalı eserlerle uğraşmaya teşviki sağlanmıştır.

Bu faaliyetlerden başka şu alanlarda da çalışmalar yapılmıştır. Bunlar:

a- Kongreler

b- Konferanslar

c- Musahabeler

d-Telgraflar

e- Yayın faaliyetleri.

a) Kongreler

Lozan Türk Yurdu çeşitli zamanlarda kongreler tertip ederek veya başka kongrelere iştirak ederek burada gayelerini tahakkuk yönünde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

27 Kanun-ı Evvel 1911'de Lozan Türk Yurdu'nun öncülüğünde Lozan'da **"Birinci Yurtçular Derneği Kongresi"** Nureddinoğlu İlyas Ragıp Bey başkanlığında gerçekleştirilmiştir. 1-2 Nisan 1328 (1912) de Lozan'da Türk gençlerinin katıldığı Kongre toplanmış, Kongre de Lozan Türk Yurdu bünyesinde **"Türk Yüksel"** isminde bir dernek kurulmuştur [65]

64 Bu müsabakalara Yurdcular dahil olamaz. Müsabakaya dahil olanlardan, Yurdun tayin edeceği komisyon kararıyla birinciye 150 frank ikinciye 50 frank, üçüncüye bir takdir veya teşekkürname verilecek, müsabaka konusu bu seferlik "millî ve içtimaî sahadan" seçilecektir. Tutanak TTKA Y/653, 6 Teşrin-i Sani 1921 186. Dernek

65 Bu derneğin nizamnamesi için bkz. Tük Talebesi Birinci Derneği 1328 (1912) Senesinde Lozan'da İçtima Eden Kongre Müzakerat ve Mükerrerat, Selanik Rumeli Matbaası (Tarihsiz), s. 10-12.

Levent Şahverdi Arşivi

Cenevre Türk Yurdunun öncülüğünde gerçekleştirilen ve **"İkinci Yurdcular Derneği"**nin kurulduğu toplantıya (15 Mart - 18 Mart 1329) (1913) iştirak edilmiştir [66].

b - Konferanslar

Dernek, mensuplarını, Avrupa'da yaşayan diğer Türkleri ve Avrupa kamuoyunu bilgilendirmek, geliştirmek ve çeşitli sahalarda bilgi sahibi yapmak için sahasında uzman kişilere konferanslar verdirmiştir. Çeşitli zamanlarda yapılan bu konferanslardan tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

Bağdat Darülfunudan Vehip Bey; **"Hilafet ve Hilafet Müessesatı"**[67]

Cemal Bey; **"Rusya'daki Türkler"** [68]

Yahyaoğlu Harun Bey; **"Din"** [69]

Cenevre Yurdcularından Rahmi Bey; **"Milliye-i Terakkiye"**, [70] **"İzdivaç ve müfarekât"** [71]

Reis Mahmut Bey; **"Türk Edebiyatında Uslûplar"** [72]

Cemal Bey; **"Namık Kemal"** [73]

Cenevre Yurdcularından Ziya Bey; **"Milliyet"** [74]

Cevat Nizamî Bey; **"Hilafet"** [75]

Abacı Arif Bey; **"Adam Sende, Lakayıt"**

66 Yurdcular Yasası, s. 14.
67 Tutanak TTKA Y/653, 5 Nisan 1917, 27. Dernek
68 Tutanak TTKA Y/653, 27 Nisan 1917, 31. Dernek
69 Tutanak TTKA Y/653, Fevkalade İçtimalar. Haziran 1917.
70 Tutanak TTKA Y/653, Fevkalade İçtimalar
71 Tutanak TTKA Y/653, 2 Şubat 1918. 62. Dernek.
72 Tutanak TTKA Y/653, 18 Kanun-ı Sani 1918, 84. Dernek
73 Tutanak TTKA Y/653, 15 Şubat 1919, 88. Dernek.
74 Tutanak TTKA Y/653, 26 Nisan 1917, 96. Dernek
75 Tutanak TTKA Y/653, 12 Temmuz 1919, 105. Dernek

Levent Sahverdi Arşivi

Saip Bey; **"İman Meselesi"**

Harun Bey; **"Dinin Muhtelif Kitleler Üzerindeki Tesiri"**

Saib Bey; **"Dertlerimiz"**

Hakkı Bey; **"Türkçülük"** [76]

Cenevre Türk Yurdu Azası Rahmi Bey; **"Ziraatımız"** [77]

Cemal Bey; **"İstanbul'daki Müşahadâtım"** [78]

Saib Bey; **"Ahlak"**[79]

Cemal Bey ; **"Teşkilat ve Vazifemiz"** [80]

Cemal Hüsnü Bey; **"Türkçülük"**[81]

Cafer Seyit Ahmet Bey; **"Rus İnkılâbını Doğuran Hadisat-ı İçtimâiye ve Siyasîye, Rus Meselemizin Suret-i Halli ve Bizim Menâfî-i Millîyemiz"** [82].

Harun Bey; **"Yurdun Tarihi ve Yurdculuğun Mahiyeti ve Gayesi"** [83] hakkında konferanslar vermişler, Lozan Türk Yurdu bu konferanslarla fikirlerin sağlam esaslara yönelmesini sağlamıştır.

c- Musahabeler

Dernek, konferanslara ilâveten çeşitli zamanlarda sohbet toplantıları

76 Tutanak TTKA Y/653, Dahili Faaliyet.

77 Tutanak TTKA Y/653, 21 Teşrin-i Sani 1919, 116. Dernek

78 Tutanak TTKA Y/653, 28 Şubat 1920, 128 . Dernek.

79 Tutanak TTKA Y/653, 13 Mart 1920, 130 . Dernek.

80 Tutanak TTKA Y/653, 1920-1921 Senesi Kış Sömestrisi Faaliyet Raporu.

81 Tutanak TTKA Y/653, 19 Şubat 1921, 161 . Dernek. Bu konferansta, Türkiye'nin coğrafi, iktisadi ve içtimai durumu anlatılmış "Türk milletinin geleceğinin en salim yolunun Türkçülük olduğu delilleri ile açıklanmış, ayrıca toplantıya katılan Kırımlı Hamdi Bekirof ve Kazanlı Arif Nedimof da Türkçülük konusunda Rusya Türklerinin görüşlerini açıklamışlardır.

82 Tutanak TTKA Y/653, 19 Teşrin-i Sani 1921, 188. Dernek. Konferansın bir sureti Yurd dosyasına konulmak üzere Yurd'a verilmiştir.

83 Tutanak TTKA Y/653, 19 Haziran 1922, 204. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

da düzenleyerek, yine çeşitli konularda üyelerini fikir sahibi yapmak ve ilgili konularda düşüncelerini alma imkanı bulmuştur. Dernek Muharrerât ve Zabt-ı Sabık Defteri'ne geçen sohbet toplantısı konuları şunlardır:

Aliçeoğlu Harun Bey; **"Arap Harfleriyle Yapılan Yazı ve Levhalar"**

Ali Ulvi Bey; **"Balıkçılık"**

Abacıoğlu Ali Bey; **"Neşr"**

Cemal Bey; **"İstanbul Ahvalinden"**

Saib Bey; **"Ahlâk"** [84]

Cemal Bey; **"Teşkilat"**[85]

Harun Bey; **"İlmi Hukûk"** [86]

Refik Bey; **"Demir Yolları Üzerinde Otomobil Seyri"**[87]

İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey; **"Anadolu"**[88]

Harun Bey; **"İtilaf Devletleri Tarafından Türkiye'ye Teklif Olunacak Muahedenâme"** [89]

Refik Tevfik Bey; **"Teyyareler"** [90]

Mukaddem Osman'ın 2. aza iken verdiği **"Türkçülük Hakkındaki Hissiyatım ve Yurdculuktan ne Anlıyorum"**

Nusret Namık **"Memleketimizin Yakın İstikbaldeki İçtimaîyatı"**

---

84 Tutanak TTKA Y/653, 17 Nisan 1920, Kış Tahsil Devresi Raporu, Dahili Faaliyetler.

85 Tutanak TTKA Y/653, 13 Teşrin-i Sani 1230, 148 . Dernek.

86 Tutanak TTKA Y/653, 20 Teşrin-i Sani 1920, 149. Dernek.

87 Tutanak TTKA Y/653, 27 Teşrin-i Sani 1920, 150. Dernek.

88 Tutanak TTKA Y/653, 24 Mart 1921, 164. Dernek. Bu konfenarsta millî hareketin nasıl olduğu anlatılmış, İzmir ve civarında bulunan Yunanlıların yaptıkları kötülükler pek açıklı bir şekilde anlatan Muhmut Esat Bey'in musahebesinde şu noktalar dikkati çekmiştir: 1- Millet Meclisinin, milletin ve Türklüğün kurtulmasını temin edecek bir kuvvetle teşekkül ettiği, 2 - Türklerin istila altında yaşamayacakları.

89 Tutanak TTKA Y/653, 29 Mayıs 1929, 139. Dernek.

90 Tutanak TTKA Y/653, 29 Haziran 1921, 180. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

Refik Tevfik Bey; **"Elektrikli Otomobiller"**

Mukaddem Osman Bey; **"Edebiyatta Realizm"**[91]

Harun Bey; **"İslâmiyetteki Mektepler"** [92]

Doktor Kazım Esat ; **"Riglementation de la Prostituon Eleve"** [93]

Emin Selami Bey; **"Yurdculuk"** [94]

d- Telgraflar

Dernek yönetiminin kararıyla memleketin maruz kaldığı çeşitli olayları protesto etmek, bazı konularda düşüncelerini açıklamak veya bazı olumlu gelişmelerde desteklerini ve tebriklerini bildirmek için çeşitli makamlara zaman zaman telgraflar göndermişlerdir. Bunlardan;

5 Mart 1918'de Ardahan-Kars ve Batum'un Brest-Litovsk Antlaşmasıyla düşman elinden kurtarılmasından dolayı, Talat Paşa ve Berlin Sefiri Fuat Selim Bey'e gönderdikleri telgraflarda gelişmeden duydukları memnuniyeti ifade ettiler [95].

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca haksız yere işgal edilmesi, memlekette olduğu gibi Yurt dışındaki Türkler arasında infiale sebep olmuş, Lozan Türk Yurdu bu işgali Amerikan Senatosu nezdinde protesto etme kararı almıştır [96]. **"Yurt Adına Reis Harun Bey"** imzâsıyla, Türkiye meselesi ile meşgul olan Amerika Senatosu'na gönderilen telgrafta "Türkiye'nin bağımsız yaşamak istediğini ve herhangi bir manda altına girmeye daima muhalefet edeceklerini, Sulh Konferansı'nda haklarının teslim edilmesini, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine yapılan katliam ve fecayiden de bahsedilerek, Yunan askerlerinin derhal geriye çektirilmesi toplanan Türklük namına istenmiştir [97].

91 Tutanak TTKA Y/653, 27 Teşrin-i Sani 1921, 189. Dernek
92 Tutanak TTKA Y/653, 15 Kanun-ı Sani 1922, 193. Dernek.
93 Tutanak TTKA Y/653, 19 Şubat 1922, 194. Dernek.
94 Tutanak TTKA Y/653, 10 Temmuz 1922, 207. Dernek.
95 Tutanak TTKA Y/653, 30 Mart 1918, 65. Dernek.
96 Tutanak TTKA Y/653, 12 Temmuz 1919, 105. Dernek.
97 Tutanak TTKA Y/653, İsviçre'de Dahili Faaliyet.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca, Lozan Türk Yurdu'nun eski reislerinden ve Türk milletinin hukukunu müdafaa etmek için Londra'ya giden murâhhaslar arasında bulunan Hacı Mahmutoğlu, Mahmut Esat'a bir tebrik telgrafı, [98] ile İzmir İktisat Kongresinden duyulan memnuniyeti ifade edilen telgraf [99] ve Fransız ediplerinden Türk dostu, Pier Loti'nin vefatı münasebetiyle de bir taziye telgrafı [100] gönderilmiştir.

Luzern'de devam eden Sasyalist Kongresi'nde Fransız delegelerine, haklarını müdafaa zımmında kendilerine verdikleri layihadan dolayı [101] ve İngiliz mesublarından bir azaya da İzmir fecaisi hakkında İzmir Türklerini müdafaa ettikleri için bir teşekkür telgrafı gönderilmiştir [102].

e- Yayın Faaliyetleri

Dernek, çeşitli yayın faaliyetlerinde de bulunmuş, özellikle **"Dernek Müzakerat ve Mukarreratı"**nı kitap haline getirmiştir. Türk Gençliği'nin aydınlanması için Avrupa üniversitelerinde öğrenimlerini tamamlamalarını zorunlu gören Lozan Türk Yurdu, bunu kolaylaştırmak için onlara Avrupa'da öğrenimlerine kolaylık gösterecek rehberler hazırlamayı gerekli görmüş Lozan hakkında ayrıntılı malûmatı kapsayan **"Lozan'da Tahsil"** rehberi basılıp neşredilmiştir [103].

Türklerin propagandası için çıkarılacak mecmualara kaynak temini için toplantılar yapılarak para toplanmış ve çeşitli konularda yayınlar yapılmıştır. Türklüğün Tarihi ve Türk milleti'nin iktisadi tetkiki için çalışma yapılması konusunda azadan Kemal Bey görevlendirilmiştir [104].

---

98 Tutanak TTKA Y/653, 26 Şubat 1921, 162. Dernek.
99 Tutanak TTKA Y/653, 26 Şubat 1921, 162. Dernek.
100 Tutanak TTKA Y/653, 11 Haziran 1923, 234. Dernek.
101 Tutanak TTKA Y/653, Muhaberat.
102 Tutanak TTKA Y/653, Muhaberat.
103 Yurdcular Yasası, s. 44. Memleket gençliğine bütün Avrupa hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi düşünülmüşse de vasıtaların eksikliği dolayısıyla sadece Lozan hakkında rehber hazırlanabilmiştir.
104 Tutanak TTKA Y/653, 27 Mayıs 1916, 5. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

Mahmut Esat Bey tarafından da **"Türk Tarihi"** tercüme edilmiştir.[105]

Türkler aleyhinde yazılan kitaplara reddiye gönderilmesi kararlaştırılarak Murat Bey'in Fatih ve Yavuz hakkında yazdıklarını şiddetle tenkit etmişlerdir [106]

Azınlıklar konusunda da ilmî istatistikler çıkarılarak neşredilmiştir [107]

İzmir'in nüfusu, iktisadi ve ticari durumu hakkında okunan layiha ayrıntılı hale getirilerek yayınlanmış [108] Türk Hükümetine düşmanları tarafından teklif edilen sulh muahedesinin muhteviyatının zalimane ve pek haksız hükümlerini kamuoyuna açıklama amacı güden **"Lozan Kongre Bürosu"** tarafından risale neşredilerek, Cenevre'de yapılan **"Mahkum Milletler Kongresi"**ne sunulmuştur [109].

D- LOZAN TÜRK YURDU'NUN MİLLİ MÜCADELEYE KATKISI VE TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞLAŞMASI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

a- Lozan Türk Yurdu'nun Milli Mücadeleye Katkısı:

Lozan Türk Yurdu memleket dışındaki Türk Milliyetçiliği fikrini uyanık tutmaya, dağınık bir halde yaşayan gençleri bu manevi mihrak etrafında birleştirmeye, Türkleri Avrupa'ya Avrupa'yı da Türklere tanıtmaya gayret etmiştir. Bu faaliyetler mütareke senelerinde ve milli mücadele esnasında daha da yoğunlaşmış Türk milletine yapılan haksızlıklara karşı Avrupa'nın göbeğinde küçük çapta bir **"Müdafaa-i Hukuk"** hareketi yaratılmıştır.

---

105 Tutanak TTKA Y/653, 22 Kanun-ı Sani 1917, 21. Dernek.
106 Tutanak TTKA Y/653, 17 Eylül 1917, 45. Dernek.
107 Tutanak TTKA Y/653, 6 Kanun-ı Evvel 1918, 79. Dernek.
108 Tutanak TTKA Y/653, 29 Mart 1919, 93. Dernek.
109 Tutanak TTKA Y/653, 6 Teşrin-i Sani 1920, 147. Dernek. Harun Bey ile Saib Bey bu kongreye katılmışlar, Türkler adına okunan layiha kongre bürosu tarafından neşredilen risalede basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Dernek olarak başından itibaren milli mücadeleye destek olmaya çalışmışlardır. Dernek toplantılarında aldıkları bir kararda şöyle demektedirler: "Türklüğün ortak toprakları henüz düşman ayağı altında duruyor ve oralarda kardeşlerimiz bin türlü mezalim altında inliyor. Bu şartlar altında Yurdumuz içtimaiyat sahasındaki faaliyete müsait şartlara haiz değildir. Bin türlü zorluk karşısında bulunuyoruz. Bununla beraber şerait-i hazıreye ve zamana göre bize terettüb eyleyen vazifeleri yapmakta tereddüt eylemiyoruz ve eylememeliyiz." [110]

Lozan Türk Yurdu faaliyetlerinde Anadolu'nun sesini Avrupa'ya duyurmada büyük gayret sarfetmiş, tıpkı ülkedeki Müdafaai Hukuk Cemiyetleri gibi memleketin haklarını müdafaa etmeye çalışmıştır. Bu konuda pek çok konferans risale, ve çeşitli yayınlar yapmışlardır. Özellikle İtilaf Devletlerince Yunanlılar'a ve Ermeniler'e verilmek istenen bölgeler ile ilgili olarak çeşitli istatistikler yayınlayarak, bölgenin Türklüğünü ispatlamaya çalışmışlardır. Cemal Bey'in İzmir hakkında yazmış olduğu risale-yayınlanmıştır. Bu makelede, İzmir'in Anadolu'dan ayrılmasının hem Anadolu'yu hem de İzmir'i felakete sürükleyeceği deliller ve vesikalarla izah ve isbat edilmeye çalışılmış, risale altı kısma ayrılarak, bölge, tarihî iktisadî ve coğrafî yönlerden incelenmiştir [111].

Cenevre Türk Yurdunda Cevat Bey'in **"Les Evenements en Turquie Depuis L'armistice"** başlıklı risalesi de yayınlanarak mütarekeden sonra Türkiye'deki gelişmeler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır [112].

Sulh Konferansında Türkiye'yle ilgili olarak alınacak kararlarda etkili olabilmek için Türkiye'deki azınlıklar hakkında ve onların iddialarına cevap teşkil edecek mahiyette **"En Turquie Les Minorités"** adlı bir risa-

---

110 Tutanak TTKA Y/653, 1921-1922 Kış Sömestrisi İdare Heyeti'nin Sömestri Sonu Raporu.

111 Tutanak TTKA Y/653, 13 Eylül 113. Dernek Yaz tahsil devresi raporu.

112 Tutanak TTKA Y/653, 12 Temmuz 1919, 105; Dernek. Yurdun harici faaliyetleri. Cevat Bey'in "Les Evenements en Turquie Depuis L'armistice" adlı risalesi Yurd tarafından basılmak istenmiş fakat risalenin siyatle ilişkili olması sebebiyle Cevat Bey'in kendi adı altında çıkartılması ve masraflarının Yurd tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

le neşredilmiş ayrıca **"Atrocité Greque"** adı risale ile de Yunanlıların Anadolu'ya yaptıkları saldırı anlatılmaya çalışılmıştır. Risalenin tamamının Fransızca olması sebebiyle Avrupa kamuoyu üzerinde yeterince tesirli olmayacağı düşünülerek bunların İngilizce'ye tercümesi bazılarının da İngilizce özetlerinin yayını kararlaştırılmış fakat maddi imkansızlıklar sebebiyle tamamının tercümesini yayınlamak mümkün olmamıştır [113].

Lozan Türk Yurdu mensuplarının büyük bir kısmının silahlı mücadelenin başlaması üzerine Anadolu'ya geçtikleri anlaşılmaktadır. Öyleki Yurdlarda faaliyet göstercek, toplantı yeter sayısını oluşturacak üye kalmadığından Yurdlar kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlar, hatta Cenevre Türk Yurdu bu sebeple kapanarak evrakları ve kütüphanesi Lozan Türk Yurduna devredilmiştir. Üye azlığı, üye aidatları ile varlığını ve faaliyetlerini devam ettiren Yurdda maddi sıkıntıya sebep olmuş dernek kirasını ödemekte bile güçlük çekmeye başlamıştır. Bu yüzden toplantılarda yapılan tartışmalarda **"Hukuk-u Milliye"** yi Avrupa kamuoyuna karşı anlatmanın en önemli misyonları olduğunu, bunu sağlamak için kurdukları **"Kongre Bürosu"** nun da maddi imkansızlıklar sebebiyle çalışamaz hale geldiğini, bu durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne duyurmak üzere res'en müracaat edilmesi, hem Yurda hem de Kongre Bürosu'na muntazam maddi yardım talep edilmesi düşünülmüş fakat üyelerden Nusret Namık, Mukaddem Osman ve Vafi Beyelerin karşı çıkması üzerine böyle bir talep yerine, Mukaddem Osman'ın teklifiyle **"Büronun"** faaliyetleri ve durumunu anlatan bir rapor hazırlanmasını, Yurdun da bu raporu TBMM'ye bir mektupla göndermesi kabul edilmiş, böylelikle uygun bir lisanla vaziyetin duyurulması tercih edilmiştir [114].

Bir sonraki toplantıda ise, yine Mukaddem Osman'ın teklifiyle daha önce Yurd'un başkanlığını da yapmış olan TBMM hükümetinde İktisat

---

113 Tutanak TTKA Y/653, 13 Eylül 1919, 108. Dernek İlk olarak "Populatino Minorites" adlı risale İngilizce'ye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Tutanak TTKA Y/653, 10 Nisan 1920, 133. dernek

114 Tutanak TTKA Y/653, 29 Mart 1919, 93. Dernek. .

Levent Şahverdi Arşivi

Vekilliğine getirilen Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in hem Vekilliğe getirilmesi tebrik edilmiş, hem de yardımı talep edilmiştir[115].

Milli Mücadele'nin silahlı kısmının zaferle neticelenmesi Avrupa'daki öğrenciler arasında büyük sevinç yaratmış, zaferden dolayı Yurd'un şükran duygusu Meclise bir telgrafla bildirilmiş, bununla da yetinilmeyerek sembolik bir hatıra gönderilmesi kararlaştırılmıştır [116]. Orduya verilmek üzere bir hediye hazırlanması için üyelerden projeler istenmiş, hazırlanan bu projeler incelenek [117] "Anadolu'nun kabartma bir haritası ve Ankara'dan ülkenin her terafına yönelik bir şekilde zafer meşaleleri" olan bir haritada karar kılınmıştır [(118)].

Birinci Dünya Savaşı'na son veren antlaşmanın toplanma merkezinin Lozan olması, Lozan'a gelen Türk delegasyonuna Türk Yurdu mensupları ev sahipliği yapmış ve yardımlarda bulunmuştur. Dernek aldığı bir kararla " Ülkenin hukuk ve menfaatlerini müdafaa edecek Heyet-i Murahhassamıza, Heyet'i Umumiye'ce başarı dilenmiş ve Heyet-i Murahhassa'nın daveti kararlaştırılarak [119] ellerindeki bilgileri heyete ulaştırmışlardır.

b) Lozan Türk Yurdu'nun Türkiye'nin Çağdaşlaşması Hakkındaki Görüşleri

Lozan Türk Yurdun'da yapılan toplantılarda memleketin gelişmesi, çağdaşlaşması ve yeniden yapılanmasında düşünülen değişikliklerin sık sık tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmaların çoğu dernek defterine kaydedilmiştir. Bu toplantılarda ortaya çıkan görüşler incelendiğinde görülmektedir ki, Cumhuriyet dönemi inkilalâplarının büyük bir kısmı Avrupa'da eğitim yapan bu gençler tarafından dile getirilmiş ve çeşitli yön-

115 Tutanak TTKA Y/653, 21 Ağustos 1919, 211. Dernek.
116 Tutanak TTKA Y/653, 9 Teşrin-i Evvel 1922, 212. Dernek.
117 Şakir, Mukaddes Osman ve Kazım Beylerin teklif ettiği projelerden Kazım Bey'in projesi kabul edilmiştir.
118 Tutanak TTKA Y/653, 18 Kanun-ı Evvel 1922, 220. Dernek.
119 Tutanak TTKA Y/653, 18 Kanun-ı Evvel 1922, 220. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

leri ile tartışılmıştır. Bu toplantılarda üyelerin şu konularda fikir beyan ettikleri görülmektedir.

1- Lâiklik

Dernek mensupları laikliğin ihtiyaç olarak doğduğunu, devletin geri kalış sebebini taassuba yaklaşan bir dini anlayışa bağlayarak toplumun bu konularda aydınlatılmasına işaret etmişler, tartışmalarda bu konuda şunları ortaya koymuşlardır.

İnsanların aile, aşiret ve millet denilen, kitleler halinde toplandığını, dinin bunlar üzerindeki tesirleri belirtilerek, İslâmın milliyet muhalifi olmadığını, İslâm dininin Hıristiyanlığa nisbeten yalnız **"din"** kelimesinin tarifi içerisine girecek mahiyette değil, aynı zamanda milliyet kitlesi üzerinde tesir icra eden maddi vesair kununları haiz olduğunu, bundan dolayı Hıristiyan milletler, milliyet prensibi dahiline suhuletle girebildikleri ve bu yolla ilerleyebildikleri halde, İslâm milletleri hâlâ milliyetin yükseltici ve ilerletici kaidelerine tamamen inkıyâd edemedikleri belirtilmiş, İslâmiyetin, çeşitli örf, adet ve geleneklere sahip milletlere, şamil olması, bu milletlerin biraraya gelerek yükselmelerine ve birlik olmalarına mâni olduğunu bu sebeple de her milletin dinî prensipleri bir yana bırakarak, kendi millî kimlikleri altında yükselmeye gayret etmeleri gerektiği vurgulanmıştır[120]. Avrupa'da **"din"** meselesi hallolmasına rağmen bizde ne yazık ki buna halâ dokunmaya cesaret edilemediği belirtilerek. Avrupa'nın bu anlayışı örnek alınıp, kurulacak millî devlette de bu esasa uyulması lüzumu ortaya konulmaya çalışılmıştır[121]

Şimdilik milletlerin dinden hemen sıyrılamadıkları, dinin ruhî bir ihtiyaç olduğu ve dinin topluma dönük faydalarının da olduğu, Avrupalıların kiliselerde verilen vaazlarla bunu sağladıkları anlatılmıştır. Bizde ise ne

120 Tutanak TTKA Y/653, 6 Eylül 1919, 107. Dernek.

121 Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulunca zaman ve zeminin uygunluğu oranında tedricen bu alanda değişikliklere ve inkılâplara gidilmiştir. Laiklik ilkesi ile din ve devlet işleri birbirinden ayrılarak vicdan ve inanç hürriyeti kabul edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

yazık ki bazı kimselerin dini bahane ederek ilerlemeye engel olduklarını hatta memlekette "frengi tedavisi için bile alınması teklif olunan tedbirlerin, dine mani gösterilerek milletin canına doğrudan doğruya kastedildiğinden" bahisle dinin maddi ve teknik gelişmelere karıştırılması" tartışılmış[122] ve dinin Türk toplum hayatındaki yerini tesbit etmeye çalışmışlardır.

Yurdcular, şimdiye kadar kanunlarda nazar-ı itibara alınan şeyin dine uygun olunup olunmamasına bakıldığını, oysa dinin istenildiği gibi yorumlanabileceğini, bunun için kanunlarda dinin nazar-ı itabara alınmasının Türklük menfaatini engellemeyi gerektirmemesini ileri sürmekte ve din işleri ile devlet işlerinin ayrılması kabul edildiği taktirde meselelerin hallolacağı kararına varmışlardır. Dinin ruhanî meselerdeki rolü kabul edilerek Türklük ile dinin münasebeti anlatırken **"Ruhanî meselelerde Türklüğün dine değil, dinin Türklüğe hadim olması"** [123] görüşünü benimsemişlerdir.

Hilafet Makamını da tartışmaya açan Yurdcular, hükümetin Hilafetten ayrılması **"Zat-ı Şahane'nin isterse Halifeliği nefsinde"** bulurdurmaya devam etmesini, hükümetin ruhanilikten çıkarılıp, cismanî ve aslî hükümet haline getirilmesini istemektedirler [124].

2- Eğitim

Dernek toplantılarında devletin eğitim meseleleri de tartışılarak, eğitimle ilgili görüşleri ortaya koymaya çalışılmışlardır. Bu görüşlerde; "Türk muallimlerinin Osmanlı mekteplerinde millî telkinat yapmakta zorlandıkları, hatta ilmî olarak bile Türklükten bahsetmenin engellendiğini, Yüksek okullarda hiç olmazsa ilim olarak Türklük'ten Türk tarih ve anânesinden, Türk medeniyetinden bahsetmek gerektiğini"[125] ileri sürmüşlerdir.

122 Tutanak TTKA Y/653, 23 Nisan 1921, 169. Dernek.
123 Tutanak TTKA Y/653, 10 Mayıs 1919, 97. Dernek.
124 Tutanak TTKA Y/653, 12 Temmuz 1919, 105. Dernek.
125 Yurdcular Yasası, s. 46-47

Levent Şahverdi Arşivi

Eğitimde mecburî eğitim taraftarı olmakla birlikte, eğitimin merkeziyetçi[126] veya adem-i merkeziyetçi [127] usullerle olması noktasında iki ayrı görüş tartışılmış, bu arada resmî okulların yanında özel okulların da açılabileceği görüşüne varılmıştır. Öğrencilerin kalitelerini artırmak için Avrupa'ya tahsile gönderilmeleri bunun için de millî idealleri almış olmak ve 17 yaşından sonra Avrupa'ya gönderilmelerinin uygun olacağı söylenmiş[128] Kadınların da mutlaka okutulması, teseddürlü eğitim de yapabileceklerini belirtmişlerdir[129].

Darülfünûnlara özerklik verilmesi ve yenilerinin açılması, muktedir muallimlerin bulunması, bulunamazsa yeni Darülfünûnların açılmaması [130] görüşü savunulmuş, Darülfünûn mezunlarının askerlik hizmeti yerine bir sene milletin sosyal hayatını ıslah hizmeti ile mükellef tutulması da istenilmiştir[131].

Sporun ilkokullara ders olarak konması, millî oyunların ihyası, bu oyunlarda Türk Dünyası ile müşterekliğin sağlanması, Beden terbiyesi hakkında izci teşkilâtları oluşturarak bu teşkilatlarda yetenekli zabitlerin görev alması ve İsveç cimnastiğine önem verilmesi kararları alınmıştır [132].

Ticaret, iktisat, ziraat hakkında eğitimin geliştirilmesi, ticaret okullarının açılması, ticaret ve usul derslerinin [133] verilmesi de istenilmektedir.

Eğitim lisânında sadeleştirilmeye gidilmesi istenilerek, mahalli şartlardan dolayı Türkçe'nin okullarda öğrenilirken zorlanıldığına dikkat çekilmiş [(134)], bu durumun giderilmesi için çalışmalar yapılmasının gerektiği belirtilmiştir.

126 Amir Bey (merkeziyetçi)
127 Harun Bey (adem-i merkeziyetçi)
128 Tutanak TTKA Y/653, 10 Mayıs 1919, 97. Dernek.
129 Tutanak TTKA Y/653, 10 Mayıs 1919 97. Dernek ve Aile ve Kadın.
130 Tutanak TTKA Y/653, 10 Mayıs 1919, 97. Dernek.
131 Tutanak TTKA Y/653, 26 Haziran 1920 142. Dernek.
132 Tutanak TTKA Y/653, 99. Dernek.
133 Tutanak TTKA Y/653, 8 Mayıs 1920, 136. Dernek.
134 Tutanak TTKA Y/653, 18 Teşrin-i Evvel 1919, 112. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

Yurdcular, ülkedeki alfabe tartışmalarından da uzak durmamışlar, 7 Mayıs 1923 tarihli toplantılarında **"Türk Lisanında Latince Elifba'nın Tatbiki"** hususunda tartışma açmışlar, alfabenin tarihçesi, Latin alfabesinin fayda ve mahzurları üzerinde durmuşlardır[135]. 14 Mayıs 1923 tarihli toplantıda bu konuda bir müsabaka (Concor) açılarak, sonuçlarının sulhten sonra açıklanmasını kararlaştırarak, Latin alfabesinin kabul edilmesini teşvik etmişlerdir [136].

3- Kadın Hakları

Lozan Türk Yurdu mensuplarının yaptığı toplantılarda en çok tartışılan konulardan biri de Türk kadınının toplum içindeki yeri, eğitimi ve hakları olmuştur. Kadın haklarının tartışıldığı bir toplantıda Hamdullah Suphi Bey **"Türk kadınının mühmal, müşkûl ve elîm mevkîinden"** bahsederek şehirde, köyde her yerde Türk aile hayatının sürdüğü olumsuzluklara işaret etmiş, bütün bunların sonuçlarının özellikle kadının sıhhi durumunun memleketin ve milletin nüfusuna ne derece tesir ettiğini açıklamış. Bu konuda Nermin ve Tevfik oğlu Niyazi Bey de taşralı ve köylü kadınların yaşadıkları sıhhi şartların fenalığından bahisle doğum esnasında ebesizlik ve tabibsizlik yüzünden meydana gelen ölümlere dikkat çekmişlerdir. Nafiz Oğlu Bey de **"Kadınlığı ıtlak ve taharrürü"** ancak onu yükselterek olur. Bu sebeple Avrupa'ya kız talebeler gönderelim. Böylece yetişcek inkılâpçı ve münevver kadınlar bizim kadın dünyasını nurlu ve şuurlu bir hale getirebileceğine işaret eder. H. Hüsnü Bey ise, memkelette kadın yurtları açmak lüzumundan bahisle **"Türklük dileği"** taşıyan hanım efendilere müracaat edilmesini her sebeple kadın yurdları teşkilatına yardımcı olunmasını tavsiye eder. Seyyid Haşim Bey de Türk kadınının, daha doğrusu, özellikle Müslüman kadının, esir bulunduğu matem-i hayattan, ölü mevcudiyetten kurtuluşunun ancak bizdeki nikah ve tâlâk kaidelerini daha meşrû ve medenî bir şekle sokmakla mümkün olacağından bahseder. Hamitoğlu Esat Bey de meseleyi hukuk ve şerî nokta-i nazarıdan ele alarak Seyyid Haşim Bey'in kanaatini teyyid

135 Tutanak TTKA Y/653, 7 Mayıs 1923, 231. Dernek.
136 Tutanak TTKA Y/653, 14 Mayıs 1923, 232. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

eder. Hacı Nasuhoğlu Cevdet Bey ise, Türk kadınının mevkii ve durumundan bahisle Seyyid Haşim Bey'in şerî ve kanuni nokta-i nazarlardan incelediği ve ele aldığı nikah ve tâlâk meselelerine temas eden Halide Edip Hanım'ın bir mektubunu okur. Molla Aşıkoğlu Bey de, kadını, hayatını kazanabilecek bir mertebeye eriştirmek mahkum bulunduğu esaretten kurtarmak için **"basit ve amelî el işleri"** öğretmek gerektiğini, bunun için de kız mekteplerinde sınaî ve amelî tedrisatın kabülü için çalışmak gerektiğine işaret eder. Tekerşinoğlu Bey ise, Avrupa'ya tahsile gelecek Türk gençlerin, Türk ruh ve kimliği taşıyan bir refikaya sahip olsalar, hem zevclerinin, hem de zevcelerinin beraberce tenevvür edeceklerini ve bu suretle mağlub olan Türk kadınının tenvîr ve tahrîrî konuya maddî ve amelî bir suretde el sürülmüş olacağını söyler [137].

Bu görüşmelerden sonra toplantıya iştirak edenlerin çoğunluğu ile aşağıdaki kararlar alınır:

"1- Genç kadınların Avrupa tahsiline tergib ve teşvik edilmesi.

2- Muhtelif ve amelî sanatların kız mekteplerine ithâl ve tatbiki ve Yurdcu'nun Avrupa'da bulunduğu müddetce kadın el işlerinden birisini veya bir kaçını, hiç olmazsa öğrenerek, memlekete avdetinde ailesinden başlamak suretiyle tatbiki.

3– Şehirlerde kadınlara mahsus umumî bahçelerin tesisini hükümetten mümkün olan vasıtalarla istemek.

4- Erkeklerle kadınların fiilen aynı hukuka malikiyetleri ve İslamiyetin bu babdaki nokta-ı nazarının neşri ve tamimi için matbuat vasıtasıyla mücahedede bulunmak.

5– Hanım Yurdları teşkilatına ehemmiyet vermek[138]. Bunlardan başka Lozan Türk Yurdu'nda

137 Yurdcular Yasası, s. 48-50.

138 Bu konuda Halide Edib'e Cenevre Türk Yurduna yazmış olduğu mekmtup münasebetiyle "İkinci Yurdcular Derneği" namına Hamdullah Suphi Bey tarafından bir mektup kaleme alınarak, Hanım yurdlarının teşkili için bilgilerine müracaat edildiği, yazılır. Reis Tekerşinoğlu Bey de Halide Edib Hanımefendi'ye Yurdcular yanında "Türklerin Ulu Anası" ünvanının verilmesini teklif eder. Bu teklif, heyecanla ve samimiyetle alkışlanarak kabul edilir. Yurducular Yasası, s.50-51

Levent Şahverdi Arşivi

I– Seviye-i fikriye ve ilmiye itibariyle kadının erkeğe eşit olmasına çalışmak

II– Kadının sıhhi şartlarını nazar-ı itibara almak

III– Kadına ev işlerini, çocuğa bakmasını öğretmek gibi kararlar alınarak, Yeni Türk Devletinde kadın hakları alanında yapılan inkılâplara [139] zemin hazırlamışlardır.

4- İktisadî ve Sosyal Kalkınma ile İlgili Görüşleri

Lozan Türk Yurdu, ülke kalkınmasında yapılması gereken değişiklikler konusunda da görüşler ileri sürmüştür. Toplantıların çoğunda memleketin geri kalmışlığının sebepleri tartışılırken, iktisaden geri kalmanın ülkeye maddi ve manevî yaralar açtığını ve bunun pek çok alanladaki olumsuzluklara kaynak teşkil ettiğini görerek memleketin bu durumdan kurtarılması için öncelikle, ülkenin iktisadi ihtiyaçlarının, kaynakların ve halî hazırdaki üretimin tesbiti istenmiş, bundan sonra da Avrupaî tarzda iktisadın şekillendirilmesine işaret edilmiştir. Bu manada, anonim şirketlerin kurulması, kooperatif şirketlerinin gerekliliği üzerinde durulmuş, nominatif bankacılığın memleket aleyhine olduğunu, hükümet bankalarının açılmasını, bankalara yabancı sermaye girmesinin memnuniyetle karşılanacağını ve bundan ülkenin istifade edeceğini, hükümetin kontrol mekanizması oluşturarak yabancıların entrika çevirmelerinin önüne geçebileceğini ve bu konuda hükümete yetki verilmesinin gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdir [140].

Yabancı boyunduruğu altına girmemiş topraklarda malî, ticarî millî kurumlar oluşturularak, yabancıların da katılımının sağlanmasıyla ziraat, ticaret ve sanayi şirketlerinin kurulması bu şirketlerinin seri bir suretle ve büyük bir sermayeye dönük teşekkül etmesi gerektiği ve derhal faaliyete geçirilmesinin temini ileri sürülmüş ve bu fikir kabul edilmiştir.

---

139 Tutanak TTKA Y/653, 15 Mayıs 1920, 138. Dernek. Aile ve Kadın.
140 Tutanak TTKA Y/653, 11 Mayıs 1919, 98. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca Yurdcular, "**Teşkilat-ı İktisadiye, ticaret ve zirai**" hakkında seyr-ü sefayün şirketleri, ticaret odaları, millî mahsulât sergileri, kooperatif teşkilatı, ticaret mekteplerinin kurulması istenerek, konsoloslarımızın ülkenin iktisadi menfaatlerine hizmet edebilecek evsaf-ı haiz olmalarını, Türk-Rum iktisadi rekâbetinde hükümetin Türk tüccarlarına yardım etmesi gerektiğini, keza ziraat, kooperatif şirketleri teşkilatının memlekete ithal edilmesi luzumunu da belirtmektedir [141].

Yurdcular, ülkede kalifiye bir işçi sınıfından bahsetmenin mümkün olmadığını ülkenin teknik sahada ilerleyebilmesi için Türk mühendislerin, Türk iş gücünü kullanması, Türk işçilerin eğitimi ve yetiştirilmesi gerektiği üzerinde durarak, yabancı şirketler tarafından sömrülmeyi ve çocukların ezilmesini önlemek için, çocuk amelelerin haftada üç saat ders almasının gerektiğine işaret etmişler, işçilere sağlığa uygun evler yapılmasını, halıcılık ve çanakçılık gibi işlerin sanata dönüştürülmesi, bunun için de sanat mekteplerinin ıslah edilmesini istemişlerdir[142].

Yurdcular, **ziraat** konusunda da çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Bunların başında ziraatin geri kalış sebebi olarak uzun süren savaşlar ve bu savaşlar sebebiyle ziraat yapacak olan insanların askere alınmaları gösterilmektedir. Ziraatin gelişmesi için ise şu şartlar ileri sürülmektedir.

1– Ziraat konusunda ihracatı teşvik pirimleri verilmeli,

2– Gümrük vergisi ile ziraat himaye altına alınmalı,

3– Bu sahada banka ve sigorta şirketleri kurulmalı,

4– Hasılatın artması için aşayis temin edilmeli ve bunun için de koruculuk müessesesi oluşturulmalı.

5– En az üç yıllık ziraat meptepleri açılmalı[143].

---

141 Tutanak TTKA Y/653, 8 Mayıs 1920, 136. Dernek.
142 Tutanak TTKA Y/653, 1 Mayıs 1919, 98. Dernek.
143 Tutanak TTKA Y/653, 11 Mayıs 1919, 98. Dernek

Levent Şahverdi Arşivi

6– Türk amele ve rençberinin Rum sermayedârları tarafından sömürülmeleri önlenmeli,

7– Ziraatte makinalaşmaya gidilmesi teşvik edilmeli ve bu makinaların kullanılabilmesi için büyük sahalar oluşturulmalı, hatta mümkünse çiftçiler kendi aralarında birleştirilmeli.

Yurdcular, Türk köylüsünün devlet tarafından son yarım asırdan beri ihmal edildiğini ileri sürerek, hükümetin Türklerin hukukunu gözetmede uzak olduğunu, diğer unsurların gelişmelerini sağlamak uğruna Türkleri sefil bıraktığını ve Türklerden aldığı vergiyi diğer unsunlara sarfettiği görüşündedirler. Bu durumu düzeltmek için Türk köylüsünün ağır vergilerden kurtarılması ve yardımlaşma sandıkları vasıtasıyla desteklenmelerinin gerektiği, belirtilmiştir [144].

Ayrıca, Türk köylüsünün milletin asıl nüfusunu oluşturduğu söylenerek, büyük şehirlere göçün engellenmesi için, köy şartlarının yaşanır ve sağlıklı hale getirilmesinin önemi vurgulanmakta, köylünün köyde eğitilmesi (hakkını arama ve zirai konularda bilgilendirilmesi) çeşitli el sanatlarının öğretilerek yaygınlaştırılması, mümkünse bir köylü gazetesinin çıkarılarak, onların aydınlatılması üzerinde durulmuştur[145]. Bunları sağlamak için de Avrupa köylerinin incelenerek, buradaki teşkilatlanma ve hayat tarzının Türk köylerine tatbik edilmesi yönünde araştırmalar yapılması kararlaştırılmıştır[146].

Sağlık alanında ise Yurdcuların ülke genelinde şehirlerde ve köylerde uygulanmasını istedikleri hususlar şunlardır.

Şehirlerde:

1- Evlerin kârgîr olarak yapılması

144 Tutanak TTKA Y/653, 10 Mayıs 1919, 97. Dernek.

145 Tutanak TTKA Y/653, 15 Mayıs 1920, 138. Dernek.

146 Bu araştırma için görevlendirilen Cemal Bey'in Lozan'dan ayrılması sebebiyle bu iş neticelendirilememiştir. Tutanak TTKA Y/653, 1920-1921 Senesi Kış Sömestrisi Raporu

Levent Sahverdi Arşivi

2- Sokakların temizliğine önem gösterilmesi

3– Suların Hıfzıssıhha Cemiyeti'nin kontrolü altına alınması ve biyolojik olarak kontrol edilmesi.

Köylerde

1- Sıtmanın önüne geçmek için bataklıkların kurutulması

2- Evlerde insanların hayvanlardan ayrı yatmasının temin edilmesi

3- Ebelerin köylere gitmesinin temin edilmesi

4- Spor eğitimi, beden ve sağlık mekteplerinin açılması

5- Hastalıklı çocuklar için havadar yerlerde sağlık mekteplerinin açılması, ilk mekteplerde sporun bir ders olarak okutulması

6- Seyyar doktorluk sistemine geçilmesi

7- Mümkün olduğu kadar hükümetin bedava ilaç vermesi [147].

5. Lozan Türk Yurdu ve Türk Dünyası

Avrupa'da faaliyet gösteren Yurdcular, tıpkı memleketteki Türkçüler gibi, "dilleri, ırkları, adetleri, hatta çoğunun dinleri bile aynı olan Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılan Türklerin birleşmesi, böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafazaya müktedir koskoca siyasî bünye teşkil etmeleri" (bu büyük camia içinde Osmanlı Devleti en önemli merkezi role sahip olarak görülmekte)[148] şeklindeki Turancılığı savunuyorlar ve bunun tahakkuku için fikri çalışmalarda bulunuyorlardı. Yurd bünyesinde yapılan konferans ve musahabelerde bu konuya yer veriliyor ve Türk Dünyası'ndan gelen bazı önemli şahıslar da bu toplantılara iştirak ediyorlardı.

147 Tutanak TTKA Y/653 11 Mayıs 1919, 98. Dernek.
148 Peyami SAFA, **A.g.e.** s. 30.

Levent Şahverdi Arşivi

Yurdcular, her Türkün, Türk dünyasını yakından tanıması gerektiği bunun için oralara sayahat edilmesi, Türkçülük için Türk illerinde çalışacak kişilere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu söylüyorlardı[149].

Lozan Türk Yurdu, Türk dünyası ile daha sıhhatli irtibat kurmak için ortak bir örgüt etrafında birleşilerek hareket edilmesini düşünmüş ve Lozan'a gelen Kırım'lı Bekir Sıtkı ve Kazanlı Mühendis Arif Bey'le görüşerek **"Türk Tatar Yurdu"** adında bir örgüt oluşturmuştu. Bu yolla da edebiyat ve lisanın birleştirilmesi, müşterek bir tarihe malik olmak için gaye birliğine gidilmesi ve bu uğurda matbuat ve mekteplerden istifade edilerek çalışılması kararlaştırılmış, açılacak şubelerle irtibatın sağlanması ve muhaberatın yapılması için de Lozan Türk Yurdu görevlendirilmiştir[150]. 3 Temmuz 1920 tarihli oturumda da **"Türk-Tatar Yurdu"** nun nizamnamesi kabul edilmiştir [151].

Lozan Türk Yurdu, Avrupa'da tahsil için Rusya'dan gelen Türk öğrencilerle yakından ilgilenmiş, onlara kitap, gazete ve nakdî yardımlarda da bulunmuştur [152].

Avrupa'yı ziyaret eden Türkiye dışındaki Türklerden bir kısmının uğrak yeri Lozan olmuş, Lozan Türk Yurdu da bunları misafir etmiştir. Bu kişiler Yurdda çeşitli konferans ve sohbet toplantıları yapmış, burada Türk Dünyası'nın meseleleri tartışılmıştır. 11 Kanun-ı Evvel 1920 tarihinde Kırımlı Seyyid Ahmet Bey, 13 Kanun-ı Evvel 1920 de de Seyyid Ahmet Bey'le birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti murahhasları Ali Merdan Topçubaşef ve Mir Yakub Beyler şerefine bir çay ziyafeti tertip olunmuş, bu toplantıda Yurdçular ile misafirler arasında Türklüğün hal ve istikbali müzakere edilmiş, Azerbaycan murahhasları memuriyetten uzaklaşmayı

149 Tutanak TTKA Y/653, 14 Haziran 1919 100. Dernek.
150 Tutanak TTKA Y/653, 12 Haziran 1920 141. Dernek.
151 Tutanak TTKA Y/653, 3 Temmuz 1920 143. Dernek.
152 24 Teşrin-i evvel 1920 tarihinde 145. oturumda, Avrupada tahsil gören Azerbaycanlı öğrencilerin kitap ve gazete istekleri görülmüş, ayrıca Almanya'da tahsilde bulunan ve memleketleri ile temas kuramadıkları için sefalet içinde bulunan, Rusyalı Tatar talebelere yardım etme kararı alınmış, 30 Teşrin-i evvel 1920 tarihli ve 146. Dernek kararıyla da Tatar Talebe Cemiyetine 500 Mark gönderilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

ve halka gitmeyi tavsiye ederken, Cafer Seyyid Ahmet Bey ise millî siyasî bir fırkanın kurulmasını tavsiye etmiştir [153]. 19 Şubat 1921 tarihli toplahtıda ise Kırımlı Hamdi Bekirof ve Kazanlı Arif Nedimof Beyler Türklüğün Rusya Türkleri arasında kuvvetlendiğini ve oralarda galib geleceğini ileri sürmüşlerdir.[154]

Kazanlı edip Ayas İshakof da Yurdu ziyaretinde, Kırım Parlemonto Reisi Cafer Seyyid Ahmet Bey ile Şürkü Bekirof'un da katıldığı toplantıda Rusya'daki Türklerin halinden ve derece-i irfanından bahisle, Anadolu Türklerine karşı besledikleri muhabbet ve rabıtadan bahsetmiş ve kendi eserleri hakkında bilgi vermiştir[155].

Kırım Parlamento Reisi Cafer Seyyid Ahmet Bey 19 Teşrin-i Sani 1921 tarihli toplantıda "Rus inkılâbını doğruran hadisat-ı ictimaiye ve siyasiye, Rus meselemizin suret-i halli ve bizim menafi-i milliyemiz" konulu bir konferenas vermiştir[156].

Yurdcular bu faaaliyetlerin siyasi amaçlı olmayıp Türklük aleminde içtimaî bir inkılâp ve dolayısıyla fikrî alanda çalışıldığını belirtiyorlar ve Türk Birliği hakkında yapılacak olan çalışmalarda İslâmiyet ve din meselelerinin gündeme getirilmemesini, Türkçülük anlatırken İslâmiyetle mukayese etmenin zarar verdiğini, dinine oldukça bağlı olan milletdaşların rencide olduklarını, bundan dolayı Türklük ve Türkçülük propagandasında din meselesini ortaya atmamanın daha hayırlı olacağına işaret ederek, bu konunun Yurda düşman olanlarca ortaya atıldığını, Yurdun ise hiç bir zaman din aleyhine bir faaliyette bulunmadığını belirtmişlerdir [157].

Yurdcular, kahramanlıklarla dolu tarihlerinde Türk milletini gözetmek konusunda büyük ihmalkârlıkların yapıldığını, milliyet hissinin yanlış anlaşıldığını, Avrupa'dan geldiği gibi gelişmediğini, Avrupa'dan ziya

153 Tutanak TTKA Y/653, 13 Kanun-ı Evvel 1920, 153.Dernek.
154 Tutanak TTKA Y/653, 19 şubat 1926, 161. Dernek.
155 Tutanak TTKA Y/653, Fevkalade İçtima, 26 Haziran 1921.
156 Tutanak TTKA Y/653, 11 Teşrin-i Sani, 188. Dernek.
157 Tutanak TTKA Y/653, 7 Mayıs 1922, 200. Dernek.

Levent Şahverdi Arşivi

toplayan gençler sayesinde şimdi tabiî bir doğru yol açıldığını, milliyet hissinin kudsiyeti ve doğruluğu üzerinde durup, Türk dünyasının küçüklüğünü anlatmışlar, Dünyanın neresinde olursa olsun Türklerin birbirlerine lakayd kalmamalarının gerekliliğini, birbirlerine borçlarının bulunduğu belirtilerek, dil birliği ile millî ahengin sağlanacağını söylemişler ve Türkler arasında siyasî hududların olmaması lazım geldiği tezini savunmuşlardır[158].

E- LOZAN TÜRK YURDU'NUN FAALİYETİNE SON VERMESİ

Lozan Türk Yurdu üyelerinin büyük çoğunluğunun memlekete dönmesi üzerine normal toplantılarını yapamaz hale gelmiş ve 30 Temmuz 1923 tarihli son toplantısında Lozan'da kalan Dr. Kazım Esat, Saffet Bey ve Şakir Bekirof'unda katılımı ile faaliyetine devam kararı almışlarsa da, adı geçen şahısların da memlekete dönmeleri münasebetiyle Kazım Bey'in evinde toplanarak Yurdun faaliyetini tatil etme kararını alırlar. Kasa hesabı tetkik edilerek defter-i mahsusaya kaydedilir ve Yurd evrakının İstanbul'a nakli ile mezkur dosyalar bir müesseseye verilinceye kadar Kazım'ın evinde saklanması kararlaştırılır. Yurdun defterine de **"İleride ihyası kuvvetle ümid edildiği"** notu düşülerek faaliyete son verilir [159].

SONUÇ

Osmanlı Devleti içindeki unsurların bir bir ayrılma faaliyetlerinde bulunmaları, çeşitli cemiyetler kurarak, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehdid eden bir duruma gelmeleri, Türk toplum şuurunu geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Devletin son döneminde ard arda gelen savaşlar ve bu savaşların getirdiği felaketler ve en acısı yıllarca beraber yaşadığı insanların ihanetleri, toplum üzerinde pisikolojik bir çöküntüye sebep olmuş, acı mağlubiyetlerin yurt ve milletin bağrında açtığı derin yaralar Türklük şuurunu kuvvetlendirmiştir.

158 Tutanak TTKA Y/653, 10 Temmuz 1922, 207. Dernek.
159 Tutanak TTKA Y/653, 30 Temmuz 1923, 1923 Yılı Faaliyet Raporu.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu ortam içerisinde Avrupa'da öğrenim gören Türk gençleri de kendi aralarında örgütlenerek çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve **"Türkiye nasıl kurtulur"** sorusunun cevabını aramaya başlamışlardır.

Lozan Türk Yurdu etrafında toplanan Türkçü gençler Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminin zor günlerinde Lozan'da ve Avrupa'da Türklüğü savunmuşlar, Türklük aleyhine yapılan yayınlara cevap vererek, organize ettikleri kongre ve konferanslarla Türlüğün haklı davasını Dünya Kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır.

Tarık Zafer Tunaya'nın da tesbit ettiği gibi **"Türk Yurdları memleket dışında Türk Milliyetçiliği fikrini uyanık tutmuş, dağınık halde yaşayan gençleri bir manevî mihrak etrafında birleştirmiş, faaliyeti, mütareke senelerinde daha kesif bir şekil almış, Mondros Mütarekesi'nin haksızlığına karşı Avrupa'nın göbeğinde küçük çapta bir Müdafaa-ı Hukuk hareketi tevlit etmiştir"** [160]

Ayrıca Yurdlarda yapılan toplantılar, sohbetler ve konferanslarda memleket meseleleri ayrıntılı biçimde tartışılmış, eğitimden kadın haklarına, laiklikten iktisadi yapıya kadar pek çok konuda fikirlerini açıklamışlardır. Bu fikirler dikkatle incelendiğinde, zamanına göre oldukça ileri fikirler olduğu görülür. Hatta bu fikirlerin sahiplerinin büyük bir kısmının Atatürk'ün kadrosu içerisinde yer aldığı, inkılâpların yapılmasında ve yürütülmesinde önemli görevler üstlendikleri, düşüncelerinin pek çoğunu da tahakkuk ettirdikleri görülmektedir.

160 Tarık Zafer TUNAYA, **A.g.e.** s. 391.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek – 1

LOZAN TÜRK KONGRESİ DAİMİ BÜROSUNUN NİZAMNÂME PROJESİ (*)

Madde 1 - Lozan Kongresi Daimi Bürosu bir Kâtip-i Umûmî ve bir Kasadardan terekküb eder. Lozan Türk Kongresi Daimî Bürosu milletimizin hukukunu medâfaa etmek için, neşriyât icra ve içtima eden mahâfil ve zevâtla temasta bulunur.

Madde 2- Kâtib-i Umûmî intihâb olunduğu tarihten itibaren Baş Reis'in ve diğer içtimaya kadar Kongre'nin vakâletine hâiz olup, Kongre'ye esas olarak kabul olunan kaidelere muhalif olmamak şartıyla, Kongre nâmına hareket etmekte selahiyyet-i kâmileye maliktir. Kasadar hesapları tutmak ve Kâtib-i Umûmi'nin tayin edeceği yerlere sarfiyât icrâ etmekle mükelleftir.

Madde 3- Kâtib-i Umûmî ve Kasadar her sene Kongre tarafından intihâb olunurlar, Kongre'nin iki ictimâ arasında Kâtib-i Umûmîlik veya Kasadarlıkta inhilâl vâki olursa münhâl olan Kâtib-i Umhumîliğe veya Kasadarlığa diğer münasib bir zâtın intihâbı Lozan Türk Yurdu'na havale olunmuştur.

Madde 4- Lozan Türk Kongresi dâimî bürosu yalnız her sene içtima eden Türk Kongresi'ne karşı mes'ul, müstakil bir müessesedir. Bununla beraber Kâtib-i Umûmî selâhiyeti haricinde hareket ettiği anlaşılırsa Lozan Türk Yurdu bu babda tahkikkat-ı lazimeyi icrâ ve zarûret görülürse Kâtib-i Umûmî'nin tebeddülüne kadar gidebilir. Bundan başka Kongre iki içtima arasında lüzum gördüğü takdirde Lozan Türk Yurdu'nun intihâb edeceği bir komisyon vasıtasıyla bir olan hesâbâtını tetkîk edebilir.

---

* Tutanak TTKA Y/653, 30 Nisan 1921, 172. Dernek Lozan Türk Kongresi Daimi Bürosu, Lozan Türk Yurdu'nun Tüzüğüne göre siyasi faaliyetlerde bulunmasının yasak olması sebebiyle, Dernek üyeleri tarafından siyasi görüşlerini ifade etmek için kurdukları bir dernek olup, her türlü harcama ve giderleri Yurd tarafından sağlanmaktadır. Bu derneğin asıl vazifesi Avrupa'daki Türk Kongrelerini tertip etmek gibi görünse de, özellikle Milli Mücadele döneminde önemli görevler ifa etmiş, Milletin taleplerini Avrupalılara duyurmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 5- Sarfiyatın müfîd ve meşrû sûrette icrasından Kâtib-i Umûmî mes'uldur.

Madde 6- Kongre bürosunun vâridâtı verilen ianelerden ibarettir. Bu vâridâtın sarfiyatının hesâbâtı muntazaman her sene Kongre'ye verilir.

Madde 7- Kâtib-i Umûmî ve Kasadar Lozan'da ikâmet ederler. Bilfiil hükûmet memuru olanlar ne Kâtib-i Umûmîliğe ne de Kasadarlığa intihâb olunamazlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek – 2

LOZAN TÜRK YURDU ÜYE KARTI DEFTERİNDEKİ İSİMLER*

1) Adil Şakir Chakir (Kimya)
2) Almed Bilig (Sanat)
3) Abdülkerim Tevfik (Hukuk)
4) Mavkfile Richard Hanım (Güzel Sanatlar)
5) Mahmut İssea (Hukuk)
6) Münir Mazhar
7) Nasrullah Ata
8) Rıza Cenabi (Kimya)
9) Tevfik Ahmet (Kimya)
10) Zia Hüsni
11) Meliha İzzetin Hanım (Pedagoji)
12) Mahmut Kazım Essad (Tıb)
13) Youssuf Nazir (Kimya)
14) Mehmet Ali
15) Mehmet Mazhar Nesimi
16) Abdüllatif
17) Sineti Chevket (Seramik)
18) Harun Oliteha
19) İsmail Fuad
20) Kemal Zia
21) A. Djimal
22) Nihat Refik
23) Beh Dijel Kassım
24) Nami
25) Hassan Mazhar

* Bu defter Türk Tarih Kurumu Arşivi Yazmalar Bölümü Y/654 numarada bulunmaktadır. Tamamı 190 sayfa olup, üyeler hakkında bilgiler ve bir kısmının resimlerini de ihtiva etmektedir. Üyelerin isimleri üye kayıt defterine Latince yazılmış olup, yazıldığı şekilde alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

26) Kazım Karaali (Tıb`
27) Serade (Smale) Hanım
28) Sonada Hanım
29) Zübeyde Hanım
30) Ali Suriya Ziya (Kimya)
31) Osman Vahid Tahsin
32) İsmail Kmâl
33) Mahmut Şükrü (Chukri)
34) Mehmet Hamid
35) Edip (r.) Danich
36) Fahreddin Suliman
37) Sebad
38) Fahrettin Assim
39) Mahmut Sabil
40) Hasan Saadi
41) Salih Nazif
42) Mehmet Djevad
43) Ali Kemâl
44) Ekrem Kerim
45) Sehamiyl Odman
46) Bereket Odman
47) Gazi Odman
48) Hamza Odman
49) Bekir Odman
50) Gazanfer Mehmed
51) Hassan Nazmi
52) Muammer
53) Ali Rıza
54) Heneri
55) Naehid
56) Edip
57) Şerif
58) Mustafa
59) ibrahim
60) Ali Razısib
61) Feyaz
62) Süreya Hassan Harem
63) Mehmet Emin
64) Mukdim Osman
65) Djakib Nuri

Levent Şahverdi Arşivi

66) Fuad Emin

67) Şevket Nuri

68) Şevket Turgut

69) Solan Franqoeyeaulos

70) Niesles Michailides

71) Marines Loghas

72) Theorharis Jeargiadis

73) Paniquian (Mühendis)

74) Ali Saib (Mekanik Mühendis)

75) Anton Stefano Hellemussim

76) Benjamin Castro

77) Avram Azaria

78) Viktor Azaria

79) Raphael Aquadich (Mühendis)

80) Robert Cdheu

81) İsmail Mukdim Odman

82) Azriel Tomehis

83) Thiarenis Rliadin

84) Davit Sameh

85) Fehd Odman (Siyasi Tarih)

86) Refik Odman (Kimya)

87) Emile Bassan

88) Sirel Pertur

89) Seheyl Nizameddin (Ticaret)

90) Djalil Nuri (Elektrik)

Lozan Türk Yurduna Kayıtlı topam üye sayısı 90'dır.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL SAVAŞI VE HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI

Prof. Dr. SALİM CÖHÇE*

Yirminci yüzyılın başlarında bütün insanlığın büyük bir cihan savaşının galiplerine boyun eğdiği ve bir yazarımızın deyişiyle tüm dünyanın bir Roma sirkini andırdığı sırada ortaya çıkan iki istikâl mücadelesinin birbirini etkilediği ve aradaki muazzam mesafeye rağmen adeta iç içe girdiği görülür. Bunlardan birincisi Mustafa Kemal'in önderliğinde Türklerin, ikincisi de Hindistan Müslümanlarının başlattıkları mücadeledir.

Dili, dini, etnik yapısı ve kültürüyle bugün olduğu gibi tarihin her döneminde kendine has özellikler taşıyan Hindastan'ın Türkler ile olan ilgisini milâttan önce birinci bine kadar götürmek mümkündür[1]. Ancak daha milâdın başlarından itibaren bu ilgi, yerini askerî ve idarî güçleri yanında Hint kültüründen ayrı olarak kendi kültür varlıklarını muhafaza eden çeşitli Türk zümrelerinin faaliyetlerine terk edecektir.[2] Yakın geçmişte bir bütün halinde Hindistan Müslümanları olarak anılan, ama günümüzde Pakistan ve Bangladeş devletlerinin ahalisini teşkil edecek şekilde teşkilatlananlar haricinde yine de Hindistan'da önemli bir grubu meydana getiren kitleler, tamamen bu Türk faaliyetlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmışlardır[3].

İlk defa Araplar vasıtasıyla Hindistan'a ulaşan İslâm yayılışı, 711 yılından itibaren büyük ölçüde gelişme imkanı bulmasına rağmen bölge kültüründe fazla bir tesir bırakmadan sona erecektir[4]. Ancak onbirinci

---

* İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

1. Bkz. G.M. Bongrad, *"India and Central Asial Historical Culture Contues in Ancient Times"*, **Central Asia Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern** (nşr. A. Guha), New Delhi 1970, s. 97 vd; W. Ruben, *"Milâttan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'ın En Eski Demircileri Arasında". ". **Türk Tarihi Kongresi Zabıtaları,*** İstanbul 1943, s. 237 vd.

2 Bkz. S. Cöhçe, **Şemsî Melikleri,** Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 3-35.

3 S.A.H. Haqqı, **Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem:** 1206 - 1414, (nşr. Y.T. Kurat), Ankara 1984, s. 24; H. Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarda),** Ankara 1979, s. 1 vd.

4 P. Spear, **India, A Modern History**, Michigan 1961, s. 102 - 105. R. Gopal. **Indian Muslims, A poltical History (1858 - 1947),** Lahore 1976, s. 2 vd. T. W, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, Ankara 1982, s. 258.

Levent Sahverdi Arşivi

yüzyılın başlarında Gazneli Mahmud'un akınları sayesinde, Türkler eliyle tekrar hızla yayılmaya başlayan İslâmiyet; bugünkü Hindistan'ın demografik yapısını daha o zamanlar değiştirip, yeniden şekillenmeye zorladığı[5] gibi aynı bölgede temasa geçtiği bütün kültürleri yutan Hinduizmi de bu defa Türk kültürü karşısında aciz kalmaya mahkûm edecektir[6]. Dolayısıyla günümüz Hindistan tarihçilerinden Muhammed Habib'in de gayet yerinde işaret ettiği şekilde bu ülkenin tarihinde hiç bir olay, İslâmiyet'in Türkler eliyle yayılışı kadar önemli bir yere sahip değildir[7].

Gaznelilerden hemen sonra tam bir Türk hakimiyeti şekline dönüşecek olan Hindistan'daki İslâm hakimiyeti aynı dönemde Anadolu'da meydana gelen gelişmelerle de tam bir benzerlik gösterir. Nitekim, Türkistan'daki iktidarlarını kaybedip, barınacakları yeni bir yer aradıkları sırada, onüçüncü yüzyılın başlarında Anadolu'da Selçuklular, Hindistan'da ise Delhi Türk Sultanları eliyle birer hakimiyet tesis eden Türkler, onaltıncı yüzyılın ortalarında her iki bölgede de hakimiyet, kültür ve medeniyet bakımından zirveye ulaşmışlardır. Bu dönemde Türkler, ellerinde bulundurdukları Türkistan, Hindistan, Ortadoğu ve Balkanlar gibi üç önemli bölgeden eski dünya denilen Asya, Avrupa ve Afrika'yı büyük ölçüde kontrol edebilmekteydiler. Ama onaltıncı yüzyılda Batı'da denizlerde gelişen Hindistan'a ulaşma ve hakim olma yarışı, onyedinci yüzyılın ortalarından itibaren karadan da Rusların katılmasıyla tam manasıyla Türklüğü kuşatma harekâtına dönüşecektir.[8] Avrupalının başlangıçta yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşma ve bunlara el koyma şeklinde geliştirip, zamanla Hıristiyanlığı cihana hakim kılma tutkusuna dönüştürdüğü

5 Bkz. I. Prasad, **History of Medieval India,** Allahabad 1928, s. 53; O. Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993, s. 245 - 277.

6 P. Spear, A.G.E., s. 103.

7 M. Aziz Ahmad, **Political History and Instutions of the Early Turkish Empire of Delhi,** Lahor 1948, s. VII; S.A. H. Haqqı, A.G.E., s. 23.

8 Bkz. O. Yazıcı, **Afganistan'da İngiliz - Rus Nüfûz Mücadelesi** (1800 - 1921), Malatya 1996. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 55 vd; Daha sonra Çar I. Petro (1682 - 1725) Rusların tarihi ideallerini vasiyet niteliğindeki bir beyannâme ile tesbit edecek ve bu beyannâmede öncelikle Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması, sonra da Hindistan'a ulaşmanın gerekliliğini önemle vurgulayacaktır. Bkz. Dirlik Dergisi (1916, s. 42)'den naklen, *"I. Petro'nun 1725 yılında Yazdığı Vasiyetnâmesi"*, **Türk Kültürü, XXVIII/323,** (Mart, 1990), s. 160 - 163.

Levent Şahverdi Arşivi

bu yayılma[9] neticesinde Türklük hakim olduğu her üç bölgede de büyük badirelere sürüklenmekten kurtulamayacaktır.

Onsekizinci yüzyılın başlarından itibaren Türkistan'da Ruslar, Ortadoğu ve Balkanlar'da diğer Avrupalılarla birlikte yine Ruslar, Hindistan'da büyük ölçüde İngilizler vasıtasıyla Türk hakimeyetlerine yöneltilen taarruzlar kısa sürede etkisini göstermeye başladı. Daha çok çevreden merkeze doğru gelişen bu saldırılarla, 1707'de Alemgir'in ölümünü müteakip Hindistan'da gerilemeye başlayan Türk varlığı, 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla da Ortadoğu'da çöküşe doğru ilk adımı atacaktır.[10] Bu yüzyılın sonlarına gelindiğinde Hindistan'daki Mysore devletinin Müslüman hükümdarı Tipu Sultan'ın düşüşünü daha sonra, 1847'de meydana gelen Navarin deniz muharebesiyle karşılaştıran Muhammmed İkbal'in "Tipu'nun kabrini ziyaret edenler, onun düşüşü hakkında tarihçilerin yazdıkları ve kabrinin duvarına kazınmış olan şu mucizevî sözleri okurlar: Hind'in (Hindistan Müslümanları) şanı da gitti, Rum'un (Türkiye'nin) şanı da"[11] şeklindeki tesbitine katılmamak mümkün değildir. Nihâyet İngiltere; 1857'de Hindistan'a tamamen hakim olarak Hind Müslümanlarını "Millet-i Hakime" oldukları ülkede ikinci sınıf vatandaşlığa iterken[12], bu tarihten yaklaşık yirmibeş sene sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun, dolayısıyla batı Türklüğünün de can düşmanı haline gelecektir.[13]

İngiltere'nin bu şekilde, dünyada İslâm'ı esaret zincirine alma tertibinin baş aktörü haline gelmesi, başta Cemâleddîn Efganî olmak üzere bir

---

9 S. Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi,** Malatya 1995. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 18-174.

10 B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Ankara 1993, s. 27; A. Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üçyüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi,** (nşr. B. Ç. Dişbudak), İstanbul 1994, s. 32 vd.

11 Hanif Fauq, *"Atatürk ve Pakistan"*, **Bildiriler ve Tartışmalar: Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Ankara 17-22 Mayıs 1984)**, Ankara 1984, s. 616.

12 K. M. Panikkar, **Asia and Western Dominance,** London 1947, s. 111-128; Bkz. S. Vural, A.G.E., s. 291; Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası,** (nşr, Z. Ebüziya), İstanbul 1982, s. 43; Mümtaz'er Türköne, **Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu,** İstanbul 1991, s. 188 vd.

13 A. Palmer, A.G.E., s. 198 vd.

Levent Sahverdi Arşivi

kısım İslâm düşünürünün İslâm ittihâdı fikrini savunmalarına sebep oldu. Hindistan Müslümanlarınca büyük bir hüsn-ü kabul gören bu fikirler[14] II. Abdülhamid'in hilâfet kurumuna işlerlik kazandırması ve "İslâmcılığı" milletlerarası siyaset sahasında etkili bir hale getirmesi ile daha da bir canlılık kazanmıştır.[15] Bu durum İslâm ülkelerini sömüren diğer ülkeler gibi İngiltere'yi de endişelendirecek, hatta bir kısım İngiliz yönetici İslâmcı siyaseti kendilerinin takip etmeleri gerektiğini dahi savunmaya başlayacaklardır.[16]

II. Abdulhamid'in siyaseti Hindistan Müslümanlarını heycanlandırmış ilk etkisini de 1906'da Akabe meselesinde göstermiştir.[17] Bunun üzerine Hinduların İslâm düşmanlığını sokağa dökmelerine fırsat veren İngiltere'nin, ayrıca Hindistan Müslümanlarını parçalamaya yönelik bir politika

14 Muhammed Sadıq, *"Türk Devrimi ve Hint Özgürlük Hareketi"* **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu (Ankara 2-6 Kasım 1981),** Ankara 1981, s. 218; H. Fauk, A.G.E., s. 6 vd.

15 P. Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (nşr. N. Ülken), İstanbul 1975; A. Özcan, **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877 - 1914)**, İstanbul 1992, s. 73 vd; Mümtaz'er Türköne s. 194 vd.'da Abdulhamid'in böyle bir politikası olmasa bile, yine Osmanlı'ya bağlılığı esas alan bir dünya İslâm dayanışması fikrinin doğacağına işaretle buna delil olarak Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği,** İstanbul 1987, s. 95'de yer alan 1876 tarihli bir Hint gazetesinde çıkan "İster Hindistan'da ister diğer ülkelerde Müslümanların lâyık görüldüğü şeref ve saygınlık Türk İmparatorluğu'nun varlığına bağlıdır. Ve eğer bu imparatorluk var olmaktan çıkarsa Müslümanlar birden bire önemsizleşecek ve bütün bütün yüzüstü bırakılacaklardır," kaydı gösterilmektedir.

16 M.K. Öke, **Güney Asya Müslümünlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi,** Ankara 1988, s. 11 vd; Türk İstiklâl harbi başladığında bu harekâtın bir İslâmcılık veya Türkçülük harekatı şeklinde algılanarak Avrupa'da doğurabileceği tepkilere cevap olmak üzere *"Bütün Müslümanların Türk hakimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği sürece Panislamizm ve üzerinde Türk ırkı yaşayan bütün ülkelerin Anadolu Türklerinin hakimiyeti yalıstlerinin, kendi milletlerinin bize karşı daima bir haçlı seferine sürüklenmelerini temin etmek maksadı ve uydurmuş oldukları 'korkuluk'lardır.*

Thames nehrinin kıyılarından bize gülünç ithamlar savuranların yapmış oldukları ve her gün biraz daha yaptıkları gibi dünyanın yarısını veya dörtte birini fethetmeye bizim herhangi bir şekilde ne niyetimiz ne de arzumuz vardır. Misâk-ı Millîmiz bu konuda esasen kâfi derecede sarahat arzetmektedir.

Biz bilâkıs sadece, milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri prensibinin Müslümanlar dahil bütün milletlere samimi bir şekilde tatbik edilmesi halinde insanlığı harbin felaketlerinden kurtarabileceğine inanıyoruz" şeklindeki M. Kemal'in sözleri çok manidar olup, özellikle İngiliz kamuoyunun teskin edilmesi yönünde alınabilir. Bkz. **Atatürk'ün Millî Dış Politikası I (1919 - 1923)**, s. 274, cevap no: 9

17 A. Özcan, A.G.E., s. 159 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

geliştirmesi, Hindu ve İngilizler arasında kaldıklarını anlayan İslâmların teşkilatlanmasına zemin hazırladı.[18] Ama Hindistan Müsülanları aynı zamanda manen bağlı bulundukları Osmanlı Devleti ile madden bağlı oldukları İngiltere arasında da kaldıklarını gördüler. Ortaya çıkan bu durum İngilizlerin işine yaramış ve Hindistan Müslümanları istemeyerek de olsa kendi hükümetlerine bağlı olduklarını göstermek ihtiyacını hissetmişlerdir.[19] Bu da İslâmcılık cereyanının etkisini azaltmakta gecikmedi. Abdülhamid'in politikasını yalnız bu sahada devam ettiren İttihatçılar, bir yandan teşkilatlanma safhasında olan Hint Müslümanlarının istiklâl mücadelelerine örnek teşkil ederlerken öte yandan da Trablusgarb ve Balkan savaşlarında siyasî alanda bunların çok büyük desteğini gördüler.[20]

Enver Paşa'nın gayretiyle 23 Şubat 1914'ten sonra Hindistan Müslümanlarına Teşkilat-ı Mahsûsa el attı ve onların topyekûn isyânlarını teşkilâtlandırmaya başladı.[21] Bilhassa Balkan savaşlarından çok etkilenen Hindistan Müslümanları, 22 - 23 Mart 1913'de Lücknow'daki kongrelerinde başkan Muhamhmed Şaffi'nin ağzından bu savaşları bir haçlı taasubu ve taarruzu olarak değerlendirip, sözde medeni Avrupa'nın Müslüman Türkleri kadın, çoluk-çocuk demeden mezalime tâbi tutmalarını nefretle kınayacaklardır.[22]

Şaffi'nin konuşması dikkatle incelendiğinde Hindistan Müslümanlarının Türk istiklâl mücadelesine bakış açılarının daha o zaman netleşmeye başladığı görülür. Aynı zamanda İslâm liderleri, ilk defa Balkan faciası sebebiyle giriştikleri faaliyetlerde Türkiye'nin kaybının gerçek medeniye-

18 R. Gopal, A.G.E., s. 149; H. Fauk, A.G.E., s. 9.

19 Muhammed Sadık, **The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement,** Delhi 1983, s. 45.

20 Özellikle Muhammed İkbal'in çalışmaları neticesinde Türklere karşı ilgi, İngilizleri korkutacak boyutlara ulaştı. 1911 - 1912 yıllarında Lahor'da açık hava toplantıları yapıldı. Burada hatipler, Trablusgarb ve Balkan savaşları hakkında Konferanslar verdiler. Neticede Dr. Muhtar Ahmed Ensarî'nin başkanlığında oluşturulan bir Kızılay heyeti Türkiye'ye gönderildi. Bu heyet tam teşekküllü, dolgun kadrolu ve her türlü ilaçla mücehhez bir hastahane getirdi. Hatta bazı üniversite öğrencileri Türk ordusu saflarında savaşmak üzere Türkiye'ye geldiler. Bkz. Muhammed İkbal, **Doğudan Esintiler,** (nşr. N. Ahmed Asrar), İstanbul 1981, s. 22 vd; S.A.H. Haqqı, *"Atatürk Devrimi ve Hindistan"* **Bildiriler ve Tartışmalar,** s. 643.

21 M.K. Öke, A.G.E., s. 28 vd.

22 M.K. Öke, A.G.E., s. 18 vd; B.N. Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar I,** Ankara 1981, s. 145.

Levent Sahverdi Arşivi

tin kaybı olarak gören Hinduların da desteğini sağlamış bulunuyorlardı.[23] Bu ittifak 1930'lara kadar devam edecektir.

Bu gelişmeler İngiltere'yi harekete geçirmekle kalmadı, onu dış siyasetini Müslüman tebasının isteklerine göre çizemeyeceğini açıklamaya sevk etti. Dolayısıyla I. Cihan Savaşı'nın ufukta göründüğü bir sırada tekrar Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında kaldıklarını ve bu sefer taamen ezileceklerini anlayan Hindistan Müslümanları çıkacak bir savaşta Osmanlı'nın tarafsız kalması için harekete geçtiler.[24] Başlangıçta ilan edilen tarafsızlık büyük bir memnuniyetle karşılandı. Fakat Almanların safında savaşa girilerek "cihâd" ilân edilmesi ile birlikte Hindistan Müslümanlarının korktukları başlarına geldi.

Hindistan'da genel bir Müslüman ayaklanmasına karşı sıkı güvenlik tedbirleri almasına rağmen aynı zamanda büyük bir propagandaya da girişen İngiltere[25], savaş sonunda Türkiye'ye anlayışlı davranılacağını ve mukaddes topraklar başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşılmasına müsaade etmeyeceklerini taahhüt etti.[26] Dolayısıyla Türk İstiklâl Savaşı sırasında Hindistan Müslümanları hep bu vaadlerin yerine getirilmesini İngiliz yöneticilerden isteyeceklerdir. Ancak Kureyeş soyundan Şerif Hüseyin'in de Türklere isyan etmesi Hindistan Müslümanlarının zihninde bir takım soruların uyanmasına sebep oldu.[27] Biraz da yapılan

---

23 Bkz. B.N. Şimşir, A.G.E., s.68; Yine s. 145'de yer alan; Hindistan'da Arunachal misyoneri Alokanada Mahabharati'den M. Kemal Paşa'ya yazılan 5 Ekim 1921 tarihli mektupta *"Biz Hindistan'da Yunan saldırısına karşı Türkiye'nin savaşını pek yakın bir ilgiyle izliyor ve Avrupa devletlerinin Türkiye'ye merhametsizce davranmalarına üzülüyoruz. Tabiî olarak kalbimiz Türkiyeli kardeşlerimizledir"* denilmektedir. Aynen Bkz. S.A.H. Haqqı, A.G.M. s. 645.

24 Bu hususta Hintli Müslümanlardan Muhammed Ali ve Dakka'lı Navab Salimullah Han'ın yetkililere gönderdikleri mektuplar hakkında Bkz. S.A.H. Haqqı, A.G.M., s. 644; H. Fauq, A.G.M., s. 611; Shan Muhammed, **Writings and Speeches of Sir Syed Alımad Khan,**Bombay 1972, s. 10 - 40.

25 Türk istiklâl hareketinin ateşli taraftarlarından birisi olan Mevlâna Şibli'yi, yakın arkadaşlarından birisinin İngilizlerin tertiblediği böyle bir propaganda toplantısına başkanlık yapmaya davet ettiğinde onun verdiği cevap ilginçtir. O, *"Türkler uğruna derinden ayakkabı dahi yapılsa buna memnun olurum"* der. Bkz. H. Fauk, A.G.M., s. 8.

26 M.K.Öke, A.G.M., s. 22, 27.

27 M. Aziz ahmet, **A History of Pakkistanda (Past Present)**, Labor 1979, s. 123.

Levent Şahverdi Arşivi

bu propagandanın tesiri ile Çanakkale muharebelerini Halife Padişahı, dinsiz İttihatçılardan kurtarma harekâtı olarak gören Hindistan Müslümanlarına karşılık Teşkilât-ı Mahsûsa'nın planlayıp uygulamaya koyduğu *"İpekli Mektuplar Komplosu"* büyük bir taraftar topladı.[28] Bu konudaki çalışmalar Konya'daki esir kamplarında bizzat Halil Paşa tarafından yürütüldü ve başarılı da olundur.[29]

Esasen, Maliye Bakanı Lloyda George'un İmparatorunu Hz. Muhammed'e benzetmesi gibi İngilizlerin yaptığı bir takım hatalar da Türklere yardımcı olmuştur. Burada dikkate değer bir nokta var ki, o da, Anadolu'daki Türk istiklâl mücadelesinin ortaya çıkmasında menfî yönde oynadıkları rollerle önemli bir yere sahip olan Lloyld George ile Lord Curzon'un Hind Müslümanlarının istiklâl mücadelesinde de aynı rolleri ifa ederek yer almış olmalarıdır.

I. Cihan Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin gerçek niyetinin anlaşılması ile ortaya çıkan Türk millî harekâtının başlangıçtaki karakteri Hindistan Müslümanlarını Türk istiklâl mücadelesinde hem madden, hem de manen tam bir taraf haline getirmekte gecikmeyecektir.[30] Bu hususa işaret eden Sir Theodore Morrison, Hindistan Müslümanlarının bütün Müslüman milletlere ilgi duyduklarını belirttikten sonra "fakat bu duygu Türklere karşı özel bir boyut kazanmaktadır. Çünkü Türkiye ve en büyük İslâm ülkesi-

28. H. Fauk, A.G.M., s. 8; M. K. Öke, A.G.M., s. 30 vd;

29. M. K. Öke, A.G.M., s. 30 vd; B.N. Şimşir, **Atatürk İle Yazışmalar....** s. 58 vd'da yer alan 3 Haziran 1921 tarihli Moskova'dan gönderilen Cemal Paşa'nın mektubunda bu hususta daha sonra yapılmak istenilenler hakkında ilginç bilgiler bulunmaktadır.

30. 27 Mart 1920 tarihli Heyet-i Temsiliye İstihbarat Raporuna göre Elâlemil İslâm Gazetsi'nin yayınladığı zat-ı şahaneye çekilen bir telgrafda *"Alemi İslam ve bilhassa yetmiş milyon Hint İslâmları namına rica ediyoruz. Teselliyebahş bir cevaba muntazırız"* denilmekte, Kalküta'dan 29 Şubat 1920'de Taymis Gazetesi'ne çekilen bir başka telgrafta *"Alemi İslâmda mevcut ve hukuku hilâfet cemiyetleri murahhaslarından mürekkep olan Kalküla konferansı berveçi zir kararı ittihaz eylemiştir. Hukuku saltanak ve hilafeti muhil bir kararı Büyük Britanya hükümeti tasdik ettiği takdirde Müslümanlar, bilhassa Hindistan'daki yetmiş milyon Müslüman, İngiliz emtiasına boykotâj ilân edecektir"* kaydı bulunmaktadır. Yine aynı gazete 2 Martta Kalküta'dan aldığı *"Madem ki konferansın mukarrerat ittihaz edilmiş ve edilmekte bulunmuş olduğunu istihbar etmekte olduğundan bu mukarrerattan birinin tatbikine teşebbüs edildiği andan itibaren Hint Müslüman cemaatini İslâmiyeden ihraç olunacaktır"*, şeklindeki telgraf yayınlanmıştır. Telgraflar için Bkz. ATASE Başbakanlığı, **Atatürk'ün Özel Arşivisinden Seçmeler,** Ankara 1981, s. 141.

Levent Şahverdi Arşivi

dir. Yegâne müstakil İslâm devletidir. Tarih boyunca İslâm aleminin başı ve kılıcı olmuştur." Demektedir.[31]

Prof. Dr. S. Anwarul Haquc Haqqı da, "Türkiye'nin Hint halkının gözünde değer ve sevgi yüklü özel bir yeri vardır ve bu özellikle Hindistan'daki Türk yönetiminin etkisi ve bıraktığı mirastan ileri geliyordu" derken[32], Morrison'un görüşüne daha da bir derinlik kazandırmakta ve Hindistan Müslümanlarının Türk istiklâl mücadelesine bakış açılarının temellerini göstermektedir. Esasen Galyur anıtında da görüleceği gibi daha VI. yüzyılda Hintlilerin hafızasında "eşsiz kahramanlığa sahip ve her yere hükmedebilen adil kimseler"[33] olarak yer eden Türk imajı, bütün istiklâl savaşı boyunca aynı zamanda bir kültür, medeniyet ve ayrı bir kimliğe sahip olma şuuru olarak da telakkî edilecektir.[34] Hindistan Müslümanlarındaki bu duyguyu Avrupa'daki vatanseverlikle kıyaslayan Morrison'a göre yenilgiyle Türk'e bağlılık daha da perçinlenmiştir. Haliyle Müslümanlar, son müstakil İslâm devleti olan Osmanlı Türklüğü'nün tarih sahnesinden çekilmesinin İslâmın olanca kültürü ve medeniyeti ile dünyadan silinmesine sebep olacağına inanmaktadırlar. Mustafa Kemal da, 26 Şubat 1921'de Philadelphia-Public Ledger muhabiri Clarance K. Steit'e verdiği cevapta "Türk milletinin mevcûdiyeti ve kudreti sultanlık ve hilâfetin gerçek istinadgâhıdır " diyerek bu hususa işaret etmekteydi.[35]

31 M.K. Öke, A.G.E., s. 37 vd.

32 S. A. H. Haqqı, A.G.E. s. 641 vd.

33 Bkz. E. Konukçu, *"Hint Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı kayıtlar"*,, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** S. 5 (1972), s. 165 vd.

34 Bkz. H. Faruk, A.G.E., s. 3'de *"Hint yarımadası Müslümanları Türk olarak tanımlanıyor ve Müslüman olmak Türk olmak anlamına geliyordu..... Hint Müslümanları etnik bakımdan Türklerin birçok özelliklerine sahiptirler ve kültürleri ise yukarıda bilirttiğimiz gibi Türk medeniyeti temellerine dayanmaktadır"*. Aynı kitabın 8, sahifesinde *"Bunlardan başka (Hint Müslümanları) Türkiye'yi ve Türkleri sevmeyi ana karnında öğreniyorlardı"* denilirken s. 10'da *"Türklere sevgi beslemek Hint yarımadasından bağımsız olması fikrini benimsemek demekti"* denilmektedir.

35 Bu cevabın metni için Bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Poltikası, I,** (1919–1923), s. 270-76 Cevap no: 17; Ayrıca burada tesbit edilen bir gerçek varki, o dönem ingiliz ve esasta bütün Batı devletlerinin politikalarının temelini teşkil etmekteydi: Hindistan Müslümanları da bunu günlük hayatlarına bizzat yaşayarak görmekteydiler. Bu, M. Kemal'in sözleriyle *"Sanırım her millet gibi her fert vicdan hürriyetinden tam olarak istifade etmelidir. Bu prensip, bir milleti şayet Müslümansa bağımsızlığa hakkı yoktur şeklinde düşünen düşmanlarımız tarafından maalesef çiğnenmiştir"* gerçeğidir. Bu sözlerle M. Kemal, aynı zamanda Wilson prensiplerinin veya daha geriye gidilecek olursa Fransız İnkılabıyla, Amerikan bağımsızlık savaşının kazanımları olarak görülen değerlerin batılılarca nasıl geçersiz sayıldıklarını da gayet veciz bir şekilde açıklamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bunlar Hint Müslümanlarını *"İngiltere'nin Osmanlı ile şerefli bir anlaşma yapması ve onu büyük bir dünya devleti olarak tanıması gerekir. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in başlattığı Türk istiklâl mücadelesi bunu sağlamaya çalışmaktadır. İngiltere böyle bir tavır içerisine girmezse, zorlanmalıdır"* şeklinde düşünmeye sevketti.[36] Bu bakış açısı Büyük Millet Meclisi'nin açılışında söz konusu edilen *"Hakimiyet bilâkayd-u şart milletindir"* sözündeki millet kavramının aslâ manasıyla değerlendirilmesi ve Mustafa Kemal'in açılış konuşmasında meclisin *"Ruh-ı Mazlûm-ı İslâm"ı* temsil ettiğini açıklaması[37] ile daha da bir anlam kazanmıştır. Bunun yanında Ankara hükümeti bilhassa Hindistan Müslümanlarına hitaben yayınladığı broşür ve beyannâmelerde Ermeni ve Yunan'ın Müslümanları düçâr bıraktıkları mezalimde bahisle Türk'ün davasının *"sekizyüz milyon İslâmın Kıble-ı uhuvvetini başında tutan bir ümidin istiklâl mücadelesi"* olduğunu kaydediyordu.

İstanbul'un işgali üzerine, Heyet-i Temsiliye adına İslâm alemine seslenen Mustafa Kemal Paşa, söz konusu tecavüzün Osmanlı saltanatından ziyade, hilâfet makamına, hatta bu makamdan hürriyet ve istiklâllerinin yeğâne istinadgâhını gören bütün İslâm alemine yönelik olduğunu bilhassa vurgulayacaktır.[38] Kuvay-ı Milliye, *"bu son Ehl-i Salip muhacematına karşı* davasında İslâm milletlerinin desteğinden emindir, demekteydi. Yine Mustafa Kemal'in, 9 Mayıs 1929'de yayınlattığı *"Öğrendik ki, Mısır'da ve Hint'te olduğu gibi İslâmın başını İslâm'ın eliyle ezenler, bizi halifeye asî ve günahkâr bir zümre olarak tanıtmak istiyorlar. Oysa ki, cenûbun kızgın çöllerinden şimâlin buzlu iklimlerine ve şarktan garba kadar asırlar arasında gazadan gazaya koşan milletimiz din yolunda kur-*

36 Bkz. B.N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atarük III**, s. 41; Haqqı A.G.M., s. 646; R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1969, s. 331; M. Keskin, **Hindistan Müslümanlarının Millî Mücadelede Türkiye'ye Yardımların (1919-1923)**, Kayseri 1991, s. 54 vd.

37 M.K.Öke, A.G.E., s.96 vd; **T.B.M.M. Zabıt çerideleri** I. Dönem İçtihat Senesi 3, XXIV, (Ankara 1960), s. 309.

38 Bkz. **Atatürk'ün Tamin Telgraf ve Bayannâmeleri IV**, s. 271 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

ban ettiği milyonlarca şehitlerinin vedia-yı mübarekî olan maksada merbut kalmakta devam ediyor" şeklindeki beyannâmeleri[39] Hindistan Müslümanlarında büyük akisler yapmaktaydı.[40]

İngiltere'de harekete geçen Hindistan asıllı Müslümanlar, İslam cemiyeti aracılığıyla 5 Ocak 1921'de Lloyd George'a verdikleri muhtırada Türkiye'yi İtilâf Devletlerinin savaşa sürdüğünü iddia edecekler ve Türklerin savaş öncesi statükosunun korunmasını isteyeceklerdir.[41] Dolayısıyla Hindistan Müslümanlarına göre Yunanlı vasıtasıyla Türklere haçlı seferi açan İngiltere, dünyadaki en intikamcı ve kan dökücü ruhları tatmin edecek bir yola girmemelidir. Zira, bu muhtırada Hindistan Müslümanları *"Türkler için kalplerimiz kan ağlıor. İngiltere savaş sırasında bize vaadettiklerini şimdi gerçekleştirmelidir. Londra, Türk meselesinin bir İslâm meselesi olduğunu hiç bir zaman unutmamalıdır. Padişahları halifedir. Yüzyıllardır İslâmın gururu onların elindeydi, bu şeref için şehit verdiler. Şimdi de Anadolu'da yaşlı-genç, kadın-erkek demeden aynı mücadeleye hazırlanmaktadırlar."* diye haykırıyorlardı.[42] Ayrıca Türklerle yapılacak barış tatminkâr olmazsa İngiltere'nin Müslüman tebasından sadakat beklememesi gerektiği ve esasen bu tebanın hilâfet için, Türklük için silahlı mücadele de dahil ellerinden geleni yapacaklarını açıklıyorlardı. Buna ek olarak, Batılıların son aylarda giriştikleri bütün hareketler de, haçlı faaliyetleri olarak niteleniyordu.[43] Bütün bunların yanında artık Hindistan'a Daru'l-harb ilân ediliyordu ve bu topraklardan göç edilerek Anadolu'da toplanıp, en etkili mücadeleyi orada vermek üzere harekete

39 Bkz. **Atatürk'ün Tamin Telgraf ve Bayannâmeleri IV,** s.341.

40 Bkz. B.N. Şimşir., A.G.E., s. 51'de bu duruma örnek olabilecek bir mektup almaktadır. Tevfik Abut Bey,'den T.B.M.M. Başkanı M. Kemal Paşa'ya yazılan 6 Mayıs 1920 tarihli bu mektupta *"İngiltere'ye gelen Hint delegeleri Türkiye'nin paylaşılmansını protesto ettiler ve İstanbul İzmir'in Türk hakimiyetinde kalmasını istediler. Gerek bu delegeler, gerekse Mısırlı delegeleri kurtarmak üzere başlatıldığımız hareketi onaylıyoruz."* demektedirler.

41 P. Spear, A.G.E., s. 351 vd; Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III,** Ankara 1946, s. 538 vd.

42 Shan Muhammed, A.G.E., s. 130 vd.

43 S.A.H. Haqqı, A.G.M., s. 647.

Levent Şahverdi Arşivi

geçen gruplar bile oldu. Bunlardan Abbas Han gibi Ankara'ya ulaşanlardan büyük ölçüde istifade edilecektir.[44]

Yunanlıların Anadolu'daki başarısızlıkları 16 Haziran 1921'de Hindistan Müslümanlarını İngiltere'nin işe bulaşacağı korkusuna sevk eder. Buna karşı da İngiltere'nin Mustafa Kemal'e çekeceği kılıcın bütün İslâm alemine çekilmiş kabul edileceği ve Hindistan İmparatorluğu mezarının kazılmış olacağı bir kere daha hatırlatılır.[45] Bu vesile ile Mustafa Kemal'e de Mücahid-i İslâm, Seyfü'l-İslâm[46], daha sonra da Mücahid-i İslâmiyet Şampiyonu, Çağdaş İslâm Dünyasındaki En Büyük Müslüman[47] gibi ünvanlar verilir.

Aslında M. Kemal bütün bu ünvanları haketmiştir. Zira o, eşine az rastlanır bir gerçekliği, dinamik bir kişilikte birleştirerek Hindistan aydınlarının hayal gücünü alevlendirmiş, Hintlilerin politik toplumsal ve dinî bakış açılarını değiştirmiştir.[48] Öyleki, bütün aleyhdeki propagandalara rağmen Türkiye, hindistan'ın özellikle Müslüman toplumu için karanlıkta parlayan bir yıldız olmuş[49], bu ülkede hiçbir yabancı devlet adamı ya da halka mal olmuş kişi, Gazi Mustafa Kemal Paşa kadar değişik yerlerden ve onun kadar çök övgüye mazhar olmamıştır[50]

Baştan bu yana gösterilmeye çalışıldığı üzere sosyal, politik ve ideolojik görünüşlerindeki zıtlığa rağmen Hindistan'daki grupların hemen hemen tümü Türk davasına destek verirken[51] dinî ve siyasî iki büyük

---

44. B.N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II,** Ankara, 1975, s. 266 vd'ında verilen 22-29 Temmuz 1920 tarihli İngiliz İstihbarat raporu özetinden anlaşıldığı kadarıyla istanbul'da bulunan bazı Hint Müslümanları da harekete geçmişler ve İstanbul polisi Mustafa Kemal ve Cafer Tayyar Paşa ile temas kurmak isteyen bir *"Hint-Türk Dostluk Cemiyeti"* ortaya çıkarmıştır.

45. M.K. Öke., A.G.E., s. 84

46. M.K.Öke., A.G.E., s. 101

47. S. A. H. Haqqı, A.G.M., s. 658.

48. N. Ahmet Ayyubi, *"Hindistan Türklere Borçludur"* AÜDTCF **Tarih Araştırmaları Dergisi II/ 2-3, s. 279.**

49. H. Hukuk, A.G.E., s. 6.

50. S.A.H Haqqı, A.G.M., s. 657.

51. Muhammed Sadık, A.G.M., s. 220.

Levent Şahverdi Arşivi

akım da, yani İslâmlar ve Hindular belki ilk defa kısa süreli de olsa bir hususta birleşeceklerdir. Türkiye'de bugün bazı Hintli liderlerin bir takım isteklerinin hilâfetin lağvedilmesine yol açtığı şeklindeki iddiaları çok fazla abartılmış görüşler olarak değerlendirmek gerekir. Zaten Mustafa Kemal de, bu istekleri Türkiye'nin içişlerine haksız bir karışma ve iki camia arasındaki mevcut dostluğu bozmaya yönelik bir İngiliz entrikası olarak gördü.[52] Bu gün o girişim, Hintli Müslümanların Türkiye'nin İslâm dünyasındaki manevi önderliğinin sürmesini istemeleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.[53]

Sonuç olarak Hindistan Müslümanlarının Türk İstiklâl mücadelesine bakış açılarının odak noktasını İslamiyet'in teşkil ettiği söylenebilir. Ama onları esas harekete geçiren husus, bu ülkede geçmişteki Türk varlığından tevarüs edilen değerleri Anadolu'da gelişen Türk istiklâl mücadelesinin tahrik etmesiyle başlayan uyanıştır. Bu uyanışla tarihten gelen birikim, halihazırda ülkeyi kontrol eden İngiliz varlığı ve temsil ettiği değerlere karşı bir tepkinin ifadesi olarak tezahür etmiştir. Baştan beri benzer tarihi süreci yaşayan bu iki toplumdan birisi olan Anadolu Türklüğü tarihi gerçeklerine uygun millî bir kimliğe kavuşurken farklı bir yapılanma içerisinde bulunmasına rağmen Hindistan Müslümanları da böyle bir kimliğe ulaşma yolunda önemli adımlar atacaklardır.

---

52. Bkz. İ. Orga, **Phocnix Ascendant; The Rise of Modern Turkey**, Londra 1968, s. 145 vd.

53. N. Ahmal Ayyubi, *"Avrupa'nın Hasta Adamının Cerrahı ve Asya"* **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk,** İstanbul 1986, s. 566; Esasen M. Kemal de Hilâfetle ilgili görüşleri anlatırken ihtiyaç hasıl olduğunda dünya Müslümanlarının birlik olabileceğini, hatta halife seçebileceğini, değilse bir İslam devletinin bir zatı atayarak bütün İslâm devletlerinin rebberliğini akıl dışı olduğuna işaret etmektedir. Bkz. M. Kemal, **Nutuk II.** İstanbul 1973, s. 713 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER İLE KASTAMONU'DA YAPILAN İKİ MÜLÂKAT

Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA ESKİ*

Cumhuriyet dönemi Millî Eğitim Bakanlarından ve ünlü hatiplerimizden Hamdullah Suphi Bey, 1922 yılında Kafkasya, Buhara ve Semerkant taraflarına doğru üç – dört ay sürecek bir gezi plânlamış ve bu maksatla Ankara'dan hareket ederek 23 Nisan 1922 Pazar akşamı Kastamonu'ya gelmiştir. Ertesi gün Sultânî, Darülmuallimin, Dârülmuallimat ve Nasrullah Mekteb–i İbtidâîsi'ni ziyaret etmiş ve şehrin önemli yerlerini gezmiştir. Aynı Akşam, Dr. Cemil Şerif Bey'in onuruna verdiği yemeğe katılmıştır. Yine o gece Sultânîdeki müsamereye iştirak ederek bir saate yakın konuşmuş ve öğrencilere cep defteri, cetvel vb. gibi hediyeler vermiştir. 25 Nisan 1922 sabahı da İnebolu'ya hareket etmiştir. [1]

Hamdullah Suphi Bey, bu seyahatinden Temmuz ayı sonunda dönmüş ve İnebolu'dan Ankara'ya geçerken 1 Ağustos 1922 günü Kastamonu'ya gelmiş ve birkaç gün kalmıştır.[2] Burada 8 Ağustos 1922 akşamı "Türklerin Muhtelif Medeniyetlerle İcrâ Ettikleri Temaslar ve Avrupa Medeniyetlerinin Te'sirâtı" konulu bir de konferans vermiştir [3].

Açıksöz gazetesi; Hamdullah Suphi Bey'le gidişinde ve gelişinde iki ayrı mülâkat yapmış; ilkinde gezinin amacı, ikincisinde ise seyahat izlenimleri hakkında sorular yöneltmiştir.

24 Nisan 1922 günü yapılan ilk mülâkatta sorulan sorular ve alınan cevaplar şu şekildedir:

" – Nerelere kadar seyahat temdid olunacak ve refikiniz var mı, efendim?

---

* Gazi Üniversitesi Kastamonu Sağlık Meslek Yüksek Okulu Müdürü

1 Açıksöz gazetesi, 25 Nisan 1922, sayı: 469.

2 Açıkgöz gazetesi, 1 Ağustos 1922, sayı: 546.

3 Konferans Açıksöz gazetesinin 13, 14 16, 17 Ağustos 1922 tarihli ve 553, 554, 556 557 sayılarında yayınlanmıştır. Bu konuşmalar, çok uzun olduğu için, ayrı bir yazı konusu edilecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

– Buhara'ya belki Semerkant'a kadar seyahat edeceğim. Belki Moskova'ya da gideceğim. Üç ay kadar devam edecek olan bu seyahatimden buraya avdet edersem size yine bu akşamki gibi bir mülâkatımla ihtisâsâtımı anlatırım. Bu seyahati Hilâl-ı Ahmer Murahhası Muttalip Bey'le beraber yapacağız.

– Bu son sulh ve mütareke teklifleri karşısında ne düşünüyorsunuz?

– Büyük Millet Meclisi sulhçüdür. Fakat esasâta sâdık kalmaya mecburdur. Hükûmetin verdiği notaları okuyanlar ne kadar itilâfperver olduğumuz hakkında sarih fikirler edinebilirler. Bu mütekabil notalar bir taraftan teati edilirken, bizim için en fazla lâyık-ı dikkat olan şey, ordumuzun son vaziyetidir. Cephenin bazı mühim kısımlarını henüz gördüğüm için; başkumandanımızdan itibaren, sözüne bir ehemmiyet-i muhsusa verilecek büyük, küçük zâbitlerimizin hepsi pek haklı olarak bugünkü ordumuzun her cihetle maksadımızı elde etmeyi; çok müessir bir surette temin edebilecek bir kıymet ve ehemmiyette olduğunu söylemekte müttehiddirler. Ben dokuz, onbin süravinin iştirak ettiği manevralarda hazır bulundum. Bazı piyade kuvvetlerinin geçit resmini seyrettim. Sizi temin edebilirim ki Balkan Muharebe'sinden bugüne gelinceye kadar kemiyeten değil, fakat keyfiyeten daha mükemmel bir askeri kuvvete malik olmadık. Bütün neferlerimizi sıhhat-ı tâme halinde buludum. Kâfi derecede gıda alabiliyorlar. Ordunun sıhhi vaziyeti bizi pek ziyade memmun edecek kadar kuvvetlidir. Ordumuzda hiçbir maraz-ı sâri baş göstermemiştir. Süvari hayvanlarına pek iyi bakılıyor. Sıska, çelimsiz, yola, meşakkate tahammül etmeyen hayvanlardan ordumuzda eser yoktur.

Beni pek ziyâde memnun eden ve ordumuzun istikbâli için en güzel ümide düşüren bir hal, bugünkü genç zabitimizle nefer arasında doğmuş olan mütekabil muhabbettir. Genç Türk zâbiti, millî ordumuzun terbiyesi kendisine verilmiş olan Türk neferinin hârikulâde evsâfını çok seven bir kalble takdir ediyor ve ona baba şefkat ve muhabbeti ile bakıyor.

Bakumandanımız, Sakarya Muharebelerinden bahsederken "bu bir

Levent Şahverdi Arşivi

zâbit muharebesidir" demişti. Bu takdire hakikaten lâyık olan zâbitlerimiz, aynı kahramanlık ve civanmertlik sebebiyle sevk ve idare ettikleri neferler tarafından tam bir şuurla idrak edilmiş olan bir muhabbet ve hürmete maliktirler. Bugünkü ordumuzun neferi, kendini idare eden zâbitin yeni milletperver ruhunu duyuyor. Ve ordumuzun bugünkü zâbiti, unsurumuzun kökünü teşkil eden memleketi, her bâdireden sonra ayağa kaldıracak kadar hususi ve nâdir seciyelere mâlik olan kendi neferinin evsâf-ı âliyyesini muhabbetle takdir ediyor. Bence ordumuzda en şayân-ı dikkat intizam, ahenk, vahdet kuvveti bundan doğuyor.

Yeni müzakereleri iyi bir neticeye isâl için şüphesiz her şey yapılacaktır. Fakat birçok defalar, misallerini gördüğümüz gibi, bu defa da konuşanların arkasından gizli tutulan bir hiyânet silâhı birden bire karşımıza çıkarsa gafil avlanılmayacağına, zaaf gösterilmeyeceğine memleket emniyetle intizar edebilir.

– Kastamonu hakkkında neler düşünüyorsunuz?

– Anadolu; biri mavi, biri yeşil olarak iki kuşakla çevrilmiştir. Biri dış ve mavi kuşak, denizler. İkinci iç yeşil kuşak, ormanlar. Kara Deniz, Adalar Denizi ve Ak Deniz; Anadolu'yu geniş bir mavi kuşakla dıştan sarıyor. Kara Deniz'den başlayarak Adana'ya kadar devam eden ikinci bir kuşak onu dıştan sarıyor.

Ben, bu yeşil kuşağın arasından geçtim. Kastamonu şüphe yok ki, bize meçhul kalmış olan bir memleketimizir. İstanbul'a bu kadar yakın olduğu halde, hakkında bilinen şeyler, dilde dönen üç-beş râyiç fikirden ibarettir.

Ben, Kayı dağlarından indikten sonra, Koçhisar etrafında kırmızı kiremitle örtülü ve çatılarıyla mâmur on, onbir köyü bir avuç toprağın içine sığınmış gördügüm vakit, Anadolu'nun yüksek kıraç ve çorak yaylasından sahile yaklaştığıma ve harabeden ümrâna geçtiğime dair bir fikir edindim. Ve düşündüm ki, hülya ettiğimiz Anadolu, Koçhisar etrafındaki köylerin her yanda binlerce benzerleri doğmakla hâsıl olacaktır. Çok seya-

Levent Sahverdi Arşivi

hat etmiş bir adam sıfatıyla söylüyorum.; ben, Ilgazlar'ın çam ormanları kadar güzel bir manzarayı ömrümde pek nâdir gördüm. Memleket istifade edebildiği gün, bizi fazla yeşilliği ile bunaltan bu ormanlar, kudretli bir servet menbai olacaktır. Kastamonu şüphe yok ki, Ankara'dan çok mâmurdur. Buraya oradan fazla emek sarfeden kıymetli memurlar gelmiş. Zaten ormanlar ve deniz yakınlığı memlekete ümrân vermek için çok te'sir ika etmiş. Kastamonu'yu kendini ihâta eden ve insana arz üstünde bir cennet fikrini veren bu harikulâde güzel, çevresine lâyık bir hale getirmek için evvelâ temizlemek lâzım. Büyük ve güzel binalarını, onlara yapışmış olan tufeyli binalardan kurtarmak icap ediyor. Kastamonu'da yalnız Selçuklular, İsfendiyaroğulları değil, Osmanlılar da belli başlı eserler yapmışlar.

Bizim için merakâver birşey, belediye intihâbâtında burada geçirdiğiniz mücâdelenin neticesi nasıl müsbet ve fiilî bir suretle, halk nazarında yeniyi eskiye tercih ettireceğidir. Toza, toprağa, pis kokuya, mezhurafat yığınlarına karşı uzun bir itiyat kazanmış olanlar, olanı muhafaza etmeyi bir nevi akide telâkki edenler, kendi arzuları hilâfına genç, yeni ve muâsır bir terbiye almış bir zâtın şehrin başına geçtiğini gördüler.

Fazıl Berki Bey, ilk delâilini gördüğümüz üzere, burada bir fikr-i sâbitle tâkip ettiği teşebbüslerini muvaffakıyete erdirdiği gün, biz, muhafazakârlara karşı mutantan bir galebe ihzâr ettik, demektir.

Avrupalı kıyafetinden olan Mekteb-i Tıbbiye gibi bu memlekete ulûmi müsbetenin en büyük mümessili olan bir müessesenin yetiştirdiği bu gencimiz, muhafazakârların sürpüntü küfesi halinde bıraktığı türbelerden başlayarak, bu en büyük güzelliğe namzet şehre yeni simâsını vermeye başlamasıdır.

Doğru bir görüş, yüksek bir idrâk, iyiliğe, temizliğe ve güzelliğe daima müncezip olan bir kalb, kendini yetiştiren şehre hakiki bir hizmette bulunmak için lâzım gelen kuvveti ona temin edecektir.

Ankara gibi, Hükûmet merkezi olan bir yerde, medenî bir şehir, insanların oturmasına lâyık bir merkez nasıl olur? Buna dair tek bir örnek gör-

Levent Şahverdi Arşivi

memiş olanların sırf ananeperest, sırf muhafazakârlık gayretiyle acınacak bir halde bıraktıkları beledî vezâifini o, burada, Avrupa gibi bir anlayışla deruhte etmiştir. Bir, iki sene zarfında kat'i bir şekil alacak olan icraatını sabırsızlıkla intizâr edeceğim. Çünkü biz, onun misâlini bütün memlekette bir örnek olarak kullanabileceğiz.

– Mekteplerimizi nasıl buldunuz?

– Meptepçi bir adam az şey ile kani olamaz. İstediğimizle bulduğumuz arasında büyük bir fark vardır. Bizim ve hepimizin içinde yaşayan, hayata ve hakitate çıkmasını istediğimiz bir mektep var. Bir de memleketimizin muhtelif köşelerinde vazifelerinde sebat kuvvetini, yalnız ve yalnız kalblerindeki aşktan ve hiss-i mes'uliyetten olan kendi gayretleriyle muhafaza ve idâme ettikleri şimdiki mekteplerimiz var. Bir kelime ile söyleyelim: Kastamonu'da maârif hayatı faaliyet halindedir. İkiyüz seneden beri, derece derece inkişaf eden teceddüt hareketimiz, yardımsızlığa, mahrumiyete, hatta bazan mümânaata karşı kendine çizdiği doğru yolda, milletin genç nesillerini medenî, muâsır ve millî hayata doğru sürükleyip gidiyor. Benim dün geceki sultânî müsâmeresinde aldığım hisle kısaca ifadesi bundan ibarettir. Çocuklarımızın şâhidi olduğum istidâdını müteheyyiç olmaksızın tekrar düşünemedim. Temsile iştirak eden efendiler arasında en büyük sanatkârlığa namzet efendilere tesadüf ettim. Bunları bu kadar muvaffakıyetle yetiştiren mürebbiyeler, kendilerinden ne kadar memnun olsalar haklıdırlar.

Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ı ve Nasrullah Mekteb-i İbtidâîsi'ni ziyaret ettim. Eski mekteplerimizin ezberciliği ve körükörüne itâtı yerine; burada düşünmek, muhakeme etmek ikame edilmiş. Kastamonu'nun; en müşkülpesent mürebbilere, burada mektep vardır, dedirtecek ilim müesseseleri olduğunu kaydetmek iktizâ eder.

Muhafazakârlarımızın iş başına getirmek istedikleri köhneler. Bu genç mürebbilerin birini az çok tuttukları gün, maârifimiz kurun-i vusta

Levent Sahverdi Arşivi

karanlığı ile dolacak ve çürüyen şeylerin rutubetiyle kokacaktır. Bunlar bize hayat ve hakikat için işe yarar bir nesil yetiştiriyorlar. Onlar, bize el birliği ile başka nesil vermek niyetindedirler. Bugün her şeye rağmen mekteplerimizi diri, milliyetperver, muâsır ve medenî bir ruh idare ediyor. Bizim için her şeye rağmen bir teselli ve bir ümittir. İşte ben, Kastamonu'dan bu teselli ve ümitle ayrılacağım. [4]

Hamdullah Suphi Bey, seyahat dönüşünde İnebolu yoluyla Kastamonu'ya gelmiştir. Şehrin girişinde öğretmenler, öğrenciler ve sevenleri tarafından karışlanmış ve Sultânî Mektebi'nde yatacak yer hazırlanmıştır. Burada, Muallimler Cemiyeti tarafından misafir edilmiştir.[5]

Açıksöz muhabiri, kendisiye 2 Ağustos 1922 akşamı Sultanî Mektebi'nde bir mülâkat yapmıştır. Zaten, Hamdullah Suphi Bey, ilk mülâkatında, seyahati ile ilgili izlenimleri, dönüşte anlatacağını ifade etmiştir. Açıksöz'e yansıyan konuşma şu şekildedir:

– Evvelce Buhara'ya kadar bir tetebbu sayahati icra edeceğiniz gazetelerde okunmuş idi. Buhara'ya kadar gidildi mi?

– Siz de gazetelerde okuyorsunuz ki, Buhara'da dâhîlî bir mücâdele var. Harp halinde bulunan bir memlekete girmeyi gayr–i makul gördüğümüz için Tiflis'te kalmaya mecbur olduk. Oniki gün kadar Tiflis'te kaldıktan sonra Anadolu'ya avdet ederek Karadeniz havzasında seyahat ettim.

– Buhara ahvâli hakkında malûmat lûtuf buyurur musunuz?

– Tiflis'ten ayrılalı epeyce zaman olduğu için benim de Buhara hakkındaki malûmâtım gazetelerin yazdığına münhasır kalıyor. Yalnız, Buhara'da vukuat üzerine, orada bulunan zâbitlerimiz ve mekteplilerimiz Ruslar tarafından Moskova'ya getirildiler. Şimdi bizim için en tabiî bir temenni varsa, inkişaf ve terakkisine çok samimi alakadar olduğumuz bu sevgili memleket için şimdiki buhranın büyük ziyanlar vermeden geçmesidir.

4 Açıksöz gazetesi, 29 Nisan 1922, sayı: 472
5 Açıksöz gazetesi, 1 Ağustos 1922, sayı: 546.

Levent Şahverdi Arşivi

Sohbetin bu bölümünde, Kafkasya'daki durum hakkında soru sorulmuştur. Hamdullah Suphi Bey bu soruya, Rus ihtilâlinin tabiî bir neticesi olarak Kafkasya'da henüz hakiki bir istikrar sağlanamadığını söylemiş ve Tiflis'ten söz etmiştir:

"Titlis, hakikaten en mâmur bir pâyilatahttır. Dişli şemendiferle yükselip de bütün Tiflis'e bakıldığı vakit, önümüzde serilen şehri görünce diyebilirsiniz ki, Avrupa'nın bir merkez-i ümranı getirilip Kafkasya ortasına konmuştur. Altıyüzbin nüfuslu bu büyük mamure, oralardaki inkılâptan en az müteessir olmuş bir beldedir. Ve Tiflis'in en büyük hususiyeti, onun kısm-ı mühimmi itibariyle Ermeni eseri olmasıdır. Son yarım asırdaki Ermeni inkişâfını anlamak için bilhassa Tiflis'i görmeli. Bizim Dolmabahçe büyüklüğünde Ermeni binaları var ki, bir caddeyi baştan başa kaplıyorlar. Ermeni milletinin zekâsından, kalbinden, birtakım derin istinadlarından doğmuş olan bu büyük inkişâfı, ne yazık ki bir kısım Ermeni siyasileri câniyane bir dalâlet ile harâbeye uğratmak için lâzım gelen bütün hataları irtikâp ettiler. Ermeni milletinin bugünkü elîm vaziyetini tetkik edenler, Ermenilerin milî fırkası olmak iddiasında bulunan Taşnakları, Balkanları baştan başa kana bulayan ihtirasçı, iptidâî siyaseti aynen Şark'a nakletmiş olmakla töhmet altına alırlar."

Konuşmanın bu bölümünde Cemal Paşa'nın şehâteti mes'elesi konu edilmiştir. Hamdullah Suphi Bey bu haberi, İnebolu'ya çıktıktan onra öğrendiğini söylemiş ve sesinde meydana gelen derin bir üzüntü içinde şunları söylemiştir.

" Hususi bir teessürle şehâtedini öğrendiğim Cemal Paşa'anın vak'a–yı katli de gösteriyor ki, hâlâ bir kısım Ermeni ihtilâlcileri, tâkip ettileri yolun herkesten fazla, milleti için vücuda getirdiği vasi' izmihlâli, felâketi düşünmeyerek şahıslardan alınacak intikamlardan milletleri için bir hayır ummak dâiyesindedirler. Eğer bu cinayet silsilesi Ermeni milletine karşı ileride melhûz herhangi bir tecavüz aleyhine bir tedhiş emelini tâkip ediyorsa, bihassa kaydetmek isterim ki, bu kıtalleri tertip edenler, maksadlarının tamamıyle zıddını hazırlıyorlar.

Levent Sahverdi Arşivi

Filân şahsın, filân zümrenin, filân kavmin tecrübesinden değil, bütün beşeriyetin asırlar arasında devam etmiş olan istiknâhından doğan bir hakikat vardır ki, kin kini, intikam intikamı davet eder. Cânileri yakalamak, mümkün olmayan yerde cinayet yuvalarını dağıtmak daima mümkündür. Ermeni siyasileri yarım asırdan beri devam eden; mektepte, kilisede, edebiyatta, musikide hep Türk gibi, husumeti telkin eden gayretlerinin bir kısım ma'küs ve acı neticelerini elde etmişlerdir. Aynı yolda devam etmek aynı netâici tevsi' etmekten başka bir netice vermeyecektir. Bu cinayetleri tertip ve ika edenler emin olmalıdırlar ki, biz hiçbir zaman ortadaki katil hâdiselerini eşhasa karşı tevcih edilmiş bir husumet tarzında telâkki etmeyeceğiz.

Adana'da, Yunan işgali sahasında istilâcılarla beraber tecavüzün hiçbir şekilden çekinmeyen Ermeni çeteleri ve şurada barada pusu kurarak Garp mahkemelerinin tahakkuk etmiş cezasızlığından istifade ederek Türk aleyhine çalışmakta devam edenler, emin olabilirler ki, bizim millî irâdemizin kurşundan ve suikasttan masun bâki kalacak memleketlerimiz mevcut olduğu gibi, Ermeni katillerinin ve Ermeni cinayet teşkilâtının tamamiyle yumruğumuz altında duran noktaları da vardır. Sırası gelince, takip edilen ahvalin hatalı ve ziyanlı olduğunu gösterecek vâkıa zuhur edebilir".

Daha sonra, Talat Paşa'nın şehit edilmesi konusu üzerinde konuşulmuş ve şu soru yöneltilmiştir.

– Zât-ı âliniz ta Kafkasya'da iken Tevhid-i Efkâr gazetesi; Arif Cemil imzasıyla, İttihat Terakki rüesâsının mâcerâsından bahsederken; sizin İsviçre'de propaganda yapılmak üzere, Talat Paşa tarafından verilmek istenen meblağı, size mahsus diye tanıdığımız tarz-ı ifadeden hariç bir cümle ile reddettiğinizi okuduk. Bu mes'elenin mahiyeti hakkında bizi tenvir eder misiniz?

"– Ben. Tevhid-i Efkâr'ın o nüshasını görmedim. Ben, Kafkasya'da iken intişar etmiş. Trabzon'a geldiğim vakit dostlarım beni, meâlinden

Levent Şahverdi Arşivi

haberdar ettiler. Hatırladığıma nazaran Arif Cemil "Ben, çirkeften gelen parayı almam", dediğimi kaydetmiş. Eğer Talat Paşa ile aramıza ölüm girmemiş olsaydı, muharrinin hatasından duyduğum teessür bu kadar derin olmazdı. Ben siyasî bir hitâbe ile İttihat ve Terakki'nin siyaset-i umumîyesini şiddetle tahatti ettiğimden beş, on gün sonra, Paşa'dan aldığım bir para ile propaganda yapamazdım. Bu paranın kabulü yalnız beni iskat etmezdi; aynı zamanda propagandanın ruhunu, hedefini de imha ederdi. Bu nokta–yı nazarı icap ettiği kadar tavzih ettikten sonra, Arif Cemil Bey'e bazı isimler zikrettim. Ve o zevâtın bu işi çok muvaffakiyetle yapabilecelerini tasrih ettim. Arif Cemil Bey, "Paşa sizin onlardan daha büyük bir liyakatle bu gibi işlerde muvaffak olacağınızı söyleyerek bizzat bu vazifeyi deruhte etmenizi rica ediyorlar" dedi. Bu mükâleme esnasında Arif Cemil Bey'in kaydettiği "çirkâb" kelimesi geçmedi. Ben, sualinizden istifade ederek bu noktayı tasrih etmekten mumnunum. Bu hususta daha fazla tafsilatı Ankara'ya varınca açık bir mektupla izah edeceğim".

Hamdullah Suphi Bey'e, Karadeniz havzasının durumu sorulmuştur. Bu konuda şunları söylemiştir.

"Karadeniz havzası gerek halkı ve gerekse toprağının feyzi itibariyle en güzel ümitlere imkân verecek kadar zengindir. Toprağı nasıl her cins bereketle yemyeşil, halkı da her cins kabiliyetle bu uzun mücâdelenin vücuda getirdiği harâbeyi derhal tamir edebilecek gençliği ve kudreti hâizdir. Ben, Karadeniz sahillerinden ruhu yıkanmış bir adam olarak dönüyorum. Bir emek bu yerlerde bin nemâ verir. İzmir ve Adana gibi servetiyle umumî bir şöhreti hâiz vilayetlerimiz; Karadeniz sahillerinde de, Kafkas hudutlarına kadar müteaddit olarak serpilmiş duruyor. Harpten sonra biz, orada sadece mektep ve yol yapalım. On sene zarfında eskisini tanımayacak bir inkişaf elde edeceğimiz muhakkak. Şükranla gördüm ki, bütün bu sahiller boyunca fikir merkezleri peydâ olmuştur. İçinde yaşadığımız devri anlayan, memleketin ihtiyaçlarını vazıh bir sarahatle temyiz edebilen ne yapmalıdır ve ne yapmamalıdır. Bunu kanaatle ayıran zümre-i münevverlere tesadüf ettim. Bunlar bir memlekette peydâ oldu mu, irticaa, delâlete ve karanlığa karşı teminat doğmuş demektir. Onlar her gün biraz

Levent Sahverdi Arşivi

daha tesirlerini genişleterek çalışıyorlar. Karadeniz sahillerinde, harbe rağmen Türk ticaretinin fevkalâde mesut faaliyet ve inkişafi devam ediyor. Buradaki ticaret henüz doğmuş ve heves mahsulü değildir. Nesilden nesile aynı meslek dahilinde yetişmiş tüccarlarımıza tesadüf ettim. Bunlar Garb zihniyetiyle perverde kimselerdir. Eminim ki harbin zarurî takyitleri zâil olur olmaz, biz , bu sahil ticaretinin ta içerlere kadar uyandıracağı ve zenginletici tesirlerini göreceğiz."

Son olarak Amasya hakkında soru sorulmuştur. Hamdullah Suphi Bey bu konuda da şu bilgileri vermiştir:

" Burası gibi, Edirne gibi Amasya da Osmanlı devri itibariyle en mühim merkezlerimizden biridir. Bilirsiniz ki, Anadolu Selçukîlerin, Rumeli Osmanlılar'ın ümranperverliğine ait olan delilleri hâvidir, derler. Hulbuki Amasya, Anadolu'da geçmiş; eski yeni bütün devirler itibariyle favkalâde şayan-ı dikkat âbidât ile zengin bir yerdir. Sanat ve tarih aşıkı bir adam, orada geçirdiği günler içinde az çok sermest kalır. Orada, Selçukîlerin Torumtay türbe ve câmii, darüşşifâları ve Osmanlıların Sultan Beyazit Câmii ile Beyazit Paşa camileri gibi eserler, birinci derecede âbidevî kıymeti hâiz olan binalardır. Bahusus Beyazit Paşa Câmii'nin cephesi gibi tekmil mermerden yapılmış, âşıkane bir itinâ ile oyulmuş ve işlenmiş bir eseri ben İstanbul'umuzun en büyük mâbetlerinde bile görmedim. Bu câmiyi yapan sanatkârlar ellerinin altından çıkan işin sihrini o kadar duymuş adamlardır ki, her köşesi bir sanatkârın ismini taşır. Cephenin soluna isabet eden kemer üstündeki kitâbeden anlaşıldığı üzere, câminin mimarı Doğan ismindeki bir Türk'tür" [6]

6 Açıksöz gazetesi, 2 Ağustos 1922, Sayı: 547.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN HİLAFETLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN BOYACIOĞLU*

Hz. Muhammed (s.a.s)'in ölümünden sonra ortaya çıkan hilâfet (imamet) meselesi, İslâm siyasi düşüncesinde günümüze kadar sürecek olan tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Hz. Peygamber hayatı boyunca kendisinden sonra hilâfet makamına kimin geleceği konusunda kesin bir açıklama yapmamıştır. Bu işi kendisinden sonra gelenlere bırakmıştır. Ama bu konuda zamanla müslümanlar arasında çeşitli tartışmalar çıkmıştır. Gerçi "halife seçmenin müslümanlar üzerinde zorunlu olduğu" görüşünde birleşmişlerdir. Fakat halifenin kimden olacağı, nasıl olacağı, yetkilerinin ve görevlerinin neler olacağı konusunda değişik görüşler ortaya koymuşlardır. Ayrıca, hilâfet makamını ele geçirmek için zaman zaman müslümanlar arasında istenmeyen olaylar baş göstermiş ve büyük çatışmalar olmuştur. Bu yüzden pek çok kişi hayatını yitirmiştir.[1] Bu tartışma ve çatşmalar 20. yy. da da sürmüş. Osmanlı Devleti'nin sona ermesinden sonra Hilafet makamının ne olacağı konusunda değişik görüşler ortaya konmuştur.

Bu çalışmada kurtuluş mücadelesinde ve yeni devletin kurulmasında, önemli roller oynayan M.Kemal Atatürk'ün müslümanların büyük önem atfettikleri Hilafet konusuna bakışı ve bu konu ile ilgili görüşleri, tarihi akış içinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma, şu beş ana başlık altında incelenmiştir.

A– Atatürk'ün Erzurum'dan T.B.M.M. Açılıncaya Kadar Halife ve Hilâfetle İlgili Açıklamaları

B– T.B.M.M. Açıldıktan Sonra Halife ve Hilâfetle İlgili Konuşmaları

C– Saltanat'ın Kaldırılışında Halife ve Hilafeti Tarihi Yönden Değerlendirmesi

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Konuyla ilgili olarak bkz. ; Ramazan Boyacıoğlu, "Başlangıçtan Hilafetin Genel Bir Değerlendirilmesi, " **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi**, Sayı: I. S. 9.

Levent Şahverdi Arşivi

D– Hilâfet'in Kaldırılışı Döneminde Halife Ve Hilâfeti Değerlendirmesi

E– Yeni Halife'nin Seçilmesinden Sonra Yaptığı Bazı Değerlendirmeler

F– Hilâfet'in Kaldırılışı Esnasında Ve Sonrasında Hilâfetle İlgili Açıklamaları

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri İstanbul'a gelmişlerdi. Bundan sonra M.Kemal Paşa "9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği" göreviyle Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu durumu Atatürk; *"İşte bu sırada idi ki Anadolu'ya ve askeri hususlarla görevlendirilerek ordu müfettişliğine tayin edildim. Bu tevecühü, din ve millete hizmet etmek için en büyük bir ilahi mazhariyet (elde ediş) saydım"* şeklinde açıklamıştır.[2]

Bundan sonra Atatürk, bir yandan arkadaşlarıyla birlikte Milli Mücadele'yi başlatırken, öte yandan da Halife ve Hilâfet makamının kurtarılması gerekliliği üzerinde duracaktır. Ülke kurtuluncaya kadar hilâfetin gerekliliğini savunacaktır. Yalnız, zamanla bu görüşlerinde değişmeler olacaktır. *"Hilâfet demek, idare, hükümet demektir"*[3] diyen Atatürk'ün son hedefi "Cumhuriyet'i" gerçekleştirmektir. Bunnu için ne gerekirse onu yapacaktır.

A– ATATÜRK'ÜN ERZURUM'DAN, T.B.M.M. AÇILINCAYA KADAR HALİFE VE HİLÂFETLE İLGİLİ AÇIKLAMALARI

Atatürk, Anadolu'ya geçtikten sonra vatanın kurtarılması konusuyla birlikte üzerinde durduğu diğer bir konu da Hilâfet ve Saltanat'ın kurtarılması konusu olmuştur. Bu itibarla Erzurum'dan itibaren yaptığı konuşmalarında bu konuyu değişik yerlerde dile getirir.

2 **Atatürk"ün Söylev ve Demeçleri,** C.I, Ankara 1961. s.13
3 A.S.D. II, Ankara, 1981, s.69.

Levent Şahverdi Arşivi

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ni açış konuşmasında İtilaf Devletlerinin Hilâfet ve Saltanat makamı olan İstanbul'u işgal ettiklerini, gün geçtikçe artan bir şiddetle Hilâfet ve Saltanat hukukunun, hükümetin haysiyetinin, milli onurumuzun saldırıya uğradığını belirtir, konuşmasının sonunda da şu duada bulunur:

"En son duam şudur ki, istekleri gerçekleştiren Büyük Allah, sevdiği Hz. Muhammed hürmetine bu kutsal vatanın sahibi ve savunucusu, kıyamete kadar Hz. Muhammed'in dinin en sadık koruyucusu olan necip milletimiz ile saltanat ve yüce hilâfeti korusun ve mukaddesâtımızı düşünmekle sorumlu olan heyetimizi başarılı kılsın! Amin."[4]

Erkân-ı Harbiye–i Umumiye Reisi Cevat Paşa'dan 11 Haziran 1919'da aldığı mektupta İngilizlerin, "Mustafa Kemal'in Anadolu'da dolaşmasının sakıncalarını görüp İstanbul'a istemeleri" üzerine Mustafa Kemal, Padişah Vahdettin'e yazdığı şikayet mektubunun girişinde:

"Büyük milletin ve mukaddes Hilâfetin tek ve gerçek direği bulunan saltanat–ı hümayunlarını Allah âfetlerden korusun!" dedikten sonra vatanın kurtuluşunun başta padişah olmak üzere, milli ve kutsal bir gücün var, olan haykırışının kurtarabileceğini; halkın, baştan aşağıya uyanık olup, devletin, milletin, yüce Hilâfetin ve Saltanat'ın hukukunu sağlamlaştırmak için güçlü bir karar ve inanç ile donanmış bulunduğunu; İstanbul'da iken milletin bu kadar güçlü ve az zamanda felaketlerden bu derece tetikte olduğunu tahayyül edemediğini bildirir ve eğer zorlanırsa istifa edip Anadolu'da sîne–i millete kalacağını böylece vatanî görevini daha açık adımlarla milletin bağımsızlığına ve yüce Hilâfet ve Saltanat'ın masûniyetine kadar sürdüreceğini dile getirir.[5]

4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi açış konuşmasında ise, Saltanat ve Hilâfet merkezi olan İstanbul'un hükümdar saraylarına kadar boğucu bir şekilde işgal edildiğinden bahseder.[6]

---

4 A.S.D.I, s. 3–7
5 A.G.E., s. 16–17
6 Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları,** Ankara, 1986, s. 107

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas Kongresi'nin bitiminde, kongre bir bildiri yayınlar. Bu bildirinin ikinci maddesine göre; Osmanlı topluluğunun bütünlüğü ile milli bağımsızlığın sağlanması ve yüce Hilâfet ve Saltanat makamının korunması için milli güçleri etken, milli iradeyi hâkim kılmak esastır, şeklinde karar alınır.[7]

B– T.B.M.M. AÇILDIKTAN SONRA HALİFE VE HİLÂFETLE İLGİLİ KONUŞMALARI

Ankara'da TBMM açıldıktan sonra 24 Nisan 1920'de gizli celsede, M. Kemâl, ülkenin iç durumu hakkında yaptığı konuşmasında Halife ve Hilâfet makamıyla ilgili olarak şu açıklamada bulunur:

"İstanbul, düşmanın resmen ve fiilen işgali altındadır. Bu gün İstanbul demekle Londra demek arasında hiç bir fark yoktur. İşte Londra durumunda olan İstanbul'da ne yazık ki bütün İslâm âleminin taparcasına bağlı olduğu halifemiz ve büyük ecdâdımızın bize en kıymetli armağanı olan padişahımız kalmış bulunuyor"[8]

Meclis başkanı seçildikten sonra yaptığı meclis konuşmasını:

"İnşallah âlemin sığınağı padişah efendimiz hazretlerinin sıhhat ve afiyetle her türlü yabancı kayıtlardan uzak olarak kutlu tahtlarında sürekli kalmasını Allah'tan tazarru (yalvarma) eylerim" diyerek bitirir.[9]

Hükümet kurmanın gerekliliği konusunda mecliste yaptığı konuşmasının bir bölümünde ise, M.Kemal:

"Osmanlı Devleti diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının cismâni nüfuzu etrafında şekillenmiş değildir. Saltanat makamı aynı zamanda Hilâfet makamı olduğundan padişahımız, İslâm toplumunun da başkanı-

7 A.G.E., s.113
8 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, C. I, 24 Nisan 1336, s. 8
9 A.S.D. I, s. 64

Levent Şahverdi Arşivi

dır. Çalışmalarımızın birinci amacı ise, Saltanat ve Hilâfet makamlarının ayrılmasını amaçlayan düşmanlarımıza Milli İrade'nin buna uygun olmadığını göstermek ve bu kutsal makamı yabancı esaretinden kurtararak ulü'l-emrin (Padişah) yetkisini düşmanın tehdit ve zorlamasından serbest kılmaktır"[10] diyerek Saltanat ve Hilâfet'i birbirinden ayırmak isteyen düşmanlara karşı çıkılacağını açıklamaktadır.

Aradan bir süre geçtikten sonra ayaklanmaların olduğu bir dönemde, Meclisteki bir gizli oturumda Hilâfet konusu tartışılmaktadır. Meclis başkanlığına sunulan bir önerge ile kararnamenin uygun bir yerine *"Hilâfet makamı, esaretten kurtarıldıktan sonra, yasal konumu alır"* tarzında bir madde eklenmesi istenir. Bu konu üzerinde tartışmalar yapılırken, M. Kemal de hem Halife ve Hilâfet, hem de konu ile ilgili olarak şu açıklamada bulunur:

"... arzettiğim gibi Hilâfet ve Saltanat makamına olan bağlılığımız ve o makamın bütün gerekli şartlarının korunması birinci esasımızdır. Bu, İslam dünyasının dayanağı olan gerçek bağını tesise birinci derecede medâr olan bu makamı ihmal etmek hiçbir zaman akıl kârı değildir ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Amaca ulaşmak için ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz güçler birinci derecede İslâm dünyasıdır. İkide birde Yüce Meclisin Hilâfet ve Saltanat, Halife ve Sultan meseleleriyle uğraşmasında İslâm dünyası için sakıncalar vardır. Bu sakıncaları şimdiye kadar fiiliyatiyle gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü savaşımı yaparız."

O günün Halife'si olan Vahdettin konusunda ise:

"Yazık ki şimdi Hilâfet ve Saltanat makamını işgal eden zat, bu millet için hain bir adamdır" dedikten sonra bunu da şöyle açıklanmaktadır:

"Çünkü Halife ve Padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat işgal eylediği bir takım bozguncu teşkilatı var-

10 A.S.D. , I, s. 62

Levent Şahverdi Arşivi

dır. Bu teşkilatta, o bozgunculuklarda kendisinde cesaret gören bir adam hükümsüzdür, hükümsüz olacaktır. Bizi reddetmek akıl kârı değildir. Belâhettir (alıklıktır). Oysa gerçek durum böyle değildir. Bu millet her şey yapar. Kendi geleceğini korumak için ve bunun üstünde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da yasal haklarını ve korunmasını tanır. Onun yasal hakları bu milleti yok edip bitirmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor. Bu milletin düşüncesinde; mutlaka padişah ve halife olan kişinin emrine kayıtsızca, düşüncesizce itaat etmek zorunda bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendisine emredelim".

Bu açıklamanın devamında ise:

"Bu mesele geniş nazik ve önemli bir meseledir. Bugün fiilen uygulamak için yaptığımız bir takım kanun maddeleri vardır. Bunlara buna benzer bir ifadeyi koyunca bize, halife ve padişahınız.nerede diye sorarlar. Ne cevap vereceksiniz? Esir mi diyeceğiz? İşte büyük alimlerimizin ve fazıllarımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz öteden beri diyoruz ki Halife ve Padişahımız şer'î gücünü ve kuvvetini kullanmaktan men edilmiştir. Haince hareket ediyor. Öyleyse bu mesele ile uğraşmak uygun değildir. ***"Nerede bizim Halife ve Padişah'ımız deriz ve bugün ya onu tanımak gerekir ya da onun yerine derhal birisini koymak gerekir"*** *buyurursunuz. Böylece bu işi böyle karıştırmak* ***"Halife ve Padişah nerede, Hilâfet ve Saltanat makamı neresidir; esirdir ya da güç ve kudretini kullanamaz dersek"*** *ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? onlar için kanun yapmak gerekir."* [11]

Sonunda önerge geri alınmıştır.

M.Kemal'in Vahdettin'i hainlikle suçlamasının sebebi ayaklanmalar ve 22 Temmuz 1920'de Sèvres (Sevr) projesinin kabul edilmesinden dolayıdır.

---

11 T.B.M.M. G.C.Z., C. I, s. 135–136

Levent Şahverdi Arşivi

C- SALTANATIN KALDIRILIŞINDA HALİFE VE HİLÂFETİ TARİHİ YÖNDEN DEĞERLENDİRMESİ

1920 yılı, ayaklanmaların bastırılması ve Doğu 'da Kazım Karabekir Paşa'nın Ermenilere karşı zaferi (17 Kasım) ile geçer. 1921 yılı I.İnönü Savaşı (6–10 Ocak), Çerkez Ethem'in sindirilmesi (22 Ocak), II. İnönü Savaşı (1 Nisan) ve Sakarya Meydan Muharebesi (13 Eylül) ile son bulur. Bundan sonra sıra Büyük Taarruzu gerçekleştirmek ve düşmanı denize dökmektir. 9 Eylül 1922'de bu da gerçekleşince, sıra Lozan barışına gidecek heyetin oluşturulmasına gelmiştir.

İtilaf Devletleri, Lozan Konferans'ına hem İstanbul hükümetini, hem de Ankara hükümetini birlikte çağırırlar. Buna kızan M.Kemal ve arkadaşları,padişahlığın kaldırılmasını kararlaştırırlar ve 1 Kasım 1922'de çıkarılan bir yaza ile halifelik ve padişahlık birbirinden ayrılır.[12]

Zafer kazanmış olan Ankara artık güçlüdür ve kendisinin üstünde bir güç istememektedir. Bu itibarla M.Kemal, 1 Kasım 1922'de Hilâfet ve Saltanat'ın birbirinden ayrıldığı gün yaptığı konuşmasında zaten üç seneden beri Yüce Meclisin milli hakimiyet ve milli saltanatı elinde bulundurduğunu belirttikten sonra Türk ve İslâm tarihi üzerinde bir kısım açıklamalarda bulunur.

"Beyler! Bu insanlık dünyasında en az yüz milyonu aşan nüfustan oluşan büyük bir Türk Milleti vardır. Bu milletin yeryüzündeki genişliği ölçüsünde tarih sahnesinde de bir derinliği vardır. Beyler! Bu derinliği isterseniz iki ölçekle ölçelim. Birinci birimi tarih öncesi devirlere ait olan ölçeğidir. Bu ölçeğe göre Türk Milleti'nin ceddine kadar olan Türk adındaki insan; insanın ikinci atası Nuh (a.s)'un oğlu Yâsef'in oğlu olan kişidir" dedikten sonra *"Türkler on beş asır önce Asya'nın göbeğinde büyük devlet kurmuş ve insanın hertürlü kabiliyetine tecelligah olmuş birer unsurdur. Elçilerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın elçilerini kabul eden bir Türk devleti, atalarımız olan Türk Milleti'nin kurduğu bir devletti"*

12 Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, 1927, s. 418

Levent Şahverdi Arşivi

M.Kemal, Türklerle ilgili bu açıklamayı yaptıktan sonra, Araplarla ve Hz. Peygamberlerle ilgili, Dört Halife ve daha sonra kurulan İslâm devletleri ile ilgili ve bu devletlerdeki, Halife ve Hilâfet'in durumları ile ilgili açıklamalarda bulunurken şu bilgileri verir:

"Beyler! Yine bilinmektedir ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asya'ya ait kısmı Cezîretü'l–arab'da yoğun olarak varlıklarını sürdürürler. Nübüvvet ve risalete mazhar olan Fahriâlem Efendimiz bu Arap kütlesi içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş mübarek bir vücut idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür, ilahi adetlerin görüşlerine bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki çağda incelenebilir. İlk çağ insanlığın çocukluk ve gençlik çağı, ikinci çağ, insanlığın erginlik ve olgunluk çağdır. İnsanlık birinci çağda tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle ilgilenilmeyi gerekli görür. Allah, kullarının gerekli olan olgunluk noktasına ulaşmasına kadar, içlerinden vasıtalarla,kullarıyla ilgilenmeyi ilahi gereklilik saymıştır. Onlara Hz. Adem (a.s) den itibaren kaydedilmiş, kaydedilmemiş sonsuz denecek kadar çok peygamber ve elçi göndermiştir. Fakat peygamberimiz aracılığıyla en son dini ve medeni hakikatları verdikten sonra artık insanlıkla aracı yoluyla temasta bulunmaya gerek görmemiştir. İnsanlığın anlama derecesi,aydınlanma ve olgunlaşması her kulun doğrudan doğruya ilahi ilhamlarla temas yeteneğine ulaştığını kabul buyurmuştur. Bu sebebledir ki Hz. Peygamber, peygamberlerin sonuncusu olmuştur ve kitabı, en mükemmel kitaptır.

Son peygamber olan Muhammed Mustafa (s.a.s) 1394 yıl önce Rûmi Nisan ayı içinde Rebiulevvel ayının Onikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan... Bugün o gündür. İnşallah büyük tesadüftür. Gerçekten Arap tarihiyle bu akşam doğum gününün yıldönümüne rastlıyor. Hz. Muhammed, çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz Peygamber olmadı. Yüzü nurlu, sözü ruhani, olgunluk ve görünüşte eşsiz, sözünde doğru, yumuşak huylu ve insanlıkta ötekilere

Levent Şahverdi Arşivi

üstün olan Muhammed Mustafa önce bu özel vasıflar ve seçkinliğiyle kabilesi içinde ***"Muhammedü'l–emin"*** *oldu. Muhammed Mustafa, Peygamber olmadan önce kavminin sevgisine, saygısına, güvenine ulaştı. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırküçüncü yaşında risâlet geldi. Fahriâlem Efendimiz sonsuz tehlikeler içinde bitmez sıkıtı ve zorluklar karşısında yirmi yıl çalıştı ve İslâm dinini yerleştirmek için peygamlerlik görevini yapmayı başardıktan sonra cennetin en yüksek tabakasına ulaştı. Kendisinin irşadına ulaşmış olan müslümanlar ve özellikle seçkin sahabe pekçok gözyaşı döktüler. Fakat insanlık gereği olan bu üzüntülü durumun faydasız olduğunu hemen anlayan anlayışlı kişiler, Peygamberin arkasından ağlamak değil, ümmetin işlerini bir an önce güzel yürütmeye ulaştıracak tedbiri almak inancıyla toplandılar. Resûl– i ekrem'e halife olacak bir emir seçilmesi söz konusu edildi. Hz. Peygamber, dostu olan Hz. Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı. Son nefeslerini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olmasının uygun olacağını değişik şekillerde işaret de buyurmuşlardı. Buna göre toplanıp resmen bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Oysa, bu seçim işi o kadar kolay olmadı. Tersine seçim meselesi çok danışmalara, çok tartışmalara ve çok esaslı ihtilaflara yer verdi. Seçim işinde önemli olarak üç değişik görüş ortaya çıktı. Bu görüşlerden birisi Hilâfet makamına hak kazanmak, ümmetin işlerini gözetebilmek için gerekli olan güç ve yeteneğin (kifayet) kural edinilmesi. Buna göre Hilâfet makamı en güçlü en etkili ve en reşit kavmin olacaktı. Bu görüş sahabe sınıfının idi. İkinci görüş o güne kadar İslâm'a yardım eden kavmin hilâfete layık sayılmasıydı. Bu Ensarın görüşüydü. Üçüncü görüş ise, akrabalık gücünü gerektirdi. Bu da Haşimilerin görüşü idi. Bu üç görüşten oy birliğiyle birini tercih etmek ve seçim işini sonuçlandırmak mümkün olmadı. Sonunda,parçalanma ve fetretin hemen önüne geçmek ve gerektiğine inanan Hz. Ömer'in etkisiyle Hz. Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk Halife'nin seçiminde genel eğilimin doğal yoğunlaşmasından çok, kişisel etki, belirlemeyi şekillendirmiştir.*

Beyler! Bu muhalefet ve tartışmaların yersiz olduğunu zannetmeyelim. Gerçekten Hilâfet işi, İslâm milletlerince en büyük bir iştir. Çünkü bey-

Levent Sahverdi Arşivi

ler!Peygamber Hilâfeti İslâm halkı arasında bir bağ olan bir emirliktir. İslâm halkının tek kelimesi üzerine toplanmalarını sağlayan bir emirliktir. Emirlik ise Allah'ın bir sır ve hikmetidir ki kurulması daima ezici güç ve kuvvete bağlıdır, ondan sonra asıl amacı da, fesadı def, beldelerin asayişini koruma ve cihat işlerinin düzeni ile kanunun işlerini güzelce düzeltip sonuçlandırmaktır. Bu da ancak ezici güç ve kuvvete bağlıdır. Allah'ın töresi bu şekilde akıp gelmiştir. Buna göre yukarıda açıkladığım üç değişik görüşten birincisinin, ki gücü ve etkisi olan kavmin, milletin hilâfete varis olması noktasındaydı, diğer görüşlere tercih edilip üstün gelmesi doğaldır ve Hz. Ebûbekir'in etki ile hilâfet makamını alması uygun oldu...*

Ebûbekir'in son anları yaklaşınca kendi seçimindeki zorlukları hatırlayıp Hz. Ömer'i vasiyetname ile bizzat seçip millete takdim eyledi. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde İslam ülkesi olağanüstü denecek hızla genişledi. Zenginlik arttı. Oysa, bir milletin içinde mal ve zenginlik oluşması insanlar arasında bünyedeki hastalıkların oluşmasını ve bu da ihtilaf ve fitnenin çıkışına sebep olan, bu varlık alemi fesadını gerektiren durumlardandır. İşte bu nokta, Hz. Ömer'in zihnini karıştırıyordu. Bir de Hz. Ömer hatırlıyordu ki Resul–ü Ekrem, sırlarını söylediği saygın sahabelerine şunu demişti: ***Ümmetim düşmanlarına üstün gelecek, mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayser'in hazinelerini bölüştürecektir. Fakat ondan sonra aralarında fitne, ihtilal ve gizli düşmanlık ortaya çıkarak geçmiş hükümdarların yoluna gireceklerdir.***

* İbn Haldun, Mukkadimesinde : "Bütün insanları dünya ve ahirat işlerinde şeriatlere uygun olarak iş yapmaya yöneltmek vaciptir. Bu görev önce peygamberlere sonra da onların yerlerine geçen halifelere yüklenmiştir" dedikten sonra siyasetçi ile halifeliği ayırır : "Siyasetci demek akli delil ve hükümlere dayanarak dünya maslahat ve faydalarını elde eden, zarar ve ziyanları defetmeye sevk eden insan demektir. Halifelik ise umumiyetle ahiret fayda ve maslahatlarını göz önünde bulundurarak şeriat ile iş görmeye sevk eder. Şâriata göre dünya iş ve amellerinin hepsi de ahirete yöneliktir. Halifelik dini korumak ve dünya siyasetini dine uygun olarak yönetmek konusunda şeriat sahibine vekillik etmek demektir." **Mukaddime** I, Çev. Zakir Kadiri Uygun, İstanbul 1989, s. 481.

Levent Şahverdi Arşivi

Hz. Ömer bir gün Hz. Hüzeyfe b.Yeman (r.a)'a deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman, aldığı cevapta: ***"Senin için ondan korku yok senin dönemin ile onun arasında kapalı bir kapı vardır"*** *dedi. Hz. Ömer sordu:*

– Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe ***"kırılacak!"*** *dedi.*

Hz. Ömer: ***"Öyleyse artık kapanmaz"*** *dedi ve üzüldü. Gerçekten kapının kırılması mukadderdi. Çünkü İslâm devleti genişlemiş ve iş çoğalmıştı. Bu emirlik şekli ve bu yönetim tarzı ile her yerde tam adaletin uygulanması zorlaşmıştı. Hz. Ömer, bunu anlayıp sıkılıyor ve Allah'a yalvararak diyor ki:*

– Ya rab! Ruhumu al!

Ömer, bir gün ağlarken sebebi soruldu: ***"Nasıl ağlamayayım ki, Fırat kenarında bir oğlak yitse korkarım ki Ömer'den sorulur"*** *diye cevap verdi.*

Evet, Hz. Ömer(r.a) artık hilâfet adı altındaki emirlik şeklinin bir devlet yönetimine yetersiz olduğunu, bir kişinin kendi erdeminde, kendi kudretinde ve hatta kendi yüceliğinde olsa da bir devletin yönetimine yetersiz olduğunu bütün genel anlamıyla anlamıştı. Hatta bu endişe ile Hz. Ömer kendisinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman ***"bir evden bir kurban yeter"*** *dedi. Abdurrahman b. Avfı çağırdı:* ***"Ben seni veliahd eylemek istiyorum"*** *dedi. Abdurrahman ,* ***"Vallahi ben de asla bu işe girmem"*** *dedi. Sonunda Ömer en akıllı noktaya temas etti. Emirlik, devlet ve milleti, danışmaya sevketti. Ömer'den sonra şûrâdakiler ve bütün halk, mescidi ağzına dek doldurdu. Orda bazı dikkate değer durumlarla yine ümmetin yönetimini , seçtikleri bir halifeye bıraktılar. Hz. Osman, halife oldu. Fakat kırılmaya mahkum olan kapı artık kırılmıştı. İslâm devletinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnuzsuzluk başladı. Zavallı Osman, zavallı ve çaresiz bir duruma düştü. O*

Levent Şahverdi Arşivi

kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını korumak için kendi yanına davet etti. Buna uyamayan Hz. Osman velayetpenahi tarafının nefisinin korunması için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine yer kalmadı. Her tarafta ayaklanan değişik yöre halkı, Medine'de evinin içinde Hz Osman'ı kuşatma altına aldı ve saygıdeğer eşinin yanında şehid etti. Birçok gürültülü ve kanlı olaydan sonra Hz. Ali (k.v) hilâfet makamına getirildi. Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla birlikte, Irak başka şey, Yemen başka şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz bölgesi başka bir şeydir. Hicaz'da bir halife, Suriye'de güce dayanan bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hz. Ali (k.v)'nin hilâfetini tanımıyor, aksine onu Hz. Osman'ın kanı ile suçluyordu.

Görevi, İsâm âleminde Kur'an hükümlerinin uygulanmasını sağlamaktan ibaret olan halife, mızraklarına Kur'an sayfalarını geçirmiş Emevi ordusunun karşısında savaşı kesmeye mecbur oldu. Zorunlu olarak iki taraf hakemlerin vereceği karara uymaya söz verdiler.

Muaviye'nin delegesi Ambr b Âs ile Hz. Ali'nin delegesi Ebû Musâ'l–Eş'ârî yazılı sözleşmeyi düzenlemek için karşı karşıya geldikleri zaman Hz. Ali hazır bulunuyordu. ***"Müminlerin Emiri Ali ile Muaviye arasında yazılı sözleşmedir"*** *diye yazılan cümleye anında Muaviye'nin delegesi itiraz edip dedi ki:* ***"O müminlerin emiri sözcüğünü oradan kaldır. Sen yalnızca emrinde bulunanların emiri olabilirsin! Şam halkının emiri değilsin"***

Hz. Ali, adının başındaki sıfatın kaldırılmasına izin verdi. Bundan sonra iki taraf delegesinin birbirine karşı kullandığı âdi hileyi herkes bilir. Bunda başarılı olan Amr b.Âs, Muaviye'ye hilâfetini müjdeledi.

Öte yandan, Hz. Ali de hakemlerin hükmüne bağlı kalacağına söz verdiği halde biraz kararsızlıktan sonra hilâfet yapmaya devam etti. Görülüyor ki Rasülullah'ın vefatından yirmibeş yıl kadar az bir zaman sonra İslâm âlemi içinde, İslâmın en büyük kişisinden ikisi, karşı karşıya hilâfet

Levent Şahverdi Arşivi

iddiası ile arkalarından sürüklendikleri aynı din ve aynı ırktan insanları kanlar içinde bırakmakta sakınca görmediler. En sonunda, hilesinde başarılı olan sâf ve temiz olanını yendi ve çoluk çocuğunu ortadan kaldırdı. Böylece hilâfet adı altındaki İslâm emirliğini yine hilâfet adı altındaki İslâm saltanatına dönüştürdü.

Emevî saltanatı büyük yayılmalarla birlikte, baştan sona kadar kanlı ve acıklı olaylar ile ancak doksan yılı doldurabilmiş ve Hicri 132'de Arap Milleti Emevî sultanlarını başlarından atmış ve yerine başka adda bir devlet kurmuştur. Bu devlete Abbasi devleti ve devletin başında bulunan insanlara da Halife derlerdi.

Çalışma bölgesi Irak'ta bulunan Abbasi hilâfetinin varlığına rağmen Endülüs'te de ***"Rasulullah'ın halifesi ve müminlerin emiri"*** *adlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar vardı.*

Bildirimde giriş olarak belirtmiştim ki bundan 1500 yıl önce, yani Hicret'ten iki buçuk asır önce Orta Asya'da büyük bir Türkiye Devleti vardı. İslâm'dan önce var olan bu devletin sahibi Türkler, bundan bir yıl önce İslâmı kabul ettiler. Önce doğuya doğru ülkelerini genişleterek Çin sınırına kadar etkili oldular. Abbasi halifeleri zamanında bu yiğit Türkler, asalet ve cesretle tanınan Türkler, asker olarak Suriye ve Irak'a kadar geldiler. Abbasi halifelerinin yönetimi altında bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar. En büyük idare ve kumanda emri makamına yükseldiler. Hicri dördüncü asırda, Selçuk devleti adı altında büyük bir Türk devleti kurdular. Bu devletin adı altında çalışan Türkler, bir yandan Kafkasya'ya, öte yandan güneye İran, Irak Suriye'ye ve Batıya, Anadolu'ya geçtiler. Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri bu büyük Türk Devletinin etkisi altına girmişti. Gerçekten bu Türk Devleti beşinci asrın ortalarında Maveraünnehr, Harezm, Şam, Mısır ve Anadolu bölgesinin çoğunu ve bir çok ülkeyi alarak sınırını Kaşgar'dan Seyhun yatağından Akdenize, Kızıl Deniz'e ve Umman Denizi'ne kadar genişlettiler. Bağdat'ta bulunan Abbasi halifelerini seçip yönetimi altına aldılar. Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah adında Türk hakimiyetini temsil eden bir kişiyle halife adını taşıyan Muktedi-

Levent Sahverdi Arşivi

billah yanyana oturdular ve akraba oldular. Bu durumu ve bu görünüşü biraz tahlil etmek isterim..

Türk hakanı ki, büyük bir Türk devletinin egemenlik ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir hilâfet makamının ayrıca korunmasında bir sakınca görmüyor. Eğer böyle bir sakınca görseydi zaten yönetimi altına aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve yetkiyi kendi makamına katması mümkündü. Hz. Selim'in aşağı yukarı beşyüzyıl sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu. Melikşah'ın belki yalnız düşündüğü bir şey varsa o da Türkiye Selçuklu devletine daha sadık ve hilâfet makamına daha uygun başka birinin, Halife Muktedibillah'a halef olmasını sağlamaktı. Gerçekten Muktedibillah'ın veliahdı olan oğlunu azledip yerine kendi torununu geçirmek için Halife'ye baskı yaptı. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi beyler, hilâfet makamı korunarak onun yanında milli egemenlik ve saltanat makamı ki TBMM'dir, elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında zavallı bir çaresiz bir makam sahibi olmaktan daha yüce bir durumda bulunur. Çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden TBMM'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün gücüyle o hilâfet makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dini bir görev olarak üzerine alıp kefil olur.

Tarihi araştırmalar zingiri üzerinde birkaç adım daha beraber atalım. Bu adımlarımız bizi bugünkü yönetim şeklimizin ne kadar doğal, ne kadar zorunlu ve Türkiye için bütün İslam âlemi için ne kadar yararlı ve isabetli olduğu sonucuna ulaştıracaktır. Beyler! Orta Asya'da devlet üstüne devlet kurmuş olan Türkler, daha batıda, İran Selçukluları ve Anadolu'da Rûm Selçukluları adı altında pek büyük ve medeni devletler kunmuşlardır. Hükümet merkezlerini Konya'da kurmuş olan Rûm Selçukluları bildiğiniz gibi H. 699 yılına kadar varlıklarını koruyorlar. Bilinen İslâm - Türk Devletleri çalışmalarını sürdürürken, Cengiz Han adındaki Cihangir, Karakurum'dan çıkarak, 559 yılında sınırlarını Çin Denizi'ne, Baltık Denizine, Karadeniz'e kadar genişletiyor. Cengiz'in torunu Hülagu ise H. 656 yı-

Levent Şahverdi Arşivi

lında Bağdat'ı alarak Abbası halifesi Mutasım'ı idam ediyor.Böylece yeryüzünde fiilen hilâfete son veriyor.

Hz. Peygamberin ölümünden sonra Rasullah'ın ilk halifesi Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ona yönelmişti. İkinci halife Hz.Ömer, sosyal durumdaki dalgalanmaların durdurulmasının mümkün olmadığı inancını hayatında kesinlikle anlayarak ruhu muzdarip olarak vefat etti. Hz. Osman ise takdir olunmuş saldırılar içinde kanını Allah'ın kitabına akıtarak dünyadan ayrıldı. Hz. Ali hilâfeti üzerine alamadan ve Peygamberlerin ehl–i beyitinin haklarını koruyamamak şansızlığı ile ağladı. Emeviler doksan yıldan fazla hilâfeti koruyamadılar. En sonunda hilâfet gücü, Bağdat surlarındaki kasra sıkışmış olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasım'ı çoluk çocuk sekizyüz bin kişi Bağdat halkıyla birlikte Hülagû'ya kurban verdiler.

Abbasi halifelerinin zayıflığını görmekle ***"Rasullah'ın halifesi"*** *ve* ***"Müminlerin Emiri"*** *adlarını almış olan ve hilâfetlerinin gücü Elhamra sarayının kapısından çıkamamağa mahkum kalan Endülüs'teki halifelerin de H.5. yüzyılın başlarındaki feci sonuçları bilinmektedir.*

Bağdat'ta Hulâgû'nun ortaya koyduğu önemli olay sonucunda yeryüzünde halife ve hilâfet makamı yok edilmiş oldu. Bundan üç yıl sonra H. 659'da Abbasi halifelerinin soyundan el–Mustansırbillah adında bir kişi Hülâgû'dan kurtulup Mısır hükümetine sığındı. Bu kişi Mısır sultanı tarafından halife tanındı. Bundan sonra onyedi kişi Halife ünvanı alarak, ama hiçbir yetki ve etkisi olmayarak doğrudan doğruya Mısır hükümetinin korumasında birbirlerinin yerine geçerek hayatlarını geçirmişlerdir.

Selçuklu devletinin yönetiminde genel dağılmanın oluşması üzerine Türkler, H. 699 tarihinde Selçuklu devleti yerine Osmanlı devletini canlandırıp kurdular. Bu devletin ulularından yavuz hazretleri H. 924'te Mısır'ı ele geçirdiğinde orada idam ettiği Mısır hükümdarından başka, unvanı halife olan bir kişi buldu. Halife sıfatının böyle zavallı bir kişi tarafından kullanılması İslâm alemi için ayıp olduğuna şüphe etmediğinden

Levent Şahverdi Arşivi

o sıfatı Türkiye Devleti'nin gücüne dayandırarak canlandırıp yüceltmek için aldı. Beyler! Osmanlı devleti ki 699'da kurulmuştu, hilâfeti aldığı tarihten (924) ancak elli sene sonrasına kadar dünya tarihinde yükselme devri denilen ve art arda gelen büyük başarılar ile dolu olan, aşağı yukarı üç yüz yıl bir dönem yaşadı. Ondan sonra beyler, çöküş başlıyor. Beyler! çöküş devrinin her safhası Türkiye Devleti'nin sınırlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin maddi ve manevi gücünü biraz daha kısaltıyor, devletin geleceğini vuruyor, arazi, servet, nüfus ve milli onur büyük bir hızla yok oluyor.Sonunda Osmanlı ailesinin otuzaltıncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in saltanatı döneminde Türk milleti en derin esaret çukurunun önüne getiriliyor. Binlerce yıldan beri bağımsızlık kavramına büyük örnek olan Türk milleti, bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekmeyi vurdurmak için hain, şuursuz, idraksiz bir hain gerekiyordu. Nasıl ki kanunen idamı gerekenlerin bile ipini çekmek için kalbi ve vicdanı, insanî yücelikten soyutlanmış olan yaratık aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilir? Türkiye devletinin geleceğine son veren,Türkiye halkının hayatını namunusu, şerefini yok eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak ve bütün varlığıyla kabul etmek yeteneğinde kim olabilir? Yazık ki bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulunduğu Vahdettin. Vahdettin bu alçak hareketleriyle yalnız kendinin layık olduğu bir davranışı kabul etmiş olmaktan başka, hiç bir şey yapmış olmadı. O bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil ettiği yönetim şeklinin yok olmasını gerekli kıldı".*

M. Kemal, bu açıklamasından sonra milletin mükadderatını doğrudan eline alıp, milli saltanat ve egemenliği bir kişide değil, halkın seçtiği vekillerden oluşan Yüce Mecliste temsil ettiğini, bu Meclisten başka saltanat makamı ve hükümet şeklinin olmadığını belirttikten sonra hilâfet makamının ne olacağı konusunda da şu açıklamayı yapar:

* Vahdettin bu çeşit suçlamalar karşısında zaman zaman kendisini savunucu açıklamalarda bulunmuştur. Bilgi için bkz. Boyacıoğlu, A.G.M., s.75–76.

Levent Şahverdi Arşivi

*"Beyler! Abbasi halifeleri döneminde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının, yüzyıllar boyunca saltanat makamıyla yanyana, ama ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün de saltanat ve egemenlik makamı ile hilâfet makamının yan yana bulunabilmesi en doğal durumdur. Şu farkla ki Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir kişi oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Haliâfet makamına da Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi güçsüz ve sığınmış zavallı bir kişi değil, dayanağı Türkiye devleti olan bir yüce kişi oturacaktır.*** *Böylece Bir yönden Türkiye halkı çağdaş bir devlet halinde her gün daha sağlam olacak, her gün daha mutlu ve bolluk içinde olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, kişilerin hiyaneti tehlikesine kendisini bırakmıyacak ve öte yandan hilâfet makamı da bütün İslâm aleminin ruh, vicdan ve îmanının bağlantı noktası, müslüman gönüllerinin sevinç kaynağı olabilecek bir büyüklük ve yüceliğe ulaşacaktır.Beyler! Türkiye devletinin TBMM ve onun hükümetinin kavramlarının millet ve ülkemiz için ne kadar kuvvet ve mutlu kurtuluş feyzi vadettiğini anlatmaya gerek görmem. Üç yıllık fiili tecrübeler ve bunun mutlu meyveleri, yeterli fikir ve kanaat verebilir inancındayım.Bundan sonra hilâfet makamı da Türkiye Devleti için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar feyizli olacağını da gelecek, bütün açıklığıyla gösterecektir".*[13]

Daha önce görüldüğü gibi Meclisin ilk açıldığı dönemlerde "*çalışmalarımızın birinci amacı saltanat ve hilâfet makamlarının ayrılmasını amaçlayan düşmanlarımıza Milli İrade'nin buna uygun olmadığını göstermek*"tir diyen, M. Kemal, artık saltanatın kaldırılmasını isteyecektir. Bu konu için Anayasa (Teşkilat-ı Esasiye), Dinişleri (Şer'iye) ve Adliye'den olmak üzere üçlü bir komisyon oluşturulur. Bunlar kendi aralarında saltanatın hilâfetten ayrılıp ayrılmayacağı tartışması yaparken, mesele uzar. Buna kızan M.Kemal, onlara şu uyarıda bulunur:

** Benzer görüşleri Ziya Gökalp da aynı dönemde değişik makalelerinde savunur. Bkz. **Hilâfet ve Milli Hakimiyet,** Ankara, 1339; Abdülhalük Çay, **Ziya Gökalp Makaleler,** VII, Ankara, 1982, s. 175–189.

13 A.S.D., I., s. 269–279.

Levent Şahverdi Arşivi

"... Egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimyese, ilim gereğidir diye görüşmeyle tartışmayla verilemez. Egemenlik, saltanat, güçle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milletinin egemenenlik ve saltanatına el koymuşlardır. Bu saltanatlarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türkiye milleti bu saldırganların hadlerini bildirip, egemenlik ve saltanatını, ayaklanarak kendi eline eylemle almış bulunuyor. Bu bir oldu bittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? Meselesi değildir. Mesele zaten olup bitmiş olan bir gerçeği ifadeden ibarettir. Bu nasıl olsa olacaktır. Burada toplananlar Meclis ve herkes meseleyi doğal görürse, fikrimce uygun olur. Yoksa yine gerçek yöntemine göre ifade olunacaktır, ama belki bazı kafalar kesilecektir"

M.Kemal'in bu açıklaması üzerine üçlü komisyonun başkanı Ankara Milletvekili Hoca Mustafa Efendi *"Afedersiniz efendim, bu sorunu başka bakış noktasından inceliyorduk. Açıklamalarınızdan aydınlandık"* diyerek, meselenin önemini anlamış ve sorunu üçlü komisyon bir çözüme bağlamıştır.[14]

D– HİLÂFETİN KALDIRILIŞI DÖNEMİNDE HALİFE VE HİLÂFETİ DEĞERLENDİRMESİ

1 Kasım 1922'de Saltanat Hilâfetten ayrıldıktan sonra Halife sıfatıyla kalan Vahdettin 17 Kasım 1922'de Malaya adlı İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan gizlece ayrılınca Rafet Paşa durumu İstanbul'dan Ankara'ya telgrafla bildirmiştir. Bu olay Ankara'yı bir anda heyecanlandırmıştır. M. Kemal, mecliste gizli oturumda şu konuşmayı yapmıştır:

"Bu telgraf 17–18'de çekilmiştir. Efendim bu bilgi üzerine bu sabah Bakanlar Kurulunu oluşturan arkadaşlarımızı topladık ve gizlice araştırdık. Müzakeremizin sonucu olarak yüce heyetinize sunacağım noktalar kısadır. Elbette alınacak karar müzakere sonucunda belirlenecektir. Her-

14 **Nutuk**, s.422.

Levent Şahverdi Arşivi

şeyden önce Halife makamı işgal eden kişinin şimdiye kadar bizce bilinen bir hiyaneti vardır. Sevr sözleşmesini onaylamakla Türkiye'nin idamını kabul edmiş olmasıdır. Bu kez yine Halife adını takınarak İslâmin en güçlü ve en kötü düşmanı olan İngilizlere Halife ünvanıyla başvurup kendisinin bütün İslâm aleminde ihanet etmesi tarzında bir şekilde kabul edilebilir. Şu halde bu insan şeklinde görünen,Türkiye'miz için, necip milletimiz için ve İsâm âlemi için öldüren zehirli bir yılan olan, bu suretle defedilmiş olması, üzerine boş kalan İslâm imametine bir kişinin seçilmesinin zorunlu olduğunda odaklanır. Beyler! bildiğiniz gibi yüzyıllardan beri necip miletimiz İslâm'ın bayraktarı olarakhilâfet makamını bağrında her çeşit saldırı ve tehlikeye karşı korunmu ve bununla haklı olarak öğünecek bir millettir Böyle hainlikler, kötü niyetler Allah'ın yardımıyla asla etkili olmayacaktır. Bu itibarla herşeyden önce boş kalan bu yere bir halife seçmek suretiyle dağılmadan kurtulmaka gerekliliğini yüce heyetimize arz ediyorum. Bu görüşmeler anında arkdaşlarımdan bazıkişiler Halife'nin seçimi meselesinde görüş bildireceklerdir. Çoğunluğun düşüncesinin hemen seçimin yapılması olduğunu arz ediyorum. Azınlıkta kalan arkadaşlarımın bazıları seçimin yapılmasıyla Halife'nin Anadoluya gelmesidir. Tabii bu arkadaşlarımız söz sırasında görüşlerini sunacaklardır. Fakat bendeniz herşeyden önce çoğunluğun görüşlerini sunmuş olmak için herşeyden önce bir halifenin seçiminin en kısa bir zamanda yapılması ve bu kişinin bu zamanda İstanbul'dan çıkmasının şimdiye kadar savunduğumuz esasları ihlal etmemesi bakışı açısından, özellikle barış görülmeleri anında İstanbul'dan hilâfet makamını başka yere nakletmek içini sakıncalı gördüm. Bunun için İstanbul'da kalması yönünü gerekli gördük. diğer arkadaşlarımızdan bazıları da gene önemli noktalar belirtip Anadoluy'ya naklini gerekli görüyorlar. Efendim kısaca bilgilerimizi mümkün olduğu kadar gerçek anlamıyla ve özet olarak yüce heyetinize arzettim. Tekrara mecburum ki inhilâlin (çözülme) uzun süre devamı şer'iye vekili arkadaşımızın** da açıkça belirttiği gibi içte ve dışta fitne ve fesadı gerektirebilir. Bir an önce sağlasanız.* [15]

---

* **Nutuk**, s.422

** O anda Lozan Barış görüşmeleri sürmektedir.(Şer'iye Vekili Vehbi Efendi)

15 T.B.M.M..G.C.Z., C.III., 1044–1045

Levent Sahverdi Arşivi

M.Kemal bu açıklamalarından sonra Halife'nin seçimi ile ilgili düşüncelerini ve seçilen Halife'nin İslam âlemine yayınlanacağı bildiri konusunu şöyle açıklamaktadır:

"Arkadaşlar, ben yapılması gereken işi şimdi arz edeceğim gibi düşünmekteyim. Yüce heyetiniz Halife'yi seçer. Bunun üzerine Meclis'in bir seçim kararnamesi ortaya çıkar. Bu kararname üzerine TBMM, falan kişinin hilâfet makamına seçildiğine dair bir bildiri düzenler. Aynı anda hilâfet makamına seçilen kişinin de TBMM tarafından hilâfet makamına seçildiğini bütün İslâm âlemine bildirilecek bir bildirisi olacaktır. Her iki bildiri de meclis tarafından görüldükten sonra tesbit olunacaktır. Bu kararla birlikte bu iki bildiri seçilen kişiye Meclisimizin belirleyeceği bir yolla bildirilecektir. Seçildiği kendisi kabul ederse o bildiri imza ettirilecek ve o bildiri İslâm âlemine gidecektir. Aynı zamanda TBMM bildirisi de İslâm âlemine gidecektir. Başka hiç bir işe gerek yoktur."[16]

Görüldüğü gibi M.Kemal, Halife konusunda çok hassastır. Hatta seçim bildirisini bile Meclisin ya da kendisinin onayından sonra İslâm âlemine bildirilmesini istemektedir.

E– YENİ HALİFE'NİN SEÇİLMESİNDEN SONRA YAPTIĞI BAZI DEĞERLENDİRMELER

Sonunda Abdülmecit, TBMM tarafından Halife seçilmiştir. Yeni seçilen Halife'ye ünvan konusunda değişik görüşlerin ortaya çıkması üzerine M.Kemal, *"Beyler! şüphe yok ki zât–ı hilâfetpenahiye "efendi" demek onun şerefinin değerini düşürür. Bu kullandığımız "efendi" kelimesi ne yazık yaygın olduğundan kaldırılıp atılamıyor. Bu Rum sözcüğüdür. Rum ünvanıyla Halife'nin şerefi yükseltilmek isteniyor! Halife "hazrettir" ve ona "hazret" denilir. Ona dilimizde başka bir ünvan yoktur. Sonra vûku bulan ifadelerde tabii bizim meclisimiz, bizim milletimiz, gerçeği ifade edecek tabirler kullanıyor. Zat–ı hilâfetpenahi "hadi'mü'l–müslimin,*

16 A.G.E., s. 1057

Levent Şahverdi Arşivi

hâdi'mül harameyen" (müslümanlara hizmet veren, Mekke ve Medine'ye hizmet eden) *onun gerçek tabirleri budur. Herkes kişisel olarak istediği lakabları kullanabilir. Fakat gerçek unvan "Halife–i müslimin'dir, hadimü'l Harameyn'dir ve hazrettir"* diyerek görüşlerini açıklar.[17]

Bir gazeteci tarafından sorulan bir soruya M.Kemal: *"Hilâfeti koruyacağız. Şu şartla ki TBMM ve millet Halife'nin dayanacağı bir mesnet ve kuvvet olacaktır"* dedikten sonra hilâfetteki veraset usûlunun korunup korunamayacağının sorulması üzerine de : *"Bu konuda kesin bir şey söyleyemem. Bununla beraber şimdiki usûlun korunmasının tercih edileceğini sanırım. Çünkü en basit ve uygulanması en kolay yol budur. Aslında bu mesele yalnız Türkiye'ye ait olmayıp bütün İslâm âlemini ilgilendiren bir meseledir"* [18] diyerek sorunun bütün müslümanları ilgilendiren bir sorun olduğunu belirtir.

Türkiye devleti ve onu yöneten TBMM hükümetine Halife'nin etkisinin sorulması üzerin M.Kemal: *"TBMM Halife'nin değildir ve olamaz. TBMM yalnız ve yalnız miletindir..."* dedikten sonra hilâfetle ilgili olarak; İslâm âleminin bugün esaret durumunda bulunması yüzünden, hilâfet meselesini çözüp belirleyecek duruma ulaşıncaya kadar, TBMM'nin hilâfet makamını bir ümit noktası olarak koruyacağını açıklar ve :

"Hilâfet makamını bu şekilde tanıdıktan sonra bu makamı Türkiye milletinin egemenliğini ihlal edecek bir makam olarak algılamak doğru değildir. Bugün Halife olan kişinin bizimle birlikte aynı gerçeği takdir buyurduğunu zannederim. Ancak bir sakınca oluşursa bunu yalnız bu makama yüklemek gerekmez. Bunu yapmak için herşeyden önce düşüncelerini şeriat kisvesine sokan bazı cahiller, menfaatperestler ve dalkavuklar ortaya çıkabilir.Bunların yapacağı telkinleri ve mahiyetini önceden tanıyıp ona göre cihazlanmak her ferdin ve milletin görevdir... Bütün İslâm âleminin gerçek kurtuluşuna kadar güzelce korunmasını üzerimize aldığımız hilâfet makamının varlığı, Türkiye devletinin ne geleceği, ne yönetimi, ne de ege-

17 A.S.D., C.I., s. 280
18 A.S.D., C. II. s. 52

Levent Şahverdi Arşivi

menliği ile zıtlık oluşturamaz. Bu makam ve makamda oturan yüce kişinin varlığı,meydan verilmedikçe sakınca doğuracağı düşünülemez. Fakat şurası kesinlikle bilinmelidir ki, herhangi bir makam ve kişi tarafından bir sakınca doğurulduğu gün orada nazariyat biter ve ameliyat ve tatbikat başlar" [19] diyerek gereken uyarılarda bulunur.

18.1.1923 tarihinde İzmit'te bu açıklamaları yaptıktan sonra 20.3.1923'te ise Konya'daki konuşmasında dinimizde özel bir sınıfın olmadığını, ruhbanlığı reddettiğini, tekeli kabul etmediğini; hoca olmak için, dinin gerçeklerini halka anlatmak için, muklaka ilmi kisvenin şart olmadığını, yüce dinimizin her erkek ve kadın müslümanın, ümmeti aydınlatmakla sorumlu olduğunu belirtir, bazı sahte din hocalarının halifelerle işbirliklerini şu şekilde açıklar:

"Beyler! Gerçek ulema ile dine zararlı ulemanın birbirine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hz. Peygamber'in saadetli zamanında, Peygamberin vefatından sonra, Raşit Halifeler zamamında, hep doğrudan doğruya, Hz. Peygamber'in yol göstermesiyle İslâm olan Râşit halifelerin aydınlatılmasıyla kurtuluşa eren halk kütleleri arasında gerçek temizlik, içten saygı, yüce bir bağlılık vardı. Ta ki Muaviye ile Hz. Ali karşı karşıya geldiler. Sıffin olayında Muaviye'nin askerleri Kur'an'ı mızraklarına diktiler ve Hz. Ali'nin ordusunda böylece kararsızlık ve zayıflık oluşturdular.İşte o zaman dine bozgunculuk ve müslümanlar arasına nefret girdi. O zaman hak olan Kur'an haksızlığı kabule araç yapıldı. En zorba hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hile ile hilâfet sıfatını takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün istibdatçı hükümdarla hep dini alet edindiler.İstibdat ve ihtiraslarını desteklemek için hep ulema sınıfına başvurdular. Gercek ulema, dini bütün alimler hiç bir zaman bu zorba hükümdarlara boyun eğmediler. Onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar.

Üç buçuk dört yıl öncesine kadar hayatta olan Osmanlı hükümlarları da aynı şeyleri yapmışlardır. Son Osmanlı hükümdarı Vahdettin'in davra

19 A.S.D., C. II. s. 63-64

Levent Şahverdi Arşivi

nışları gözünüzün önündedir. Onun emriyle bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler âsi ilan edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun, isyancılar sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kişiler çıktı...

Dört Halife'den sonra din sürekli siyaset aracı, çıkar aracı, istibdat aracı yapıldı. Bu durum Osmanlı tarihinde böyleydi. Abbasiler, Emeviler zamanıda böyleydi. Böyle âdi ve sefil hilelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara dini alet yapmaya tenezzül eden sahte ve îmansız âlimler tarihte daime rezil olmuşlar, rezil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir..." diyerek ulemanın hilâfet konusunda dikkatini çekmektedir.[20] Zira bazı hocalar hilâfet saltanattan ayrıldıktan sonra büyük bir üzüntüye kapılmışlardır. Bu durumu M.Kemal şöyle dile getirir:

"Hilâfet ve saltanat birbirinden ayrıldıktan sonra bazı hocaları büyük üzüntü kapladı.O kadar ki kendi dinlerinden ve imanlarından şüphe etmekte olduklarını ifadeye başladılar. Acaba ben bu şartlar altında müslüman mıyım? Bu şekilde hocaların en cahilleri onlara katılmışlar ve öyleyse Halife böyle olamaz. Halife'ye kudret ve kuvvet gerekir, yetki gerekir demeye başladılar... Dediler ki, ***"Biz bu hükümet şekline, meclis'in bu durumuna itiraz etmiyoruz. Güzeldir, fakat bugün o yetkileri elde tutmanın yerini alacak kişi, başkanlık makamında kim işe o olacaktır. Bugün için M.Kemal Paşa vardır ve belki şu andaki şartları ile bu makamı tutabilir. Fakat yarın çekildiği ya da öldüğü zaman temsilci olarak kimi getireceğiz. Biz birbirimizi çekemeyiz; böyle bir meclis bulamayız ve böyle bir makam bizim aramızda bunu sağlayamaz; sonucu çöküştür. Öyleyse o makamda öyle bir kişi bulunmalı ki, böyle seçimle ve öteki bazı şeylerle kayda bağlanmasın. Öyleyse o kim olabilir? Ömrünün sonuna kadar bu makamda bulunacak olan bir kişidir. O da Halife olmalıdır. Halifeyi başkan yaparız ve artık birşey düşünmeyiz. Aynı zamanda onu bir defaya mahsus olmak üzere seçeriz..."*** [21] diyenlere, M.Kemal şu cevabı vermektedir:

---

20 A.S.D., C.II. s. 144–146

21 Aytaç, Kemal, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Din Politikası Üzerine Konuşmalar**, Ankara, 1986. s. 67

Levent Sahverdi Arşivi

"Biz bu sorunu siyasi olarak çözmüşüzdür. Öyleyse siyasi olarak çözülmüş olan şekil budur. Dünya üzerinde bağımsız ve yeni bir Türkiye devleti vardır. Devleti kuran milletin bir TBMM'si vardır. Milletin, ülkenin tek gerçek temsilcisi bu meclistir. Türkiye devletinin başkanı da vardır. Bu şek'idir, ilmidir. Özellikle devletin geleceğini en iyi koruyabilecek bir şekildir. Özellikle milli egemenliği belirleyebilecek bir şekildir. Yani hilâfet makamının resmi durumu ve mahiyeti yoktur" [22] dedikten sonra meseleyi tarihi, şer'i, dini yönden ayrıca Halife'nin görev ve yetkileri açısından ele alır ve on andaki halifenin anlamını değerlendirir.

a– Tarihte Hilâfeti Değerlendirmesi

TBMM yeni Halife'yi seçtikten sonra Halife'nin görev ve yetkilerinin tartışıldığı bir dönem başlar. Halif'e'nin güç ve kudret sahibi olmasının şeriatın en büyük esası olduğu tartışılırken[23] M.Kemal bu konu ile ilgili değişik yerlerde yaptığı konuşmalarda hilâfeti şöyle değerlendirir:

"Halife, İslâm toplununu bir tek noktada toplayacak; Halife bütün İslâm âleminin hukukun, haysiyetini,şerefini, refahını, saadetini koruyacak ve korumaya gücü yetebilecektir. Halife İslâm âlemine her nereden gelirse gelsin her türlü saldırıyı engelleyecek, reddedip atabilecek ve bunun için güçlü ordulara ve herşeye sahip olacaktır. Buna göre bütün bu saydıklarımızı yapmış, yapabilmiş, yapan, yapabilen müslümanların Halifesi olması gerekir .[24] *Eğer hilafet demek bütün İslâm âlemini kapsıyan bir yönetim noktası demese, tarihte bu hiçbir zaman vâki olmamıştır ve vâki değildir. Bütün İslâm âleminin bir noktadan sevk ve yönetimi Halife adında bir adam tarafından sevk ve yönetimi vâki değildir. Peygamberin zamanından sonra dört kişiyi bir tarafa bırakalım. Hz. Ali zamanında Sıff'in savaşından sonda İslâmi âlemi halife adı altında "müminlerin emri" adı altında iki kişinin yönetimi içerisinde kalmıştır. Bir taraftan Hz.Ali, halifeyim diye yönetimde bulunmuştu. Bir taraftan da Muaviye*

22 A.G.E., s. 70.
23 A.G.E., s. 68
24 A.G.E., s. 90–91

Levent Şahverdi Arşivi

yine Halife'yim diye yönetimde bulunmuştu. Abbesi halifeleri zamanında bir taraftan Halife'yim diye Bağdat'ta bir takım hükümdarlar yönetiminde bulunuyordu [25] *bir tarafta da Emevi hilafeti .*[26] *Bugün zamanımızda da Fas'ta, Sudan'da halifeler vardır. Onlar da kendilerine "müminlerin emri" diyorlar. O halde bu, tarihte sabit değildir ve bundan sonra da bütün İslâm âlemini, hilâfet makamı adı altında bir noktada bağlayıp yönetmenin mümkün olabileceğini kabul etmek doğru değildir. Şimdi Mısır, Hint, Türk, Batı vs. müslümanların tümünü kendi çevresinin şartlarından ve kendi çevresinin geleneklerinden kopartılacak ve ümmet adı altında bir noktada birleşebilecek... Buna imkân tasavvur etmek doğru bir şey değildir" .*[27]

b– Hilâfeti, Dini ve Mevcut Konumu Açısından Değerlendirmesi

M.Kemal meseleyi tarihi yönden değerlendirdikten sonra şeriat açısından da değerlendirir. Bu konuda şu açaklamada bulunur:

"Diğer bir prensip, şer'an ve dinen hilâfet denilen şey yoktur. Bildiğiniz gibi bir defa Peygamber'in kendisi demiştir ki: "Benden otuz yıl sonra krallıklar olacak! * *bu bir hadistir. O halde hilâfet vardır. Hilâfet olacaktır. Hilâfet devam edecektir, demek Peygamber'in hadisine aykırı bir şeyin gerçekleşmesini istemek demektir.*

*Diğer bir şey mesela Ömer, Halife olduğu zaman kendisine "Resulullah'ın Halifesi" demişler. Kendisi ilk hutbesinde demiş ki "böyle bir sıfat bende yoktur ve olamaz. Böyle bir sıfat yoktur. Halife yoktur. Siz müminlersiniz ve ben de sizin emirinizim"*** *Zaten Peygamberi'n vefatından sonra Halife seçmek için hiçbir kimsenin kafasına bir fikir gelmemiş.*

---

25 A.G.E., s. 70–71

26 A.G.E., s.66

27 A.G.E., s.71.

* Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Sizin dininiz İslam ilk önce Nübüvvet ve rahmet olarak zuhur etti. Sonra hilafet ve rahmet olacaktır. Sonra da krallık ve zorbalık olacaktır". "Hilafet otuz yıldır, ondan sonra krallık olacaktır", es–Suyûti, Celalettin Tarih-ul–Hulefâ, s.9–10, basımyeri tarihi belirsiz.

** Rivayete göre Hz. Ömer'e "Mü'minlerin emiri" lakabını çevresindekiler vermiştir. İbn Haldun, A.G.E., s. 578–579

Levent Sahverdi Arşivi

Emaret, emir, hilâfet adı altında vuku bulan teşekküller emânettir ve hükümetten ibarettir. Yani hilâfet demek bir hükümet demektir. Hükümet demek olunca hükümetin nasıl olması söz konusu olur. Yani şeriatın esasları şu ya da bu şekilde bir hükümet tesbit olunmuş mudur? Biliyorsunuz ki böyle birşey tesbit olunmamıştır. Herhangi bir hükümet meşru olur ya da olmaz. En zorba davranan hükümetlere en kötü hareket eden hükümetlere din alimleri meşrudur (yasal) demiştir. Yalnız dini esaslarda, yönetimin ne gibi noktalara dikkat etmesi gerekeceğine dair kesin açıklamalar vardı ki, onlardan bir tanesi şûraya (danışma aittir) bir tanesi adalete aittir. Bir tanesi ulü–l–emre itaate aittir. Öyleyse sosyal bir toplumun işlerini yönetecek bir hükümetin şûrası olacak ve o şûra adaletle iş yapacak olursa tamamen dine ve şeriata uygun bir hükümet kurulmuş olur. Ulü–l–emirden de maksat âmir demek değildir. Âmirler demektir. Âmirler demek ihtisaslı kişiler demektir. İş beceren kişiler demektir. O halde iş becerenkişilerden bulunan insanlardan oluşan bir şûra, adalet dairesinde ve şeriat'ın istediği derecede hükümeti yönetir. Bizim hükümetimiz tamamen bu esasları içerir. Buna göre başkaca halife sözkonusu olamaz. Buna rağmen TBMM kendisinden başka bir müslümanların halifesi seçti ve bir hilâfet makamı oluştu. Bunu açıklamak gerekirse şöyle düşünmek gerekir. Bütün İslâm alemi esir durumdadır. Arzu edilir ki bunlar ayrı ayrı çalışsınlar ve kendi milli egemenliklerini ele alsınlar. İşte bunlara bu konuda teselli ve ümit kaynağı olmak üzere bir irtibat noktası başlarına bağımsız olduktan sonra hemen birleşip bir makamın yönetimi altına girmek isteyeceklerini düşünmek uygun mudur? O da başka.. Demek oluyor ki, biz yalnız onların kurtulması için ortak rabıta noktası gösteriyoruz ve bu hususta adeta dini ve tarihi ya da vicdani bir görev yapmış oluyoruz bu makamı korumakla".[28]

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi M.Kemal'e göre hilâfet demek bir hükümet demektir. Hükümetin temelini de şûra (danışma), adalet ve ulü–l–emir denilen amirlere yani yetenekli kişilere uymak oluşturmaktadır.

Konuyla ilgili olarak 29 Ekim 1923'te, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün bir Fransız muhabire de benzer açıklamalarda bulunur:

28 Aytaç, A.G.E., s.66, 70–72

Levent Şahverdi Arşivi

"Aldığımız bütün tedbirler bir cümle ile özetlenebilir. Milli egemenliği ilan ettik. Kelimeler üzerinde oynamayalım. Bugünkü Türk hükümeti az çok Cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır. Fenalık nerede? Kaynaklarımızı hatırlayınız.

Tarihimizin en mutlu dönemi hükümdarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilafeti her nasılsa kendisine maletmek için nüfuzunu, itiyadını, servetini kullandı. Bu sırf bir tesadüf eseridir. Peygamber'imiz, öğrencilerine dünya milletlerine İslâmiyeti kabul ettirmelerini emretti. Bu milletlerin hükümeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberimizin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilâfet demek, idare, hükümet demektir. Gerçekten görevini yapmak, bütün Müslüman milletleri yönetmek isteyen bir Halife, bunu nasıl başarır? İtiraf ederim ki bu şartlar içinde beni Halife seçseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, gerçeği inceleyelim. Araplar Bağdat'ta bir hilâfet oluşturdular ama Kurtuba'da bir halife daha ortaya çıktı. Ne İranlılar, ne Afganlılar, ne Afrika müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslâm milletleri üzerinde yüce ruhani görevi yapacak yegane halife fikri hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Rom'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Biz Halife'yi eski ve muhterem bir geleneğe saygıdan bıraktık. Halife'ye saygımız vardır. Gerek kendisinin, gerekse ailesinin ihtiyaçlarını sağlıyoruz. İlave edeyim ki, İslâm âleminde Türkler halifenin maddi ihtiyaçlarını fiilen sağlayan tek millettir. Dünya çapında bir hilâfeti tercih edenler şimdiye kadar her türlü katılımdan kaçmışlardır. O halde neyi savunuyorlar" .[29] diyerek, dışarıdan hilâfet isteyenlere cevap vermektedir.

c- Yeni Halife'nin Görev ve Yetkileri Konusundaki Görüş ve Değerlendirmeleri

Abdülmecit halife seçildikten sonra onun yetki ve görevlerinin neler olması konusunda tartışmalar başlamıştır. Bu arada zaman içinde Halife-

29 A.S.D. III, s. 69-70

Levent Sahverdi Arşivi

nin eski gücüne kavuşup yeniden iktidarı ele geçirmesinden Ankara terdirginlik duyacaktır .[30]

M.Kemal yaptığı konuşmalarda yeni Halife'nin görev ve yetkileri konusunda şu açıklamalarda bulunur:

"Millet, saltanatı kendi üzerine aldıktan sonra,müslümanların tümünü kapsayan bir hilâfet makamı vardır. Bu hilâfet makamının varlığı ile TBMM'nin müsbet ve değiştirilmesi imkansız yetkileri, bir zıtlık oluşturmaz mi? Bu meseleyi iki bakış noktasından inceleyebiliriz. Birisi siyasi ve idari, diğeri ilmi ve dini bakış noktasından.

Siyasi ve idari bakış noktasından söze gerek yoktur. Bağımsız bir Türk devleti varken, en milli egemenliği kayıtsız şartsız milletin üzerinde iken, başka bir bakış noktası söz konusu olamaz.

İlmi ve dini bakış noktasına gelince bizim hükümet şeklimiz şer'î ve dinî hükümlerin tarif ettiği mahiyettedir. Halife yahut hilâfet makamı, yalnız türkiye devletine ve Türkiye İslâm halkıyla sınırlanmış bir makam olsaydı, o zaman varolan şekil içinde bunun ifade tarzını düşünebilirdik. Fakat böyle değildir. Bu makam bütün İslâm âlemini kapsıyan bir makamdır. Buna göre o makama yalnız Türkiye halkının görev ve yetki vermesi güç ve yetkisi dışındadır.[31] *Fakat bu makama doğrudan doğruya bir yetki vermeğe kalkışacak olursak, bu yetkinin uygulama alanı İslâm âlemini kapsar, Halife İslâm âleminin üzerinde bizim vereceğimiz görev ve yetkiyi uygulamak zorundadır. Uygulayamazsa zaten anlamı yokur. Uygulamak için ya onlar buna uyacak veya reddedeceklerdir. Uymak veya red iki sebepten olacaktır. Birisi bağımsız olan müslüman devletler müdahaleyi,kendi bağımsızlıklarına müdahale olarak algılayacaklar ve bunu reddedeceklerdir. Nitekim Afgan emiri yapmış olduğunuz sözleşmede bir iki noktayı kendi balğımsızlığına müdahale sayarak kabul etmemiş ve demiştir ki:* ***"Ben hiç bir suretle milletimin bağımsızlığına kimseyi karıştırmam. Benim namaz***

30 Boyacıoğlu, A.G.M., s. 79–81
31 Aytaç, A.G.M., s. 64–65

Levent Şahverdi Arşivi

kılacağım camideki hatibe ve hatibin irâd edeceği hitabete dahi ait olsa" *Öteki İslâm âlemi ise, baştan, aşağıya kadar esaret durumundadır.*[32] *Fas, Tunus, Cezayir, Trablus (Libya), Hind ve bütün bu ülkelerde yaşayan dindaşlarımız vicdani hürriyetlerine ve bağımsızlıklarına sahib değillerdir.*[33] *Bunlara bu geniş yetkiyi uygulatabilmek için önce onların hürriyetlerini elde etmek, yani onları esaret zinciri altında bulunduran devletlere karşı savaş açmak gerekir .*[34] *İngiltere, Fransa, İtalya, vs. devletlere savaş açmak ve bu savaşlarda başarılı olmak gerekir.*[35] *Halife olan kişinin bunları yapabilmesi için, bir gücü gerekir. Eğer o güç Türkiye devletinin gücü olursa, 8 milyonluk Anadolu halkının görevi bütün cihana karşı savaş açması ve bunları kurtarması olacaktır ki, böyle bir görevi 8 milyon Anadolu halkına yüklemek mümkün değildir. Böyle bir görev yapmak gerekirse, 70 milyon müslümandan oluşan Hindistan'ın yapması gerekir. Görev vermek Türkiye devletinin görevinin üzerinde bir şey olur. Ancak İslâm âlemi hür ve bağımsız şartlar içinde bir araya gelir. Kabul ederlerse toplanır ve Halifenin durumunu tesbit eder. Öyleyse bizce yapılacak bir şey kalmamıştır efendim.*[36]

Şimdi hilâfetin göre ve yetkisinden söz edenlere göre müslümanların halifesinin görevi nedir? Soruyorum! Bu İslâm âlemini kurtarmak değilmi? Bu müslümanların hilâfetinin kapsadığı çemberde bir Türkiye devleti vardır, bir İran devleti vardır, bir Afgan devleti vardır ve yetmiş milyonluk bir Hindistan İslâm kitlesi vardır.Mısır vardır, Fas vardır vs., vs. vardır. Bunların hepsini, Halife'nin hilâfet görvini bilinen kitaplarda açıklandığı gibi kabul ettiğimize göre kurtarmak gerekir. Kurtarabilmek için de güç gerekir. Para ve nüfus gerekir. kim diyebilir ki ***bunun için Türkiye devleti ve Türkiye devletini oluşturan Anadolu'nun sekiz milyon halkı Halifenin emrine tabidir.*** *Kim diyebilir ki* ***buyurun efendim işte Türkiye'nin sekiz milyon fakir halkı,dünyayı yenin ve İslâm âlemini koruyun!".***

Ben sorarım millete! Buna razı mıdır? Bunu yapmaya muktedir midir?

32 A.G.E., s. 72–73
33 A.G.E., s. 65
34 A.G.E., s. 73
34 A.G.E., s.73
35 A.G.E., s. 65.
36 A.G.E., s. 73

Levent Şahverdi Arşivi

Yapabilir mi? Bu zavallı millet bu kadar büyük bir sorumluluğu, bu kadar büyük bir görevi üstlenebilir mi?

Beyler! Milletimiz, asırlarca bu bakış noktasından hareket ettirildi fakat ne oldu. Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Sonunda oralardan kovuldu. Kovuldu ve bugün sekiz milyona indi. Yemen çöllerinde kovulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı korumak için Mısır'da barınabilmek için Afrika'da tutunabilmek için, Viyana kapılarına kadar fetihler yapabilmek için ne kadar insan telef oldu bunu biliyor musunuz? Sonuç ne oldu görüyor musunuz?

Beyler! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türk halkının artık kendi hayat ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur. Başkalarına verecek bir zerresi kalmamıştır, artık veremez!

O halde kesinlikle ifade ediyorum. Halife müslümanların halifesidir ve Türkiye İslâm âlemi içinde bir parçadır. Öyleyse Halife'nin olması gerekli yetki ve görevi varsa, onun sorumluluğunu yalnız, henüz kendi hayat ve bağımsızlığını kurtarmaya çalışan bu küçük Türkiye'ye yüklemeye Allah da razı değildir".[37]

M.Kemal bu açıklamaları yaptıktan sonra, aslında Halife'yi, bağımsızlıklarını almış olacak İslâm devletlerini seçmesi gerektiği üzerinde durur ve şu görüşlere yer verir:

"Şimdi beyler! Nazariye olarak bir husus tasvir edeyim. Herhangi bir gün Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da vs. kıtalarında İslâm toplumlarının tümü, boyunlarındaki zincirlerini kırıp da bağımsız olurlarsa işte o zaman isterlerse ilmin, fennin ve çağın gereklerine uygun bir şekilde birleşme noktaları bulabilirler. Çünkü her devletin, her sosyal toplumun birbirinden isteyeceği bir takım menfaatleri olabilir. O halde bu karşılıklı menfaatleri sağlar tarzda bir takım itilaf şartları bulunabilir. Bu öngörülen, bağımsız İslâm devletlerinin yetkili delegeleri biraraya gelip, bir kongre yaparlar ve derlerse ki; Türkiye ile İran arasında, İran ve Afgan arasında

37 A.G.E., s. 92–93.

Levent Şahverdi Arşivi

Mısır ile Hind arasında şu ya da bu arasında veya bütün bunlar arasında şu veya bu ilişkiler oluşmuştur.

Bu ortak ilişkileri korumak için bu ortak ilişkilerin içerdiği şartlar içerisinde hareketi sağlamak için bütün İslâm devletlerinin delegelerinden oluşan bir şûra oluşturulacaktır ve o şûranın bir başkanlık makamı olacaktır. İşte o makama seçilecek kişi müslümanların halifesi olacak olan kişidir.

Beyler! Ancak böyle bir şekil düşünülebilir .Yoksa herhangi bir devletin bir kişiye bütün İslâm dünyası işlerini yönetip yürütme yetkisi vermesi akıl ve mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği ve gerçekte hiçbir vakit hiç kimse tarafından kabul edilmemiş olan şeydir. Gerçek bundan ibarettir.

Beyler! Bütün millet emin ve müsterih olsun ki, bugünkü inkılabı yapanlar ve onu tamamlamaya karar verenler karşılarına çıkacak menfi güçleri çıktığı noktatada ezebilecek güce, yeteneğe ve tedbire sahiptir. Öyleyse yeniden kesinlikle açıklayayım ki milletin egemenliği sonsuzdur. Onu ihlal edip zarar verebilecek güç yoktur ve olamaz.

Hilâfet makamının varlığı milletçe sakıncalar doğuracağı telakki edilmekte değildir. Sebebiyet verilmedikçe! Fakat şu kesinlikle bilinmelidir ki herhangi suret ve şekilde sakınca görüldüğü gün bütün nazariyat biter orada ameliyat ve tatbikat başlar .[38]

Görüldüğü gibi M.Kemal, siyasi ve idari yönden milli egemenliğin hiçbir kimse ile paylaşılamıyacağını özellikle belirtirken, kurduğu hükümet şeklinin de şer'i ve dini hükümlerin belirttiği şekilde olduğunu söylemektedir. Aslında bu cümleninin içerisinde dolaylı yoldan o anda bile hilâfete gerek olmadığını bildirmektedir. Ama hilâfetin kaldırılması için daha bir süre beklenecektir. Zira az da olsa daha dış müslümanların desteğine ihtiyaç vardır. Henüz 1923 yılının başlarındadır ve Lozan Barış Antlaşması imzalanmamıştır.Ayrıca Meclis'te ve Hükümet'te bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu değişiklikler yapıldıktan sonra, iş biraz daha kolaylaşacaktır.

38 A.G.E., s. 95–96

Levent Şahverdi Arşivi

F- HİLÂFETİN KALDIRILIŞI ANINDA VE SONRASINDA HİLÂFETLE İLGİLİ AÇIKLAMALARI

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet idaresi kabul edilir ve Atatürk Cumhurbaşkanı seçilir. Ama Ankara hala tedirgindir. Çünkü yeni kurulan devlet henüz tam gücüne erişmemiştir. İstanbul'daki halife ise hem içerde, hem dışarıda yavaş yavaş güçlenmektedir.[39] Bu durum Ankara'yı kaygılandırmaktadır. Ankara'nın "ya bir gün halife yeniden iktidarı ele alırsa" kaygısı vardır. Öyleyse artık Cumhuriyet idaresi de kabul edildiğine göre hilâfete son vermenin zamanı gelmiştir.

1 Mart 1924 yılında Cumhurbaşkanı M.Kemal Paşa TBMM'yi açış konuşmasının bir bölümünde şu açıklamayı yapar.

"... İslâm dinini, yüzyıllardan beri alışageldiği üzere bir siyaset aracı durumundan uzaklaştırmak ve yüceltmek gerekli olduğu gerçeğini görüyoruz. Kutsal ve ilahi inançlarımızı ve vicdanı değerlerimizi, karanlık ve kararsız olan ve her türlü menfaat ve ihtiraslara görünüş sahnesi olan siyasetlerden ve siyasetin bütün kısımlarından bir an önce ve kesin olarak kurtarmak milletin dünyevi ve uhrevi mutluluğunun emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle İslam dininin yüceliği belirir".[40]

Atatürk bu açıklamasıyla artık hilâfete son verme zamanının geldiğini belirtiyordu. Sonunda *"Hilâfetin ilgasına ve Hanedân-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyet haricine çıkarılmasına dairkanun'un* kabulu ile hilâfete son veriliyordu.

Bu sırada Antalya Milletvekili, ulemadan Rasih Efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yaparken Mısır'a uğrayıp Ankara'ya dönünce: *Gezdiği ülkelerdeki müslüman halkın Mustafa Kemal'in halife olmasını istediklerini ve yetkili kurulların bunu söylemesi için kendisini görevlendirdiklerini,* söylemesi üzerine M.Kemal, Rasih efendiye şu cevabı vermiştir:

39 Genişbilgi için bkz. Boyacıoğlu, A.G.M., s. 79-80; **Nutuk**, 511-513
40 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi devre** II, Cilt VII, s. 3-6

Levent Şahverdi Arşivi

"Siz din alimlerindensiniz. Halife'nin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları imparatorları bulunan uyrukların bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halife'nin buyrukları ve emirleri yerine getirilir. Beni Halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekler midir? O halde değeri ve anlamı olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?" (41).

M.Kemal, gerek Rasih Efendi'nin gerekse başkalarının, kendisinin halife olması isteklerini bu işin imkansızlığını belirterek bu şekilde reddetikten sonra şu açıklamasını yapar:

"Beyler açık ve kesin söyleyeyim ki, müslüman halkı bir Halife heyulası ile uğraştırma ve kandırma çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmünlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve gaflet eseri olabilir".[42]

Atatürk, hilafetin kaldırılmasından sonra yayınladığı "Nutuk" unda hilafetin kaldırılışıyla ilgili olarak yaptığı açıklamalarında hilâfet taraftarlarıyla nasıl mücadele ettiğini uzun uzun anlatır. Hilâfetin kaldırılmasından önce, saltanatın kaldırıldığı dönemde özellikle Şükrü Hoca ve arkadaşlarının hilafet konusundaki görüşleri ile ilgili olarak bir kısım değerlendirmeler yapar ve onlara tarihten örnekler vererek açıklamalarda bulunur:

"Milli egemenliği ile hilafet makamının durumları ile ilişkileri ne olduğu konusunda, halkın merak ve endişe hakkı vardır. Çünkü Meclis 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla, kişisel egemenliğe dayanan hükümet şekline 16 Mart 1920 tarihinden başlamak üzere ve sonsuza dek tarihe karıştığını bildirdikten sonra, bir takım Şükrü Hocalar, ***"Müslüman kamuoyu kuşku ve üzüntüye düşmüştür"*** *diyerek çalışmaya başladılar.* ***"Hilafet aynı hükümettir. Hilâfetin haklarını ve görevlerini iptal etmek için kimsenin hiçbir meclisin elinde değildir",*** *davasını ortaya atmışlardı. Meclisin,*

41 **Nutuk,** s. 515
42 A.G.E., s. 515

Levent Şahverdi Arşivi

milletin kaldırdığı kişisel egemenliği hilâfet makamında sürdürmek ve Padişah yerine Halife'yi koymak sevdasına düşmüşlerdi. Gerçekten gerici bir grup, Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü imzasıyla ***"İslâm Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi"*** *adıyla bir kitapcık neşretti...*

Şükrü Efendi Hoca ve arkadaşları ***"Halife Meclisin, Meclis Halifenindir"*** *saçmalığıyla Millet Meclisini, Halife'nin danışma kurulu ve halifeyi Meclisin ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir...*[43] *Arzetmeliyim ki, Şükrü Hoca ile onu ve imzasını ileri süren politikacılar, herhangi bir ülkenin ve milletin hükümdarı yerine dünyanın değişik kıtalarında kütleler halinde yaşayan, çeşitli soydan üç yüz milyonluk bir topluluğa hükmü geçecek bir hükümdardan ve onun görev ve yetkilerinden söz etmişlerdi. Bütün müslümanların bu büyük hükümdarın eline, kuvvet olarak, üçyüz milyon Muhammed ümmetinden, yalnız on, onbeş milyon Türk halkını,lütfetmişlerdi. Halife adındaki hükümdar,* ***"ümmetlerin işlerini yönetecek ve dünya işleriyle ilgili hükümlerden, çıkarlarına en uygun olanını"*** *uygulayacaktı. Bütün müslümanların "haklarını savunacak, onların işlerini etkileyen bir niyet ve istekle" çevrilecekti.*

Halife adındaki hükümdar, dünya yüzeyindeki üçyüz milyon müslüman arasında adaleti sürdürecek, kamu haklarını gözetecek emniyet ve asayişi bozacak olaylara engel olacak; müslümanlara, öteki milletler tarafından yapılabilelcek saldırılara engel olacaktı. Müslüman toplumun iyiliğini sağlamaya yarayan uygarlık ve bayındırlığı hazırlamakla yükümlü bulunacaktı. Beyler, bu kadar bilgisiz, dünyanın durum ve gerçeklerinden bu derece habersiz olan Şükrü Hoca ve benzerlerinin ulusumuzu aldatmak için "İslam hükümleri" diye yayınladıkları safsataları gerçekten yeniden anlatmaya değmez...[44]

Mustafa Kemal bu açıklamaları yaptıktan sonra, daha önce sunduğumuz gibi konuyu hem tarihi hem de güncel yönden ele alıp örneklerle halka açıklamalarda bulunduğunu ve onlara şunları sorduğunu dile getirir:

---

43 A.G.E., s. 429
44 A.G.E., s. 431.

Levent Şahverdi Arşivi

"... Bir islam devleti olan İran veya Afganistan Halife'nin herhangi bir yetkisini tanır mı? Tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletin bağımsızlığını, milletin egemenliğini ihlal eder. Millete şunu da hatırlatalım ki; kendinizi dünyanın egemeni sanmak gafleti, artık sürüp gitmemelidir. Gerçek durumumuzu,dünya durumunu tanımamaktaki gafillikle gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felaketler yetişir. bile bile aynı acıklı durumu sürdüremeyiz.

Atatürk bu açıklamaları yaptıktan sonra İngiliz tarihçisi Wells'in yazdığı **"Federal Bir Dünya Devleti"** adlı eserinin son sayfalarında "Dünya Tarihinin Gelecek Safhası" başlığı altında belirttiği görüşlerini değerlendirirken de konuyla ilgili olarak şu açıklamalar da bulunur:

*"Wels, bu bölümde **"birleşik bir dünya devleti"**nin nasıl kurulabileceğini ve böyle bir devletin temel bir kısım ayırıcı hatları hakkındaki düşüncelerini ortaya koyup, adaletin ve tek bir yasanın buyruğu altında yeryüzünün nasıl bir durum alacağını hayal ediyor.*

*Wells, **"Bütün egemenlikler tek bir egemenlik içinde eritilmezse, milletlerin üstünde bir kuvvet ortaya çıkmazsa dünya yok olacaktır" diyor ve "gerçek devlet, çağdaş yaşam şartlarına bir zorunluluk haline getirdiği birleşik dünya devletinden başka bir şey olamaz; kuşkusuz insanlar kendi buluşları altında ezilmek istemezlerse ergeç birleşmek zorunda kalacaklardır" düşüncelerinde bulunuyor. Ayrıca "insanlığın dayanışması konusundaki büyük düşün sonunda gerçekleşmesi için ne yapmak ve neyin önüne geçilmesi gerekeceğinin doğru olarak bilinmediğini ve saldırgan ve dış siyaset geleneği olan devletlerin bir dünya birleşik devletleri tarafından güçlükle temsil edilebileceğini" de ileri sürüyor...*

Beyler, bütün insanlığın tecrübe, bilgi ve düşünüşte yükselip olgunlaşması, Hristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizm'den vazgeçerek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak duruma konulmuş saf ve lekesiz bir dünya dininin oluşturulması ve insanların şimdiye kadar kavgalar, pislikler, kaba istekler arasında bir aşağılık yerde yaşamakta olduklarını kabul

Levent Şahverdi Arşivi

ederek, bütün vücutları ve zekaları zehirleyen mikrop yuvalarını yenmeye karar vermesi gibi şartların oluşmasını gerektiren bir ***"Birleşik Dünya Devleti"*** *düşüncesinin tatlı olduğunu inkar edecek değiliz.*

Bu düşünce ve hayale kısmen benzer bir hayal, hilâfetçileri ve İslam birliği taraftarlarını, Türkiye'ye musallat olmamaları şartıyla, memnun etmek için bizde de şekillendirilmişti.

Şekillendirilen görüş şu idi: ***"Avrupa'da, Asya'da Afrika'da ve öteki kıtalarda yaşayan İslâm toplulukları gelecekte herhangi bir gün kendi irade ve isteklerini kullanıp uygulamaya güç ve serbestlik kazanırlarsa ve o zaman gerekli ve yararlı görülürse, çağın gereklerine uygun olan bir takım uzlaşma ve birleşme noktaları bulabilirler. Şüphesiz her devletin her toplumun birbirinden alıp sağlayacağı ihtiyaçları vardır. Karşılıklı çıkarları vardır. Tasarlanan bu bağımsız İslâm devletlerinin yetkili delegeleri biraraya gelip bir kongre yaparlar ve falan, falan, falan İslâm devletleri arasında şu ya da bu ilişkiler kurulmuştur. Bu ortak ilişkileri korumak ve ilişkilerin gerektirdiği şartlar altında birlikte hareketi sağlamak için bütün İslam devletleri bu meclisin başkanı tarafından temsil edilecektir"*** *derlerse, işte o zaman isterlerse, o kişiye de "Halife" adını verirler. Yoksa herhangi bir İslâm devletinin bir kişiye bütün İslâm işlerini yönetip yürütme yetkisini vermesi akıl ve mantığın hiçbir zaman kabul edemiyeceği bir şeydir.*[45]

Atatürk'ün şekillendirdiği bu görüşe benzer görüşler zamanımızda da dile getirilmektedir. Fehmi Şinnavî bu konuda şöyle demektedir;

"Bizim kendimizce yaptığımız içtihad şudur ki, müslümanların önderi iki dereceli bir seçimle başa geçmelidir. Önce İslâm âleminin her tarafındaki halklar, gruplar ve kitleler sevdikleri, güvenilir, bilgi, ahlaklı sözden çok iş üreten kimseleri seçmeli; bu seçilenler bir araya gelip kendi aralarında en iyiyi, en bilgiliyi, yönetme kâbiliyeti en yüksek, Allah'tan en çok korkanı lider yapmalıdırlar. Dolayısıyla her beldenin iyileri kendi arala-

45 A.G.E., s. 433–434

Levent Şahverdi Arşivi

rında iyiyi seçecek; sonra tüm İslâm ülkelerinin temsilcilerinin de toplanacakları açık bir çoğunluk vuku bulacak şekilde birini seçeceklerdir. İmam, demokrasilerde olduğu gibi yüzde ellibir ile seçilmemeli, daha büyük bir çoğunluk tarafından seçilmelidir. Eger mutlak bir çoğunluk sağlanamıyorsa üçte bir oranında bir grup bilgin ve temsilci seçilmeli, müslümanların işlerini dolayısıyla Halife'nin seçim işini üstlenmelidir. Kendi sayılarının üçte ikisi oranında bir kesimin kabul ettiği kişiyi Halife yapmalıdırlar".[46]

Görüldüğü gibi zamanımızda da hilafetle ilgili olarak bu tür tartışmalar yapılmaktadır.

Sonuç olarak Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak geçen M.Kemal'in gerçek amacı, Fevzi Paşa'nın da belirttiği gibi, hükümet şeklini değiştirmek[47] ve Cumhuriyet'i gerçekleştirmektir.O, bu amacını daha Erzurum Kongresi toplanmadan önce Mazhar Müfit'e açıklamıştır.[48] Ama bunu gerçekleştirmek o kadar da kolay olmadığından herşeyin zamanını beklemek gerekmektedir. Zira M.Kemal'in çevresinde bulunanların büyük çoğunluğu, Padişahlığın veya Halifeliğin kalkmasını istemeyen kişilerden oluşmaktadır. Bu yüzden M.Kemal önceleri hem saltanat hem de hilâfet taraftarı görünmektedir.

M.Kemal Ankara'ya geldiği zaman, kendisinin istememesine rağmen, İstanbul'da Osmanlı Meclis'i toplanmıştı. Ama, Padişah bu Meclisi kapatacaktır. Bunu çok iyi değerlendiren M.Kemal, milletvekillerini Ankara'da açılacak bir mecliste toplanmaya çağıracaktır. Meclis'in Ankara'da toplanmasından sonra artık İstanbul Hükümeti ve padişah ellerindeki imkanları kaçıracaklardır. M.Kemal ise Ankara'da bir hükümet kurduktan sonra İstanbul'un yaptığı hataları çok iyi değerlendirecek; önce İstanbul Hükümeti'nin aldığı kararları tanımayacak, sonra saltanatı hilâfetten ayıracak, sonra cumhuriyet yönetimini gerçekleştirip Cumhurbaşkanı olacak,en so-

46 Fehmi Şinnâvi, **Hilafet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi**, Çev. Sadık Ömeroğlu, İstanbul, 1995 s. 185

47 Karabekir, Kâzım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1969, s. 372

48 Kansu, Mazhar, Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I., Ankara 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

nunda da *"Hilâfet demek, idare, hükümet demektir"* görüşünden yola çıkarak hilâfeti değerlendirecektir. Ona göre Hz. Peygamber'in *"hilâfet otuz yıldır. Ondan sonra krallık olacaktır"* hadisi ile hilâfet sona ermiştir. Ayrıca küçüle küçüle sekiz milyona inen Türk milletinin, hilâfetin gereği olarak, esir bulunan müslümanları kurtarmaya gücü yetmez. Dahası onlar kurtarıldıktan sonra Türk halifesinin emrine girip girmeyecekleri de şüphelidir. Bu görüşler doğrultusunda sonunda Ankara için de tehlikeli olmaya başlayan hilâfeti ortadan kaldıracaktır.

Hilâfetin kaldırılışının lâik devletin gereklerinden olduğunu belirtenlerin[49] yanında ayrıca, Türkiye'nin, İslâm öncesi Türk uygarlığının da övünce değer olduğunu kanıtlayıp, yeni devlete ulusal bir yapı kazandırmak, böylece Batı karşısında kendi öz kişiliğine kavuşmak istemesinden ya da bu kurumun çağın gerçeklerine uymadığı için veya modern devletin gereklerinden olarak kaldırıldığını veya yukarıdaki nedenlerin yanında Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sırada Halifeliğin kaldırılmasını İngiltere'nin, İslâm etkeni dolayısıyla duyabileceği endişeyi gidermek için olabileceğini;[50] ama hilâfetin kaldırılışının sonuçta Türkiye'nin Musul tezine manevi bir darbe indirdiğini ve *"İslam'ın Türklerle Kürtler arasında tek bağ olduğuna, hilafetin kaldırılmasıyla bu bağın koptuğuna inanan"* Kürtlerin ayaklanmasında rol oynadığını, sonuç olarak Musul açısından Türkiye'nin aleyhine bir durum yarattığını düşünenler de olmuştur.

Ancak, şunu da ifade etmek gerekir ki, 3 Mart 1924'te "Hilâfetin ilgasına ve Hanedan–ı Osmanî'nın Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair kanun"un TBMM'de kabul edilmesi üzerine hilâfet kaldırılınca,müslümanların dinî ihtiyaçlarına cevap vermek için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu tarihten sonra da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının dinî görevleriyle bu kurum ilgilenmektedir.

---

49 Akgül, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924–1928)**, Ankara tarihsiz s. 248

50 Geniş bilgi için bkz. Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk İngiliz İlişkileri (1919–1926)**, Ankara 1978, s. 305–311; Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri I– II**, İzmir 1988, s. 253 – 327.

Levent Şahverdi Arşivi

BİR FOTOĞRAF VE ANILAR

E.Korg. FUAT AVCI

Geçen ay bir heyetle birlikte Almanya'ya gitmiştik. OYAK Bank Genel Müdürü, bizi Alman bir tanıdığının evine akşam yemeğine davet etti. Salona girdiğimizde masanın üstünde çerçeveli resmi bizlere gösterdiler. Meğerse ev sahibi Von der Goltz Paşa'nın yeğeni imiş. Resim 1905 yılında Selanik'te çekilmiş. O zaman Türk Ordusunda Talim ve Terbiye Müfettişliği yapan Almanya Von der Goltz ve arkasında Kolağası Mustafa Kemal. Bende aşağıdaki arzedeceğim konuyu kendilerine anlattım ve metni Almanca'ya çevirip çerçeveletip kendilerine gönderdim.

Olay şöyle;

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Hürriyet inkılabı olmuştur.

Mustafa Kemal MAKEDONYA'da da yıl 1909 yazı O. Selanikteki büyük kumandanlık Erkan–ı Harbiyesi'nde Kolağası (kıdemli yzb) rütbesinde bir subaydır. O tarihlerde Osmanlı Ordusu hizmetinde bulunan Almanya Alman Mareşal Vonder Goltz, Makedonya'daki Türk ordusuna tatbikat yaptırmak üzere Selanik'e gelecektir.

Komutanlık Erkan–ı Harbiye'sinde talim ve terbiye masası şefi olan Mustafa Kemal, Mareşal Vonder Goltz gelmeden evvel Selanik civarında tatbikini uygun gördüğü bir meseleyi hazırlamakla meşguldür.

Mustafa Kemal kumandan Hadi ve Erkan–ı Harbiye Reisi Ali Rıza Paşaları bundan haberdar etmek istiyor. Paşalar Kolağası Mustafa Kemal'in bu cüretini hayretle karşılıyorlar, onu adeta tahdit ediyorlar. "Canım diyorlar, buraya gelecek olan Goltz Paşa, bizden ders almak için değil bize ders vermek için geliyor."

Mustafa Kemal bu seslenişe şu cevabı veriyor.

"Büyük alim, filozof" millet–i müsellaha müellifi olan Goltz Paşa'dan istifade etmek, üzerinde durulacak mühim bir noktadır. Ancak Türk Erkan–ı Harbiye ve kumanda heyetinin kendi vatanlarını nasıl müdafaa etmek lazım geleceğini gösterebilmeleri elbette ondan daha mühimdir. Birde, buraya yoğun gelecek Mareşal'a fazla külfet yüklememek de münasip olur kanaatindeyim.

Levent Sahverdi Arşivi

Benim hazırlayacağım meseleyi Mareşal'a göstermek ayıp değildir. Bunun aksi ayıptır. Benim eserim Mareşal'in fikrine uygun düşmez veyahut Mareşal benim eserime alaka göstermezse kendi istediğini tatbik ettirmek onun elindedir. Fakat bütün Makedonya'ya, şemil, büyük bir Türk ordusu kumanda ve Erkan–ı Harbiye heyetinin hiç bir şeyi düşünmez ve hiç bir müdafaa tertibatı alamaz, insanlardan teşekkül ettiği zehabı onda uyandırılırsa, işte asıl Türklüğe ve Türk askerliğine yakıştırılmayacak hareket bu olur." Mareşal Goltz Selanik'e gelmiştir. Splandit–Palas'tadır."

O günün gecesinde Mustafa Kemal bu otele ve Mareşal'in huzuruna gitmek üzere bir davet alıyor. Mustafa Kemal'i otel koridorunda karşılayan Erkan–ı Harbiye Reisi'nin yüzünde müjdeleyici bir beşaret vardır. Mareşal'in bulunduğu salona giderken Erkan–ı Harbiye Reisi bu müjdeyi Mustafa Kemal'e bildiriyor. Kendisinin planını Mareşal çok beğenmiştir. Ancak bazı izahat almaya lüzum gördüğünden plan sahibini huzura davet etmiştir.

"Mustafa Kemal merak etmeyiniz, icap eden izahatı veririm" sözü ile muhatabını tatmin ederken holde Mareşal'le karşı karşıya geliyor, salona giriyorlar masa üzerinde büyük bir harita durmaktadır. Kumandan ve Erkan–ı Harbiye Reisi ayakta dinliyorlar. Yalnız Mareşal ile Mustafa Kemal konuşmaya başlıyorlar. Münakaşa ediliyor ve karar veriliyor. Mustafa kemal'in planı tatbik edilecektir. Ertesi gün, Vardar Nehri havzasında tatbikat başlıyor, karşılıklı kuvvetler harekete geçiyorlar. Tatbikatın ceryanı sırasında Mareşal Goltz Mustafa Kemal'i aratıyor, yanında bulunmasını emrediyor ve "bana yardım ediniz" diyor. Mareşal'in hakkı vardır,çünkü kendisi araziye yabancıdır. O havaliyi Mustafa Kemal kadar tetkik etmek fırsatını bulamamıştır. Bir de bu meseleyi tertip eden kendisi değil Mustafa Kemal'dir.

"Manevra bittikten sonra tenkit yapılacaktır, bunu yapan bizzat Mareşal olmuştur. Bu tenkitten bütün kumanda heyeti memnun ve müstefid olmuştur. Mustafa Kemal'in kanaatine göre, Alman Mareşal'in tenkidi herkeste şu intibayı uyandırmıştır.

Kumandanlar madunlarından yüksek ve alim olmalıdırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ONUNCU YIL KUTLAMALARI

Dr. NEZAHAT DEMİRHAN*

"Türk milleti!
Ebediyete akıp giden her on senede bu büyük millet bayramını,
Daha büyük şereflerle, saadetlere huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.
Ne Mutlu Türküm Diyene..."[1]

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından itibaren geçen on yıl Cumhuriyet-tarihimizin en önemli ve kritik dönemi idi. Bu dönem, Türkiye'de, Atatürk önderliğinde bir yenileşme ve Türk ulusuna yeni bir kimlik kazandırmak çabasının yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. Öte yandan içerde, savaşın kötü etkileri silinmeye çalışırken, bir yandan da rejim karşıtı kişilere karşı mücadele verilmiştir. Dışarda ise, kendi gücüyle varlığını sürdürebilen saygın bir devlet olarak tanınabilmek için büyük bir çaba gösterilmiştir. Bu çabalar genç Cumhuriyet'in gücünü zorlamış, fakat, birlik ve beraberlikle kenetlenmiş bir ulusun başaramayacağı bir şey olmadığını göstermiştir. Bu başarıda en önemli etkenlerden biri ise, ulu önder Atatürk'ün Türk ulusuna doyduğu sonsuz güven ve yılmadan sürdürdüğü inkılap hareketleridir.

Bununla beraber, bazı çevrelerde Cumhuriyet'in ilk on yılı, yeni rejimin devam edip etmeyeceği sorusunun gündemde olduğu bir dönemdi. Türkiye'de Cumhuriyet'in sürekli olmayacağı kuşkusu bazı yabancı devlet adamlarının düşüncelerinde canlılığını korumakta idi. Nitekim İsmet Paşa, Lozan Konferansı ile ilgili anılarında bu konuda şunları söylemiştir;

---

* Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Öğrt. Gör.

1 Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü okuduğu Onuncu Yıl Nutku'nun tıpkı basımı için bkz. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I., Sayı : 2 Mart 1985 , s. 507–509.

Levent Şahverdi Arşivi

"Güçlüğü hatırlamak için size söylüyorum. Orada (Lozan Konferansı'nda) bir akşam, İngiliz delegesi Lord Curzon, yanında Amerika delegesi varken bana şöyle dedi;

– Aylardan beri müzakere ediyoruz. Arzu ettiklerimizin hiç birini alamıyoruz. Vermiyorsunuz, anlayış göstermiyorsunuz. Memnun değiliz sizden. Ama, ne reddederseniz cebimize atıyoruz. Cebimizde saklıyoruz.

– Memleketiniz haraptır. Yarın geleceksiniz. Bunları tamir ettirmek için, kalkınmak için yardım istiyeceksiniz. O zaman, bu cebimize koyduklarından her birini birer birer çıkarıp size vereceğim...,

Ben cevap verdim:

– Çok emekle bu neticeye varmışızdır. Şartlarımız Milletimize göre haklıdır. Bunları alalım. Siz şimdi verin. Sonra gelirsek, istediğinizi yapı..."[12]

Yenileşme çabalarının yoğunlaştığı ilk on yılın sonuna kadar genç Cumhuriyet'in devamlılığı konusunda var olan kuşkunun dağıldığı söylenemez. Bu nedenle, Atatürk Türkiye'sinde, Cumhuriyet'in ve devletin varlığını sonsuza kadar sürdürebilmesi, güçlü temellere oturtulmasını gerekli kılmıştır. Bu temeller öyle sağlam atılmalıdır ki bir daha eskiye dönüş mümkün olmasın ve bütün kuşkular dağılabilsin.

Gerçekten, 1923'de devralınan, uzun süren savaşlar nedeniyle harap olmuş, kaynakları kurtulmuş, nüfusu azalmış yokluklar içindeki Türkiye ile 1933'de hukuk ve eğitim sistemini, teknolojisini, sanayisini, tarımını

2 Toktamış Ateş , "Lozan'ın Düşündürdükleri", **Bilmek ve Bilmemek**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1989, s. 151

Levent Şahverdi Arşivi

ve ticaretini değiştiren ve geliştiren Türkiye arasında büyük fark vardı. Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve birbiri arkasından getirilen yeniliklerin Türk devlet ve toplum düzeninde on yıl sonunda bu önemli değişikliği yaratması, uygulayıcıların kararlılığının yanısıra, Türk toplumu tarafından benimsenip sahip çıkmasıyla mümkün olabilmiştir. Bu gelişmeler Cumhuriyet ve inkılaplarla getirilen yeni düzenin sürekli olacağı düşüncesine kuvvet kazandırmıştır.

Buna rağmen Atatürk'e göre bu yapılanlar asla yeterli değildi. Onuncu Yıl Nutku'nda "Yurdumuzu dünyanın en mamur ve medeni milletler seviyesine çıkaracağı" sözleriyle Türk inkılabının çağdaşlaşmaya yönelik hedefini gösteriyordu. Onuncu Yıl Marşı'nda da nüfusun On yılda on beş milyona varması ve ülkenin dört bir yanının demir ağlarla örülmesi övünerek anlatılıyordu.

Yoğun çabalarla geçen ve bir varoluş mücadelesinin verildiği bu kritik dönemin sonunda "Cumhuriyet'in Onuncu Yılı" görülmemiş güzellikte ve coşkulu kutlanması ona çok farklı ve özel bir anlam kazandırmıştır.

A- KUTLAMA HAZIRLIKLARI

Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamalarının benzersiz bir şekilde gerçekleşmesi ve duyulan gururun herkesce paylaşılmasının ancak devletin bütün hazırlıkları üzerine alması ile mümkün olacağı düşünülmüş ve konu devlet düzeyinde ele alınmıştır. Bu nedenle hükümetin çalışmalarını eksiksiz yürütebilmesi için 11 Haziran 1933 tarihinde ***"Cumhuriyet'in İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu"*** [3] adı altında bir kanun çıkarılmıştır. Çalışmalar ilerledikçe bunu diğer kanun ve kararnameler izlemiştir. Kutlama işini çıkardığı kanun ve kararnamelerle yürütmesi, Devletin Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarına verdiği önemin en büyük kanıtı olmuştur.

Onuncu yıl kutlamalarının ülke genelinde, köylere, varıncaya kadar

3 *Resmi Gazete* 26 Haziran 1933, Sayı 2437, s.1

Levent Şahverdi Arşivi

kutlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla işi merkezde yürütecek olan başbakanlığa bağlı olmak üzere C.H.F'sı Umumi Katibi Kütahya Milletvekili Recep (Peker) Bey'in başkanlığında, C.H.F'sı Umumi katibi Erzurum Milletvekili Nafi Atuf ile Milli Mudafaa, Dahiliye ve Maarif Vekilleri Müsteşarlarından oluşan ***"Kutlama Yüksek Komisyonu"*** [4] kurulmuş ve 15 Temmuz 1933 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Ayrıca, Kutlama Yüksek Komisyonu'na bağlı olmak üzere il ve ilçelerde de ***"Komite"*** ve ***"Heyetler"*** [5] oluşturularak çalışmalar sürdürülmüştür. Bütün bu çalışmalar için 1933 mali yılı bütçesinden 50000 TL. gibi önemli bir miktarda kaynak ayrılmıştır. Yapılan harcamalarda merkezde Ankara Vilayet Komitesi, illerde ve kazalarda İl ve Kaza Komiteleri yetkili kılınmıştır.[6]

B – KUTLAMA TÖREN VE ETKİNLİKLERİ

Cumhuriyet'in ilk on yıldaki gelişimin getirdiği güzelliklerin ve mutluluğun heyecanını herkese duyuracak bir şekilde ve değerde olması için, kutlamaların çok sesli hareketli, renkli ve anlamlı olması için gösterilen çabalar ona farklı özellik vermekte idi.

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü için başlayan çalışmalar çerçevesinde, kısa sürede ve eldeki olanaklarla, çok özel ve anlamlı bir biçimde kutlanması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. 1930'lu yıllar Türk İnkılabı'nın toplumun tabanına benimsetme çalışmalarına hız verildiği yıllar olmuştur. Bunun doruğa ulaştığı Cumhuriyet'in Onuncu yılında sergilerle, konferanslarla halk kürsüleri ve afişlerle halkın Cumhuriyet'in değerlerini ve inkılabın getirdiklerini anlaması hedefi ağırlık kazanmıştır.

Bu amaçla 19 Ekim 1933 tarihli ve 2319 sayılı ek bir yasa ile, Yüksek Komisyon'un davetlisi olarak gelen 200 konuğun Devlet Demiryollarından ücretsiz seyahat etmelerine olanak tanınmıştır. Ayrıca, İstanbul'da bastırılmış olup "İnkılap" ve "Bağımsızlık"ı anlatan ve ağırlığı on tona

4 *Resmi Gazete* 15 Temmuz 1933, Sayı 2452, s.1
5 *Hakamiyeti Milliye Gazetesi* 16 Temmuz 1933, Sayı 4306, s.1
6 *Resmi Gazete* 16 Teşrinievvel 1933, sayı 2530, s.1

Levent Şahverdi Arşivi

kadar yayınların Devlet Demiryolları tarafından Ankara'ya ücretsiz olarak taşınması için karar alınmıştır.[7]

Cumhuriyet'in Onuncu yılı kutlamaları bazı özellikleriyle de bir örnek olma özelliğini taşımıştır. En önemli özelliklerinden biri, bu bayramın üç gün, ve gündüz tören ve şenliklerle kutlanmasıdır.

Ayrıca, O yıla kadar Cumhuriyet Bayramları merkezlerde kutlanırkan Onuncu Yıl kutlamaları köyleri de içine aldığından bütün yurdu saran coşku ve heyecan dalgası yaratmıştır. Öncelikle hazırlanan ***"Köy Kutlama Programı"*** çerçevesinde üç gün boyunca köylerde konferans verilmiş ve tiyatro gösterileri düzenlenmiştir. Kutlama Yüksek Komisyonu tarafından hazırlanan ve ***"Köylülere Konferans"*** adını taşıyan kitapcıklar köylere dağıtılmıştır.[8]

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl kutlamaları çerçevesinde 29 Ekim 1933 tarihinden itibaren ***Yurt*** adında köylüye yönelik gazete çıkarılmaya başlandı. ***Yurt*** gazetesinin ilk sayısı CHF İdare Heyeti'ne ve bölgelerindeki her köye ikişer tane olmak üzere parasız olarak köylere dağıtılmıştır.

Bayram süresince, köylerde yaşayan ve Köy Komitesi'nce seçilen köylü vatandaşlar, kentde konuk edilip ağırlanmışlardır. Bunlardan bazıları törenlerde katılımcı olarak yer almışlardır. Örneğin Ankara'da 600 yaya ve 1000 atlı olmak üzere 1600 köylünün konuk edilmesi için Ankara'daki bütün ilkokullar 17 Ekim 1933 tarihinden itibaren 20 gün süreyle tatil edilmiştir.[9] Bu durumun o zamana kadar varlığını koruyan köylü–kentli arasındaki uçurumu kapatmaya yönelik bir davranış olduğu gibi, Cumhurayet'in onlara verdiği "efendi"liğin sözde kalmadığını göstermekte idi.

Bu arada köylü konukların yanı sıra, yabancı konuklar da Ankara'ya gelmişlerdir. Bunlar arasında önemli bir yeri olan Sovyet Heyet'inde

---

7 ***Resmi Gazete*** 23 Teşrinievvel 1933, sayı 2536.
8 Yüksek Kutlama Komisyonu, ***Köylülere Konferans*** (1933), s. 1–5
9 Enver Behnan, ***Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Ankara'da Nasıl Kutlandı*** , Hakimiyet–i Milliye Matbaası, Ankara 1934, s.7.

Levent Sahverdi Arşivi

Heyet başkanı Sovyet Harbiye Komiseri Vorolişof, Kızılordu Süvari Umumi Müfettişi Budiyyeni, Muarif Komiser Muavini Krijanisvki ile çeşitli üst düzey yöneticileri ve gazeteciler olmak üzere 26 Ekim'de yurdumuza gelmişlerdi. Ayrıca, Ankara'da yapılacak tören sırasında bayram uçuşlarına katılmak üzere Rus Hükümeti adına ordumuza hediye edilen uçakları getiren Bir Sovyet Heyeti de yurdumuza gelmişlerdir.[10]

Rus Heyeti dışında yurdumuza gelen yabancı konuklar arasında yer alan Bulfar Heyeti de Maarif Nazırı M. Boyaciyef ve General Markof başkanlığında Onuncu yıl kutlamalarına katılmak üzere 27 Ekim 1933 günü Ankara'ya gelmiştir.[11]

Bu sırada Balkanlarda kurulması düşünülen pakt için Türkiye'nin iyi ilişkiler kurmaya özen gösterdiği Yunanistan'da, Yunan Hükümeti'ni temsilen Hava Kuvvetleri Kumandanı General Adamidis başkanlığında bir heyeti Ankara'ya göndermiştir.[12]

Aynı tarihlerde CHF'nin dolayısıyla da Cumhuriyet yönetiminin resmi yayın organı olan ***Hakimiyeti Milliye*** gazetesi köylere daha ucuza satılmaya başlanmıştır. Posta kutusu bulunan köylere gönderilecek ***Hakimiyeti Milliye***'nin yıllık abone bedeli 17 liradan 9 liraya indirilmiştir (% 47.1)[13]

Cumhuriyet'in 10.yılı kutlama programı çerçevesinde 20000 civarındaki köye CHF tarafından Türk bayrağı ve Altı oklu CHF bayrağı gönderilmiştir.[14]

Bunların dışında hazırlık çalışmaları arasında yayın etkinliklerinin de önemli bir yeri vardır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türk devlet ve toplum hayatında başlayan gelişmenin ilk on yılda aldığı yolu anlatabilmek için, Kutlama Yüksek Komisyonu tarafından ***"Rehber Kitap"*** hazır-

10 ***Hakimiyeti Milliye Gazetesi*** 24 Birinci Teşrin 1933, Sayı 4396, s.1.
11 ***Cumhuriyet Gazetesi*** 28 Teşrinievvel 1933, Sayı 3405, s. 1.
12 ***Milliyet Gazetesi*** 30 Teşrinievvel 1933, Sayı 2773, s.1.
13 Hakkı Uyar–Türkan Çetin "Yurt Gazetesi" ***Toplumsal Tarih*** Sayı 1 (Ocak 1994), s. 51–57
14 ***Resmi Gazete*** 22 Teşrinievvel 1933, Sayı 2535.

Levent Şahverdi Arşivi

lanmış ve bütün yurttaki kurum ve kuruluşlara dağıtılmıştır[15] Toplam sayfa sayısı 2155 olan Rehber Kitap içinde ayrıca, 2 harita ve 46 grafik yer almıştır. Komisyon bu kitabın Yurt dışında, Türkiye hakkında en doğru bilgiyi edinmek için başvuru kitabı olarak değerlendirileceğini düşünerek kitaptan Fransızca özetler çıkararak Anadolu Ajansı aracılığıyla dünya basınına göndermiştir.[16]

Bayram süresince, meydanları ve duvarları süslemek üzere Yüksek komisyon tarafından hazırlanan 25 resimli ve yazılı afiş serisinin her birinden 8 bin adet Ankara'da bastırıldıktan sonra bütün yurda dağıtımı yapılmıştır.[17]

Kutlama Yüksek Komisyonu, ülkenin bütün fikir ve sanat çevrelerini göreve çağırarak, inkılabın yüksek anlamını ve ilk on yıldaki atılımları anlatacak söylev, piyes ve şiirlerin yazılmasını istemiştir. Bu amaçla yazılan bütün eserlerindende posta ücreti alınmamıştır.[18]

Cumhuriyet'in Onuncu yıl dönemine özgü olmak üzere, topcu kıtası bulunan yerlerde ve donanmanın belirli gemilerinden Cumhuriyet'in Büyük Millet Meclisi'ne kabul edildiği 29 Ekim günü saat 20.30 da 101 adet top artışı yapılmıştır.

Onuncu Yıl Kutlamalarında, ilgi çeken diğer bir özellik de, bayram süresince evlerin, sokakların, binaların, caddelerin ve meydanların bayraklarla, afişlerle ve taklarla süslenmesi ve geceleri evler ile binaların ampullerle veya fenerlerle aydınlatılmış olmasıdır.

İlginç bir özellikde, bu bayramda yurdun her yanında bayram törenlerinin yapıldığı bütün meydanlara "Cumhuriyet'in Meydanı" adını verilmesidir. Ayrıca, "Toprak Alma Töreni" adı altında yapılan anlamlı bir törenle de meydanlardan alınan toprakların birlik ve beraberlerin bir sembolü olarak Ankara'ya gönderilmesidir.[19]

15 Bkz. Kutlama Yüksek Komisyonu ***Onuncu Yıl Rehberi 1923–1933*** Ankara, 1933, Makimiyeti Milliye Matbaası.
16 ***Milliyet Gazetesi*** 20 Teşrini Evvel 1933, Sayı 2764, s. 5.
17 ***Hakimiyeti Milliye Gazetesi*** 23 Ekim 1933, SAyı 4405, s.4.
18 ***Miliyet Gazetesi*** Teşrinievvel 1933, Sayı 2751, s.3
19 ***Cumhuriyet Gazetesi*** 22 Teşrinievvel 1933, Sayı 3399, s. 6

Levent Sahverdi Arşivi

Bu bayramda, şehirlerin önemli meydanlarında "Halk kürsüleri" nin kurulması dikkat çekicidir. Bu kürsülerde ismini daha önce il Kutlama komisyonu'na yazdıran kişiler Cumhuriyet ve İnkılap konularında konferanslar vermişlerdir.[20]

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Kutlaması nedeniyle İstanbul Üniversitesinde Cumhuriyet ve İnkılaplarımız konulu halka açık konferanslar verilmiştir. Halkın Konferanslara ilgisini çekebilmek için günlük gazetelere verilen ilanlarla duyuru yapılmıştır. Öte yandan, Cumhuriyet'in Onuncu Yılı, Üniversite'de inkılaplara yönelik çalışmaların başladığı yıl olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Çünkü, 1933 yılında yapılan Üniversite reformu içinde 21 Haziran 1933 yılında İstanbul Üniversite'sinde bir "İnkılap Enstitüsü"nün kurulduğu ve İnkılabımızın ekonomik,sosyal ve hukuki temellerinin öğrenciye ders olarak okutulmak üzere çalışmalara başlandığı yıldır. Bu nedenle, Üniversite'de başlayan Onuncu yıl ile ilgili konferanslar bu alanda bir ön çalışma olmuştur.

Kutlama Yüksek Komisyonu yabancı ülkelerdeki radyo gazeteler gibi yayın organlarından yararlanarak yeni Türkiye'yi bütün dünyaya anlatabilmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonunda bazı yabancı dergiler olağanüstü ekler çıkarmışlardır. Ayrıca, başta Bükreş olmak üzere, Vaşington, Peşte, Varşova, Stocholm, Londra, Kahire, Bern, Lahey radyolarında özel programlar düzenlenmiştir.[21]

Sonuç; Bütün bu hazırlıkların sonunda Türkiye, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl dönümünü çok anlamlı ve coşkulu kutlanmıştır. Pek çok özellikleri üzerinde toplayan "Onuncu Yıl" kendisinden sonra gelen kutlamalara örnek teşkil etmiştir. Onuncu Yıl Kutlamaların en önemli yönü Cumhuriyet'in kendini tanıtabilmek fırsatını iyi değerlendirebilmiş olmasıdır. Bayramın ilk gününden itibaren Türk halkı Cumhuriyet Bayramı'nı gerek katılımcı gerek izleyici olarak içten gelen bir sevinç ve gururla kutlarken Cumhuriyet'e olan inancını ve güvenini göstermiştir.

20 *Cumhuriyet Gazetesi,* 22 Teşrinievvel 1933, Sayı 3399, s. 5.
21 *Milliyet Gazetesi* 20 Teşrinievvel 1933, Sayı 2764, s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Afyon İli Kutlama Komitesi Başkanlığı,
Büyük Cumhuriyet Bayramı Programı, Dogan Matbaası, Afyon 1993.

Atay, Falih Rıfkı, ***Çankaya,*** Kral Matbaası, İstanbul 1984,
Ateş Toktamış, ***"Lozan'ın Düşündürdükleri"*** İstanbul 1989

Bilmek ve Bilememek , Yaylacık Matbaası, İstanbul 1989
Cumhuriyet Halk Fırkası, İstanbul Vilayet İdare Heyetinden Alınan Bilgilerin Fotokopisi

Cumhuriyetin Onuncu Yılı İçin Şiirler Destanlar, Hakimiyeti Milliye Matbaası Ankara 1933,

Enver Behnan, ***Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Ankara'da Nasıl Kutlandı,*** Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934,

Kutlama Yüksek Komisyonu, Onuncu Cumhuriyet Bayramında Köylülere Konferans (yer ve tarih yok)

Kutlama Yüksek Komisyonu, ***Onuncu Yıl Rehberi*** , Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933

Milliyet Gazetesi *50 Yıllık Yaşantımız,* C.I. İstanbul 1975.

Hüseyin Cahit "Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıl Dönümü",
Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

Levent Sahverdi Arşivi

Uyar, Hakkı– Çetin, Türkan, "Yurt Gazetesi", İstanbul 1983.
Toplumsal Tarih Sayı; 1 (! Ocak 1994), s. 51–57

Suphi Nuri, "Cumhuriyetin İkinci On Yılı," ***Varlık Mecmuası*** , No. 8 (29 Teşrinievvel 1933)

Süreli Yayınlar ve Gazeteler

Akşam Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Fikir Hareketleri Mecmuası
Hakimiyeti Milliye Gazetesi
Ülkü Halkevleri Mecmuası
Resmi Gazete
Arlık Dergisi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ'NİN "ATATÜRK, MİLLÎ MÜCADELE ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ HAKKINDA YABANCI ÜLKELERDE YAYINLANMIŞ ESERLERİN BİBLİYOGRAFYALARININ HAZIRLANMASI VE BU ESERLERİN TÜRKİYE'YE KAZANDIRILMASI PROJESİ" HAKKINDA

Uzman CEMAL AVCI*

Araştırmacı için ilgi alanı olan konuda yayınlanmış eserlerin ve belgelerin neler olduğunu görebileceği bibliyografik kaynakları bulabilmesi ve burada yer alan materyallere ulaşabilmesi son derecede önemlidir.

Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılan bibliyografik çalışmalar genellikle Türkiye'de basılan yada Türk kütüphanelerinde bulunan eserlerle sınırlı kalmıştır. Ancak, bu konu dünyadaki yankıları ve çeşitli ülkelerle yapılan temaslar nedeniyle uluslararası bir mahiyet taşımaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde karşılıklı ilişkiler ve örnek olması nedeniyle Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında belge ve yayınlar bulunmaktadır. Bu belge ve yayınların Türkiye'ye kazandırılması bir yana bunların toplu bir bibliyografyası dahi yoktur.

Bu eksikliği gidermek amacıyla Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 5 yıl süreli bir proje hazırlanmıştır. Devlet Plânlama Teşkilatı tarafından onaylanarak 1995 yılı sonunda faaliyete geçen proje çalışmaları 2000 yılında sona erecektir.

"Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyalarının Hazırlanması ve Bu Eserlerin Türkiye'ye Kazandırılması Projesi" iki aşamada gerçekleşecektir.

Birinci Aşama "Bibliyografya Aşaması" alarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada yurt içinde ve özellikle yurt dışında konu hakkında yayınlanmış eserlerin, doktora ve master tezlerinin ve erişilebilen belgelerin tespiti yapılacak daha sonra ise elde edilen bilgiler bir elde edilen bilgiler

* Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı

Levent Sahverdi Arşivi

katologlar halinde ve internet kanalıyla araştırmacıların hizmetine sunulacaktır. Şu anda birinci aşamanın tarama kısmının sonuna gelinmek üzeredir.

İkincisi bunları "Ülkeye Kazandırma Aşaması"dır. Bu aşamada Türkiye'de bulunmayan ve çoğu araştırmacının maddi imkansızlıklar nedeniyle ulaşamayacağı eserlerden satın alınabileceklerin satın alınması, diğerlerinin ise mikrofilmlerinin temin edilmesi yoluna gidilecektir. Temin edilen eserler ve mikrofilmler Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesinde ve Arşivinde ve internet vasıtasıyla araştırmacıların hizmetine sunulacaktır. Arşive alınacak mikrofilm makineleriyle de mikrofilm okuma ve eserlerin fotokopisini alma hizmeti verilecektir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalar ile başta Atatürk Araştırma Merkezi ve Yüksek Kurum bağlı kuruluşlarının kütüphaneleri olmak üzere TBMM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, il halk kütüphaneleri, araştırma kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri ile Yüksek Öğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı'nda yurt içi taramalar yapılmıştır.

Yurt dışında ise Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü ile temas kurularak yurt dışı temsilciliklerden, Milli Eğitim Bakanlığı ile temas kurularak eğitim ataşeliklerinden bilgiler istenmiştir. Yine Milli Eğitim Bakanlığından temin edilen listelerden yurt dışında lisanüstü eğitim yapan öğrenciler tespit edilmiştir. Bu öğrencilerin çoğu konuya olumlu bakmış ve çalışmalara başlamışlardır.

Burada sevindirici olan bir bir hususta kendilerine yaptıkları hizmetin karşılığının ödenebileceği bildirilmiş olmasına rağmen yurt dışındaki öğrencilerimizden çoğunun bu çalışmaları bir vatan hizmeti olarak görmeleri ve karşılığında hiçbir ücret talep etmemeleridir. Gençlerimizin gösterdiği bu hassasiyet her türlü takdirin üzerindedir.

Proje çalışmalarıyla ilgili olarak yurt dışındaki araştırma kurumları milli kütüphanelerle yazışmalar yapılmıştır. Ayrıca İstanbul'da düzenlenen 61 IFLA Dünya Kütüphanecileri Toplantısı'na katılan çeşitli ülkelerden 91 kütüphaneciye de Proje'ye katkıda bulunmalarını isteyen yazılar

Levent Şahverdi Arşivi

gönderilmiştir. Aynı şekilde Asya ve Pasifik ülkelerinin UNESCO üyelerinin katıldığı 11. Geleneksel UNESCO toplantısına katılan 38 üye ile Avrupa Konseyi toplantısına katılan 17 üyeden de Proje'ye katkı istenmiştir.

Yurt dışında kurulmuş bulunan Türk dernekleriyle de bu yönde yazışmalar yapılmıştır.

Türk ve yabancı kişi ve kuruluşlarla yapılan yazışmalarda öncelikle Proje'nin bir tanıtımı yapılmakta ve yazı ekinde gönderilen anahtar kelimeler ile Anglo - Amerikan 2 bibliyografik şablonuna uygun, gerek klasik usulde taramalar yapılması, gerekse bilgisayar disketi ve CD-ROM olarak bibliyografik bilgiler gönderilmesi yoluyla Proje'ye yardım istenmektedir.

Mart 1997 itibariyle yurt içinde 349, yurt dışında 251 yerle yazışma yapılmış olup; yurt içinden 87, yurt dışından ise 89 yerden cevap alınmıştır.

Yurt dışından cevap gönderenler arasında Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, Kanada, İngiltere, Rusya Federasyonu, Fransa, Almanya, Slovakya, Kore, Avusturya, Ürdün, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Slovenya, Estonya, Belçika, İsviçre, Kazakistan, Güney Afrika, Çin, Malta, Rusya, Suudi Arabistan, Yeni Zellanda, Macaristan, İsrail, Hırvatistan, Polonya, Ukrayna, Yunanistan, Papua Yeni Gine, Endonezya, Japonya, Hollanda, Kırgızistan, Finlandiya, Azerbaycan ve Tayvan gibi dünyanın değişik köşelerinden ülkeler bulunmaktadır. Diğer ülkelerdeki tarama işlemi sürdürülmektedir.

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Fransa vb. gibi ülkelerden bibliyografya kitapları da gerek hediye gerekse satın alma yöntemiyle getirtilmiştir.

Yukarıdaki ülkelerin çeşitliliği göz önüne alındığında Proje çalışmaları sonunda amaçlanan geniş kapsamlı bibliyografya kitabının elde edileceği anlaşılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Tayvan ve Rusya Federasyonun'da Türkiye'den gönderilen veya orada görevli olan kişilere tarama yaptırılmıştır. İngiltere'de de böyle bir tarama projesi vardır. Ayrıca yurt

Levent Şahverdi Arşivi

dışında doktora ve yüksek lisans yapmakta olan öğrencilerle sağlanan temas sonucu onların da Atatürk ve Atatürkçülük konusunda ne kadar duyarlı oldukları ortaya çıkmış büyük bir çoğunluğu, büyük bir hevesle çalışmalara başlamışlar ve kısa bir zaman geçmesine rağmen onlardan da birçok bilgi gelmiştir.

Atarük Araştırma Merkezi Proje Yürütme Kurulu bu ülkelerde yapılan ve yapılmakta olan taramaları yeterli bulmamış ve 24 saat açık özel bir hatla Internet'e bağlanarak Internet aracılığıyla dünya kütüphanelerini tarama çalışmaları başlatmıştır.

Atatürk Araştırma Merkezi Proje Kurulu'nun aldığı diğer bir kararla bilgisayara kaydedilen bibliyografik künyeleri kitap olacak şekilde matbaaya iletilebilecek düzene getirecek bilgisayar veri tabanı programı hazırlatmıştır. Bu programla eldeki bilgileri Anglo–Amerikan 2 kataloglama sistemine göre kaydedip, istenilen şekilde çıktısını almak ve sorgulamak mümkün olacaktır.[1]

Çok kısa sürede ilk yayınlarını yapmaya başlayacığını umduğumuz Proje çalışmalarında herkesin katkısı olumlu karşılanmakta ve katkıda bulunanların masrafları Merkez tarafından karşılanmaktadir.

Yabancı ülkelerden getirilen taramalar dışında temin edilen bibliyografya kitapları şunlardır.

Amerika'da Türk Öğrenciler Tarafından Yapılmış Tezlerin Kataloğu, Prof. Dr. Mustafa akbulut tarafından temin edilmiştir. 251 s.

Azerbaycan Devri Mutbuatı 1875 - 1990 Bibliyografya, Azerbaycan Bilimler Akademisi, Bakü - 1993, 201 + 56 s.

BODURGIL, Abraham;

Kemal Atatürk, a Centennial Bibliography (1881 - 1981), Library of Congress, Washington 1984, 211 s.

---

1 Veni Tabanı programı hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin bu sayısında Ramazan Acun tarafından hazırlanan "Atatürk Bibliyografyası Projesi Veri Tabanı" başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

BODURGIL, Abraham;

Atatürk and Turkey A Bibliography 1919 - 1938, Library of Congress, Washington 1974, 75 s.

BODURGIL, Abraham;

Turkey Politics and Government A Bibliyography 1938 - 1975, Library of Congress, Washington 1978. 156 s.

Hungarian Turcology 1945 - 1974 Bibliography, Edited by Zsuzsa Kakuk, Library of The Hungarian Academy of Sciences, Budapest 1984. 187 s.

LATKA, Jerzy S.;

Turcja Bibliografia Publikacji Wydanych w Polsce w Latach 1944 - 1984, Towarzystwa Polska - Turcja (Polonya - Törkiye Derneği), Krakow 1985. 139 s.

LATKA, Jerzy S.

Turcja Bibliografia Publikacji Wydanych w Polsce Latach 1985 - 1987 (Türkiye; Polonya'da 1985 - 1987 Yılları Arasında Yayımlanmış olan Neşriyatın Bibliyografyası, Krakow 1988. 56 s.

KALUS, Marielle;

"Bibliographie des publications en langue française sur Atatürk et son époque (1919 - 1938)" La Turquie et la France à l'époque d'Atatürk, Association pour le Développement des Études Turques, Paris, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Münasebetiyle, ss. 297 - 320.

MILLER, A.F.;

Oçerki Noveyşey İstorii Turtsii, Akademiya Nauk SSSR, Moskova 1948 - Leningrad 280 s. (234 - 250. sayfalar arası bibliyografya)

Levent Şahverdi Arşivi

SAPAN, Süheyl;

Arap Âleminde Osmanlılar ve Türkiye Hakkında Akademik Tez ve Yayınlanan Kitaplar Bibliyografyası, Kral Fahd Milli Kütüphanesi, Riyad 1995. 75 s.

SVERÇEVSKAYA, Antonina ve ÇERMAN, T.P.;

Bibliyografya Turtsii; (1713 - 1917), Moskova, 1961, 267 s.

SVERÇEVSKAYA, Antonina ve ÇERMAN, T.P.;

Bibliyografya Turtsii (1917 - 1978), Moskova, 1982, 743 s.

WITHERELL, W. Julian;

The Republic of Turkey An American Perspective A Guide to U.S. Official Documents and Government - Sponsored Publications, Library of Congress, Washington 1988. 211 s.

Proje'de faydalanmak üzere Türkiye'den temin edilen bibliyografya kitaplarının başlıcaları ise şunlardır:

ACAROĞLU, M. Türker;

Açıklamalı Atatürk Kaynakçası (Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrimleri ve Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Türkçe ve Yabancı Dillerde Yayınlanmış 500 Seçme Kitap) / (M. Türker Acaroğlu - Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981. 2c: 1192 s.; 20 cm.- (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 227; Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No: 7)

Anıtkabir Atatürk ve Türk Devrimi Kütüphanesi Kataloğu/ Genelkurmay Başkanlığı - Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1993. IX + 788 s.; 24 cm.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Bibliyografyalarının Bibliyografyası - Açıklamalı -(Ankara): Milli Kütüphane, (Yay.t.y). 16 S.; 25 Cm- (Milli Kütüphane Türkiye Makaleler Bibliyografyası Şube Müdürlüğü Yayını: 1)

Atatürk Kitapları Kataloğu, Atatürk ile ilgili Ankara İl Halk Kütüphanesi Kitapları Kataloğu, Hazırlayan: Ankara İl Halk Kütüphanesi, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, Ankara 1981. 156 s.

Atatürk Kitaplığı Kataloğu, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayını Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılı Münasebetiyle, Ankara 1973, 232 s.

Atatürk ve Milli Mücadele Konulu Kitaplar Kataloğu, Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi, Eskişehir 1996, 109 s.

BAŞBUĞOĞLU, Filiz; vd.;
Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 3, Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Yayınları: 6, Ankara 1973, 417 s.

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Atatürk ile ilgili Kitaplar, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul 1983, 18 s.

Ege Bölgesi İl Halk Kütüphaneleri Atatürk Kitapları Toplu Kataloğu, Hazırlayan: İzmir Atatürk İl Kütüphanesi Müdürlüğü, İzmir Atatürk İl Halk Kütüphanesi Yayınları, Yayın No: 1, İzmir 1985, 145 s.

Ege Üniversitesi Atatürk Kitapları Kataloğu, E. Ü. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Ege Üniversitesi 30. Kuruluş Yılı Yayını, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1985. 74 s.

Levent Şahverdi Arşivi

GÖKMAN, Muzaffer;

Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliygrafyası, Bibliography of The History of Atatürk And His Reforms, Cilt I, II, III, Milli Eğitim Basımevi İstanbul. Cilt I: 1968, Cilt II: 1982 Cilt III: 1984. 704 + 790 + 672 s.

İCİMSOY, A. Oğuz; KANDUR, Hamza;

A Bibliography of Book in English on Turkey 1700 - 1900, AREM Marmara Üniversitesi Arşivcilik ve Evrak Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Librairie de Péra, İstanbul 1995. 273 s.

İstanbul Kütüphaneleri Atatürk Kitapları Toplu Kataloğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, 237 s.

İstanbul Üniversitesi Kitaplıklarında Bulunan Atatürk Konulu Kitapların Toplu Kataloğu, Derleyen: Erol Pakin, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, 266 s.

Marmara Bölgesi İl Halk Kütüphaneleri Atatürk Kitapları Toplu Kataloğu, Hazırlayan: Bursa İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, Bursa 1984, 92 s.

MELZIG Herbert;

Atatürk Bibliyografyası: Edebi Şef Atatürk'ün Hayatı, İstikal Savaşı ve Türk İnkılâbı İçin İlmî Rehber, Zerbamat Basımevi, 1941. 143 s.

Türkiye, Türkler ve Türk Dili Bibliyografyası, Bibliography of Turkey, Turks and Turkish Language, Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1986. 593 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük bir hızla devam etmekte olan Proje çalışmaları kısa bir süre sonra ilk ürünlerini vermeye başlayacaktır. Böylece araştırmacilar için yeni ufuklar açılarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi konusunda büyük hizmetler verileceğine inanılmaktadır.

Ayrıca, yabancı dillerde yazılmış olan eserlerle ilgili bu proje gerçekleştirilirken, Atatürk Araştırma Merkezi'nce bu defa Atatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında yayınlanmış Türkçe eserlerin aynı yöntemlerle tesbiti, temini ve kataloglarla ve Internet kanallarıyla bilim dünyasını hizmetine sunulması çalışmalarıda sürdürülmektedir. Bu konularda yurt içi ve yurt dışından hizmeti geçenlere teşekkürü bir borç biliriz.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK BİBLİYOGRAFYASI PROJESİ VERİ TABANI

Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN ACUN*

Giriş

Atatürk Araştırma Merkezi tarafından, Atatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurt dışında yayınlanmış eserlerin bibliyografyalarının hazırlanması ve bu eserlerin Türkiye'ye kazandırılmasına ilişkin bir proje yürütülmektedir. Proje iki aşamalıdır. Birinci aşamada, söz konusu eserlerin tespiti yapılarak hazırlanan katalogların araştırıcıların hizmetine sunulması, ikinci aşamada ise bu eserlerin imkanlar ölçüsünde satın alınarak Merkez Arşiv ve Kütüphanesi'ne kazandırılması planlanmıştır.[1] Projenin birinci aşamasında, çok isabetli olarak modern bilgisayar metotlarından istifade edilmesi düşünülmüş ve bunu gerçekleştirme görevi de tarafımdan üstlenilmiştir. Bu maksatla, tarafımdan bibliyografik bir veri tabanı hazırlanmış ve veri giriş işlemlerine başlanmıştır. Söz konusu bu veri tabanının tanıtımı bu yazının ana konusudur ve genel olarak Proje kapsamında yapılan çalışmaların tanıtımına katkıda bulunmayı hedeflenmektedir. Bu yazının ikinci hedefi ise bu vesileyle, veri tabanları hakkında çok teknik olmayan, en azından bunların veri yönetim ve analiz araçları olarak potansiyelini ortaya koyacak bilgiler vermektir. Ülkemizde bilgisayar kullanımı son yıllarda hızla yaygınlaşmakta, ancak bu çoğunlukla "gelişmiş bir daktilo olarak kullanım" şeklinde tezahür etmektedir.[2] Özellikle sosyal bilim alanlarında veri analiz ve yönetiminde ve üretilen bilgilerin yayımında genellikle halâ eski usuller kul-

---

* H.Ü. Tarih Bölümü; acun@hun.edu.tr; http://www.hun.edu.tr/~acun,

1 Proje hakkında daha geniş bilgi için bkz. Atatürk Araştırma Dergisinin bu sayısında Cemal Avcı tarafından yazılan Atatürk Araştırma Merkezi'nin "Atatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyalarının Hazırlanması ve Bu Eserlerin Türkiye'ye Kazandırılması Projesi" başlıklı yazı.

2 R. Acun ve F. Acun, "Tarihte Bilgisayarlaşma...", **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan,** Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1995, s. 1.

Levent Sahverdi Arşivi

lanılmaya devam edilmektedir.[3] Bunun başlıca sebebi, şüphesiz, bu modern araçlar konusunda bilgi ve tecrübe eksikliğidir. Bu yazı bu eksikliği giderme yönünde bir katkı yapmayı da amaçlamaktadır.

Bu makalede ilk önce veri tabalarıyla ilgili temel kavramlar açıklancak, sonra yukarda sözü edilen proje için hazırlanan veri tabanının –ki buna **Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı** adı verilmiştir– tasarımı ele alınacaktır. Daha sonra, bu tasarımın uygulanması ile ortaya çıkan veri tabanı örnek ekran görüntüleri yardımıyla anlatılacaktır. Sonuç kısmında ise programın daha ileri seviyede geliştirilmesi konusu ele alınacaktır. Ayrıca, bu veri tabanının etkili kullanıldığı takdirde önümüzdeki beş on yıl içinde Atatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında üretilen bilgilerin global ölçülerde yayılması bakımından yapacağı potansiyel etki üzerinde durulacaktır.

Paylaşılabilir Veri Havuzları: Veri Tabanları

Veri tabanı, kısaca paylaşılabilir verilerin organize bir biçimde tutulduğu veri havuzu olarak tanımlanır. Kısaca söylemek gerekirse, veri tabanları verilerin kolayca işlenmesini ve farklı kullanıcılar arasında paylaşılmasını sağlarlar. Bu yazılımların klasik dosya yönetim sistemlerine kıyasla başka bazı üstünlükleri daha vardır: veri bütünlüğü, tutarlılığı ve gizliliğini sağlamak. Veri tabanı yönetim sistemlerinin bu özellikleri onları, çok miktardaki verinin organize edilip işlendiği diğer pek çok alanda olduğu gibi sosyal bilimler alanında da gözde yazılımlar haline getirmiştir. Bir kurumda veya araştırma projesinde kullanılacak verilerin çok miktarda ve hayli yapılandırılmış olduğu veya yapılandırılması gerektiği durumlarda (bibliyografya çalışmalarında olduğu gibi) veri tabanı metotları ideal çözüm olmaktadır.

3 Avrupa'da sosyal/beşeri bilim alanlarında kullanılan bilgisayar metotları ve bu arada veri tabanı projeleri için bkz. The British Library Research and Development Department and the British Academy, **Information Technology in Humanities Scholarship. British Achievements, Prospects, and Barriers,** British Library R & D Report, London 1993.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilgisayar ortamında bir veri tabanı oluşturmayı, mevcut bir veri tabanındaki verilerin erişilip işlenmesini ve yönetilmesini veri tabanı yönetim sistemleri (VTYS) sağlar. Bir veri tabanı oluşturmanın ilk basamağı, verilerin sınıflanıp bu sınıflar arasındaki ilişkilerin tanımlanmasına dayalı kendi içinde tutarlı kavramsal bir veri modeli elde etmektir. Yapılan bu işleme veri tabanı tasarımı adı verilmektedir.

Farklı veri tabanı tasarım yaklaşım ve metotları mevcuttur. En yaygın kullanılan bir tasarım tekniği varlık-ilişki (entitiy-relationship) metodudur.[4] Bu metotta tasarımcı, gerçek dünya olmuş veya olmakta olan olayları, varlıklar ve aralarındaki ilişkiler şeklinde algılamaktadır. Bir varlık fiziki bir şey, mesela bir insan, bir ağaç gibi, veya bir kavramdır. Bir varlık tipi ise ortak özelliklere sahip varlıklardan oluşan bir kategoridir. Varlıkların (ve ilişkilerin) özelliklerine nitelik adı verilmektedir. İlişki ise iki veya daha çok varlık arasında münasebet kurar ve varlıkların ilişkilerinden kaynaklananın dışında bir kavramsal veya fiziki mevcudiyeti yoktur. Bir ilişkinin derecesi ve statüsü vardır. İlişkinin statüsü, varlıkların ilişkiye katılıp katılmamakta serbest olup olmadığını gösterir. İlişkinin derecesi ise şöyledir:

Bire bir ilişki (1 : 1) Yani, bir varlık birden fazla varlıkla ilişkiye giremez. Mesela bir evlilik ilişkisinde bir erkek en fazla bir kadınla evlenebilir.

Bire çok ilişki (1 : M) Yani, bir varlık bir yada daha fazla varlıkla ilişkiye girebilir. Mesela bir kişi birden fazla derneğe üye olabilir.

Çoğa çok ilişki (M : N) Yani, varlıklar karşılıklı olarak birden fazla varlıkla ilişkiye girebilir. Mesela bir kişi birden fazla derneğe üye olabildiği gibi, her bir dernek de birden fazla kişiyi üye kabul edebilir.

Veri tabanı tasarımında varlık ilişki metodunun çok tutulmasının bir sebebi, varlıklar ve aralarındaki ilişkilerin diagramatik bir dille ifade edi-

4 Varlık ilişki metodu konusunda bkz: P.P.S. Chen, "The Entity - Relationship Model - Towards a Unified View of Data", **ACM Transactions on Data Management Systems**, 1/1, March 1976, pp. 9-36.

Levent Sahverdi Arşivi

lebilmesidir. Varlıklar dikdörtgen, ilişkiler baklava dilimi, nitelikler ise oval kutucuklar olarak temsil edilmekte ve bunlar birbirlerine düz çizgilerle bağlanmaktadır. Böyle diagramatik bir temsil, verinin ve dolayısıyla sonuçta ortaya çıkacak veri tabanının yapısını göz önüne koyup anlamaya yardım etmektedir. Bu sayede, ortaya çıkabilecek muhtemel tutarsızlık ve yetersizlikler kolayca tespit edilip düzeltilebilmektedir.[5]

Kavramsal veri modelinin (veri tabanı tasarımının) bilgisayarda uygulanması sonucu boş bir veri tabanı ortaya çıkmaktadır. Veri tabanı uygulanmasına imkan veren yazılımlara Veri Tabanı Yönetim Sistemi (VTYS) adı verildiği yukarıda belirtilmişti. Bir VTYS bir veri modeli üzerine bin edilmektedir. Veri modeli ise, verileri organize eden bir veri yapısı, veri tutarlığın sağlayacak bir kurallar takımı ve veri yapısını maniple edecek operatörlerden oluşur. En meşhur veri modeli ilişkili veri modelidir (relational data model). Bu modelde veri yapısı, disipline edilmiş tablodur. İlişkisel veri modelinin yazılım olarak uygulanması İlişkisel VTYSleri doğurmuştur. İlişkisel VTYSlerde sorgulama dili SQL'dir (Structured Query Language) ve temeli ilişkisel operatörlere dayanmaktadır.[6]

Tasarım

Bir veri tabanî tasarımı yapmanın esası, bir kurumda veya araştırma projesinde kullanılan ve bilgisayar aracılığıyla maniple edilmesi/yönetilmesi düşünülen veri için yaygın olarak bilinen bir tasarım metodunu kullanarak veri tabanı uygulamasına elverişli bir yapı oluşturulmasıdır. Bunun için de tabii öncelikle bu verilerin neler olduğunun belirlenip tanımlanması gerekmektedir. Bu makaleye konu olan projede kullanılacak veriler şu şekilde belirlenmişti:

---

5 Veri tabanı tasarımında farklı bir yaklaşım, kaynağa dayalı yaklaşımdır. Burada, kavramsal model bir seri belgedeki verilerden hareketle elde edilmektedir, başka bir ifadeyle, model belli bir belge yada belge grubunu temsil etmektedir.

6 Genel olarak veri tabanları hakkında bakılacak en iyi eser şudur: D. J. Date, **An Introduction to the Database Systems,** Addison-Wesley 1990. İlişkili veri modelini kaşifinden okumak için bkz. E.F. Codd, "Relational Database: A practical Foundation for Productivity," **CACM,** 25/2 (February 1982). SQL hakkında detaylı bilgi için bkz. C. J. Date and C. John, **A Guide to the SQL Standard, a user's guide to the standard relationallanguage SQL,** Addison-Wesley, 1993.

Levent Şahverdi Arşivi

YAZAR SOYADI, ADI: Eserden birinci derecede sorumlu kişi

ÖZ ESER ADI: Eserin özgün adı

PARALEL ESER ADI: Eser adının başka dildeki adı

BAŞKA ESER ADI: Eser adını tamamlayan ad

BASIM KAYDI: Edisyon bildirimi

BASIMA BAĞLI SORUMLU: Sadece o basımdan sorumlu kişi

YAYIN YERİ: Eserin yayınlandığı yer

YAYINLAYAN: Yayını yapan kuruluş

YAYIN TARİHİ: Yayın tarihi

ESERİN UZUNLUĞU: Sayfa ve cilt sayısı

BAŞKA FİZİKSEL AYRINTILAR: Resimler, haritalar, tablolar vb.

BOYUT: Eserin sırt uzunluğu en olarak

DİZİ BİLDİRİMİ: Eser belli bir dizide yayınlanmış ise o ad

ISBN: Uluslararası standart kitap numarası

NOTLAR: Yukarıdakiler dışında eserle ilgili önemli bilgiler

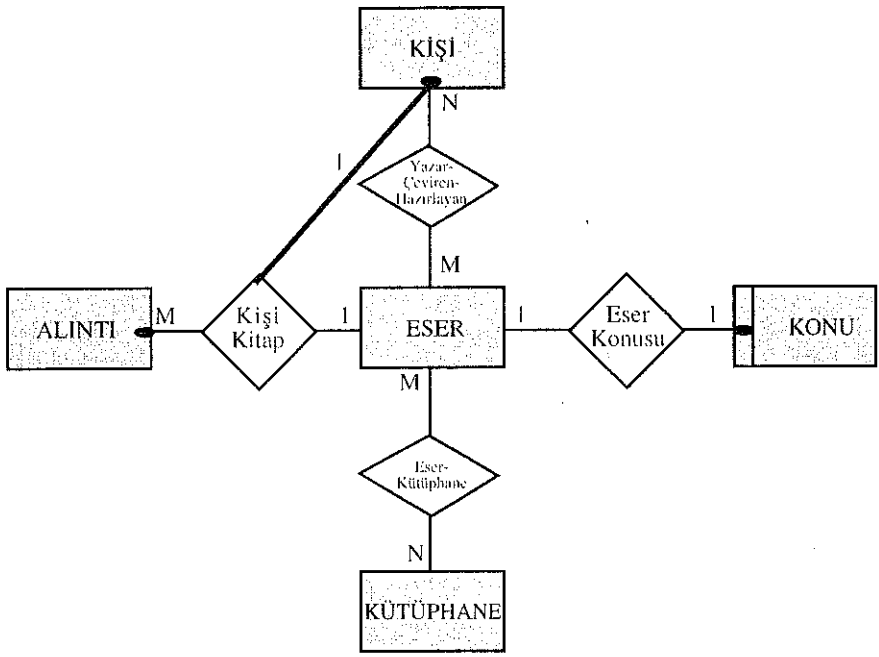
ALINTI: Eserden yapılan alıntılar*

KONU: Eserin konusu

KÜTÜPHANE: Eserin bulunduğu kütüphanelerin adları.

* Bu madde tarafımdan ilave edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 1: Varlık tipleri ve ilişkiler

Bu bilgiler varlık-ilişki metodunu kullanarak analiz edilmiş ve yukarıda **Şekil 1**'de verilen tasarım elde edilmiştir. Bu şekilde de görüleceği üzere, yukarıdaki bilgiler beş varlık tipi (entity type) olarak soyutlanmış ve aralarındaki ilişkiler belirlenmiştir. Buna göre, varlık tipleri, **Eser, Kişi, Konu, Kütüphane** ve **Alıntı**'dır. Bunlar arasındaki ilişkilere gelince, Eser ile kişi arasındaki ilişki "Yazar - Çeviren - Hazırlayan" şeklindedir. Yani Kişi, Eserin yazarı olabileceği gibi, çeviren veya hazırlayan (editör) da olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kişi ve Eser'in soyut varlıklar olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bunlardan her biri bir kategoriyi (gurubu) temsil etmektedir. Dolayısıyla, spesifik bir kişi, Kişi tipinin (gurubunun) bir örneğidir (üyesidir). Aynı şekilde spesifik bir eser de Eser tipinin bir örneğini oluşturur. Bu ilişkinin derecesine gelince, bu

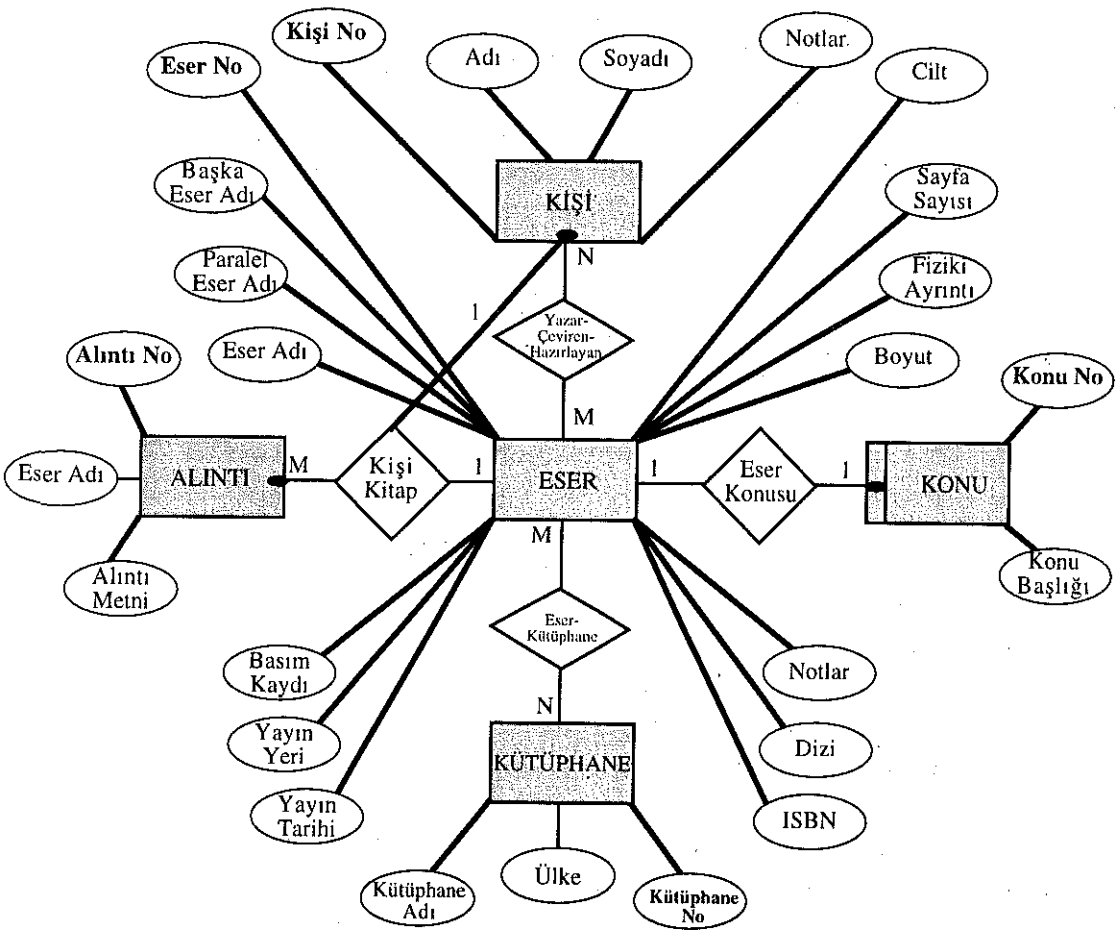
Levent Şahverdi Arşivi

M:N olarak belirlenmiştir. Yani spesifik bir eserin birden çok yazarı, çevireni veya hazırlayanı olabileceği gibi, spesifik bir kişi de birden çok eser yazmış, çevirmiş veya hazırlamış olabilir. Benzeri şeyler yine derecesi M:N olan Eser ve Kütüphane varlıkları arasındaki "Eser-kütüphane" ilişkisi için geçerlidir. Eser, Alıntı ve Yazar varlık tipleri arasındaki "Eser -alıntı-yazar" üçlü ilişkisinin derecesi 1:M olarak belirlenmiştir. Yani, spesifik bir yazarın spesifik bir eserinden birden çok alıntı yapılabilir. Bu kuralın tersi yani, spesifik bir alıntı birden çok eserden veya yazardan yapılabilir kuralı geçerli değildir. Eser ve Konu varlık tipleri arasındaki "Eser konusu" ilişkisinin derecesi ise 1:1'dir. Yani bir eserin bir konusu olabilir.

İlişkilerin statülerine gelince, Şekil 1'de görüleceği üzere, Eser hariç bütün varlık tiplerini temsil eden kutular üzerinde ilişki çizgilerinin bittiği noktalarda küçük koyu daireler bulunmaktadır. Bu dairelerin varlığı ilişkinin o tarafının zorunlu, Eser tarafının ise serbest olduğunu göstermektedir. Buna göre, mesela Eser ve Kişi arasındaki ilişkide, ilişkinin kişi tarafı zorunlu, eser tarafı ise serbesttir. Bu şu demektir: Bir yazar, çevirmen veya hazırlayan bir eserle mutlaka bağlantılı olmalıdır, buna karşılık bir eser herhangi bir yazar, çevirmen veya hazırlayanla bağlantılı olmak zorunda değildir. Bir başka bir ifadeyle, bir eserin yazarını, çevirenini veya hazırlayanını bilmiyor olabiliriz. Tasarımdaki diğer ilişkilerin statüleri de aynı şekilde yorumlanmalıdır. Bütün bu kuralların konulmasının amacı, bu tasarımın uygulanması sonucu elde edilecek veri tabanına yüklenen verilerin bütünlüğünün ve tutarlılığın sağlanmasıdır. Bir veri tabanındaki verilerin bütünlüğünün sağlanmış ve tutarlı olması, o veri tabanının sorgulanması sonucu elde edilecek çıktıların doğru ve güvenilir olması için şarttır.

Tasarımda varlık tipleri aralarındaki ilişkiler ve ilişkilerin dereceleri ve statüleri belirlendikten sonra varlıkların nitelikleri de belirtilerek tasarı-

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 2: Varlık tipleri ilişkiler ve nitelikler

ma son şekli verilmiştir. Tasarımın bu son şekli **Şekil 2**'de verilmiştir. Görüldüğü üzere, burada oval kutucuklar ve bu kutucuklar üzerindeki etiketler varlık tiplerinin niteliklerini temsil etmektedir. Burada açıklanması gereken bir nokta, şekilde koyu olarak gösterilen nitelik adlarıdır. Bunlar varlık kimlikleri olarak adlandırılmakta ve varlık tipi adının sonuna "No" eklemek suretiyle yapay olarak elde edilmektedirler. Bunların görevleri il-

Levent Şahverdi Arşivi

gili kategoriye mensup bir varlığı o kategorinin diğer varlıkları arasında biricik olarak tanımlamaktır. Mesela Kişi kategorisinde aynı adı ve soyadı taşıyan iki yazar bulunabilir. Bunları ayırt etmenin en pratik yolu her birine bir numara vermektir. Sonu "No" ile biten nitelikler bunun için konulmuştur.

Uygulama

Uygulama için her şeyden önce uygun bir veri tabanı yönetim sistemi seçmek gerekir. Buradaki uygunluk kriteri, veri tabanı aracılığıyla çözülmesi istenen probleme göre değişir. Veri depolama ve işleme kapasitesi, kullanım yaygınlığı, fiyatı, hızlı geliştirmeye (kolay programlamaya) elverişli olması göz önüne alınması gereken bazı genel kıstaslardır. Bu makalenin konusu olan uygulama için bir Microsft ürünü olan Access İlişkili Veri Tabanı Yönetim Sistemi seçilmiştir. Çünkü bu VTYS yukarıdaki kıstaslara göre değerlendirildiğinde sonuç olumlu olmuştur. Bu VTYS, Windows ve WİNDOWS NT işletim sistemleri altında çalışıyor ve dünyada çok yaygın olarak kullanılıyor. Fiyatı ise göreli olarak ucuz; $250 civarında (Word, Excel, PowerPoint gibi yaygın kullanılan diğer programların da içinde bulunduğu, Microsoft ofis paketi halinde satın alındığında fiyat $500) ve hızlı uygulama geliştirme için wizard (sihirbaz) adı verilen araçları mevcut. Ayrıca, sorgulama dili SQL'in yetersiz kaldığı daha ileri işlemler için Visual Basic programlama dili SQL'le birlikte kullanılabiliyor.[7]

Uygulama için veri tabanı yönetim sistemi yazılımı seçildikten sonra, yapılacak ikinci işlem, veride mevcut yapı ve ilişkileri gösterin kavramsal modelin (tasarım) bu yazılımı kullanarak bilgisayarda temsilini yapmaktır. Burada seçilen yazılım Access ilişkili VTYS ve bütün ilişkili VTYS'lerde veri yapısı tablo olduğu için burada yapılması gereken işlem her bir varlık tipni bir tabloya, varlık niteliklerini de o tablonun kolonlarına (alan) dönüştürmektir. Her bir varlık tipinin kimliği ilgili tablonun anahtarı olarak tanımlanır. Anahtar bir tabloda her bir satırı biricik olarak

7 Piyasada Access'le, ilgili pek çok kitap vardır. Bunlardan biri için bkz: Y. Özkan ve G.A. Dondurmacı, **Windows 95 için Access 7.0,** 1. Baskı, İstanbul 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

tanımlar. Varlık tipleri arasındaki ilişkilerin temsili ilişkinin derecesine göre yapılır. 1:1 ilişkilerin temsilinde ilişkinin tarafları olan varlık tiplerinden herhangi birinin kimliği diğer varlığı temsil eden tabloda kolon (alan) olarak tanımlanır. 1:M ilişkilerin temsili de ilişkinin "1" tarafındaki varlık tipinin kimliğini ilişkinin "M" tarafındaki varlığı temsil eden tabloda bir kolon olarak tanımlamak suretiyle yapılır. M:N ilişkilerde ise durum biraz farklıdır. Burada bu ilişkiyi temsil etmek için yeni bir tablo yaratılır ve ilişkiye taraf olan varlık tiplerinin kimlikleri bir tablonun kolonları olarak tanımlanır. Yani böylece, bir M:N ilişki iki 1:M ilişkiye dönüştürülmüş olur.[8] Tablo kolonları tanımlanırken, her bir kolona girecek verinin türü (sayı, metin, tarih/saat ve not) ve muhtemel uzunluğu belirtilir.

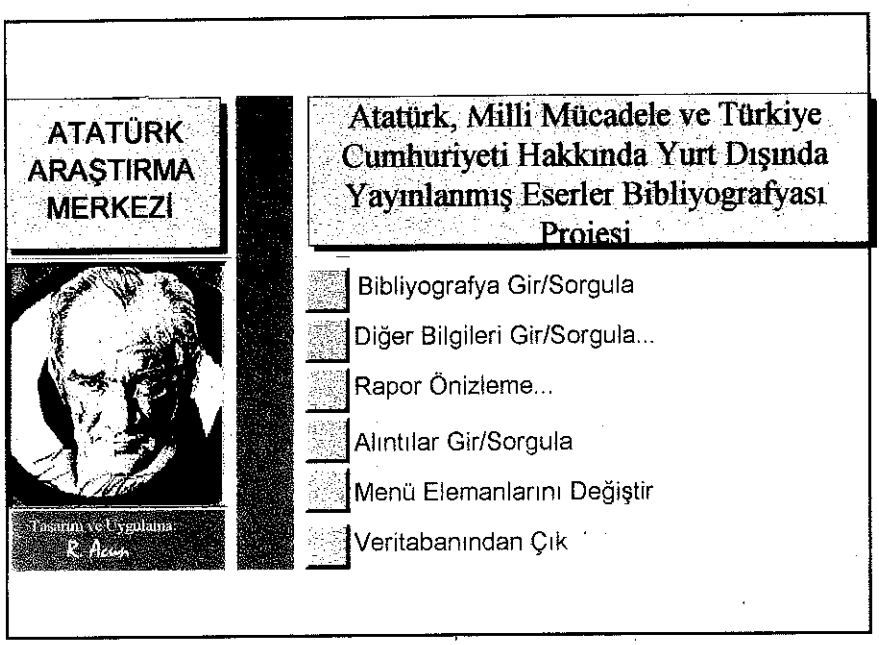
Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı için yukarıda belirtilen tablo tanımları yapıldıktan sonra, bu tabloların satırlarını oluşturacak verilerin girişini sağlayacak formlar ve çıktı almak için raporlar ve bunlar arasında kolay geçişi sağlayacak bir menü (denetim panosu) hazırlanmıştır. Burada, Access'in sihirbaz adı verilen hızlı geliştirme araçlarından azami ölçüde yararlanılmıştır. Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı'nın bitmiş şeklini gösteren örnek ekran görüntüleri aşağıda verilmiştir.

Aşağıda Şekil 3, 4 ve 5 hazırlanan bu menüleri göstermektedir. Şekil 3 ana menüyü göstermektedir. Yani veri tabanı çalıştırıldığında kullanıcının karşısına ilk çıkan menü budur. Şekil 4, 5 ve ana menü üzerinde gösterilen ve sonu "..." ile biten komutlar çalıştırıldığında ortaya çıkan alt menülerdir. Şekil 6 ise, ana menüden **Bibliyoğrafya Gir/Sorgula** komutu çalıştırıldığında erişilen ve eser künyelerinin girişi ve sorgulaması için hazırlanan formu göstermektedir. Şekil 7 ise, Şekil 4'te gösterilen **Kişi Bilgileri Gir/Sorgula** komutu çalıştırıldığında erişilen ve eserin yazarı,

8 Zaman boyutu olan verilerde, yani dinamik ilişkilerde M : N ilişkileri temsil için bir tablo yaratılsa da ilişkinin mahiyeti M:N olarak kalmaya devam eder. Bkz. R. Acun, Modelling and Retriveal of Historical Data, PhD. Thesis, School of Computer Science, The University of Birmingham, Birmingham, 1994 p. 65.

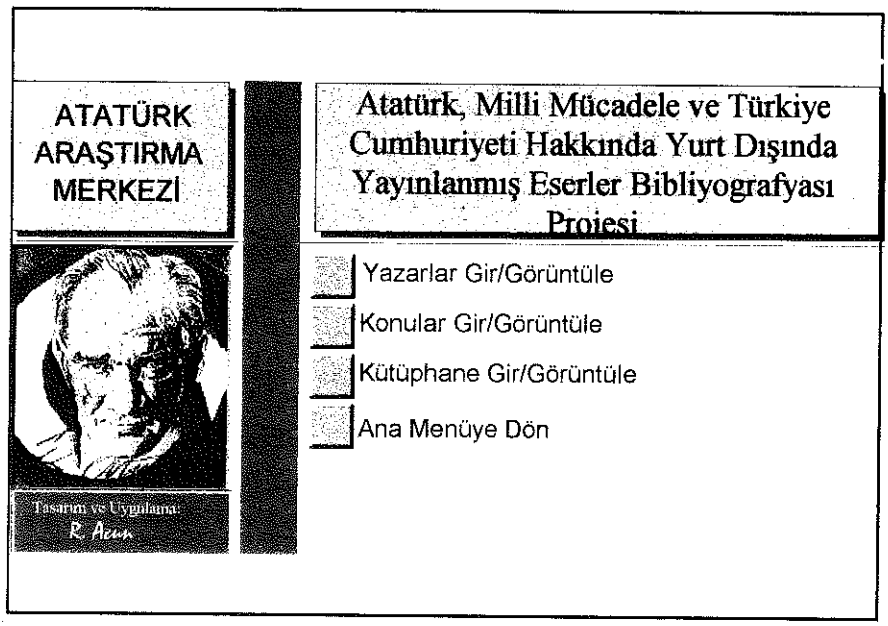
Levent Şahverdi Arşivi

çevirmeni veya hazırlayanı ile ilgili bilgilerin girildiği formu göstermektedir. Bu forma Şekil 6'da verilen formdaki Yazar/Çeviren/Hazırlayan alanına (ki burası Access terminolojisi ile bir alt formdur) fare ile çift tıklamak suretiyle de erişilebilmektedir. Diğer ekran görünümleri yer kısıtlaması sebebiyle verilmemiştir, zaten buna gerek de yoktur.

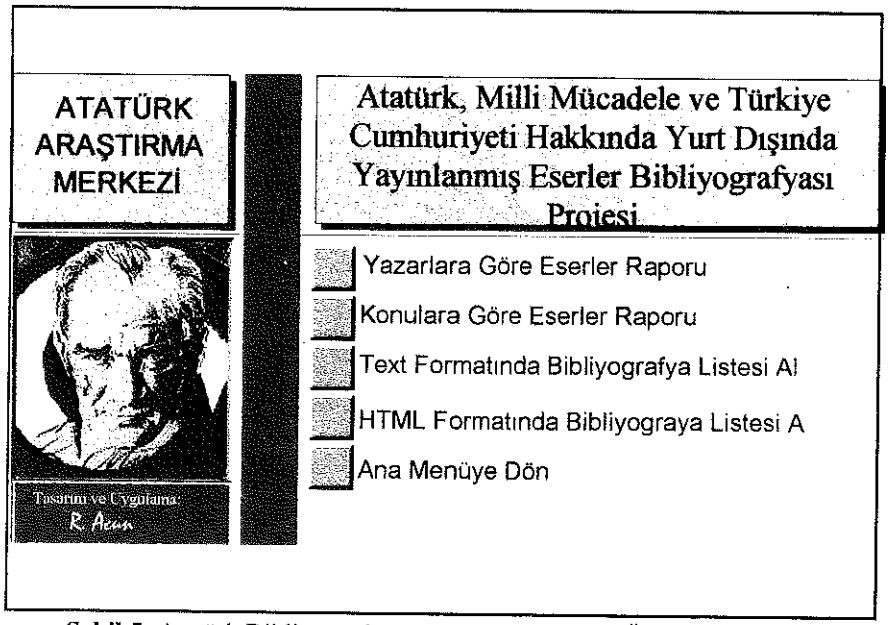

Şekil 3: Atatürk Bibliyografyası Veri tabanı Ana Menü

Levent Şahverdi Arşivi

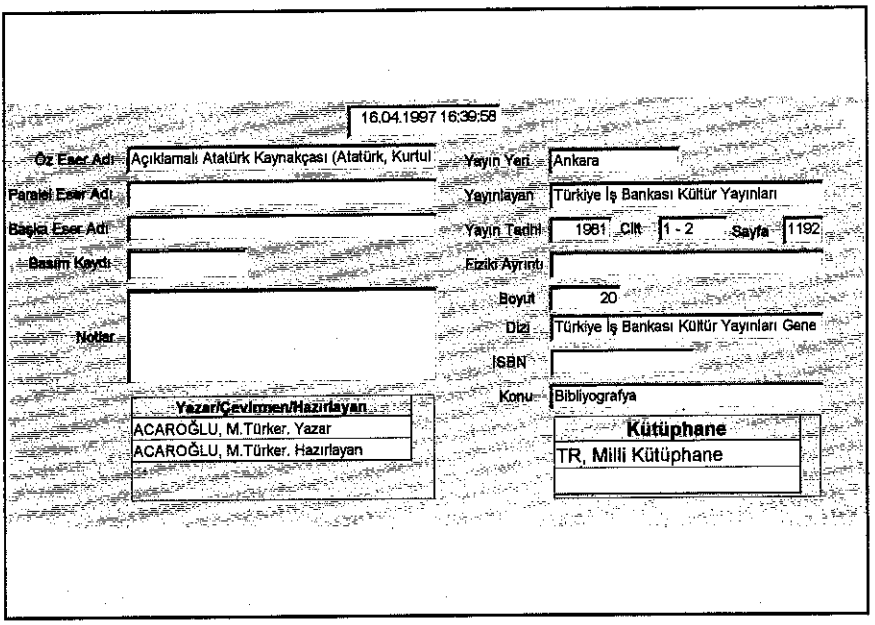

Şekil 4: Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı Diğer Bilgileri Gir/Sorgula Menüsü

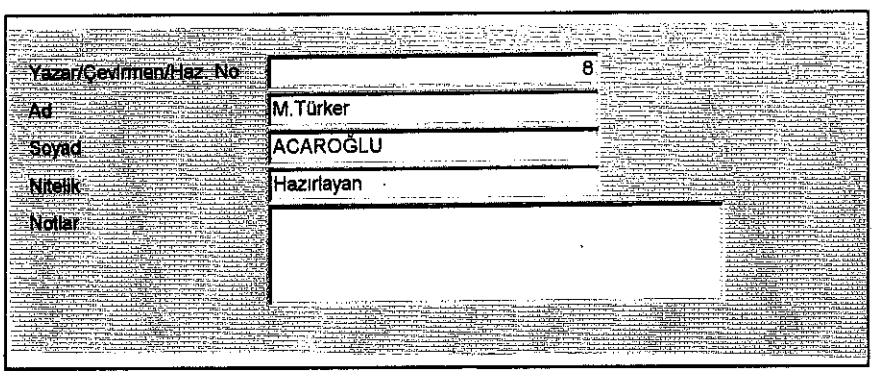

Şekil 5: Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı Rapor Önizleme Menüsü

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil 6: Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı Eser Künyesi Giriş Formu

Şekil 7: Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı Kişi Bilgileri Giriş Formu

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç

Veri tabanları dinamik nesnelerdir. Zaman içinde hem yüklenen veriler hem de yapısı genişletilebilir. İhtiyaca ve değişen şartlara göre yeni fonksiyonlarla veri-işleme kapasiteleri artırılıp çeşitlendirilebilir. Nitekim bu makelede ele alınan Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı da her gün yüklenen yeni verilerle günden güne büyümektedir. Ayrıca yeni fonksiyonlar eklenerek güçlenmektedir. En son eklenen fonksiyon bu veri tabanından bir Internet servisi olan Web üzerinde doğrudan yayınlanabilecek HTML formatında çıktı alınmasıdır. Bilindiği gibi, Internet dünyayı saran süper bilgisayar ağıdır (daha doğrusu ağların ağıdır). Internet'te yayınlanan bilgiler dünyanın her tarafından anında erişebilir hale gelmektedir. İnanıyoruz ki, bu veri tabanı da Atatürk, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki temel bilgileri dünyanın dört bir tarafındaki insanların parmaklarının ucuna getirerek, bu konuların global ölçekte yayılmasına ve öğrenilmesine aracılık edecektir. Atatürk Bibliyografyası Veri Tabanı'nın bu fonksiyonu tam olarak yerine getirebilmesi, sadece eserlerin künyelerinin değil fakat aynı zamanda seçme eserlerin muhtevalarının da yüklenip, bunları da imkan olursa ücretsiz, olmazsa masrafları karşılayacak bir ücretle Internet üzerinden yayınlayabilecek şekilde genişletilmesi ile mümkün olacaktır.

Bütün dünya ile birlikte Türkiye'de bilgi çağının eşiğindedir. İnanıyoruz ki, bu veri tabanı Türkiye'nin bu çağı inşatta kullanacağı tuğlalardan biri olacaktır. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı bunda kararlı görünmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ'NCE DÜZENLENEN PANEL VE KONFERANS KONUŞMA METİNLERİ

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYET DÖNEMİ DIŞ POLİTİKAMIZIN TEMEL NİTELİKLERİ PANELİ
30 EKİM 1996, ANKARA

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. AZMİ SÜSLÜ'NÜN PANELİ AÇIŞ KONUŞMASI*

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığ'nca Cumhuriyet'in 73. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen "Cumhuriyet Dönemi Dış Politikamızın Temel Nitelikleri" konulu panele hoş geldiniz.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın 1996–1997 yılı Ankara Konferansları çerçevesinde düzenlenen bilimsel toplantılarımızdan ilki, 15 Ekim 1996'da Anyasa Mahkemesi Başkan Vekili Sayın Güven DİNÇER tarafından verilen "Ankara'nın Başkent Oluşunun Anlamı" konulu konferanstır. İkincisi bugün gerçekleştirilecek olan paneldir.

Ulu Önder Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla başlattığı ve milli varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklalini kazanmak için; çoluğu çocuğu, genci–yaşlısı, kadını–kızı, subayı–eriyle verdikleri büyük mücadelelerin sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün 73. yıldönümünü idrak ediyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti kurulalı beri Türk insanına temel kimliğini kazandıran ruh, Cumhuriyet ruhu olmuştur. Bu ruh, Türk milletine tarihinde ilk defa kendi kaderini kendisinin belirlemesi yolunu açmıştır. Böylece Cumhuriyet, toplumda kaynaştırıcı, birleştiriçi, milli kimlik bilincini yerleştirmiştir. Bu gelişme bugün Türkiye'yi dünyanın sayılı demokratik, lalik ve sosyal bir hukuk devleti ve serbest piyasa ekonomisine dayalı ülke haline getirmiştir.

Onun için binbir güçlükle kazanılan Cumhuriyetimizi ve milli varlık ve bütünlüğümüzü tehdit eden bölücü unsurlara karşı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne sahip çıkmalıyız. Bu, her Türk vatandaşının tarihi ve milli bir görevidir.

Hepimizin Cumhuriyet Bayramı kutlu olsun.

---

* Bu panel Cumhuriyet'in 73. Yıldönümü münasebetiyle Atatürk Araştırma Merkezi'nce 30 Ekim 1996 tarihinde Türk Dil Kurumu konferans salonunda gerçekleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. REŞAT GENÇ'İN KONUŞMASI *

Çok Değerli Hocalarım, Değerli Misafirlerimiz, Sevgili Gençler, Basınımızın Temsilcileri.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bundan tam 73 yıl önce, bir millî devlet olarak, bir tekil yahut başka söylenişiyle üniter devlet olarak bir demokratik devlet olarak, bir lâik devlet olarak, bir sosyal devlet olarak ve bir hukuk devleti olarak kurulmuştur ve bu kuruluş Atatürkçü Düşünce Sistemi üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelinde Atatürk tarafından o temele konulan bir harç olarak yüksek Türk Kültürü vardır. Ama devletin yapısı, sistemi, nizamı Atatürkçü Düşünce temeli üzerine oturmuştur. O itibarla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni korumak ve Atatürk İlke ve inkılâplarını da korumak ve sonsuza kadar yaşatmakla özdeştir, aynı anlamdadır. Bunun çok iyi bilinmesi lâzımdır. Bu itibarla biz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikası konusunda da hem Atatürk tarafından daha 1919 yılından başlayarak geliştirilmiş temelleri atılmış ve kendi sağlığı boyunca sürdürmüş ve oluşturulmuş olan Türk dış politikasının veya Cumhuriyet dönemi dış politikasının esaslarını tanımak hem de onun üzerine Atatürk'ün vefatından sonra gelişmiş bina edilmiş olan dış politikamızın niteliklerinin, özelliklerinin, neler olması gerektiğini öğrenmek, bilmek zorundayız diye düşünüyorum genel anlatım içerisinde.

Şimdi son zamanlarda biliyorsunuz özellikle Sayın Başbakan'ın libya gezisi dolayısıyla dış politikamız Türk kamuoyunda çok tartışıldı. Kitle iletişim araçlarında çok geniş boyutlu ele alındı. Gensoru dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'mizde enine boyuna tartışıldı. Bu genellikle basınyayın boyutunda kitle iletişim araçları boyutunda oldu. Parlamenterlerimiz, hükümet ilgililerimiz, devlet ilgililerimiz, katında oldu. Ama istedik ki biz siyasi tarih açısından veya uluslararası ilişkiler açısından konunun uzmanı bilim adamları bu olaya bu konuya nasıl bakıyorlar, nasıl değerlendiriyorlar, bu da bilinmeli. Ben bunu ifade ettikten sonra kısaca, vak-

* Atatürk Kültür Dil ve Tarilh Yüksek Kurumu Başkanı

Levent Sahverdi Arşivi

tiyle bu konu üzerinde bir uzunca makale yazmış olan sayın Gönlübol'un o yazısında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin özellikle Atatürk dönemi dış politikasının temel nitelikleri olarak gerçekcilik, taktikte ustalık, diyaloğa açık olmak, dünü, özellikle tarihi çok iyi bilmek yoluyla dünü ve dolayısıyla bugüne dayanma fakat gerektiğinde politika, milliyetçilik ve beraberinde insaniyetçilik ve batılılaşma çabaları ve mazlum milletlerle veya sömürge dünyasıyla ilgilendirilmesi gibi konuların Türk dış politakasının temel nitelikleri arasında yer aldığını belirttiğini görüyoruz.

Ayrıca, bu politikanın temel hedefleri olarak ta başlangıçta bir milli devlet kurmak, temel hedeflerden ikincisi bağımsızlığın korunması. Bunu iki ana başlıkta görüyoruz. Lozan dengesinin korunması ve bir de İngiliz ve Sovyet dostlukları arasında denge biçiminde bir değerlendirme görüyoruz. Üçüncüsü barışın korunması, yurtta sulh ve cihanda sulh ilkesinin değerlendirilme ve yapılan anlaşmalar konusunda her türlü hukuka bağlılık biçiminde hedeflerin belirlendiğini görüyoruz ve nihayet modernleşme yani çağdaşlaşma ve demokratlaşma amacı doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu hedefe ulaşacak biçiminde bir dış politika yapılandırma, onun köklerini, temellerini, esaslarını oluşturmak biçiminde adlandırıldığını görüyoruz. Ve sonra şöyle bir bitiş diyelim. Atatürk çöküş halindeki bir İmparatorluğun olumsuz uygulanmasından olumlu dersler çıkarabilmiştir. Bu günkü Türkiye'nin yapması gereken ise Atatürk'ten devralınan olumlu mirası korumak ve geliştirmektir. Böylece 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin izlemeye başladığı ve Atatürk'ün uygulamalarının özüne uygun olan çok yönlü dış politika daha da başarılı ve kalıcı bir kişiliğe kavuşacaktır demek suretiyle görüşünü ve tesbitini belirtmiştir. Ben şimdi hem bu başlıklar ama buna bağlı olmak mecburiyeti de yoktur. Değerli hocalarıma sıra ile Cumhuriyet dönemi dış politikamızın temel nitelikleri ama bu arada temel hedefleri konusunda söyleyecekleri yapacakları değerlendirmeleri daha doğrusu almak üzere sözü kendilerine bırakıyorum ve buradaki sıraya uygun olarak ilk söz sırası değerli hocamız ve Yüksek Kurumumuzun da Yönemim Kurulu üyesi Prof. Dr. Sayın Fahir Armaoğlu'nun.

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU 'NUN KONUŞMASI *

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Aziz dinleyicilerim : Sayın Başkan, bir değerli meslekdaşımın bir makalesine atıfta bulunarak, Atatürk dış politikasının ilkeleri konusunda bir sıralama yaptılar. Tebii, bunlara hiç bir itirazım yok. Lakin, her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır. Ben de, en az 30 yıldan beri Atatürk'ün dış politikası konusunda yazıp konuşan bir ilim mensubu olarak, bu ilkeleri şu şekilde ele almak istiyorum.

Bir defa, Atatürk milliyetçidir ve dolayısı ile Atatürk'ün dış politikasında milliyetçilik unsuru vardır. Atatürk'te milli dış politika vardır. milli dış politikayı Atatürk'ün nasıl anladığını, nasıl tarif ettiğini birazdan arzedeceğim. Dış politikada, milli bağımsızlık, milletlerarası münasebetlerde eşitlik ve karşılıklı saygı, Atatürk'ün fevkalade önem verdiği ilkelerdir. keza, milli dış politikada barış ilkesi de vardır. Fakat bu barış ilkesiyle beraber, aynı zamanda, güvenlik politikası da aynı derecede önemli bir unsurdur. Nihayet, anti-emperyalızm de Atatürk dış politikasının temel ilkelerinden biridir. Şüphesiz, bu unsurlara daha başkaları da dahil edilebilir. Fakat benim için, bunlar Atatürk dış politikasının başta gelen unsurlarıdır.

Şimdi, Atatürk'ün dış politikasına baktığımız zaman, bunu iki dönemde ele almak gerekiyor. Birinci dönem, Milli Mücadele'deki dış politika; veya Milli Mücadele diplomasisi; diğeri de, Cumhuriyet'le beraber başlayan ve Atatürk'ün öölümüne kadar devam eden dış politika. Bildiğiniz gibi, bu her iki dönemdeki dış politika da Atatürk'ün damgasını taşır. Her iki dönemdeki dış politika da, Atatürk'ün yapıcılığı vardır, rehberliği vardır ve uygulayıcılığı vardır.

Milli Mücadele'nin dış politikasını ben, Cumhuriyet'in kuruluş diplamasisi olarak kabul ederim. Milli Mücadele'nin dış politikası, tamamen, yeni bir devletin kuruluşu, milli vatanın kurtuluşunu gerçekliştirmek için izlenen bir dış politika, uygulanan bir diplomasidir.

---

* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bakanlığı Yönetim Kurulu Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet dönemi dış politikası ise, yeni Cumhuriyet'in milletlerarası sahneye çıkışı ile beraber, milletlerarası, uluslararası ilişkiler düzenine dahil olmasıyla birlikte, global dünya politikasına girmesi ile beraber başlayan dış politikadır.

Diğer taraftan, şunu da belirteyim ki, Atatürk dış politikasının ayrıca iki veçhesi vardır, iki yanı vardır. Biri, dış politikasının pragmatik yanıdır; diğeri de ilkeler tarafıdır.

Milli Mücadele'de pragmatik taraf gayet azdır. Milli Mücadele'nin dış politikasında ilkeler son derece ağır basar. Bu politikaya, ağırlıklı bir şekilde ilkeler egemendir.Daha doğrusu bir tek temel ilke vardır; o da milli devlet ve milli vatan politikasıdır. Bildiğiniz gibi, Milli Mücadele'nin birinci amacı, Türk vatanı, yani milli vatan üzerinde, yeni ve bağımsız bir devlet kurmaktır. Misak-ı Milli, milli vatan politikasının temel belgesidir.

Milli Devlet'in kurulmasının birinci adımı da, müstevlilere karşı yürütülen, Türk Vatanı'nın istiladan kurtarılması, işgalden temizlenmesi mücadelesidir.

Bu noktaları bu şekilde belirttikten sonra, açıklamalarına, Atatürk'ün dış politika konusundaki bir sözü ile devam etmek istiyorum. Atatürk, sağlam bir dış politika'nın şartı olarak şunları söylüyor: **"Bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü dahilisi"**, yani bir toplumun iç yapısı, **"ne kadar kuvvetli ve metin olursa, siyaset-i hariciyesi de"**, yani dış politikası da, **"O nisbette kavi ve rasin olur"**, o nisbette dirençli ve sağlam olur, diyor Atartürk.

Sanırım, bugün Türk dış politikasında söz sahibi olan, en yüksekten en küçüğe kadar herkesin, Türk dış politikasına katkısı olan veya dış politikamızda rol alan herkesin, Atatürk'ün bu sözlerini bir Amentü gibi benimsemesi, bilmesi ve uygulaması gerekir. Atatürkçü dış politika'nın, benim kanaatimce, Amentüsü burada başlıyor. Siz içerde ne kadar kuvvetli olursanız, dış politikada da o kadar kuvvetli olursunuz. İçerde ne kadar zayıf olursanız, bugün gördüğümüz gibi dış politikada da aynı oranda, aynı nisbette, zayıf kalırsınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün bu sözlerindeki gerçeği inkar etmek mümkün değildir. Onun bu sözleri, dış politikamızın yolunu aydınlatacak en büyük rehberdir. Zaten biz bugün, sadece dış politikada değil, milli hayatımızın devlet hayatımızın her alanında, Atatürk'ü birkere daha arıyoruz. Bu, benim kanaatimce, son derece üzücü bir şeydir. Zira, Atatürk bu Cumhuriyeti kurarken, ilkeleri ve inkılâpları ile bize ışık tutarken, herhalde bundan sonra da hep beni arasınlar demedi. Aksine, Cumhuriyet'in her geçen gün daha da kuvvetlenmesini istiyordu. Ama ne var ki, bugün sadece dış politikada değil, bir çok alanlarda Atatürk'ü arar hale gelmiş bulunuyoruz. Bu son derece üzücü bir gelişmedir, üzücü bir durumdur.

Benim, şahsen, Atatürk dış politikasının, üzerinde en çok durmak istediğim ilkesi, milliyetçiliği, milliyetçilik ilkesidir. Sayın Başkan da biraz önce değindi. Atatürk dış politikası'nın milliyetçilik ilkesi her iki dönemde de vardır. Hem Milli Mücadele'de ve hem de Cumhuriyet döneminde milliyetçilik ilkesi vardır.

Yalnız, Atatürk'ün çizgisine baktığımızda, Atatürk'ün Milli Mücadele'de de milliyetçilik ilkesine ne kadar ağırlık vermiş ise, Cumhuriyet döneminde de aynı ağırlığı devam ettirmekle beraber, daha doğrusu, yeni Devlet'in milletlerarası hayata girmesiyle birlikte, milliyetçiliğe yeni bir kapsam veya yeni bir sentez getirdiğini görüyoruz. Bu da "insanlık" veya "insanlık câmiası" kavramıdır.

Bunu kısaca açıklamaya çalışalım:

Benim kanaatimce Atatürk, en büyük Türk milliyetçidir. Fakat, geriye baktığımız zaman, şu noktayı da tesbit etmek mümkün oluyor: Milli Mücadele'de "Türklük" kavramına fazla rastlamıyoruz. Bunun üzerine Atatürk'ün en çok kullandığı kelime "milli" kelimesidir. Bunun sebeplerini tahmin etmek güç olmasa gerek. Bu o günün şartlarından doğan bir durumdur.

Fakat Cumhuriyet'le beraber, yani "Milli Devlet" kurulduktan sonra, Atatürk'ün "Türklük" kavramına büyük ağırlık verdiğini, her vesilede Türklüğü yüceltmeye, Türklüğün onurunu, şerefini yüceltmeye, milli tarihimize atıfta bulunarak Türk Milleti'nin "yüksek medeniyetinden" Türk'ün

Levent Şahverdi Arşivi

milli yeteneklerinden söz ederek, bir milli ruh yaratmaya çalıştığını görüyoruz.

Zira, Osmanlı'nın unsurlu toplumundan, sadece Türk unsuruna, Türk Milleti'ne dayanan yeni Devlet ortaya çıkarmış, Atatürk, bu Millet'in kafasından Osmanlılık kavramını çıkarmak ve onun yerine ""Türklük" kavramını yerleştirmek için, Cumhuriyet'le beraber, mütemadiyen "Türklük'"ten söz etmeye başlamıştır. Kendisinin meşhur sözünü hatırlayacaksınız: **"Benim hayatta en büyük servetim, iftiharım Türklüğümdür"** diyor ve 10. Yıl Nutku'nun sonunda, sesinin bütün gücü ile **"Ne Mutlu Türküm Diyene!"** diye bağırıyordu. Ve her fırsatta Türk'ü daima büyük göstermeye dikkat etmiştir.

Atatürk, Türk Milleti'ne böyle milli ve gururlu, şerefli, onurlu bir şahsiyet verirken de, Türk Milleti'nin eskilerin deyimi ile **"bu" d-ı mücerret"** de, yani boşlukta olmadığını, Türk Milleti'nin **"insanlık câmiası"** içinde bulunduğunu da gözden uzak tutmamıştır. Onun için, "insanlık" kavramına da milliyetçilik kavramına verdiği önem kadar önem vermiştir. Onun içindir ki, **"Milletler bir ailedir; Türk Milleti de bu ailenin şerefli bir ferdidir"** demiştir. **"İnsanlık bir vücuttur; Türk Milleti onun bir organıdır"** demiştir.

Bu suretle Atatürk, Türk Milliyetçiliği'ni insanlık kavramı ile yeni bir senteze ulaştırmıştır ki, Atatürk Milliyetçiliği'nin bu sentezi, çağımızda ortaya atılmış olan milliyetçilik teori ve akımları içinde, sanırım en makulü, en mantıklısı ve en çağdaş olanıdır. Yani, Atatürk Milliyetçiliği, "insanlık" kavramı ile "Türklük" kavramının mükemmel bir sentezidir. Yobaz ve hatta ilkel milliyetçiliğin alıp başını gittiği günümüzde, çağın çok üstüne çıkan bir milliyetçilik kavramıdır.

Türk Milliyetçiliği'nin bu yeni sentezi dolayısiyle Atatürk, "milli politika"nın da çerçevesini çizer. Atatürk "milli politika"yı şöyle tarif ediyor:

"Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasîye (yani bizim için uygulanabilecek siyasal felsefe, siyasal görüş), **milli siyasettir. Milletimizin kavi** (kuvvetli) **mesut** (mutlu) ve **mustakar** (düzenli) **yaşayabilmesi için, Devletin tamamen milli bir siyaset takip et-**

Levent Şahverdi Arşivi

mesi ve bu siyasetin teşkilat-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lâzımdır. (Atatürk, "teşkilât-ı dahiliyemize" diyor, bu noktayı birazdan açıklayacağım.) **Milli siyaset dediğim zaman, kasdettiğim mana ve medûl** (anlaşılan, anlaşılması gereken şey) **şudur: Hudud-u milliyemiz dahilinde** (milli sınırlarımız içinde) **her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden** (kendi gücümüze dayanarak) **muhafaza-i mevcudiyet ederek** (varlığımızı koruyarak) **millet ve memleketin hakiki saadet ve ümranına** (gelişme, ilerleme) **çalışmak. Alelıtlak tûl emeller** (ihtiraslı, hırslı) **peşinde milleti işgal ve izrar etmemek".** Yani, olmayacak amaçlar peşinde milleti uğraştırıp, millete zarar vermemek.

Daha açıkçası, Atatürk, dış politikada bir koyup üç almak gibi kumarlara girişmeyin diyor. Elinize kıytırık bir altın parçası alarak, "İslam Dinarı" hayalleri ile ortaya çıkmayın diyor. İslâm Ortak Pazarı gibi olmayacak hayallere kendinizi kaptırmayın diyor Atatürk. İşte Atatürk'ün "tûl emeller" dediği bu gibi saçmalıklardır. Türk dış politikasını bu istikametlere sürüklemeyin diyor Atatürk.

Atatürk'ün milli dış politika tarifinde, bir nokta herhalde dikkatinizi çekmiştir. Atatürk, dış politikamızın "teşkilât-ı dahiliyemize mutabık ve müstenid" olması gereğinden söz etmektedir. Burada Atatürk'ün "teşkilat–ı dahiliyemiz" dediği şey, Anayasa ile kurulmuş bulunan siyasal sistemimiz, yani Devlet teşkilâtımız ve Devletimizin nitelikleridir.

Şimdi ben burada tamamen kişisel bir kanımı belirtmek istiyorum. Katılırsınız, katılmazsınız, onu bilemem. Benim kanaatimce, Anayasamızın 2. maddesinde belirtilen devlet nitelikleri, yani "teşkilât-ı dahiliyemizin" nitelikleri karşısında, özellikle "laiklik" ilkesi dolayısiyle, Türkiye'de hiç bir hükümet, "**İslamcı**", yani "**İslamist**" veya "**Panislamist**" bir dış politika izleyemez. Aksi takdirde Anayasaya aykırı durumu düşer.

Mamafih, burada iki şeyi de birbirinden ayırmak gerekir. "İslâmcı", "İslamist" veya "Panislamist" politika izlemek başka şeydir; İslâm ülkele-

Levent Sahverdi Arşivi

ri ile ilişkilerde bulunmak başka şeydir. Birincisi, bir doktrindir, bir siyasi felsefedir ve "teşkilât-ı dahiliyemizi" de değiştirecek niteliktedir. Bu değişikliği değiştirme amacını güder.

İkincisi, doğrudan doğruya bir diplomasidir. Diplomasinin bir uygulamasıdır. Diplomatik olarak İslâm devletleri ile ekonomik, ticari ve hatta siyasal bağlantılar kurulabilir. Tabii, "diplomasinin gerekleri" içinde kalmak şartı ile.

Milliyetçilik ilkesi dolayısı ile Atatürk'ün önem verdiği bir ilke daha vardır. Demin de zikrettim, Atatürk, devletler arasında eşitliğe ve karşılıklı saygıya fevkalâde önem vermiştir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin itibarını, prestijini ve şerefini korumak için bu eşitlik ilkesini daima birinci plânda tutmuştur. Söze, olaylardan bir kaç misal, bir kaç örnek vereyim:

Birincisi : Atatürk, Milli Mücadele'nin başından itibaren Amerika ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bunun sebebi gayet açıktır. Batı, yani Avrupa büyük devletleri Milli Mücadele'nin karşısındadır. Atatürk, bu duruma bir denge aramış ve bu dengeyi Amerika vasıtasiyle sağlamak istemiştir. (Atatürk'ün Amerikan mandası fikrine ne kadar karşı geldiğini de hep biliyoruz.) Amrika buna yanaşmamış ve uzun süre, Ankara Hükümeti ile resmi ilişkilere girmekten kaçınmıştır. Sakarya'dan sonra, 1922 de, o sırada İstanbul'daki Amerikan Konsolosluğu'nda ticaret işleriyle görevli bir Amerikalı memur Ankara'ya gelmiş ise de, üç ay kalmış ve geri dönmüştür. Nihayet, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan, Mr. Ibrie diye bir diplomat, Ankara Hükümeti nezdinde Amerika'nın temsilcisi oluruz, ama biz de Vaşington'a temsilci göndeririz" oluyor. Fakat, Atatürk'ün danışmanları ve arkadaşları, Amerika'ya verilen önem dolayısiyle, Imbrie'nin kabul edilmesini tavsiye edince, Atatürk de Imbrie'yi Amerika'nın temsilcisi olarak kabul etmiştir. Bu bir.

İkincisi : Biliyorsunuz. Lozan'dan sonra Atatürk dokuz yıl süre ile Milletler Cemiyeti'ne girmedi. Ama 1926 da Milletler Cemiyeti'nin düzenledi-

Levent Şahverdi Arşivi

ği Silahsızlanma Konferansı'na, o da Sovyet Rusya'nın ısrarı üzerine katıldı. Türkiye, 1928 de de savaşı "milli politika aleti" olrak yasaklayan Briand Kellogg Paktı'na da katıldı. Atatürk'ün attığı bu barışçı adımlar, İngiltere başta olmak üzere, büyük devletlerin dikkatini çekmiş ve Atatürk'e ve Türkiye'ye "Niye Milletler Cemiyeti'ne üye olmuyorsunuz?" demişlerdir. Buna cevaben Atatürk, Türkiye'ye Konsey üyeliği verilmesini istemiştir. Bu şu demekti: Atatürk, 5-6 yıllık Türkiye Cumhuriyeti'ne, İngiltere ile, Fransa ile eşit düzeyde bir statü istiyordu. Çünkü, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin üyeleri bunlardı. Yani Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni, 19. yüzyılın "Düvel-i Muazzama"sı düzeyine getirmek istiyordu. Tabii, Atatürk'ün bu şartı kabul edilmeyince, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği 1932 yılına kaldı.

Bir üçüncü örnek daha vereyim : Yıl 1931, Ağustos ayı. İki tane Amerikan havacısı, bir uçakla Boston'un kuzeyindeki Cape Cod'tan havalanıp, durmaksızın, yani non-stop bir uçuşla, İstanbul'a geliyorlar. Fevkalade ilginç bir dünya rekoru kırıyorlar. Bir bakıma Amerika ile Türkiye arasında bir bağlantı kuruyorlar. Atatürk, bu olaydan çok heyecanlanıyor ve çok memnun kalıyor. İki Amerikan havacısını Yalova'da çaya davet ediyor. Çayda Amerikan Büyükelçisi de hazır bulunuyor. Atatürk, Amerikan havacıları ile sohbet edip, kendilerine övgüde bulunuyor. Havacılar ayrıldıktan sonra Atatürk, Amerikan Cumhurbaşkanı Herbert Hovver'a bir mesaj gönderiyor. Bu havacıların Türkiye'ye gelmiş olmalarından ve kendilerini kabul etmiş olmasından duyduğu memnuniyeti belirterek, bu vesile ile, Türkiye ile Amerika arasındaki dostluktan söz eden ifadeler kullanıyor.

Üç gün sonra, Amerika Cumhurbaşkanı'ndan "Amerikan havacılarını kabul etmiş olmanıza teşekkür ederim" mealinde kısa bir cevap geliyor. Atatürk, Başkan Hovver'ın bu kısa ve basit cevabına son derece sinirleniyor. Bir Cumhurbaşkanı olarak kendisinin mesajına bu şekilde cevap verilmesi Atatürk'ü sinirlendiriyor ve konuyu Dışişleri Bakanlığı'na havale etmek yerine, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu'nu Amerikan Büyükelçisine göndererek, protestoda bulu-

Levent Şahverdi Arşivi

nuyor. Tabii Amerikan Büyükelçisi'nin etekleri tutuşuyor. Hemen durumu Vaşington'a bildiriyor. Tabii, Amerikan Dışişleri Bakanlığı da hareketleniyor. Vaşington'dan Amerikan Büyükelçiliği'ne verilen bilgide, Hoover'ın, Atatürk'ün mesajını almadan, kendisine teşekkür mesajı gönderdiği, Atatürk'ün mesajının Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda bilinmeyen bir sebeple takıldığı belirtilerek, Başkan Hoover'ın sözlü bir mesajı Atatürk'e iletilerek konu kapanıyor.

Atatürk'ün buradaki hassasiyeti, olayın şahsına yönelmiş olmasından değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin itibarını, Amerika gibi bir büyük devlete karşı koymak ve savunmak endişesindendir. Kurduğu Cumhuriyeti yüceltmek ve onun itibarını sağlamak ve korumak- Atatürk'ün dış politikadaki önde gelen hassasiyet noktalarındandı.

Bir devletin haysiyeti ve itibarı böyle korunur. Yoksa, bir çöl bedevesinin Türkiye'ye hakaretlerine, tavandaki tahtaları sayarak ve sadece dinlemekle cevap verilmez.

Sayın Dinleyenlerim :

Tabiî ki söylenecek çok şey var. Sorular olursa, cevap vermekten memnun olacağım. Yalnız bir kere daha belirteyim ki, gerçekten Atatürk'ün dış politikası iyi incelenirse ve ilkeler iyi tetkik edilirse, bugünün karmaşık dünyasında, Türkiye'nin dış politikasına çok büyük ışıklar getirecek ilkelerdir bunlar. Ama, maalesef, bu ışıkların kullanıldığına ve kullanılmak istendiğine dair hiç bir işaret göremiyorum. Asıl üzücü olan budur. Allah encamımızı hayırlı eylesin.

Beni dinlediğiniz için, teşekkür eder, hepinize saygılar sunarım.

Levent Şahverdi Arşivi

PROF DR. ÖMER KÜRKÇÜOĞLU'NUN KONUŞMASI*

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Konuşmam üç ana bölümden oluşacak. Birincisi Atarük'ün dış politikasının genel özelliklerini, ikincisi daha Spesifik, daha özel nitelikli, yönlerini, üçüncüsü de bir genel değerlendirmeyi kapsayacaktır.

Evvela şunu söylemek istiyorum. Dış politikada olumluluk ancak epey uzun bir zaman birikimi sonunda sağlanabilir. Yani olumluluk geç ve güç oluşur; ama olumsuzluk ise etkisini hemen gösterir. Bu çerçevede gene hatırlatmak için genel nitelikli bir şey daha söylemek istiyorum: 1800'lerin ortalarında Osmanlı Sadrazamı ve Dışişleri Bakanı Ali Paşa'nın Fransızca'ya hakimiyeti nedeniyle yazdığı üstün nitelikli diplomatik notlar, Fransız Diplomasi Akademisi'nde örnek metin olarak kullanılabilmişti. Öyle sanıyorum aynı çerçevede Atatürk'ün dış politikası da başarılı bir dış politikaya çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. O yüzden yalnız kendi ülkemizde değil başka pek çok yerde de ayrıca incelemeye layık bir konudur.

Bir diğer genel nitelikli unsur şudur: Atatürk'ün dış politikasında coğrafi determinizme uyulduğu dikkati çekmektedir. Şunu demek istiyorum: Dış politikayı belirleyen etkenlerden biri de ülkenin coğrafyasıdır. Atatürk'ün dış politikası bu coğrafyaya son derece uygundur. Yani Türkiye'nin hem Avrupa'nın, hem Ortadoğu'nun (Asya'nın Batı Asya'nın) hem de bugünkü güncelliği içinde Kafkaslar'ın parçası olduğunu dikkate alan bir dış politikaydı. Yani tek boyutlu değildi, çok boyutluydu. Bu, coğrafyanın bir mecburiyetiydi ve Osmanlı Devleti'nden beri çözülemeyen bir "çifte kimliğin", yani aynı zamanda hem Batı'ya, hem Doğu'ya mensubiyetin bir gereğiydi.

Sayın Hocamın da belirttiği gibi Atatürk'ün dış politikası bir senteze ulaşmaya dönüktü. Bu hem dış politikası bakımından, hem de genel olarak felsefesi, dünyaya bakışı açısından böyleydi. Hem Milliyetçi, hem de insaniyetçi oluşu gibi. Keza aktif fakat serüvenci değil. Yani senteze yatkınlık ta baştan dikkatimizi çekmektedir.

---

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün Genel nitelikli dış politika özellikleri arasında şunlar vardır: Evvela, milli güce dayanmak, kendi gücünü esas almak onu seferber etmek. Dış politikayı belirleyen iç etkenler var, dış etkenler var. Bir ülke güçlendikçe dış politikasında iç etkenlerin payı artar. Aksi halde daha ziyade dış etkenler belirleyici oluyor. Yani, güçsüz devlet dışarıya sadece tepki gösteren, politikası büyük ölçüde dışarısı tarafından belirlenen bir ülke durumuna girer. Onun için Türkiye'nin de Atatürk döneminde çok önem verdiği husus, içeride güçlü olmaktır. Yani ekonomik durumu sağlam, parası sağlam, bütçesi gerçekten denk. Mesela 24 Ocak 1980'den bu yana geçen aşağı yukarı on altı buçuk yılda olduğu gibi, parasının değeri % 135 bin oranında değer kaybetmiş değil. Bazı çevreler bugünkü bazı zorlukları gördükleri zaman Atatürk'e yükleniyorlar. Ama öyle sanıyorum Atatürk'e değil bazı Atatürkçüler, yani Atatürk'ün döneminde olan bu mükemmel tabloyu daha sonra daha iyiye götürmek gerekirken onu sağlayamayanlar olsa olsa bazıları suçlanabilir.

Atatürk'ün dış politikasının bir diğer genel nitelikli özelliği gerçekçeliğidir. Burada gayet iyi dile getirildi. O nedenle üzerinde durmayacağım.

Üçüncü bir unsur yine gerçekçiliğin uzantısı olarak, hedef belirlemedeki ustalığı stratejideki ustalığıdır. Yani, yapabileceği şeyi söylemek, söylediği şeyi de yapmak.

Dördüncü bir unsur olarak, taktikte (zamanlamada) da ustalık. Yani neyi yapacağını tespit önemlidir. Fakat neyin ne zaman, nasıl yapılacağı da gayet tabii çok önemlidir. Atatürk buna da özen göstermiştir.

Beşinci genel nitelikli özellik kamuoyu etkenine önem vermesidir. Birinci etken olarak söylediğim içeride güçlü oluşun da bir bakıma uzantısı sayılabilir. Ama dış kamuoyuna da önem vermiştir. Yani, davalarını hem içeride anlatmak halkı seferber etmek, hem de dünya kamuoyunun önemini kavramak. Bugün dünya kamuoyunun önemi anlaşılmıştır. Ancak, Atatürk 80 yıl önce bunu görmüştür.

Altıncı genel nitelikli özellik, bölgesel ve uluslararası işbirliğine katkıdır. Bölgesel planda 1934 Balkan Antantı ve 1937 Sadabat Paktı örnek

Levent Şahverdi Arşivi

gösterilebilir. Uluslararası planda da Milletler Cemiyeti'ne üye olmamıza temas edilebilir.

Yedinci bir genel nitelikli özelliği iyi bir diplomasi örgütü oluşturmasıdır. Bu Atatürk'ün meşruluk kavramına kurumsallaşmaya verdiği önemin bir bakıma devamı niteliğindedir. Diplomasi örgütünü (Dışişleri Bakanlığı'nı) güçlendirme çabalarının, yetenekli gençleri teşvik etmesinin birçok örneği var. Çok kritik bazı alanlarda yeteneğini, yabancı dile ve devlet konularına yatkınlığını gördüğü birçok genci Dışişleri'ne girmeye bizzat kendisinin teşvik etmesi gibi.

Bakanlığın yetkisine saygısı da çok önemli. Bunun de tipik örnekleri var. Mesela 1936'da bir vesileyle İngiltere'ye şöyle bir nota yazdırmak istiyor. Hem bir ittifak ilişkisine yönelme isteğini belirtecek, hem de İngiltere'ye karşı çok da fazla rica eder durumda olmayacak. Bu notada da sentez görmek istiyor adeta. Önüne getirilen metinlerde tam göremiyor bu dengeyi. Nihayet önüne istediği gibi bir metin geldiğinde çok beğeniyor ve takdirini belirtiyor. Fakat o metnin yine de Dışişleri Bakanlığı tarafından görülmesini istiyor. "Dışişlerine de sorulsun. Onun da görüşü alınsın" diyor. Ülkenin en büyük yetkilisi konumunda olduğu halde, hazırlanıp getirilen metni hemen uygulamaya sokmuyor. Dışişleri Bakanlığı'na önem veriş hakikaten çok dikkat çekici bir husus. Çünkü bir takım haklı eleştiriler olabilir, ama unutmamak gerekir ki Dışişleri Bakanlığımız genel Dünyaya bakış ve başka özellikleri itibariyle bugün zaman zaman Amerikan, İngiliz diplomatlarınca da takdirle karşılanan bir seviyeye ulaşmıştır. Bugün iç politikanın en az ulaştığı en az bulaştığı, tesir ettiği birkaç bakanlıktan biridir. Herhalde önde gelen bir diğeri de Milli Savunma Bakanlığı'dır. Dolayısıyla, Dışişleri'nin iyi yetişmesi Atatürk'ün çok önem verdiği bir hususdu.

Şimdi Atatürk'ün dış politikasının özel nitelikli birkaç yönünü ele almak istiyorum : Bunların birincisi denge kavramıdır. Diğerleri, Batı'ya, İslam dünyasıyla ilişkilerdir. Bu çerçevede, batılılaşma ve islam dünyasının (Üçüncü Dünya'nın) bir gün bağımsız olacağına ilişkin inancı belirti-

Levent Şahverdi Arşivi

lebilir. Hukuka bağlılık bir başka özelliğidir. İçerideki hukuka bağlılık meşruluk kavramına verdiği önemin uzantısı niteliğindedir. Dışarıda da, (Hatay konusunda da, Boğazların statüsü konusunda da Musul konusunda da) hep hukuka bağlı davranmıştır. Türkiye'nin hukuka bağlılığı, o dönemde hukuk dışı hareketlerin revaçta olduğu bir sırada ayrıca saygı uyandırmıştır. Bunu Möntreux Konferansı esnasında ve sonrasında dile getirmişlerdir. Türkiye istediğini bu şekilde elde etmesini bilmiştir. Hem de takdirlerle.

Sonuç olarak, toparlama niteliğinde birkaç söz söylemek istiyorum. Başta da belirttiğim gibi Atatürk'ün dış politikası gayet başarılıdır. Milli Misak'ta öngörülen hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerçekleştirilemeyen birkaç husus var elbette. Musul gibi. Ama onlarca yıl süren savaştan sonra yeniden İngiltere'yle bir bakıma bugünkü Amerika konumunda bir İngiltere'yle yeniden savaşa sürüklenme acaba bu ülkeye neler getirirdi, neler götürürdü? Atatürk, bunları da gerçekçiliği ışığında iyi değerlendirmiştir. Dolayısıyla evet bir iki nokta kalmıştır. Ama bir bakıma iyi ki de öyle olmuştur. Çünkü bütün hedefler gerçekleştirilseydi acaba o zaman Lozan Antlaşması I. Dünya Savaşı'ndan sonra bugüne kadar yürürlükte kalan tek barış anlaşması olur muydu? Diğer barış anlaşmaları güçlü tarafın istediklerini karşı tarafa müzakere bile ettirmeden kabul ettirdiği hükümleri taşıyordu. Oysa Lozan Antlaşması, iki tarafın oturup hakikaten dişe diş müzakere ederek ve kesintileriyle 8 ay süren bir uzun diplomatik savaşın sonunda imzalanmıştır. Bir taraf 1. Dünya Savaşı'nı kazanan taraftı. Ve tamamen kendi istediğini kabul ettirmek istiyordu. Halbuki öbürü de son yapılan savaşı (Kurtuluş Savaşını) kazanmıştı. Onun için dişe diş bir mücadeleydi. Böyle bir mücadele sonunda ortaya çıkacak metin bir barış antlaşması olacaksa, bir tarafın isteklerinin tümüyle kabul edilmemesi, o antlaşmanın geçerliliği bakımından bir bakıma hayır ifade etmektedir. Bu durum, antlaşmanın o günden bugüne devam edebilmesini sağlamıştır. Diğer antlaşmalar, yani bir tarafın bütün isteklerinin olduğu gibi kabulü sonucu imzalanan antlaşmalar ise nihayet 20 yıl kadar sonra ikinci Dünya Savaşı'na yol açtığı halde, Lozan Antlaşması o günden bugüne devam etti. Ama tabii Lozan'ın öngördüğü dengenin gözetilmesi ve Türkiye'nin aleyhine bazı gelişmelerin

Levent Şahverdi Arşivi

önlenmesi elbette büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin de bunu sağlaması, elbette gerekir. Bunun birtakım zorlukları olsa bile.

Bir hususu daha ilave etmek istiyorum: Musul konusuyla ilgili olarak Lozan'dan sonra Türkiye ile İngiltere arasında konunun görüşülmesi öngörülmüştü. Belli bir süre içinde sonuç elde edilmezse konu Milletler Cemiyetine gidecekti. İşte konu Milletler Cemiyeti'ne gittiğinde bir aşamada da Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na havale edilmiştir. O dönemde İngiltere Milletler Cemiyeti'ne o kadar hakim ve Musul üzerinde petrol nedeniyle o kadar ısrarlıydı ki Türkiye'nin üye bile olmadığı Milletler Cemiyeti'nden kendi lehine bir sonuç bekleyemezdi elbette. Dolayısıyla bir anlamda buna duyduğu tepkiyi ifade etmek üzere, Türkiye bir aşamadan sonra Milletlerarası Adalet Divanı'nın bazı toplantılarına katılmadı. Gerçi, Türkiye bu tepkide haklıydı ve katılsaydı da durum değişmeyecekti. Nitekim sonunda İngiltere'nin heline bir karar çıktı. Türkiye'de buna uygun olarak 1926 Haziran'ında bir anlaşma yaptı İngiltere'yle ancak, ne olursa olsun, yani sonucu belli de olsa, mümkün olduğunca bu tür toplantılara katılmak gerektiği kanısındayım. Çünkü bu, Atatürk'ün dış politikasındaki her zaman diyoloğa açık olmanın kamuoyuna, uluslararası kamuoyuna seslenme özelliğininde uzantısıdır. Türkiye'de zaman, zaman görülmüştür. Bazı toplantılara katılmamak, protesto etmek. Ama ne yapıp edip o toplantılara katılmak gerekir. Çünkü katılmadığımız zaman o heyeti çok saymış oluyoruz. O yüzden alınganlık duyabilirler. İkincisi ve asıl önemlisi, meydan tamamen karşı tarafa kalmış olur. Orada bulunduğunuz takdirde en azından nezaket gereği daha dikkatli olacaklardır. Sizin de söz hakkınız olduğu için en azından cevap verme imkanınız olacaktır. Tabii yine de bazı durumlarda gitmemek, katılmamak veya toplantının yarısında ayrılmak gerekebilir. Bu da bir tepkidir. Yeri, zamanı iyi ayarlamak kaydıyla.Teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

PROF. DR. YÜKSEL İNAN'IN KONUŞMASI*

Hepinize saygılar, hepinize sevgiler.

Aslında biz burada çok zor bir konuyu tartışıyoruz. Neden zor bir konuyu tartışıyoruz? Çünkü, çok geniş bir alanı kapsayan bir konu. Davetiyelerimizin üzerine baktığımız vakit "Cumhuriyet Dönemi Dış Politikamızın Temel Nitelikleri" Aslında her bir nitelik ayrı ayrı bir konuşma, ayrı ayrı bir panel konusu. Ama sizleri sıkmadan, kendi bildiklerimiz çerçevesinde ve kendi sistematiğimiz çerçevesinde sizlere bir şeyler yansıtmaya çalışacağız. Bu yansıtmayı yaparken, madem herkes Atatürk üzerinde durdu, ben de aynı dönem üzerinde duracağım. Fakat, farklı bir sistematikten hareket ediyorum. Sistematiğimi kurmak istediğim ve özellikle üzerinde durmak istediğim dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar yani Ulusal Kurtuluş Mücadelemiz sırasındaki dış politikamız ve bunun temel ilkeleri.

Lozan, ikinci bir dönem olarak karşımıza çakıyor. Üçüncü dönem olarak ise karşımıza Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan II. Dünya Savaş'ına kadar geçen dönem geliyor. II. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönem dediğimiz vakit I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde daha doğrusu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, 1923'den itibaren olan dönemde Atatürk dönemi dış politikasını ben beş temel noktada topluyorum. Bunlardan biri egemen eşitlik ilkesine dayalı ilişkiler. İkinci husus, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü. Bu üç temel ilke, II. Dünya Savaş'ndan sonra da Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanan ilkelerdir. O dönemde uygulanan iki ilke daha var ki, bugün, yavaş yavaş uluslararası alanda meydana gelen değişiklikler, konjoktür değişiklikleri nedeniyle, bazı değişikliklere uğramıştır. Bunlar ise, uluslararası ittifaklara katılmamak ve uluslararası örgütlere karşı izlenen çekimser politika, bu her iki ilkenin de günümüzde gerek güvenlik sorunları nedeniyle, gerek ekonomik sorunlar nedeniyle, gerekse siyasal sorunlar

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

nedeniyle global anlamda değiştiğini ve bu iki politika ilkesinin artık terkedilerek Türkiye'nin güvenlik alanında, güvenlikle ilgili olarak bloklara ve ittifaklara katıldığını, ekonomik alanda ise ister istemez dünyanın gidişine ayak uydurulmak kaydıyla, ikili ilişkilerden çok bölgesel ve evrensel nitelikteki ilişkilere katıldığını görüyoruz. Özellikle, Uruguay Round ile birlikte bunlara katılmak zorundasınız. Üçüncü olarak da, siyasal sorunlarla ilgili olarak, Türkiye'nin de siyasal bir blok içerisinde mutlaka yer alması ilkesi. Şimdi, bu genel çerçeveyi çizdikten sonra, şöyle hafızalarınızı bazı konularda yoklamak ve zaman zaman da, işi espiriyle bağdaştırabildiğim taktirde, günümüz olaylarına yansıtma yapmak üzere hafızalarınızı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına, Kurtuluş savaşı dönemine götürüyorum, götürmek istiyorum. Kurtuluş savaşı döneminde, Türkiye'nin izlediği dış politika, kurulan yeni devletin bir başka söyleyişle doğan yeni devletin uluslararası alanda tanınması konusundaki çabalara özgü yeni devletin uluslararası alanda tanınması konusundaki çabalara özgü bir dönem. Neden tanınma ihtiyacında? Tanınmadığınız takdirde, devlet olarak hukuki bir kişiliğe sahip değilsiniz. Hukuki bir kişiliğe sahip olmadığınız sürece de siyasi, ekonomik,ticari hiç bir anlamda ilişkiye giremediğiniz gibi, vatandaşlarınızı da diğer ülkelerde korumanız mümkün değildir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı fiilen 19 Mayıs 1919'da hukuken ise 23 Nisan 1920'de başlıyor. Evet, devlet denen çocuğu doğurduk. Ellermize doğdu. Fakat nasıl tanınacak? Bakıyoruz ki, Batı devletlerinin hiç biri, Türkiye ile ilişki kurmak niyetinde değil. O zaman Atatürk'ün yaptığı şey, Türkiye'ye yaraşan, Türkiye'yi bir devlet olarak görmek isteyen devletlerle ilişkilere girmek. Bu espiri içerisinde Türkiye kendisine dostça bir el uzatan Rusya ile ilişkilere girişiyor. Bu amaçla Rusya'ya Bekir Sami Bey (Kunduh) siyasi yollanıyor. Ancak, Ankara Hükümeti Moskova'dan beklentilerini bulamadığı içindir ki, Bekir Sami Bey bir süre sonra Ankara Hükümeti tarafından geri çağrılıyor. Burada vurgulanması gereken nokta, hangi koşullarda olursa olsun, devletlerin eşit olduğu, egemen olduğu ilkesi. Daha ilk günlerde Türkiye'nin dış politikasının temel hedeflerinden biridir. Bu ilke. Bakıyoruz ki, zaman süreci içerisinde, koşullarda yavaş

Levent Şahverdi Arşivi

yavaş değişmeler baş gösteriyor ve bunun sonucu olarak evvela Türkiye'yi Gürcistan tanıma yoluna gidiyor. Bunu, Rusya ve diğer bazı devletler de izliyorlar. Örneğin, Ukrayna bunlar arasında Örneğin Gürcistan bunlar arasında. Örneğin bugün halen çoğumuzun benimsemediği bir sistemi silah gücüyle günümüzde benimsemek zorunda kalan Afganistan da Türkiye'yi tanıyan devletler arasında. Egemen eşitlik ilkesinin Atatürk tarafından uygulanışının bir diğer esprisi yani sonucu ise, Türkiye Cumhuriyeti daha doğrusu Ankara Hükümeti yurt dışına daimi temsilcisi yollamadan, ilk daimi temsilcinin yani ilk büyükelçiliğin bizi tanıyan devletler aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. Türkiye'de, daha doğrusu Ankara'da, ilk büyükelçiliği kuran Gürcistan'dır. Bu işlem gerçekleştikten sonradır ki, Türkiye yurt dışında temsilcilikler kurma yoluna gitmiştir. Burada yine uygulanan egemenlik, eşitlik ilkesidir. Rusya, dönemin büyük devleti, Anadolu'daki ayaklanmayı çok farklı açılardan değerlendiriyor. Bize sıcak bakıyor. Bekir Sami Bey tekrar Moskova'ya yollanıyor. Ancak, Bekir Sami Bey'in Moskova'da yapmış olduğu iki anlaşma da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisine tanımış olduğu yetkileri aşmış olduğu içindir ki, bu anlaşmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından imzalanmıyor ve onaylanmıyor. Şimdi, düşünebiliyormusunuz bir yandan uluslararası alanda tanınma çabasındasınız.Ve bir devlet sizi tanıma yoluna gidiyor, bir anlaşma imzalıyor. Fakat, temsilciniz parlamentonun ona tanıdığı yetkileri aştığı içindir ki, o parlemento bu güç koşullar altında dahi bu anlaşmayı imzalamak ve onaylamak yoluna gitmiyor. Hafızalarımızı hemen günümüz Türkiye'sine yöneltelim. Cumhurbaşkanlarının, Başbakanların yabancı ülkelerde hiç bir resmi devlet temsilcisini veya görevlisini yanlarına almaksızın kapalı kapılar ardında bir takım şeyleri karşılıklı ve belgesiz görüştüğü, bir takım şeyleri imzaladığı gerçeği dikkate alınırsa, olağanüstü koşullarda dahi parlemantonun ve devletin onuru için nasıl bir mücadele sergilediklerini çok daha iyi anlayabiliyor, çok daha iyi değerlendirebiliyoruz.

Tanınma süreci, yavaş yavaş doğulu devletler tarafından gerçekleştiriliyor, fakat Batılılar tarafından gerçekleştirilmiyor. Batı'nın, Ankara'ya bakış açısı, hala İstanbul ile eşdeğer. Ayrıca hangisi Türkiye'yi temsil

Levent Şahverdi Arşivi

ediyor konusundaki, tereddütleri nedeniyledir ki, her ikisi yani hem Ankara hem İstanbul birlikte uluslararası toplantılara çağrılıyor. Bunun tipik örneği, hemen I. İnönü Savaşı'ndan sonra gördüğümüz, daha doğrusu yaşadığımız, Londra Konferansı'dır. Londra Konferansı'na, İstanbul ve Ankara birlikte çağrılıyor. Yine Bekir Sami bey gidiyor Londra'ya. Londra'da Bekir sami bey Fransızlar ile ve İtalyanlar ile çok insancıl amaçlı bir anlaşma yapıyor. Savaş esirlerinin karşılıklı olarak değiştirilmesi Parlamento bu anlaşmayı dahi onaylamıyor. Çünkü parlemento bu konuda Bekir Sami Bey'e yetki vermemiştir. Yine burada vurgulanan husus, Ankara Hükümeti'ni tanımayan, Türk Hükümeti'ni tanımayan bir devletle anlaşma yapılamaz. Yapılan anlaşma egemenliğe, yapılan anlaşma egemen eşitlik ilkesine aykırıdır. Kısacası, olağanüstü koşulların var olduğu Kurtuluş Savaşı döneminde dahi Türkiye'nin politikasının temel ilkesi, egemenlik ve eşitliktir.

Devletin gururu her şeyin üstündedir. Lozan'a gittiğimiz savaştan galip ayrılan fakat ekonomik açıdan çöküntü içinde bir devlet olan Türkiye Batıya karşı geliyordu. Bu olay daha ilk günden başlıyor. Bilmem, hiç Lozan Antlaşması'nın giriş kısmını okudunuz mu? Lozan Anltaşması'nın giriş kısmında yer alan ilk iki paragraf rahmetli İnönü'nün ve Türk delegasyonu'nun esiridir. Lozan Konferansı toplandığında, İç Tüzükte diyordu ki" 1914 yılından beri aralarında savaşın cereyan ettiği devletler Lozan'da bu savaşa bir son vermek amacıyla toplanmışlardır". Bu ifade her şeyden önce diplomasiye ters düşer. Savaşın galibi olmasına rağmen, ikinci planda görülen Türkiye'ye yapılan bir harakettir. İnönü daha ilk gün, İç Tüzükteki bu hüküm değiştirilmediği bizzat Lord Curzon'a açıkca belirtilmiştir. Her şeyin üstünde olarak burada üzerinde durulan husus, devletlerin eşitliği ve egemenliği ilkesidir. İşte bu diretmemiz sayesindedir ki, ilk günden başlayan bu diretme, Lozan Antlaşması'nın giriş kısmında tüm devletlerin isimlerinin teker teker belirtilmesine neden olmuştur. Bu direnişin, ve Türk diplomasinin bir zaferidir, bir sonucudur.

İkinci önemli husus giriş kısmında yer alan ve Lozan Antlaşması'nın devletlerin eşitliğine, devletlerin egemenliği esasına dayandığına dair olan hükümdür. Eğer devletler eşit olurlarsa, bu devletler arasındaki iliş-

Levent Şahverdi Arşivi

kiler normal düzeyde olacaktır. Ayrıca, bu devletleri oluşturan toplumlar arasındaki ilişkiler de kurulabilecek, toplumların refah düzeyi artabilecektir. İşte devletlerin egemenliğiyle ilgili olan bu hüküm de yine İnönü'nün bir zaferi olarak ortaya çıkmıştır.

Şimdi, kademe kademe ilerliyoruz. Mümkün olduğu oranda, bir paket içerisinde, Türkiye Cumhuriyet'nin kurulduğu 1923'den İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki dış politika ilkelerimize şöyle bir göz atmaya çalışıyoruz. Belirtmeye çalıştığımız gibi, bu ilkelerden biri egemen eşitlik ilkesidir ve egemen eşitliğe dayalı ilişkilerdir. Türkiye, acaba neden bu ilişkilerde daha doğrusu bu ilke ve ilkeler bütünü üzerinde son derece hassas olarak davranmıştır. Türkiye'nin bu ilke üzerinde bu derece hassas davranmasının nedeni nedir? bunu 3 temel unsura dayandırıyoruz. Bunlardan birisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun milliyetçilik akımları sonucu parçalanmış olmasıdır. O nedenledir ki, Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, hepimizin hocası Sayın ARMAOĞLU'nun da ifade ettiği gibi, Anadolu insanını bir arada tutabilmek için Türk deyimini kullanmamıştır. Amaç, o topraklar üzerinde yaşayan insanları bir çatı altında toplamaktır. Dolayısıyla, egemen eşitlik ilkesi, sadece Türkiye için değil aynı zamanda diğer devletler içinde geçerlidir. İkinci husus Osmanlı'nın yıkılmasına yakın dönemlerde bu toplumu ayakta tutabilmenin tek yolunun manda rejimi olduğu konusundaki iddialardır. İşte bu iddialar da Türkiye'yi egemenliğe ve eşitlik ilkesine sıkı sıkı bağlanmaya yönelten bir başka neden olmuştur. Üçüncüsü ise, kapitilasyonlardır.

Bu üç temel ilke, Türkiye'nin diğer devletlere karşı egemenlik ve eşitlik içerisinde davranmasına, fakat aynı davranış türünün de kendisine karşı diğer devletler tarafından gösterilmesini istemesine neden oldu. Pekiyi, acaba "egemen eşitlik" ilkesi nedir? Günümüz koşullarına adapte ettiğimiz vakit, egemenlik ilkesinin bir devletin toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı anlamına geldiğini görüyoruz. Acaba günümüzde egemen eşitlik ilkesi uluslararası anlaşmalara nasıl yansıyor? Tipik örnek, Türkiye için PKK terörünün bir kaynağı veya kökü olarak görünen Suriye'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemdeki Başbakanı, Temmuz 1987'deki Başbakanı Turgut Özal Şam'a gitmiş ve Suriye ile iki ayrı anlaşma yap-

Levent Sahverdi Arşivi

mıştır. Bu anlaşmalardan bir tanesi, egemen eşitlik, ilkesinin açık bir aynasıdır. Söz konusu anlaşma resmi ismi ile protokol, Suriye'nin Türkiye'nin ülke bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasal bağımsızlığına saygı göstereceğini ve Birleşmiş Milletler İlkeleri çerçevesinde var olan tüm uluslararası Hukuk ilkelerini kabul edeceğini ve bu nedenledir ki ülkesindeki PKK terör örgütüne ve faaliyetlerine bir şekilde yer vermiyeceğini bu protokolle Türkiye'ye taahhüt etmiştir. Diğer yandan, yine aynı tarihte yapılan bir başka protokol'ün 5. maddesi ise, bugün bazı devletlerce Türkiye aleyhine Dicle ve Fırat suyu konusunda kullanılan bir kozun yer aldığı protokoldür. Saniyede 500 m3 olayı. Eger dönemin iktidarı devletlerin eşitliği, devletlerin egemenliği ilkesine sadık kalsaydı, sözünü ettiğimiz konusunu da içeren bu protokolü yürürlüğe koymazdı. Oysa ki, hükümet, bu protokolü yürürlüğe koydu. Buna karşılık, PKK terörüne ülkesinde yer vermeme taahhüdünde bulunan Suriye'nin de imzasının bulunduğu terör ile ilgili protokolün yürürlüğe konulması konusunda ise ısrar etmedi. Böyle bir antlaşma yürürlüğe konulmadan su ile ilgili protokolün yürürlüğe konulmaması gerekirdi. Kısacası belirli bir dönemden itibaren üzülerek belirtmemiz gerekir ki acil ve acemi politikalardan dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nin hassas olarak uyguladığı egemen eşitlik ilkesi politikasına maalesef ters düşülmüş ve bu ilke ihlal edilmiştir.

Hala değiştiremediğimiz bir ilkemiz daha var dış politikamızda. Anlaşmalara ve hukuka saygı. Fakat şunu söylemekle büyük yarar vardır ki Türkiye Cumhuriyeti, belki de dünyanın ender devletlerinden biri olarak, uluslararası hukuka ve anlaşmalara sonuna kadar bağlı olan devletlerden biridir. Türkiye'nin buna uymadığını iddia edebilecek tek devlet ise, birlikte yaşamak zorunda olduğumuz komşumuz Yunanistan'dır.

Saygılar.

Levent Şahverdi Arşivi

DOÇ. DR. HÜSEYİN BAĞCI'NIN KONUŞMASI*

Sayın Başkan teşekkür ederim.

Ben konuşmamda benden önce konuşan diğer üç değerli konuşmacıdan farklı bir konuya değinmeye çalışacağım. Kendileri genel bir çerçeveyi çizdiler. Ben olayları değişik bir perspektiften değerlendirme ve analiz etme düşüncesindeyim. Bu konuda Türkiye'nin 1923'den günümüze değin olan güvenlik ve savunma politikaları konusudur.

Türkiye çok hızlı bir değişim süreci gösteren bir ülkedir ve 1996 yılında Türk olmak her anlamda "çok pahalı" bir iştir. Gerçekten çok pahalı. Türkiye'nin son 10 yılda savunmasına harcadığı para yaklaşık 70 milyar dolardır. Bu yılda 7 milyar dolar etmektedir ki bu açıdan Türkiye çok önemli bir "silah tüketicisidir". Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün Military Balance 1996 sayısında belirtildiğine göre, Türkiye bütçesinin 22%sini oluşturan bu rakam aynı zamanda NATO üyeleri arasında Gayrı Safi Milli Hasıla'nın 4,5% uğunu savunma giderleri için harcayan bir kaç ülkesinden birisidir. Diğer bir ifade ile, Türkiye dünya silah piyasalarında en güvenilir ve en sağlıklı müşterilerinden birisidir. Bizi dinleyenler arasında Genelkurmay'dan gelen subaylarımız var. Onlar bu uluslararası silah tüccarlarının Milli Savunma Bakanlığı'mızın kapılarını nasıl aşındırdıklarını çok iyi bilirler. Bu çok önemli.

Türkiye 1923- 1996 yılları arasında göreceli olarak tarihinde hiç bir zaman olmadığı kadar zenginleşmiştir. Türkiye zengin bir ülkedir. Türkiye'nin kaynakları kötü kullanılmaktadır, o ayrı bir tartışma konusu. O zaman işletme ve yönetim anlayışında reforma veya değişikliğe gidersiniz, o zamanda kar edebilirsiniz. Zaten Özelleştirme Türkiye'nin son yıl-

* ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

larda gündemine oturmuştur ve gereklidir de. Nitekim son Hükümet protokolünde de buna büyük önem verilmiştir.

Savunma sanayii şüphesiz dün olduğu gibi bugünde Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasında öncelikli olarak rolü olan sektörlerden birisidir. Bu sektörün güçlenmesi ve Türkiye'nin savunma sanayiinde kendi kendine yetmesi kaçınılmazdır. Çünkü güvenlik ve savunma konuları terör ile mücadelenin devam ettiği günümüzde olduğu gibi ileride de Türkiye'nin gündemini belirleyecektir. Türkiye'nin başının büyük sorunlardan kısa sürede kurtulacağını düşünmek hayalcilik olur. Latinlerin güzel bir sözü vardır.

"Büyük başın ağrısı da büyük olur."

Türkiye'de büyük bir ülke olduğu için sorunları da büyük olacaktır. Türkiye bir Sierra Leone, Hong Kong veya Yeni Zelanda değildir.

Türkiye 1923 - 1996 arasındaki üç değişik sistemle karşı karşıya kaldı. Birinci dönem ABD Devlet Bakanı Woodrow Wilson'un 1917'de Self Determinasyon prensibini ortaya atması ile başlar. 1923 yılında Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yükselen yeni bir modern devlet olarak ortaya çıkmıştır. Bugün Türkiye Orta Doğu'da 1919 – 1923 yılında çizilen sınırların değiştirilmemesi gerektiği düşüncesinde olan ülkeler tarafından yer aldığı için "muhafazakar" bir ülke konumundadır. Bir diğer ifade ile, Türkiye Misak-ı Milli sınırlarının değişmesine karşı bir ülkedir ve sınırsal bütünlüğünü korumak istemektedir ve son dönemde ortaya çıkan ayrılıkcı ve terörist hareketler ile mücadele etmeyi sürdürmektedir. Zaten 1990'lı yıllardan itibaren dünya gündemine giren etnik milliyetçilik hareketleri ve onların dayanmak istediği Self Determinasyon prensibi 1990'lı yılların ikinci yarısında etkisini azaltmaya başlamış ve "Yeni Dünya Düzeni" tartışmaları çerçevesinde, beklenilen patlamayı gerçekleştirememiştir. Bunda en önemli etken ulus devletlerin çok büyük bir reaksiyon göstermesinden kaynaklanmaktadır. Eğer bugün etnik milliyetçilik açısından olaya yaklaşılmış olsa ve her etnik gruba devlet

Levent Şahverdi Arşivi

kurma fırsatı tanınsa, bugün Birleşmiş Milletler'de 194 değil tam 892 devlet olmuş olacaktı. Sadece Avrupa Birliği, Rusya Ukrayna ve Türkiye'yi kapsayan coğrafi alanda yaşayan 715 milyon insanın 115 milyonu yani yüzde onu resmi olarak azınlık olarak tanınmıştır. Bu Avrupa için büyük bir kültürel zenginlik olmakla birlikte, büyük bir problem haline de gelebilir. Çünkü sorun azınlık ile çoğunluk arasındaki çıkar farklılıklarının nasıl tanımlanacağı sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu açıdan dünyanın nasıl daha karmaşık hale gelebileceğini ortaya koyması açısından ilginçtir.

Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi 1919'da başlamış ve 1923'de modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile sona ermiştir. Türk devleti kuruldu ancak Türk ordusunun konumu iç açıcı değildi. Türk askeri birinci sınıf bir savaşçı olmasına rağmen, dönemin askeri değerlendirmeleri çerçevesinde ikinci veya üçüncü sınıf denebilecek askeri malzeme ve silaha sahipti. Arada çok ince bir farka dikkatinizi çekmek istiyorum. Silahlar kötü ama mücadele azmi çok yüksek. Asıl önemli olan da o koşallar altında işte bu idi. İkinci Dünya Savaşı Türkiye için çok önemli bir olguyu da beraberinde getirmektedir. Benden önce konuşan değerli Hocalarım bunu çok iyi vurguladılar. Atatürk'ün dış politika ilkeleri o dönemin koşulları içerisinde gerçekten çok büyük bir başarıdır. Hiç tartışma götürmez bir gerçektir bu. Ancak 1945 yılında İkinci Dühya Savaşının sona ermesinden sonra Türkiye'nin karşısında bir Düvel-i Muazzama yoktur. Tam tersine savaşın galibi olarak ortaya çıkan iki "Süper Güç" var. Bu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'dir. Türkiye'nin mücadele ettiği İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkeler büyük oranda güç kaybetmişler ve orta düzey güçler konumuna gözlemlenmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlar'da ortak üs taleplerinde bulunması Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında ABD'ye yönelişini ön plana çıkaran bir düşünceyi egemen hale getirmiştir ve bu düşünce bugüne kadar da devam etmektedir. Bugün için Türkiye ile ABD arasında Orta Doğu'da ortak bir stratejik bakış açısı vardır. Avrupa ile Türkiye arasında ise nedenleri geçen yüzyıla dayanan bir stratejik çıkar farklılığının devam ettiği görülmektedir. Bir diğer ifade ile Türk dış ve güvenlik politi-

Levent Sahverdi Arşivi

kalarındaki "Amerika boyutu" ile "Avrupa boyutu" arasındaki yaklaşımlarda "Amerika ifade ile Türk dış ve güvenlik politikalarındaki "Amerika boyutu" ile "Avrupa boyutu" arasındaki yaklaşımlarda "Amerika boyutu" daha ağır basmaktadır. Türkiye'nin jeopolotik ve jeoekonomik konumu Amerikalı Türkiye uzmanı George Harris'in deyimi ile bir "sandöviçi" andırmaktadır. Daima büyük güçlerin stratejik planmalarında "anahtar konumunda" yer almıştır. Bu gelecekteki stratejik planlamalarda da pek değişecek gibi gözükmemektedir. Türkiye'nin bir tarafa yönlenmesi kanımca kaçınılmazdır. Nitekim 1945 yılı ile birlikte Türkiye'de bu "mentalite değişikliği" kendini göstermeye başlamıştır. Türk - Amerikan yakınlaşması bu tarihten itibaren başlamış ve Türk askeri tarihinde Avrupa kökenli askeri gelenekler değişmeye başlamış ve Amerikan usulü askeri eğitim orduya girmeye başlamıştır ve bugün bu yakınlaşmanın sonucu olarak Türk ordusu Amerikan biçimi bir eğitimi kabul etmiştir. Türkiye bu açıdan yirminci yüzyılda Alman ve Fransız askeri mentalitesinden vazgeçmiş bulunmaktadır. Bu değişikliği küçümsememek gerekir. Türrkiye ile Avrupa arasında güvenlik konularında sürekli bir çatışma söz konusu olmuştur. Bununda nedenleri tarihseldir. 1950 yılında İngiltere'nin öncülüğünde bir Orta Doğu Savunma Örgütü (Middle East Defense Organization) kurulmak istenmiştir. Bu örgütün başına da bir İngiliz Generalin getirilmesi bekleniyordu. NATO benzeri bir örgütün Orta Doğu'da kurulması demekti bu. Ancak dönemin Türk Başbakanı Adnan Menderes buna şiddetle karşı çıkarak şöyle demiştir. "Biz İngilizler ile 1920'lerde kurtuluşumuz için savaş ettik. Siz benden başında bir İngiliz Generalin bulunduğu bir askeri örgüte ordumu teslim etmemi istiyorsunuz. Ben bunu milletime anlatamam. Yani biz ordumuzu İngilizlerin emrine verecek isek, onlar ile neden savaş ettik." Türkiye'nin 1950 yılına kadar olan dönemde dış politikasının temel taşını İngiltere teşkil etmiştir. Benim yazdığım "Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası 1950 - 1960, İmge Yayınları, 1990" isimli kitabımdan resmi dokümanlara dayanarak yaptığım bir alıntıyı tekrar vermek istiyorum. Ankara'daki İngiliz Büyükelçesi'nin Londra'ya yazdığı yılsonu raporunda şu ifadeleri kullandığı görüyoruz : "Biliyorsunuz her yıl Cumhurbaşkanı Ekim ayında Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük

Levent Şahverdi Arşivi

Millet Meclisi'nde yeni yasama yılını bir konuşma ile açar. Bu konuşmasında dış politika konularını, güvenlik konularını dile getirir. İç politika konularına değinir. İlk defa Celal Bayar bu yıl Devlet Başkanı olarak "İngiltere şimdiye kadar dış politikamızın temel taşı olmuştur" şekilnde bir cümle kullanmıştır. İngiliz Büyükelçisi "bu bizim artık ikinci duruma geçmemizi ve yerimizi ABD'nin aldığının bir aşeretidir" şeklinde bir yorum getirir. İngiltere bu noktadan sonra ısrar ile Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkar. Türkiye'nin NATO'ya dahil olması tamamen ABD'nin baskısı ile olmuştur. Türkiye'nin Kore savaşında Birleşmiş Milletlerin çağrısına uyarak Kore'ye asker göndermesi ve başarılı olması sonucu ABD'nin yeni dünya stratejisinde önemli bir yer almasını sağlamıştır. Avrupa ülkelerine kalsa idi, Türkiye bugün hala NATO'nun bir üyesi olmayacaktı. Türkiye'nin tüm koşulları yerine getirmesine rağmen halen Batı Avrupa Birliği'ne alınmamış olması bu tezimizi destekler nitelikte bir görüştür. Türkiye güvenlik planlamalarında daha çok "ABD merkezli" bir savunma konseptine sahiptir.

Türkiye'nin stratejik açıdan önemini ön plana çıkaran bir diğer faktöre de değinmek gerekmektedir. Türkiye'nin jeopolotik konumu gerçekten eşsizdir. Türkiye çok önemli geçiş noktaları üzerinde bulunmaktadır. Kıtaları, enerji hatlarını birbirine bağlayan ve yeraltı yerüstü madenlerini bir yerden bir yere ulaştırmada çok önemli bir "kavşak noktasında" bulunmaktadır. Son dönemlerde özellikle ABD'de yayınlanan kaynaklarda Türkiye'yi de yakından ilgilendiren yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Bu kavramın "jeoekonomik bir konumuda vardır. Bu da Türkiye'yi cazibeli hale getiren ve de başının ağrımasına neden olan, başta etnik ayrımcılık ve terörizm olmak üzere, olayları da beraberinde getirmektedir. Ünlü Amerikalı tarihçi Paul Kennedy'nin "Pivotel States" (Pivot ülkeler) diye tanımladığı oniki ülke arasında Türkiye'de vardır. Öyle gözüküyor ki ne Amerikan ne Rus ve ne de Avrupa güvenlik stratejilerinde Türkiye'yi devre dışı bırakacak politikalar geliştirmek önümüzdeki yıllarda mümkün değildir. Stratejik açıdan, siyasi açıdan bir şey diyemiyorum, Avrupalı ve ABD'li uzmanlar ile konuştuğumuz zaman Türkiye'nin vazgeçilmez önemi sürekli olarak vurgulanmaktadır. Siyasi kararlar gelecekte ne derece belirleyici

Levent Şahverdi Arşivi

olacaktır bilemiyorum, ancak benim vurgulamak istediğim bir nokta daha var. O da 1989 yılında özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan devrimler sonucu Türkiye'nin konumunun yeniden tanımlanması gereğinin ortaya çıkmasıdır. Şimdi bu çok zor bir olay. Bu "Yeni Dünya Düzeni" veya "Yeni Dünya Düzensizliği" şeklinde ve "Medeniyetler Çatışması" olarak tartışılan ortamda yeni bir tanımlama gerçekten kolay değildir. Hangi sistem gelirse gelsin "kabak hep Türkiye'nin başına patlıyor" demek sanırım yanlış bir şey olmayacaktır. Yukarıda da belirttiğim gibi öyle bir konumdayız ki, çevremizdeki ülkelerden birileri hapşırsa biz nezle oluyoruz. Şimdi Türkiye bir Yeni Zelanda olsa önemli değil. Çünkü Yeni Zelanda'nın en yakın komşusu bin kilometrelik bir uzaklıkta! Halbuki Türkiye'nin bin kilometrelik bir alan içerisinde tam yirmidört komşusu bulunmaktadır ve bu komşulardan bazıları gerçekten "geçimi zor" komşulardır. Türkiye öyle bir konumda değil ki. Yüksel İnan Hocamız iki ülkenin ismini verdi. Biri Suriye, biri Yunanistan. Bu çok önemli. Çünkü bu iki komşu ülkenin Türkiye kamuoyu tarafından "düşman" olarak algılanmaları bir olgudur. Her ne kadar düşmanlık uluslararası ilişkilerde değişkenlik gösterse de yani bugün düşmanınız olan yarın dostunuz olabilir prensibi doğruluk payı taşısa da bu iki ülkenin Türkiye'ye yönelik tutumlarında kısa dönemde bir değişiklik bekleme de sanırım safdillik olur. Türkiye 1990 ve sonrasındaki gelişmelere çok hazırlıksız yakalanmıştır. Bilim adamı ile, askeri ile, polisi ile, politikacısı ile, yazarı ile hepimiz bu gelişmelere çok hazırlıksız yakalandık. Nitekim değerli hocalarımızda bu konuda hem fikirdirler.

Nasıl yakalandık? Birdenbire Türkiye'nin iradesi dışında bir takım olaylar ve gelişmeler oldu. Dışişleri Bakanlığı'mızın o dönemlerdeki resmi açıklamalarında en fazla kullanılan cümle "Olayları yakından takip ediyoruz" şeklindedir. Takip ederseniz "seyircisiniz" demektir. Olayları yönlendirirseniz "aktörsünüz". Soğuk savaş dönemi sonrasında Türkiye oynayanlar değil, seyredenler arasındadır. Türkiye bölgesel gelişmeleri yönlendirmede ne yazık ki, kanımca, yeterince başarılı olamamıştır. Son dönemlerde basına bir göz atarsanız Kafkasya'dan Libya'ya, Rusya'dan, Suriye politikalarımıza kadar hangi hataların ve yanlışlıkların yapıldığı

Levent Şahverdi Arşivi

konusunda çarşaf çarşaf makaleler ve görüşler görürsünüz. Ama ben bunu şuna bağlıyorum. Son yirmi yılda sadece Türkiye'nin değil Avrupa ve ABD'nin de çok hızlı bir şekilde içine sürüklendiği bir süreç var. Bu da "demokratikleşme sürecidir". Geçen yüzyılda modernleşme süreci vardı. Modernleşme asıl "anahtar" kelime idi. Oysa bugün için demokratikleşme, insan haklarına saygı ve serbest piyasa ekonomisi anahtar kelimelerdir. Bu kelimeler günümüzün "sihirli" kelimeleridir. Bunlara uymadığımız takdirde demokratik ülkeler arasına alınmıyorsunuz. Doğru veya yanlış o ayrı dava. Elnizi taşın altına koyuyorsunuz. Siz istediğiniz kadar ulusal egemenlik deyin. Uluslararası ilişkilerde artık önemini yitiren bir kavram haline geldi Ulusal Egemenlik. Bugün için ulus devletlerin varlığı tartışılmaktadır. Ulus devletlerin ulusal egemenliklerinden ne kadarını supra nasyonal örgütlere aktarmaları sözkonusu olup olmadığını tartışıyoruz. İngiltere ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde bunun ne kadar önemli olduğunu gözlemlemek mümkündür. Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği'ne üye tüm ulusal parlamentoların üzerinde bir kurumdur. Yaptırım niteliği var. Ancak aldığı kararlar bazen çok tartışmalı. Özellikle Türkiye ile ilgili kararlarında Avrupa Parlamentosu çok eleştirilmektedir. Detaylarına burada giremeyeceğim bir konudur Türkiye AB ilişkileri.

Türk ordusu son onbeş yılda hızla moderleşmektedir. PKK ile mücadele bu konuda önemli bir rol oynamıştır. PKK - Terörü bütün dünyada silahsızlanma tartışmaları devam ederken, Türk ordusunun daha mobil, daha aktif, daha vurucu bir hale gelmesi için büyük bir fırsat sağlamıştır. Avrupa ve ABD'nin bilincinde olduğu gibi, Türkiye'de bunun bilincindedir. Türkiye 21. yüzyıl savaşlarına çok deneyimli bir şekilde kendini hazırlamaktadır. Önümüzdeki beş-on yılda etnik milliyetçi içerikli çatışmalar görebildiğim kadarı ile devam edecektir. Şu günlerde Ankara'da bir Kürt toplantısı yapılmaktadır. Türkiye bir yandan PKK ile mücadele eder iken, diğer taraftan Kuzey Irak'ta çatışan Kürt gruplarını Ankara'da bir araya getirmektedir. Orta Doğu'da politika çok kaygan bir zeminde yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye gerçekçi bir politika takip etmektedir ve gelecekte de takip etmek zorunda kalacaktır. Tüm bu yukarıda değindiğim olumsuzluklara rağmen o kadar da kötümser olmamak ge-

Levent Şahverdi Arşivi

rektiğini düşünüyorum. En azından son dönemlerdeki gelişmeleri göz önüne aldığımızda. Bir Türk Atasözü "komşunuzu seçme özgürlüğünüz yoktur" der. Gerçekten de İran, Suriye, Irak gibi ülkeler komşunuz ve bunlar ile sorunlarınız var. Demokratik bir yapıya sahip değiller ve diktatörlük ile yönetiliyorlar. Ama bu ülkeleri reddetme şansınız yok. Çünkü bu ülkeler Türkiye'nin Orta Doğu'ya, Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya çıkış noktalarıdır. Bu ülkelerden İran ve Irak 1980'li yıllarda Türkiye'nin bölgedeki en önemli ticaret partnerleri idi. Türkiye çok para kazandı. Kötü mü oldu? O zamanda aynı rejimlere sahiptiler, şimdi de. Sadece şu anda söz konusu ülkelerin takip ettikleri politikalar bizim çıkarlarımıza uymuyor. Hepsi bu. Şu anda PKK'ya destek veren ülkeler olarak Türkiye tarafından suçlanıyorlar. O zaman demek ki koşullar değişti. Türkiye'de kendini yeni koşullara adapte etmek zorundadır.

Türkiye kendi ulusal Milli Savunma Sanayii'ni kurmak zorundadır. Bunun başka bir alternatifi yok diye düşünüyorum. Son yirmi yılda Türkiye'ye uygulanan 1975 - 78 "Amerikan Silah Ambargosu", son olarak da 1992 ve 1994 de uygulanan iki Alman "Silah Ambargosu" sanırım Türkiye'nin aklını başına getirdi. Özellikle Almanların koyduğu ambargo sonucu Türkiye'de çok büyük bir infial uyandı. Alman mallarını protesto dalgası başladı. Doğaldır ki, Milli Savunma Sanayii çok pahalı bir iştir. Ama bir noktanın altını özellikle çizmek istiyorum. Türkiye'nin özel sektörü çok önemli atılımlar yapmıştır. İşte bu fırsatı çok iyi kullanmak lazımdır. Yani Özel Sektör ile devletin birlikte bir araya gelerek özellikle KOBİ'ler vasıtası ile güçlü bir savunma sanayii kurulabilir. Bazı olumlu gelişmeler son dönemlerde gözlenmektedir. Bu sürecin hızlandırılması geremektedir. Bir bakıyorsunuz Almanlar, Fransızlar, Amerikalılar böyle yapmışlar. Türkiye'de onlar gibi yapabilir. Son dönemlerde Anadolu Kaplanları diye yeni müteşebbisler ortaya çıkmıştır. Sadece Uzakdoğu Kaplanları olacak değil tabii. Bunlara şimdi Anadolu Kaplanları da katıldı. Denizli, Gazi Antep, Konya, Karaman, Çorum gibi şehirlerde önemli gelişmeler var. Geçen hafta Yeni Yüzyıl Gazetesinde Milli Savunma Bakanlığı Türkiye'nin Yeni Savunma Konseptini açıkladı. Modernleşme için gerekli silah modelleri yayınlandı. Toparlayacak olursak, Türkiye'de en

Levent Şahverdi Arşivi

fazla eleştirilen konulardan biri düşünce üreten merkezlerimizin (Think Thank) yetersiz sayıda olmasıdır. Gerçekten de Türkiye'de yeterince düşünce üretim merkezlerinin kurulması kaçınılmazdır. Ancak burada temel sorun bu konu ile ilgili finansmanın sağlanmasıdır. ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde bu merkezlerin çok büyük işlevleri vardır. Türkiye'de bu konuda geç kalınmıştır düşüncesindeyim. Örneğin Almanya'dan bir örnek vermek gerekirse, Stiftung für Wissenschaft und Politik olarak merkezi Münih'te bulunan bir araştırma merkezinin yıllık bütçesi 300 milyon marktır. Tabii burada araştırma yapılır ve fikir üretilir. Washington'da ise 100'den fazla düşünce üretme merkezi vardır. Türkiye'de bölgesel güç olmasının kaçınılmaz bir gereği olarak bunu yapmak zorundadır. Bu Türkiye'nin bir hatasıdır. Bu nedenden dolayıdır ki Türkiye 1990 sonrası gelişmelere "bilgi yönünden hazırlıksız" yakalanmıştır. Hazırlıklı yakalanmanın da bir fiyatı vardır. "Sona kalan dona kalır" diye bir atasözümüz vardır. Bunun başka bir açıklaması yoktur. Türkiye bölgesinde önemli bir ülkedir. Bölgesel bir güçtür. Türkiye kendisinden çekinilen, korkulan bir ülkedir. Türkiye'den korkuyorlar. Yunanistan korkuyor, Suriye korkuyor, İran korkuyor. Neden korkuyarlar sorusunu sormak gerekmektedir. Çünkü Türkiye'deki dinamizmi, Türkiye'deki gelişmeyi fark ediyorlar. Burada temel sorun ülkenin savunma ve güvenliği açısından gerekli önlemleri alarak bölgesel gelişmelerde istikrarı sağlayacak bir politika takip etmenin ve bunun komşu ülkelere anlatılmasıdır. Bu nedenden dolayı Türkiye gerçekçi politikalar takip etmek durumundadır. Türkiye geçmişte yapılan hataları tekrar etme lüksüne sahip değildir. Türkiye'nin uluslararası camiada hatırı sayılır ve güvenilir bir ülke olması genç nesillerin görevidir. Türk gençliğinin bunu başaracağı görüşündeyim. Türk insanını içinde bulunduğu hızlı bir değişim de görüyoruz. Avrupa ve Dünya bunun farkında. Tabii komşu ülkelerde. Kanımca 21. Yüzyıl Türk insanı ve devleti uluslararası camiada laik, demokratik ve zengin yapısı ile kendine layık olan yerini alacaktır.

Beni sabır ve ilgi ile dinlediğiniz için teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
KONFERANSLARI

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂPÇILIĞA DAİR*

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ**

I

Bilindiği üzere; Atatürkçü Düşünce Sistemi'nde "Lâiklik" sadece din ve devlet işlerinin ayrılması prensibi değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı, dünya ve toplum sorunlarına akılcı ve bilimci bir bakış açısıdır.

Bu nedenle Lâiklik,Türkiye'nin çağdaşlaşması temel hedefinden ayrılmaz ve Anayasalarımız'da özel olarak korunur. 1982 Anayasası'nın 24. maddesinin son fıkrasına göre devletin temel düzenini din kurallarına dayandırma ve din duygularını sömürme bu nedenle yasaklanmış, Lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırılık ve bu yasağa uymayan siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasını öngören Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ve nihayet Lâiklik niteliğini korumayı amaçlayan ve Anayasada gösterilmiş İnkılâp kanunlarının korunmasını amaçlayan 174. madde bu amaçla kabul edilmiştir.

Türk İnkılâbı yakın çağın en önemli inkılâplardan biri sayılmaktadır. Zira bu inkılâp aynı zamanda siyasi toplumun temelini "Ümmet"ten "Millet"e çevirmiş, siyasi iktidarın temelini "Kişisel Egemenlik"ten "Millet Egemenliği"ne döndürmüş, "Teokratik Devlet" yapısı yerine "Lâik Devlet" yapısını getirmiş, "Modernleşme" ile "Gelenekçilik" arasında bocalayan bir toplumu bu "ikilik"ten kurtararak yüzünü, geri dönülmez şekilde çağdaş Batı medeniyetine döndürmüştür. Hem "ihtilal" hem de "inkılâp" İnkılâpçılık, toplumların kendi evrim kanunlarına göre yavaş gelişmesi düşüncesini reddederken, eski düzenin hortlamasına, "eskiyi canlandırma – restorasyon" girişimlerini önleyecek sağlam düzenin kurulmasına lüzum gösterir ve inkılâbın temel ilkelerinden "taviz – ödün" vermemeyi gerektirir. Atatürk 1923 yılındaki İzmit Basın Toplantısı'nda, tavizciliğe ve oportünizme çatmış; "idare-i maslahatçılar inkılâp yapamaz" demiştir.

Diğer taraftan İnkılâpçılık, inkılâbı yıkma ve eski rejimi yeniden canlandırma teşebbüslerine karşı uyanık ve kararlı olmayı gerekli kılar.

---

* Prof. Dr. İsmet Giritli tarafından 10 Ekim 1996 günü Antalya'da, Akdeniz Koleji Konferans Salonu'nda verilmiş konferansın kısaltılmış metnidir.

** Atatürk Araştırma Merkezi Asli Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

Hele Türk İnkılâbı gibi, yüzyılların çağ dışı değer ve geleneklerin tasfiyesine yönelmiş bir kültür inkılâbının da, birçok kişilerin aktif direnişi ile karşılaşması daima mümkündür. İşte bu gibi tepkilere karşı inkılâbı kararlılıkla korumak inkılâpçıların görevidir. zira bu alanda gevşeklik veya aşırı hoşgörü inkılâbın bütününü tehlikeye sokar.

Atatürk, "Biz büyük bir inkılâp yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için tedbirlere müracaat edilmiştir. Bize gelince inkılâbı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız" demiş, 1982 Türk Anayasası çağdaş demokrasi ile bağdaşan inkılâbı koruma tedbirlerini almıştır.

Türk İnkılâbının 21. yüzyıla yansımasını ise "statik" değil "dinamik" olan "İnkılâpçılık ilkesi" sağlayacak ve bu iş; aklın, bilimin ve ileri teknolojinin yol göstericiliğinde, çağdaşlaşma yönünde, olacaktır.

Atatürk'ün kurduğu CHP Programı'nda yer alan ve bazı hedefleri ifade eden; Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Lâiklik, Devletçilik ve Devrimcilik gibi partinin temel fikirlerini yansıtan ve "Altı Ok" olarak bilinen ilkelerin, tüm Atatürk İlkelerini aksettirip aksettirmediği konusunda tereddütler vardır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi'ni yeterince tetkik etmek fırsatını bulamayanların, 1927 Kurultayı ile 1931 Kurultayı'nda CHP'nin ilkeleri olarak kabul ve ilân olunan Altı Ok'un "Atatürk İlkeleri" ile aynı anlamı taşıdığına inandığını, kısaca Atatürk İlkeleri'ni Altı Ok'tan ibaret saydıklarını biliyoruz.

Bunun başlıca nedeni, Mustafa Kemal'in CHP'nin kurucusu ve ilk genel başkanı olması, başka bir deyimle 9 Eylül 1923'de Mustafa Kemal tarafından "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin devamı olarak kurulan Halk Fırkası'nın, 1924'de "Cumhuriyet Halk Partisi" adını alan kuruluşun ilkeleri olmasıdır.

Gerçekten, bir dernekten partiye dönüşen Halk Fıkrası, Cumhuriyet'in ilânından sonra, 10 Kasım 1924'de, adını "Cumhuriyet Halk Partisi" (CHP) olarak değiştirmiş, 7 Ağustos – 11 Eylül 1923 tarihleri arasında

Levent Şahverdi Arşivi

"Halk Fıkrası Nizamnamesi" olarak kabul edilmiş ve 1927'de yenisi yapılıncaya kadar ufak tefek değişikliklerle yürürlükte kalmış olan CHP'nin bu ilk nizamnamesi, 1927'de yapılan II. Kurultay'a kadar Parti'nin çalışmalarına yön veren temel olmuş ve doğrusu istenirse CHP'nin 1931'e kadar, bu "Fıkra Nizamnamesi" dışında bir programından söz edilmemiştir.

CHP'nin 1927 yılında toplanan II. Kurultayı'nda kabul edilen tüzük, 9 Eylül 1923'de kabul edilen "Fıkra Nizamnamesi"nden daha ayrıntılı bir belge oluşturmuş, bu tüzüğün 1. maddesi CHP'yi Cumhuriyetçi, Halkçı ve Milliyetçi bir siyasal kuruluş olarak tanımlamıştır.

1931'de CHP'nin III. Kurultayı toplanarak, bu kurultayda ilk parti programı kabul edilmiş, böylece "Parti Programı" ve "Parti Tüzüğü" arasında bir ayrıma gidilmiştir.

Kısaca; 1927 Kurultayı'nda CHP'nin ilkeleri olarak belirtilen Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik ilkelerine, 1931 Kurultayı'nda Lâiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri de ilâve edilmiş, Parti'nin temel fikirlerini yansıtan "Altı İlke" Kurultay tarafından kabul ve ilân olunmuştur.

9 Mayıs 1935'te toplanan CHP'nin IV. Kurultayı'nda kabul edilen 1935 Programı'nın "Giriş" bölümüne; "Partinin güttüğü bu esaslar Kemalizm prensipleridir" cümlesi ilâve edilerek, "Kemalizm" deyimi ilk defa CHP programına girmiştir. 1938'de Mustafa Kemal'in ölümü üzerine, 26 Aralık 1938'de toplanan I. Olağanüstü Kurultay, CHP Genel Başkanlığı'na "Değişmez Başkan" olarak İnönü'yü seçmiş, aynı zamanda Cumhurbaşkanı olan İnönü "Kemalizm'in Altı Oku'nu müdafaa etmek ve korumak" fikrini savunmuştur. Altı Ok'un bütün Atatürk İlkeleri'ni aksettirdiği görüşü muhtemelen bu olaylardan kaynaklanmış, Atatürkçülüğün, milli egemenlik, akla ve bilime bağlılık, yurtta sulh ve cihanda sulh, milli birlik ve beraberlik ve Türkiye'nin millet ve ülkesi ile bölünmezliği gibi ilkeleri gözden kaçmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

II

Gerçekten, Atatürk ve Atatürkçülüğü yeni Atatürkçü Düşünce Sistemini yeterince tetkik etmek fırsatını bulamayanlar, Atatürk İlkeleri'ni, Atatürk'ün kurduğu CHP'nin programının bazı hedeflerini ifade eden "Altı Ok"tan ibaret saymaktadırlar. Oysa "Atatürk İlkeleri", Altı Ok ile sınırlanamaz. Nitekim Atatürkçülüğün, "Milli Egemenlik, Akla ve Bilime Bağlılık", "Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh" ve "Milli Birlik ve Beraberlik" gibi başka ve önemli ilkeleri de vardır.

Gerçekten Atatürk'ün örneğin; "Milli Birlik ve Beraberlik" ilkesine büyük önem verdiğini ve bunu çeşitli vesilelerle dile getirdiğini görüyoruz. "Onuncu Yıl Nutku"nda, "Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir" dedikten sonra, "Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz" sözlerini eklemekte, daha çok ve daha büyük işler yapmak zorunluluğunu,milli birlik ve beraberlikle güçleri yenmesini bilen Türk milletinin gerçekleştireceğini, bunun için de milletimizin milli birlik duygusunu besleyerek geliştirmenin milli ülkümüz olduğunu söylemektedir.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" demek suretiyle, Milliyetçiliğin "etnik ırkçılık" demek olmadığını vurgulayan Atatürk, 1929'da şöyle demektedir; "Bugünkü Türk milleti siyasal ve sosyal topluluğu içinde, kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat geçmişin istibdat devirlerinin ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana âlet olmuş birkaç gerici ve beyinsizden başka, hiçbir millet ferdi üzerinde, kederlenmekten başka bir etki meydana getirmemiştir. Çünkü bu milletin fertleri de, genel Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar."

Atatürk aynı kanaatı 1932'de; "Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlâtları, hep

Levent Şahverdi Arşivi

aynı cevherin damarlarıdır" sözleri ile tekrarlayarak, 1935'de şunları ilâve ediyor: "Bir yurdun en değerli varlığı yurttaşlar arasında milli birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olması, bir ulusun en önemli silâhı ve korunma vasıtasıdır" demiştir. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in, Milli Mücadele'nin milli birlik ve beraberlikle yani milletçe kazanıldığı görüşünü, 1925'de; "Milli Mücadele'yi yapan, doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır. Millet, analarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine ülkü edinmiş, Milli Mücadele milli ülkü,milli izzetinefis hakiki etken olmuştur" sözleri ile tekrarlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye üzerinde tezgâhlanan ve vatandaşları birbirine düşürmeyi amaçlayan her türlü bölücü oyunlar hakkındaki kanaati ise 1929 yılındaki şu beyanda yer almaktadır: "Türk milletinin toplumsal düzenini bozmaya yönelen didinmeler boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, alçak, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara müsamaha edecek bir topluluk değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür, onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur."

Milli birlik ve beraberlik ilkesinden hareket eden Atatürk'ün vatanın bütünlük ve bölünmezliği için kanaati ise 1924 ve 1927 yıllarındaki beyanlarında yer almaktadır; "Bütün dünya bilmelidir ki, Türk milleti hakkını, haysiyetini, şerefini tanıtmaya kadirdir. Türk vatanının bir karış toprağı için , bütün millet,bir vücut olarak ayağa kalkar... İcabında vatan için bir tek fert yekpare azim ve karar ile çalışmasını bilen bir millet, elbette büyük istikbale müstahak ve namzet olan bir millettir."

Nitekim 1995 yılında TRT'nin ateşlediği "Haydi Türkiye – Mehmetçik İle El Ele" yardım kampanyasının ulaştığı büyük boyutlar, "Milli Birlik ve Beraberlik" ilkesi ve ruhunun çok güzel bir örneğini oluşturmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

III

Sırası gelmişken, "İnkılâp Kanunları" konusu üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. Bilindiği gibi, 1961 Anayasası'nın 153. maddesi "Devrim Kanunlarının Korunması" kenar başlığı altında Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacı güden sekiz kanunu sayarak korunma altına almış, 1982 Anayasası da 174. maddesi ile bu düzenlemeyi sürdürmüştür. İnkılâp kanunlarının korunma altına alınmasının nedeni; 153. maddenin ve 1982 Anayasası'nın 174. madde gerekçesinde; "Türk milleti bu inkılâpların bilincine varmış. Ancak zaman zaman Atatürk İnkılâpları'nın anlamını kavrayamayanların belirdikleri göründüğünden, bu düzenleme yerinde görülmüştür" diyerek, inkılâpların korunması gereğini belirtmiştir. Ne var ki Anayasa'da korunma altına alınan sekiz kanun dışında da inkılâp kanunları vardır. Nitekim örneğin 697 ve 698 sayılı kanunların bu niteliği taşıdığı inkâr edilemez. Gerçekten, 1961 Anayasası'nı takiben 1982 Anayasası'nın 174. maddesinde korunma altına alınan, örneğin, Şapka Giyilmesi ve Uluslararası Rakamların Kabulü Hakkındaki kanunlarla, 70. yıl dönümünü kutladığımız Milletlerarası Saat ve Takvim, cuma yerine pazar gününü tatil yapan Hafta Tatili Kanunu ve 21 Haziran 1934 tarihli Soyadı Kanunu arasında Lâiklik ilkesinin korunması ve çağdaşlaşma yönünden bir fark bulunduğunu söylemek güçtür. Bu nedenle, anayasayı yapanlar, "İnkılâp Kanunları'nın Korunması" maddesini düzenlerken, listeye sadece "daha çok ihlâl edilen İnkılâp Kanunları'nı koyduğu" düşünülebilir.

Anayasa'nın korumaya aldığı İnkılâp Kanunları için öngördüğü koruma formülü; "bu kanunların, Anayasa'nın halk oyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasa'ya aykırı olduğu şeklinde anlaşılmayacağı ve yorumlanamayacağı" şeklindedir. Türk Anayasa Hukuku Doktrini'nde bu formülün anlam ve kapsamı şöyle değerlendirilmiştir; Bu kanunların Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemez ve Anayasa Mahkemesi'nce iptaline karar verilemez. Bu kanunların anayasaya aykırılığından söz edilerek Anayasa Mahkemesi'ne başvurulsa bile, Anayasa Mahkemesi Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden bu yasaları Anayasa'ya aykırı bulamayacaktır. Zira Anayasa Mahkemesi'nin bu kanunlar

Levent Şahverdi Arşivi

bakımından yetkisi önceden kısıtlanmıştır. Ne var ki, bu kanunlar da, diğer bütün kanunlar gibi değiştirilebilir. Ancak bunları değiştiren kanun veya kanunların Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi ihtimali çok kuvvetlidir Nihayet Anayasa'nın 174. maddesinde sayılan İnkılâp Kanunları için öngörülen koruma rejiminin bu madde ile sınırlı olmadığı, Anayasa'nın "Başlangıç" 2. ve 4. maddelerinin hükümlerine göre "Cumhuriyetin Nitelikleri" arasında sayılan bu kanunların, Yasama Organı tarafından diğer kanunlar gibi anlamlarını yitiren boyutta değiştirilememek bir yana, anayasa değişikliği yolu ile de değiştirilemeyeceği, hatta değiştirilmelerinin teklif dahi edilemeyeceği söylenebilir. Esasen Anayasa'nın 81. maddesi uyarınca "Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı kalacağına" and içen millitvekillerinden böyle bir davranış da beklenmez.

IV

Bilindiği gibi, Milliyetçilik de, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin temel ilkelerinden biridir. Milli Mücadele, Türk Milliyetçiliğine ve Türk milletinin bağımsız yaşama azmine dayanılarak kazanılmıştır. Atatürk Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemlerinde bir kısım yarı aydınların yüreğini kaplayan aşağılık duygusunu yok edip, bütün millete Türk olmanın mutluluk ve gururunu duyurmuş, Türk Milliyetçiliğini şahlandırmış ve doğru çizgiye oturtmuş bir liderdir. Atatürk'ün, birleştirici, toplayıcı, yüceltici, çağdaş ve medeni Milliyetçilik anlayışı-ki buna Atatürk Milliyetçiliği de diyebiliriz–Bugün de bağımsızlığımızı, milli birlik ve bütünlüğümüzü her çeşit totaliter ideolojiler karşısında korumak ve başka milletlerle ilişkilerimizde doğru yolu bulmak için sağlam bir rehberdir.

Gerçekten, Mütareke yıllarında bezginlik ve yılgınlık o derece yaygındı ki, pekçok aydın, Türkiye'de manda idaresi kurulmasını öneriyor, Sevr Andlaşması tartışılmadan İstanbul Hükümeti'ne empoze edilirken, Clemenceau Türk milletine haraketler yağdırıyordu. Bun karşı Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra, İstanbul'a yolladığı raporda, "Millet yek mevcut olup Türklük duygusunu hedef almıştır" diyor. İstanbul'daki İngi-

Levent Şahverdi Arşivi

liz Amiral Calthorpe Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta "Çanakkale Savaşları'nda büyük ün kazanmış olan Mustafa Kemal, ordu müfettişi olarak Samsun'a varışından bu yana kendisini milliyetçi duygunun merkezi haline getirmiştir" doğru teşhisini koyuyor, dünya kamuya Mustafa Kemal önderliğindeki Ankara Hükümeti'nden "Milliyetçiler" diye söz ediyordu.

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı, Milliyetçilik'le taban tabana zıt olan Komünizm'le yan yana gelemeyeceği gibi, ırkçılıkla, totaliter Faşizm'le, Şövenizm'le, teokratik düzen savunuculuğu ile de bağdaşmaz. Ayrıca millet duygusu ve millet gerçeği, milleti inkâr eden sınıfsal ve teokratik, yani Marksist ve ümmetçi ideolojilerden daha güçlüdür. Fransız düşünürü Ernest Renan, 1882'de Sorbon'da "Millet Nedir?" adlı konferansında, millet gerçeğinin her şeyden önce o milleti vücuda getiren fertlerin birlikte yaşama duygusuna ve kararlılığına, birlikte yaşanan geçmişin yoğurduğu ortak kültüre, ruh ve amaç birliğine dayandığını belirtmiştir. Atatürk'de milleti: "aynı harstan (kültürden) oluşan insanların meydana getirdiği toplum" olarak tarif etmiş, 1924'ten başlayarak, TC'nin bütün anayasalarında Türk vatandaşlığı "Vatana ve devlete bağlılık" şeklinde tanımlanırken, Atatürk "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran, Türkiye halkına Türk milleti denir" demek suretiyle, Milliyetçiliğin "etnik ırçılık" demek olmadığını vurgulamıştır.

Gerçekten, 1924 Anayasası'nın (m.88) "Türkiye ahalisine, din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk denir" hükmü ile 1961 ve 1982 anayasalarının 54. ve 66. maddelerinde "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" hükümleri, Atatürkçü Milliyetçiliğin etnik ırkçılığı reddeden niteliğini vurgulamaktadır.

Yalnız Türkiye değil, dünyanın birçok ülkesinde bilimsel yayınlara konu olan Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı, sadece Türk milletine değil,başka milletlere de ışık tutacak değerdedir. Merhum dostum Atatürkçü - Milliyetçi şair Behçet Kemal Çağlar'ın Atatürk'e şu seslenişi ne kadar yerindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Doğrulup gürlüyorsun, yeryüzünde yeniden.
Her silkinen, kalkınan, kurtulan, ulusla Sen.
Tıpkı ilk sesin gibi Samsun'dan, Amasya'dan.
Son sesin yükseliyor, Afrika'dan, Asya'dan"

Atatürk Milli Mücadele'nin bir "kutupsal çılgınlık" olduğunu söyleyenlere "Hayır, bu bir kutsal hesap meselesiydi" diye cevap vermiş, bu hesabı yaparken Türk'ün mayasındaki cesarete, karakterindeki asalete ve Türklük duygusunun gücüne ve özellikle Milliyetçiliğin nasıl büyük bir kuvvet kaynağı olduğu ve tarihin akışını nasıl etkilediği bilincine güvenmiştir.

Atatürk, kendisinden sonra gelen Türk kuşaklarına, dinamik ve ilerleyen bir cumhuriyet ve dinamik bir ideal devretmiştir. Zira Atatürk edebiyetten onlara şöyle seslenmektedir:" Yüksel Türk ... Senin için yüksekliğin sınırı yoktur!"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞUNUN ANLAMI*

GÜVEN DİNÇER**

Değerli Dinleyiciler,

A – GİRİŞ

Milletlerin hayatında önemli olayların yıldönümleri, her yıl geçmişten geleceğe yeni bir değerlendirme imkânıdır. Bu değerlendirmelerin yapılmadığı ve biçimsel törenlerle geçiştirilen yıldönümleri (uzun bir tarih yolunda) silik birer tekrardırlar.

Benim bugünkü konuşmamda tarihi geçmişin kısaca hatırlatılmasından sonra günümüz gerçeklerini içeren bir değerlendirme yapılacaktır.

Tarih, yalnız bir olaylar dizisi değil, aynı zamanda bunların günümüz düşüncesi ile değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır.

Bu inanç ve düşüncede olan bir Ankaralı olarak sizlerin karşısında bana bu konuşma fırsatını veren Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun değerli yönetici ve Akademik Kurul mensuplarına teşekkürlerimi sunarım.

Ankara'nın başkent olması ile ilgili olarak birçok yayın yapılmıştır. Konu; hukuk, tarih, jeopolotik, askerlik ve siyaset bilimleri açısından incelenmiş ve pekçok belge yayınlanmıştır.

Ben bugün sizlere yeni bir belge sunmayacağım. Günümüzde yapılan bazı sorgulamaları ve kişisel yorumlarımı getireceğim.

Bugün her konuda Türk toplumuna yön vermek isteyen içerden dışardan, bizden olan olmayan bazı düşünceleri bilmek, irdelemek ve tartışmak zorundayız.

---

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı adına 15 Ekim 1996 tarihinde Ankara'da Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda verilmiştir.

** Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili.

Levent Şahverdi Arşivi

Sovyet rejiminin ve sisteminin çöküşünden sonra dünyaya verilmek istenen ve küreselleşme (globalleşme) denilen yeni siyasal ve ekonomik oluşumlar sonucunda İstanbul'a da yeni bir misyon verilmek istenilmektedir.

İşte burada, açık veya kapalı olarak Ankara'nın hukuki ve fiili yollardan başkent olmaktan uzaklaştırılması konusu gündeme getirilmek istenilmektedir.

B – ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞUNUN YASALLAŞMASI

Ankara'nın başkent oluşu,bir başkentin yeni bir şehre taşınması veya yeni bir başkent inşası değildir.

Pakistan ve Brezilya yeni birer başkent yaparak kendilerine dünyanın ilgisini mimari yönden çekmiş ülkelerdir.

Ankara'nın başkent oluşu bunlara benzemez. Ankara'nın başkent oluşu tarihi bir tekâmül sürecidir. Yoksa daha önce verilmiş kararın uygulanması değildir. Önce Ankara'nın başkent olması ile ilgili tarihi olayları ve buna zemin hazırlayan düşüncenin seyrini ve sonuçlanmasını kısa olarak hatırlayalım :

Bu yıl Ankara'nın başkent oluşunun 73. yılını kutluyoruz.

Ankara 13 Ekim 1923 günlü bir TBMM kararı ile başkent olmuştur.

Lozan Barış Andlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır. Lozan Barışı ile ülkenin temel dış politik sorunları çözülmüş ve bunun sonucu olarak önemli anayasal ve iç politika kararlarının alınması zamanı gelmiştir. Bu kararlar şunlardır:

1. Ankara'nın başkent oluşunun yasallaştırılması,

2. Cumhuriyet'in ilânı,

3. 1924 tarihli Anayasa'nın yapımı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kararlar tarihi bir oluşumun, bir zincirin halkalarıdır. Bir bütündürler.

9 Ekim 1923 tarihinde İsmet Paşa ve 13 arkadaşı TBMM'ne bir kanun teklifi sunarak Ankara'nın başkent olmasını önermişlerdir. Bu teklifte dikkati çeken şudur: İsmet Paşa ile birlikte imza sahibi milletvekilleri yurdun muhtelif yörelerini temsil eden milletvekilleri arasından dikkatle ve özenle seçilmişlerdir.

Malatya, Çorum, Diyarbakır, Kütahya, Kastamonu, Erzurum, Erzincan, Sivas, Bursa, Karahisarı Sahip, İstanbul, Konya illeri milletvekillerinin bu teklifte isimlerini görüyoruz.

Teklif sahipleri, gerekçelerinde Ankara'nın başkent olması için şu düşünceleri açıklıyorlar:

1. Lozan tahliye protokolünden sonra işgal altında toprak kalmamıştır. Ülkenin bütünlüğü sağlanmıştır.

2. Türkiye'nin idare merkezinin seçimi sırası gelmiştir.

3. Lozan'da kabul edilen ahkâm (boğazlarla ilgili) nedeniyle ülkenin kuvvet kaynağını ve gelişmesini Anadolu'nun merkezinde, coğrafya ve stratejinin, iç ve dış güvenliğin gereklerini aramak zorundayız.

4. Ülkenin idare merkezi konusunda iç ve dış tereddütlere son vermek gerekir.

5. Bu merkezin Anadolu'da ve Ankara'da olması gereklidir.

Tasarı, verilmesinden bir gün sonra 10 Ekim'de Anayasa Komisyonu'na (o tarihte adı Kanun-i Esasi Encümeni'dir) sevk ediliyor.

Kanun-i Esasi Encümeninin kimlerden kurulduğunu tanımak gerekiyor:

Encümen Yunus Nadi, Celal Nuri, Feridun Fikri, Necati, İbrahim Sü-

Levent Sahverdi Arşivi

reyya, Ebubekir Hazım, Ağaoğlu, Ahmet Süreyya, Refet ve Münir Hüsrev beylerden oluşuyor. Bu milletvekilleri,kişilikleri,bilgileri ve dirayetleri ile tanınmış isimler.

Anayasa Komisyonu, gerekçesinde; *"kanun teklifinde yazılı olan konu ileride Anayasa'da yer alacağı için konuyu bir kanun biçiminde değil de karar biçiminde ele almak gerekir"* diyerek tasarıyı TBMM genel kuruluna sunuyor.

Ancak,bu sunuyu yaparken küçük ama son derece önemli bir gerekçeyi de ilâve ediyor.

Özetle ve bugünkü Türkçe ile *"İsmet Paşa ve arkadaşları tarafından verilen tasarı, faydalı ve uygun görüldü. Hadiseler Anadolu'nun tam ortasında yer alan Ankara'yı zaten tabii başkent olarak belirlediğinden ve gösterdiğinden bu kanun teklifi bir gerçeğin tespitinden ibarettir."*

Tasarı TBMM Genel Kurulu'nda görüşülüyor. Görüşmelerde yalnız Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey aleyhte düşünce açıklıyor. Zeki Bey, daha önce hilafetin kaldırılmasında da muhalefet etmiştir. Celal Nuri ve Besim Atalay beyler ise hararetle Ankara'nın başkentliğini savunmuşlar ve Genel Kurul'dan da büyük tasvip ve destek görmüşlerdir.

Sonunda tasarı, TBMM'nin 27 numaralı kararı olarak 13 Ekim 1923 tarihinde kabul edilmiştir.

Karar da şöyle deniliyor:

"İsmet Paşa hazretlerinin... teklif-i kanunisi üzerine Kanun-i Esasi Encümeni'nce tanzim olunan... mazbata 13.XI.1923 tarihli otuzbeşinci içtimaın ikinci celsesinde okunarak aynen kabul edilmiş ve Ankara şehrinin Türkiye Devleti'nin başkenti olması ekseriyet-i azime ile takarrür etmiştir." 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilânından 16 gün önce Ankara başkent oldu. Kuva-yı Milliyeciler Ankara'nın başkentliliğinin ilânı ile yeni bir devlet düzeni, yeni bir hukuk düzeni ve yeni bir siyasal – kültürel anlayışın kapısından girdiler. Sıra Cumhuriyet'in ilânına ve yeni anayasaya gelmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

C– ANKARA'NIN BAŞKENT OLMASINDAKİ TEMEL NEDENLER

Ankara'nın başkent oluşunu etkileyen nedenler hep aynı yerde buluşmuşlar ve Ankara yönünde bir kuvvet bileşkesi oluşturmuşlardır.

Bunları dört ana grupta toplayabiliriz.

1. Ankara'nın jeopolitik, stratejik ve coğrafi konumu,

2. Ankara ve çevre halkının Heyet-i Temsiliye'ye gösterdiği sıcak ve kabul ve Milli Mücadele'ye verdiği olağanüstü destek.

3. Ankara'da oluşan Kuva-yı Milliye ruhu.

4. İstanbul'un siyasal ve toplumsal çevresine karşı duyulan güvensizlik.

I. ANKARA'NIN JEOPOLİTİK, STRATEJİK VE COĞRAFİ KONUMU

İmparatorluk başkenti olarak İstanbul'un konumu ilk defa 1877 – 78 Harbi sonunda birdenbire ve kendiliğinden gündeme gelmiştir.Düşman İstanbul'un yakınına kadar gelmiştir. İstanbul âdeta bir serhat şehri olmuştur. Savaş sırasında başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasının konuşulduğu söyleniyor. Ben herhangi bir kaynak bulamadım. Ama bu tartışmanın o zaman yapılması doğaldır. Bu konuda ilk defa yazılı ve açık olarak düşüncesini açıklayan Osmanlı ordusunda görev yapan bir Alman mareşalı olan Von der Goltz Paşa'dır.

Goltz Paşa, Rumeli'de kaybedilen topraklar nedeniyle imparatorluğun jeopolitik yapısında ve uygulayacağı askerlik stratejisindeki değişikliği bir asker olarak değerlendiriyordu ve İstanbul'un savunulmazlığını söylüyordu. İmparatorluğun milli bir devlete dönüşebileceğini düşünmeyen Goltz Paşa geleceğin bir Türk – Arap imparatorluğu için başkent olarak Halep'i, Şam'ı düşünüyordu.

Goltz Paşa'nın ilginç bir yorumu daha var. "Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü reformlar yapabilmek için başkentin Konya , Kayseri ve daha da geriye taşınması gereklidir" diyor.

Levent Sahverdi Arşivi

Balkan Harbi sırasında İkdam Gazetesi yazarı Ahmet Ferit Bey ise; *"Millet ve memleketin selâmeti için başkentin vatanın merkezine ve milletin kalbine kurulması gerekir"* diyordu.

Ahmet Ferit Bey, imparatorluğun dağılmasından sonra milli devletimizin başkentinin Hopa, Kerkük, İstanbul, Rodos arasındaki dikdörtgenin merkezinde kurulmasını öneriyordu. Kayseri'nin yakınında yeni bir başkent teklif ediyordu. Kendisine Jul Vern gibi hayalperest diyenler oldu.

O tarihlerde Ankara; Çorum, Yozgat, Kayseri ve Kırşehir mutasarrıflıklarını içine alan bir vilâyetti. Ahmet Ferit Bey, Misak-ı Milli ve başkent hakkında âdeta kehanette bulunmuştur.

Askerlik yönünden İstanbul'un savunmasının imkânsızlığı yanında ülkenin tam ortasındaki Ankara insana güven veriyordu.

Atatürk bu konuda İstanbul'un durumunu şöyle açıklıyor: *"Bir geminin topunun telâşına düşecek yerde hükümet merkezi olamaz."*

İngiliz Avam Kamarası'nda bir tartışma Türkiye'nin başkenti konusunda eski bir başbakanın sorusuna Başbakan şöyle cevap veriyor:

"Haşmetli kral hazretlerinin zırhlılarının hedefi olabilecek bir hükümet görmek, Toros dağlarının öbür tarafına çekilmiş bir hükümet görmekten yeğdir."

– Ankara nereden bakarsak bakalım Türkiye'nin tam ortasına düşmektedir.

– Demiryolu Batı Anadolu'dan ve İstanbul'dan Ankara'ya kadar geliyordu.

– Ankara geniş bir interlandı olan kendini ve çevresini doyurabilen bir eyaletti.

Coğrafyanın çizdiği kader çizgisi olumlu idi. Ancak, bu çizgiye uygun başka alternatifler de vardı. Ankara halkının tutumu kendi dışındaki alternatifleri kaldırdı.

Levent Şahverdi Arşivi

II. ANKARA VE ÇEVRE HALKININ HEYET-İ TEMSİLİYE'YE GÖSTERDİĞİ SICAK KABUL VE MİLLİ MÜCADELE'YE BAŞLANGICINDAN İTİBAREN VERDİĞİ OLAĞANÜSTÜ DESTEK

Ankaralılar'ın Milli Mücadele'deki davranışları nereden bakarsak bakalım bir destandır. Bunu birkaç bölümde inceleyebiliriz.

1- Heyet-i Temsiliye'nin daha Ankara'ya gelmesinden önce Ankara'nın güvenilir bir şehir olması.

Daha 1919 yılının başında 20. Kolordu Ankara'ya kaydırılmıştır. Başına da Atatürk'ün güvendiği bir insan, yakın arkadaşı A. Fuat Cebesoy getirilmiştir.

İstanbul'dan Anadolu'ya gelenler önce Ankara'ya geliyorlardı. Rauf Bey bunların arasındadır.

İstanbul ve Anadolu arasındaki yazışmalarda, Ankara haber merkezidir. 20. Kolordu'nun bütün muhaberattan haberi vardır.

Ali Fuat Cebesoy hatıralarında şöyle diyor: *"20. Kolordu'nun merkezi olan Ankara, Sivas Kongresi arifesinde büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Garp'ta milliyetperverler için emin bir melce olmuş, milli mukavemetin hareket üssü haline gelmişti."*

"... Bu tarihlerde Ankara ilk merkez vazifesini görmüştü. Azaların büyük bir kısmı Ankara'da toplanmışlar ve burada Sivas'a hareket etmişlerdi. Heyet-i Temsiliye'nin Garbi Anadolu ve İstanbul'la olan bütün temasları vasıtamızla olmuştu."

Sivas Kongresi Ankara'nın koruyuculuğu altında olmuştur.

İşte bu yüzden İstanbul Hükümeti Ali Fuat Paşa'yı görevden almak istemiş, ama bunu yapamamıştır. Milli harekete karşı İstanbul adına tertip kuran Ankara Valisi Muhittin Paşa tutuklanmış ve Ankara kendi valisini kendisi seçmiştir. Şehrin asker – sivil otoriteleri ve halk temsilcileri vali vekilini atadılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahi yönetiminden ve geleneklerinden kaynaklanan bağımsız ve seçime dayanan geleneğin vali vekili seçiminde rolü olduğu düşünülebilir.

İstanbul Hükümeti'nin atadığı yeni vali Ziya Paşa da Ankaralılar tarafından kabul edilmemiştir.

Ankara Belediye Başkanı ve Müftüsü İstanbul tarafından atanacak bir valiyi kabul etmeyeceklerini saraya bildirmişlerdi.

Vali Vekili Yahya Galip Bey, Atatürk'e çektiği telgrafta İstanbul'un atadığı bir valiye görevi teslim etmeyeceğini bildirmiş ve bu düşüncesi kabul edilmediği takdirde *"Ben de görevimden ayrılıp sizin gibi sine–i millete döneceğim"* demiştir.

İstanbul'un atadığı yeni vali Eskişehir'den İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.

Ankara güvenilir bir merkezdir. Büyük Nutuk'taki bazı belgelerden ve Atatürk'ün yorumlarından öğreniyoruz ki, Ankara'daki sivil yöneticiler ve halk önderleri İstanbul'a karşı daha Heyet-i Temsiliye Ankara'ya gelmeden önce radikal bir tavır içindedirler.

2– Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Ankara'da âdeta bir halk hareketine dönüşen bir coşku ile ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandı. Bu coşku, Ankara'da Atatürk'ün bütün yaşamı boyunca Atatürk'ün arkasından inançla yürümek şeklinde devam etti.

Atatürk, Samsun'a çıktığı günden itibaren Milli Mücadele'nin başlangıcında, o belirsizlik günlerinde, her yerde asker ve sivil aydınlarla beraber oldu. Halkın kendisine ilk eylemli desteği Ankara'dan geldi. Daha Ankara'ya gelmeden önce Heyet-i Temsiliye'nin fikir ve coşkusunu Ankara'daki asker ve sivil yöneticiler, halkla paylaşmışlardı. Ankara Vali Vekili'nin Atatürk'le olan yazışmasında bunları açık olarak görüyoruz. Atatürk ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişinden sonra şehir halkı, dirayetli önderleri ile Atatürk'ün yanında yer almaya devam etti. Bir kısım milletvekilinin âdeta Atatürk'ün milletvekili olmasına karşı kurdukları tertipte Ankara, Atatürk'ü hemşehrisi ilân etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu konuda şunu da ilâve etmek gerekir. Milli Mücadele belirli bir andan itibaren bütün ülkede destek görmüştür. Ancak, Ankara'nın kararlılığı ve büyük bir önsezi ile öncülük yapması ve Milli Mücadele gereğini en önce görmesi sayesinde başarı öne alınmıştır.

3 - Ankara halkı o günkü imkânlar göz önünde tutulduğunda çok önemli bir maddi yardımla Heyet-i Temsiliye'yi destekledi. Ankara ve çevresindeki Kuva-yı Milliye dernekleri tarafından yapılan bu yardım TBMM'nin kuruluşundan sonra da devam etti. Ankara'nın yardımları; Ankara tüccar ve esnafından, Ankara'da görevli asker ve sivil görevlilerden, Ankara'nın merkez ve ilçelerindeki halktan sağlandı.

Ankara maddi yardımlarını, Tekalif-i Milliye'de de ayni yardım olarak da etkin bir biçimde devam ettirdi.

Bütün bu maddi ve manevi katkılar Ankara dışından gelen Kuva-yı Milliyeciler'le Ankara halkını kaynaştırdı.

Kuva-yı Milliyeciler ve onun lideri için Ankara dışında bir başkent düşünülemezdi.

III – ANKARA'DA OLUŞAN KUVA-YI MİLLİYE RUHU

Milli Mücadele'de, Ankara'da oluşan Kuva-yı Milliye ruhu, Cumhuriyetin ve Türkiye'nin geleceğini yönlendirmiş ve hazırlamıştır. Bu ruh, vatanı kurtarmak için başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere Ankara'ya gelen her görevde ve rütbedeki sivil ve asker aydınların, yurdun dört bir tarafındaki yurtseverlerin Ankara'yı kurtarıcı bir sembol haline getirmeleriyle oluşmuştur.

Ankara'da sembolleşen, önce ülkenin kurtuluşunu sağlayan ve daha sonra çağdaşlaşma ve modernleşme yolunda reformları yapan Kuva-yı Milliye ruhu Cumhuriyet'in temelidir.

Ankara, Heyet-i Temsiliye'yi bağrına bastıktan sonra yurdun dört bir yanından gelen asker ve sivil aydınların buluştuğu yerdir.

Ankara'ya gelen bu mücahitlerin, yeni Ankaralılar'ın bir bölümü,

Levent Sahverdi Arşivi

bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan yörelerin, Rumeli'nin, Kafkaslar'ın çocukları ve torunları idiler. Kaybedilen vatan topraklarının ve göçlerin acılarını ya yaşamışlar ya da babalarından, annelerinden dinlemişlerdir.

Bütün bu insanlar Ankara'da kutsal bir amaç için bir araya geldiler. Önce ülkeyi düşmandan temizlediler. Sonra adım adım bazen bilinçli ve kararlı ve bazen de tarihin kendilerine verdiği emsalsiz görevin sağ duyusuyla ve duygularıyla geleceği kurdular.

Onlar geleceği hazırlarken yalnız yeni bir devlet kurmadılar. Önce kendilerini, yeni Ankaralılar'ı ve sonra yeni bir ulusu yarattılar.

Atatürk ve çalışma arkadaşlarını ele alalım. Onlar genç bir subay oldukları tarihten Milli Mücadele sonuna kadar geçen 20 yıllık süre içinde Rumeli'den Kafkaslar'a, Arap illerinden Trablus'a kadar gençlikleri savaşarak ve koşarak geçmiştir.

Onlar ilk defa bir yerde amaçlarına ulaştılar. Ankara onları, onlar Ankara'yı yarattılar.

"Ankara", "Milli Mücadele", "Bağımsızlık" ve **"Cumhuriyet"** birbirlerinden ayrılmaz sözcükler oldu.

Kuva-yı Milliyeciler için başka bir Ankara yoktu. Ankara'yı 1923'te başkent yaparlarken yeni bir şey yapmadılar. Kendilerinin de söylediği gibi mevcut durumun adını koydular.

IV. İSTANBUL'A DUYULAN GÜVENSİZLİK

Bu arada açıkça söylenmeyen ve çok kısa olarak geçiştirilen bir konu üzerinde durmak gerekir: İstanbul'a duyulan güvensizlik.

Bununla ilgili olarak daha önce açıklanan bazı düşünceleri aktarmak isterim.

Goltz Paşa, başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya nakli gereğini düşünürken Osmanlı İmparatorluğu'nda reformlar yapılabilmesi için başkentin Anadolu'ya naklini şart görüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'nın başkent olması konusu TBMM'de görüşülürken Celal Nuri Bey; *"Biz Ankara'nın yazın tozuna, kışın çamuruna tahammül etmeliyiz ki, Anadolu'nun bütün levazım ve ihtiyacatını anlıyabilelim. Ve ona göre derdine devasız olalım" diyor ve ilâve ediyor. "Bir hükümet, hususiyle vatanın asıl parçalarının en büyüğü, yüzde doksan beşi Anadolu'da olursa ve o hükümetin merkezi İstanbul'da bulundukça Anadolu'yu biraz güçlükle düşünür."* Sonra da konuyla ilgili olmayan, ama çok ilginç bir düşüncesini söylüyor.

"Bizim için esas mesele, meselâ bugün Ankara – Sivas demiryolunun yapılmasıdır."

Bir kültür milliyetçisi olan Besim Atalay ise TBMM müzakerelerinde şunları söylüyor:

"Arkadaşlar, Ankara kelimesinin Türk âleminde, İslâm âleminde ne büyük vaatler husule getirdiğini bilmelisiniz... Ankara bundan şu kadar yüz sene evvel hâlâ kökleri yaşayan fikir cereyanlarını tesis etmişti. Esnaf arasında bugün bile Ahilik teşkilâtı vardır. Bugüne kadar yaşayan fikir cereyanlarının beşiği olan Ankara bu günden sonra da birbirini kalbinden bağlayacak fikir cereyanlarının beşiğidir. Biz bu beşiği elimizle ırgalayacağız. Ve onun büyüdüğünü, yükseldiğini, hâkim olduğunu göreceğiz arkadaşlar... (inşallah sesleri) Dikkat ediniz. Göreceksiniz ki yeryüzünde iki türlü payıtaht var: Bir müstemleke payıtahtları, biri de ülkenin doğrudan doğruya hâkim olduğu kıtanın, kendi ülkesinin payıtahtları. Müstemleke payıtahtları çok kere ülkenin bir ucunda yapılır... Arkadaşlar (sonra) bugünkü İstanbul'un, Feritleri ve arkadaşlarını yetiştiren zihniyeti kısmen devam ettikçe bizim oraya gitmemizde zannederim mahzurlar vardır. Binaenaleyh burası tamamen dezenfekte edilmedikçe oraya gitmek hazin ve ihtiyate muvaffik değildir. Ve biz burada tozlar içinde yaşarız."

İstanbul basınında Ankara'nın başkent olması lehinde tek yazı yazan Ebuzziyazade'dir.

11.10.1923 tarihli Tevhidi- Efkâr Gazetesi'nde Ebuzziyazade şöyle yazıyor:

Levent Sahverdi Arşivi

"... Anadolu'yu İstanbul kurtarmamış fakat İstanbul'u Anadolu kurtarmıştır..."

"Garp âleminin asırlardan beri memleketimiz üzerinde siyasi ve içtimai (konularda) devam eden zararlı tesirlerinden kurtulmak isteniyorsa bundan sonra milli mukadderatımızı idare edenlerin Anadolu'dan çıkmasını temenni etmeliyiz. 1324'te ilân ettiğimiz meşrutiyeti daha ilk aylardan itibaren yüzümüze gözümüze bulaştırmış olmamızda, ülkenin dört tarafından gelen acemi ve beceriksiz mebusların İstanbul'da yabancı ve muzır her türlü unsurların telkinatı altında kalmasının büyük tesiri görülmüştü.Son müdafaa-i memleket nokta-i nazarından merkezin Anadolu'da olması bizim için hayati bir meseledir."

"Asırlardan beri merkezi hükümetin İstanbul'da olması yüzünden Anadolu tamamiyle terk edilmiş ve harap halde bırakılmıştır."

"Ahlak ve sosyolojik açıdan da Anadolu'da yaşamak seciyenin kuvvetlenmesini, zevk ve safadan feragati, saffet ve ahlaki nezahati muhafaza gibi pek çok manevi fayda yaratır."

16.10.1923 tarihinde İstanbul basınının olumsuz ve ısrarlı tavrı üzerine Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanan yorumda şöyle deniliyor (bugünkü dilimizle):

"Yoğun bir milli yapının feyz dolu tesirlerinden mahrum, binbir lisanla konuşan, damarlarında binbir kan dolaşan, kafalarında binbir zihniyet, kalplerinde binbir temayül taşıyan Babıli (halitası) karışıklığı ile kuşatılmış İstanbul hükümeti hiçbir zaman hiçbir vakit, Anadolu'yu Anadolu ahalisini benimsememiş, mütemadiyen tesiri altında kaldığı levanten ruhunun telakkiyatı ile Anadolu'yu ve ahalisini bir yecucu mecuc beldesi telakki eylemiş, onunla halkını yalnız cebir ve zulüm icrası, varını yoğunu elinden alması niyeti ile icra eylemiş ve geri kalan diğer bütün hareketleri ile bu beldeyi bütün cihandan ayırmak için elinden geleni yapmıştır..."

Milli Mücadele'den sonra çıkarılan iki kanunda da bu konuyu izlemek imkânı var:

Levent Şahverdi Arşivi

1- 25 Eylül 1923 tarihli ve 347 sayılı kanunda, İstanbul'daki ve milli hudutlar haricinde bulunup da Milli Mücadele'ye iştirak etmeyen askeri erkânın ordu ile ilişkilerinin kesilmesi ve bundan böyle de devlet hizmetinde çalıştırılmamaları öngörülüyor.

2 – 26 Mayıs 1926 tarihli ve 854 sayılı kanunda ise, 347 sayılı kanunda sayılan askeri erkâna paralel olarak, Milli Mücadele'ye katılmayan memurların devlet hizmetinde çalıştırılmamaları öngörülüyor.

D – ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞU VE İSTANBUL BASINI

Ankara'nın başkent oluşuna yalnız İstanbul basını şiddetle karşı çıkmaktadır. Vatan Gazetesi'nde Ahmet Emin, Tanin'de, Hüseyin Cahit Bey Ankara'nın başkentliğine şiddetle karşıdırlar. Tevhid-i Efkâr'da yazı yazan Ebuzziyazade ise Ankara lehine güzel yazılar yazmasına rağmen 4-5 yıl için başkent Ankara'da kalmalıdır düşüncesindedir.

Ahmet Emin Bey diyor ki;

"Ankara lehine ileri sürülebilecek tek iddia tarihi mertubiyet hislerinden ibarettir. Filkakika Ankara denince her Türk'ün kalbinde mukaddes bir damar ihtizaza gelir. Ankara namı bize muvaffakiyete eren çetin istiklâl mücadelelerimizin en şerefli safhalarını hatırlatır. Fakat bu merbuyetin deynini kalplerde ebedi tekrim hisleri ile saklıyarak, abideler vücuda getirerek Ankara şehrine muhtelif müesseseler ihdas ederek, orasını belki de askeri merkez haline koyarak idameye çalışmak mümkündür."

Bu duygusal girişi burada bitiren A.Emin Bey Kuva-yı Milliyeciler ve Ankaralılar'ı fazla şımartmadan esasa geçiyor:

"Yeni merkezi idaremiz ümrana müsait bir muhit olmalıdır."

"Ankara böyle bir muhit değildir. Bilâkis belki de memleketin ümrana en gayrî müsait bir noktasıdır."

Hâkimiyet-i Milliye'de Müftü Rıfat Hoca'nın yazdığı bir yazıdan öğreniyoruz ki A.Emin Bey bizim okuma imkânı bulamadığımız bazı yazılarında işi bir adım daha ileri götürerek Ankaralılar için *"mahrumu istidat ve düşmanı ecanip"* sıfatlarını kullanıyor.

Levent Sahverdi Arşivi

Ahmet Emin Bey biliyorsunuz ecanipe pek meraklıdır. Ve makalesinde ilâve ediyor.

"Hiç değilse Bursa başkent olsun", "Bursa'yı ecnebilere karşı kolayca şerefli bir idare merkezi haline koyabiliriz."

Hüseyin Cahit Bey uzun uzun yazıyor, döktürüyor. Sonunda çok enteresan bir sonuca varıyor ve bir endişesini dile getiriyor.

"Merkezi hükümet Ankara'da bulunduğu halde payıtaht muhiti (İstanbul), Ankara muhit-i millisi ile anlaşmaşa, kaynaşmaya muvaffak olmazsa memleketin sair tarafları ile temasını nasıl muhafaza eder" diyor.

Ankara'daki Kuva-yı Milliyeciler'in İstanbul çevresi için ne düşündüğünü biraz evvel bahsettiğim iki kanun açıklıyor. Sanki İstanbul muhiti Kuva-yı Milliyeciler'in umurunda idi.

Bu bahsi kaparken Ahmet Emin Bey'in, Ankara ve Ankaralılar hakkındaki haksız ve insafsız düşüncelerine karşı Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziye Reisi Rıfat Hoca, iman dolu göğsüyle ve kendisine has asaletiyle ve zerafetiyle, tevazuu ile Hâkimiyet-i Milliyede yayınlanan mektubunda şöyle diyor:

"... Ankara istiklâl-i vatan davasından kendi varlığının müdafaasını anlamış ve bu idrak neticesi olarak da Sakarya Harbi'nin en önemli günlerinde memleket afakı top tarakaları ile sarsılırken bile sarsılmayan iman ile kalmıştır. Mustafa Kemal ve Ali Fuat paşalar bizdendir. Bizim hemşehrilerimizdir. Milli davayı onlarla beraber ve onların eserinde takip ve müdafaa eyleyeceğiz. Beldemiz, bugün medeni vasıtalarla yeterince mücehhez değilse bu noksan tamamlanabilir. Aşk-ı milli ile müftehir olan Ankaralılar yeni hükümetin irşad ve delaleti ile emek ve gayretlerini yeni umdeler etrafında teksif ederek memleketlerini cihanın sayılan meşhur şehirleri arasına ithal edecektir. Onlara medar-ı iftihar olarak milli müdafaanın timsali, iman ve celadeti olan Fevzi Paşa hazretlerinin Sakarya Zaferi'nden hemen sonra Ankara Belediye Başkanı'na çektiği şu telgraf kâfidir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Ordumuz emsalsiz fedakârlığı ile istihsal edilen muzafferiyetten dolayı vaki tebrikatınıza teşekkür eyler ve düşman ordusuna indirilen kahhar darbede Ankara ahalisinin sebk (vaki olan) eden muaveneti meşkûresini takdirle yâd ederim efendim."

1918'teki çöküşten sonraki Türk basın tarihi; mütareke basını, Babıali yokuşu ve elektronik basın ve ekran olarak bir süreklilik çizgisini taşıyor. Bu süreklilikte değişenler ve değişmeyenler var. Teknoloji ve sermaye, güç ve biçim olarak sürekli değişiyor. Değişmeyenler ise aynı , bazı kalemlerin kim adına, neyi, niçin yazdığı belli değil. Dikkatli ve bilinçli bir yurttaş bunları hemen görebilir.

İstanbul'u kurtaran Kuva-yı Milliyeciler daha ayaklarından çizmelerini yeni çıkarmışlardı ki Babıali nifak programlarını yürürlüğe koymuştur.

E- ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞU VE YABANCI ÜLKELERİN DAVRANIŞLARI

Ankara'nın başkent olmasına karar verildikten sonra yabancı ülkelerin Ankara'da temsili konusunda bazı sorunlar olmuştur.

Ankara Hükümeti öncelikle İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserliği sıfatına itiraz etmiş ve bu unvanını sömürgelere ait bur unvan olduğunu ve kabul edilemiyeceğini bildirmiştir. Bu unvan temsilciliğe çevrilmiştir.

Bazı Batılı devletler (İngiltere – Fransa) imparatorluk döneminden kalma bazı alışkanlıklarla önce Ankara'ya gitmeyiz, gideriz ama büyükelçilik derecesinde temsil edilmeyiz, falan düzeyde temsilci göndeririz, gibi kendilerinden beklenebilecek davranışlarda bulunmuşlardır.

Ankara'daki Milli Hükümet bunlara karşı onurlu ve kararlı bir biçimde karşı koymuştur.

Sonra hepsi birer ikişer Ankara'ya gelmişlerdir.

Bu konuda benim sizlerin dikkatini çekmek istediğim husus şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün de olduğu gibi o günlerde basında bazı kalemler ve yayın organları yabancılardan önce, onların görüşlerini savunmakta âdeta onların memuru gibi hareket etmektedirler. Bugün insan hakları gibi konularda bazı küçük partilerin ve çevrelerin Türkiye'ye Avrupa'dan müfettiş tayin ettirme çabalarını ve bunların bölücü ve Kürtçülerle işbirliğine dikkatinize sunarım. *

F- YENİ OLUŞUMLAR VE BAŞKENT KONUSUNDA AÇILMAK İSTENİLEN YENİ TARTIŞMALAR

Ankara'nın başkent oluşu aslında yeni bir insan, yeni bir ulus, yeni bir devlet ve yeni bir Türkiye yaratma iradesi ve süreci içinde düşünülmelidir.

Ankara'nın başkentliği süreci, siyasal ve idari anlamda 13 Ekim 1923' de tamamlanmıştır. Artık, ülke yönetimiyle ilgili siyasal ve ekonomik kararlar bütünüyle Ankara'dan alınacaktı ve öyle de oldu. Ancak, kültürel bakımdan durum bambaşka idi. Ülkenin bütün eğitim ve kültür kurumları İstanbul'da idi. Üniversite (Dârülfünun), tiyatro (Dârülbedayi), konservatuar ve Güzel Sanatlar Akademisi, tek ve çok sesli müzik topluluklarının tümü İstanbul'da idi. İster saray çevresi için olsun, isterse levanten-kozmopolit İstanbul için olsun bütün sanat ve eğlence gösterileri İstanbul'da yapılıyordu.

Üniversitenin yanında bütün askeri ve sivil yüksek okulların ve meslek okullarının hemen tamamı yine İstanbul'da idi.

Ankara ise, İstanbul dışındaki herhangi bir Anadolu şehri gibi (taşra) idi. Yukarıda sayılan hiçbir kültür ve eğitim kurumuna sahip değildi. Ankara'da yalnız idadi, sanat okulu ve ziraat okulu vardı.

Başkent Ankara, Cumhuriyet'in 25 yıllık olağanüstü çabası ile bütün bu kurumlarını kurdu.

* Elçiliklerin Ankara'ya gelmeleri konusunda Bilal Şimşir'in "Bir Başkentin Doğuşu" isimli kitabında geniş açıklamalar vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Üniversitesi, konservatuar, tiyatro, opera, bale ve orkestra, teknik ve mesleki öğretim kurumları kuruldu. Dil ve Tarih Kurumları gibi akademiler ülkeye kazandırıldı.

Cumhuriyet artık hukukçusunu, idarecisini, askerini, teknik adamını, doktorunu Ankara'da yetiştiriyordu. Dilini ve tarihini heyecanla inceliyordu.

Ankara eğitimde İstanbul'la boy ölçüşebilecek hale geldi. Cumhuriyet'in ürünü Ankara Üniversitesi pekçok üniversite için kurucu üniversite olmuştur.

Kültür ve sanat konularında Ankara Türkiye'nin merkezi oldu. O derecede ki, Balkanlar da dahil olmak üzere çevremizdeki pekçok ülkede olmayan ileri sanat kurumlarına Ankara'da sahip olduk.

Konuşmanın başında söylediğim gibi yeni bir dünya nizamı kurulmak istenmektedir. Bu dünya nizamı içinde bize de bir konum verilmektedir. Türkiye başkalarının verdigi rolü değil, kendi amaçlarına ve belirlediği hedeflere göre yeni dünyada yerini almalıdır.

Dışarıdan bize verilmek istenen rol üçüncü sınıf bir Avrupa ülkesi ve orta halli bir bölge devleti olmaktır.

Ekonomik anlamda ise Türkiye tarım, hafif sanayi ve çevre kirliliğine neden olan ve Avrupaca terk edilmek üzere olan sanayilerin ülkesi olarak belirlenmiştir.

Ülkemiz bölgesel bir güç ve çağdaş bir Avrupa devleti (düşünce ve kafa yapısı ile bilim ve teknolojisi ile) olmak zorundadır.

Bizim için yabancılar ve onların yerli temsilcileri tarafından öngörülen tasarımları aydınlık Türk insanı bilmek zorundadır.

Kendi milli hedeflerimizi kendimiz seçmek ve eğitime, yüksek teknolojiye ve kendi seçtiğimiz sanayi dallarına yatırım yapmak zorundayız.

İşte burada sözü tekrar esas konumuza, Ankara'ya getirmek isterim.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'ye verilmek istenen yeni şekil başkent Ankara düşüncesini de etkilemektedir.

Buna bazı yayınlardan misal vererek başlayalım.

– 17.4.1996 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde çıkan bir baş yazıda veya o anlamda bir yorumda ilginç bir haber veriliyor. Yazarı bakın ne diyor:

"Geçen hafta sonunda Erol Aksoy'un Yeniköy'deki yeni yalısında verdiği dar kapsamlı bir akşam yemeğinde, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'le sohbet etme imkânı buldum.

Çiller'le uzun süredir yüz yüze görüşmemiştik.

Önce bazı değişiklikleri aktarayım.

O akşam, üzerinde pembe bir ceket vardı. 'Nasıl buldun' diye sordu.

Ben beğendiğimi söyleyince, 'Sen zaten hep renkli şeylerden hoşlanırsın' dedi.

O akşam en çok ilgimi çeken sözleri, Ankara ve İstanbul üzerine düşünceleri oldu.

Bu konu açıldığında çok ilginç bir yanını keşfettim.

Çiller, Başbakanlığı sırasında bir ara Türkiye'nin başkentini İstanbul'a taşıma fikri üzerine çalışmış.

"Ankara artık Türkiye'yi taşımıyor' diyor. Bu konuyu ciddi şekilde inceletmiş. Ancak başkenti İstanbul'a taşımanın Anayasal olarak mümkün olmadığını görünce vazgeçmiş.

Bu yazıyı eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölüm günü yazıyorum. Çünkü Ankara'nın başkentliğini sorgulamaya başlayan ilk siyasetçi oydu.

Levent Şahverdi Arşivi

Sık sık Ankara zihniyetinin Türkiye'yi ayağından aşağıya çektiğini söylerdi.

Şimdi Çiller de aynı pist üzerinde yürüyor.

Ancak bunu gerçekleştirmek mümkün değil. Çünkü Ankara'nın başkent oluşu Anayasa'nın değişmez maddeleri arasında yer alıyor.

1980 öncesi de, MSP, başkentin Konya'ya taşınması ile ilgili girişimde bulundu. Ancak, o dönemde de Anayasa ve kamuoyu engeli ile karşılaştı.

Konuyu ikinci defa rahmetli Özal gündeme getirdi.

Bu arada basında birçok yazar, Ankara zihniyetinin Türkiye'yi geri bıraktırdığı yolunda yazılar yazdı.

Son olarak da Çiller'in bu konuya el attığını görüyorum. Demek ki, Ankara zihniyetini sorgulayanların sayısı giderek artıyormuş."

– 28 Nisan 1996 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde beş sütunluk daha da önemli bir haber veriliyor.Celal Talabani;

*"Gelecek için en büyük hayalimin başkenti İstanbul olan bir Ortadoğu birleşik devletleri olduğu"*nu söylüyor.

– 24 Ağustos 1996 tarihli Hürriyet Gazetesi'nden öğreniyoruz. Konya Belediye Başkanı'na, Başbakan Erbakan Konya'yı başkent yap emrini vermiş.

– 3 Eylül 1996 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde Hadi Uluengin imzalı yazısında yazarı heyecanlandıran bazı küçük olayları alt alta dizerek yazısını şu paragrafla bitiriyor:

"Şükür ki, Türkiye'nin kalbi şimdi Taksim'de daha da mükemmel atıyor.

Dünya kentlerinde bulunmayan 'New York Times' her gün bayiye geliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İsrail'in "Jerusalem Post'u, Mısır 'El Ahram'ının yanında duruyor.

Cıgara işportacısı Almanca, tarikat mensubu süpürgeci İbranice konuşuyor.

Ermenice ciltler Müslüman risalelere eşlik ediyor.

Küçümen Kürt kız teraziyle tartılıyor ve çigan boyacı makosen parlatıyor.

Türkiye dinamiklerin ışıldayan aynası.

Taksim mikrokosmosunda parıldıyor.

Üçüncü sınıf Sovyet propagandası 'Türkiye'nin Kalbi Ankara' filmi köhne müzede oynuyor. Ve Türkiye'nin hayata çırpınan gerçek kalbi Taksim'de atıyor."

Hürriyet'te başkent üzerine çıkan 17 Nisan 1996 tarihli yorum üzerine 21 Ankara Vakfı ve derneği bir araya gelerek bu yayınlara tepki gösterdik ve bir bildiri yayınladık.

Bu bildiri Anadolu Ajansı bülteninde yer aldı. Buna rağmen hiçbir gazetede haber olarak çıkmadı.

Ben bildinin örneğini ve ekli kupürleri gazete köşe yazarlarına postaladım.

Bundan sonra olay ve bildiri yalnız Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandı.

Bildiri aynen şöyledir.

İstanbul'da bazı çevrelerin Başkentimizin Ankara'dan İstanbul'a taşınması gibi sorumsuz bir hayalin içine girdiklerini ve bunun fikri zeminini hazırlama çabasında olduklarını hayret ve üzüntüyle izliyoruz.

Ankara'nın başkentliğini içine sindiremeyenler, Cumhuriyet'in ve Ulusal Bağımsızlığın anlamını kavrayamayanlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücadele'nin, Milli Mücadele'yi yapan kahramanların, kurtuluşun ve Cumhuriyet'in önderi ve mimarı Yüce Atatürk'ün adı, Ankara'yla bütünleşmiştir. Bunu ayırmaya kimsenin gücü yetmez.

Ayrıca, Ülkemizin geleceği İstanbul'un yalı ve klüplerinde değil, Türk halkının tek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kararlaştırılır.

Şu gerçeğin herkesçe çok iyi bilinmesi gereklidir:

Yüce Atatürk'ün deyimiyle "Ankara Başkent'tir ve ebediyen Başkent kalacaktır."

1980'li yıllara kadar Ankara siyaset, ekonomik ve kültür alanında kesin bir biçimde başkenttir. 1980'li yıllarda Türkiye'yi de etkisine alan küreselleşme olayı, Türkiye'de özel kesimin ekonomide ağırlığını artırması, bu eğilimin bütün siyasal gruplarda desteklenmesi sonucunda ekonomik karar odakları devletten doğal olarak uzaklaşmaktadırlar. Ekonomik karar odakları sanayinin, ticaretin ve finansın merkezi İstanbul'a kaymıştır. Cumhuriyet'in ürünü olan İş Bankası bile genel merkezini bütün direnmesine karşılık İstanbul'a taşımak üzeredir. Ekonomi konusunda bu doğaldır. Politika ve kültür konusu bambaşkadır. İki konuyu ayrı ayrı ele alalım:

Ankara'nın başkent olarak taşınması, anayasal ve politik anlamda mümkün değildir. Ancak Ankara'nın politik karar yeri olarak içi boşaltılabilir. Dünyayı yöneten dört büyük gücün olduğunu hatırlayalım. Sermaye, basın (medya), politika ve bürokrasi. Ülkemizde politika bürokrasiyi yok etmiştir. Sermaye ve basın iç içedir. Aynı cephededir. Politika ise yalnızdır. İçi boşaltılmıştır. Taşralıdır ve zavallıdır. Politik karar süreci İstanbul'a kaydırılarak, Ankara kendi dışında verilen kararların biçimsel sahibi olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bu basit bir değişiklik değildir. Bu bir ulusun kendi geleceğini ve yerini belirleme gücünü tert etmesidir. Siyasal başkent olarak Ankara karar

Levent Şahverdi Arşivi

gücünü titizlikle korumalıdır. Bu demokratik ve halkçı idarenin temel şartıdır. İstanbul ekonominin merkezi olarak da Ankara'nın verdiği politik kararlara bağlı olacaktır.

Ankara bir kültür başkentidir. Bu Ankara'nın özelliğidir. Ankara'daki kültür kurumları ve kültürel yapı Cumhuriyet'in yüz akıdır ve Cumhuriyet'in bir parçasıdır. İstanbul teokratik ve kozmopolit kültürün, Ankara ise demokratik ve ulusal kültürün başkentidir.

Cumhuriyet'in ilk yirmi beş yılında kültürel kurumlar ve alt yapı oluşturuldu. İkinci yirmi beş yılda ise bu kurumlar geliştirildi ve kökleşti.

Cumhuriyet'in elli yıllık gayreti ile kurulan ve Ankara'da yeni Ankaralı'nın ruhu ve kanı olan kültürel yapı, devletin ihmal ve kayıtsızlığı ve bazen de bilinçli hareketiyle bugün yozlaştırılıyor.

Bugün ulusal kültür iki yönlü tehdit altındadır.

1. Doğudan gelen ümmet fikri,

2. Batıdan gelen kozmopolit düşünceler.

–Cumhuriyet'in eğitim ve kültür politikasından sapmalar kültürel yapıyı çok olumsuz etkiliyor.

– Cumhuriyet'in kültürünün temellerini oluşturan devlet destekleri gittikçe azalıyor.

– Ankara'da yetiştirilen bazı sanatçı kadrolar çeşitli özendirmelerle İstanbul'a aktarılıyor.

– Türkiye'nin uluslararası yeri ve ilişkiler nedeniyle kültürel temaslar sonucu elde edilen kültürel kazançlar, Türkiye'ye gelen sergiler, tiyatro, bale, opera ve müzik grupları artık Ankara yerine İstanbul'a geliyorlar.

Başka ülkelere gönderdiğimiz bazı büyük sergilerin karşılığı olan sergiler İstanbul'a geliyor. Bilinçli bir şekilde Ankara devre dışı bırakılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

– Ankara'dan İstanbul'a kaydırılan sanat faaliyetlerinin açık ve kapalı destekçisi yalnızca devlettir. Bazı özel sektör kuruluşları devletin yanındaki küçük katkılarını (üstelik vergi matrahından düşülen paralarla) maharet ile seslendirmektedirler.

– İstanbul'daki kültürel faaliyetlerin bir bölümü Cumhuriyet'in yaratmak istediği Türk insanı, Türk ulusu ve Türk vatanı fikrine ve ulusal kültür anlayışına aykırıdır.

Sık sık tekrarlanan ve Habitat Toplantısı nedeniyle tekrar tekrar pişirilen Türkiye mozayiği, dünya kenti İstanbul, kozmopolit İstanbul, levanten İstanbul sloganları, aslında yeni bir kültürel yabancılaşmadır. Sokağa ait sanat ve estetik değerden yoksun bazı basit toplumsal yaşam motifleri ve gösterileri popüler sanat adı altında halkımıza sunulmaktadır.

Ankara'nın kültür başkenti olarak, bütün özelliklerinin korunması gerekir. Bu Türkiye'nin ulusal bağımsızlığının nedenidir. Ankara'nın kültür başkentliğini bırakması, bağımsızlığın temeli olan kültürel bağımsızlığımızdan vazgeçilmesi demektir.

Kuva-yı Milliyeciler, yiğitlikleriyle ve yurt severlikleriyle aydınlık bir gelecek için Ankara'yı başkent yaptılar.

Başkent Ankara, Türk'ün bağımsızlığının ve insanımızın özgürlüğünün güvencesidir.

Ankara'nın başkentliğinden vereceğimiz her taviz Türk varlığından ve devletinden bir parçanın aşındırılmasıdır.

Hepimiz Ankaralı'yız. Ankaralılık klasik bir hemşehrilik duygusu ve bağı değildir. Ataları Ankara'da doğanlar, bütün Kuva-yı Milliyeciler, onların torunları, yurdun dört bir yanından gelip Ankara'ya yerleşip, ulusun ve vatanın birliği için yüreği çarpanlar, Anayasa'ya inananların hepsi Ankaralı'dır. Ankara'yı sevelim ve tarihi de unutmayalım.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLİ MÜCADELE'DE TÜRK ÇOCUKLARI VE BİR DESTAN*

Doç.Dr. NURİ KÖSTÜKLÜ**

Bilindiği üzere, Milli Mücadele Türk milletinin var olma veya yok olma sınırına geldiği fevkalâde bir dönemi ihtiva eder. 1815 Viyana Konferansı sırasında Batılılar'ın "Hasta Adam" teşhisi koyup paylaşmak istedikleri Osmanlı Devleti, 1918'de Mondros Mütarekesi şartlarına zorlanmış ve artık Anadolu'da Türk varlığına son verilmenin eşiğine gelinmişti. İşte böyle bir ortamda yedisinden yetmişine genç–ihtiyar, kadın–erkek, çoluk–çocuk bütün Türk milleti Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir ölüm-kalım mücadelesine girişti.Türk İstiklal Harbi veya daha geniş anlamıyla Milli Mücadele olarak bilinen bu fevkalâde dönemde, Türk çocuklarının milli sorumluluk şuuru içerisinde gösterdikleri fedakârlık veya çektiği çileler ve eziyetler maalesef tam olarak bilinmemektedir. Halbuki, o dönemin kaynaklarını taradığımızdan Anadolu'nun hemen her köşesinde, özellikle işgal gören yörelerinde, çocukların bir destan misali kahramanlık örnekleri sergilediğini görüyoruz. Öbür taraftan, bu harp döneminde anasını babasını kaybeden ve kimsesiz yetim kalan çocukların durumu ile yalnızca Türk ve Müslüman olduğu için düşman tarafından barbarca katledilen, işkence yapılan, sakat bırakılan çocukların vaziyeti, meselenin bir diğer boyutudur. Şimdi, Anadolu çocuklarının İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerine ve durumlarına değişik bölgelerden vereceğimiz örneklerle bir göz atalım:

Fransızlar, Güneydoğu'ya asker çıkarıp buradaki illerimizi işgale başladıklarında, yediden yetmişe bütün yöre halkı düşman işgaline karşı direnişe geçti. Bu öyle bir direniş ve savunma idi ki, Fransızlar âdeta bir bataklığa saplandılar ve neticede buradan nasıl çıkacaklarını bilemediler. Çünkü, askerlikte bir kaide vardır; eğer işgal edilecek bir yeri oranın sivil

---

* Bu Konferans 10 Kasım Atatürk Haftası münasebetiyle, Milli Eğitim Bakanlığı ve Atatürk Atatürk Araştırma Merkezi işbirliğinde düzenlenmiş ve 8 Kasım 1996 tarihinde Konya Erbil Koru Lisesi'nde verilmiştir.

** Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi; Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

halkı ne pahasına olursa olsun savunacak olursa, işgalcinin işi çok zorlaşır. Bunun örnekleri Antep'te, Maraş'ta, Urfa'da ve bütün Anadolu'da görülmüştür. Antepli vatandaşlarımız Antep'e "Gazi" unvanını kazandırdılar. Maraş, "Kahraman"; Urfa "Şanlı" oldu.

Bu mücadelede çocuklar da destan yazdılar. Antep mıntıkasında bunların en meşhurları Antepli Kebapçı Said Ağga'nın oğlu Mehmet, Şahin Bey'in oğlu Hayri, Şehit Yolağasının oğlu Mehmet Ali, Arzuhalci Ali Efendi'nin oğlu İsmail adındaki 11-12 yaşlarındaki çocuklardır.Bu çocuklar Arslan Bey'in başında bulunduğu milis kuvvetin içindeydiler. diğer Kuva-yı Milliyeciler gibi silâhlı olup yeri geldiğinde çatışmalara katılıyor ve çoğu zaman da istihbarat hizmetinde bulunuyorlardı. 1920 yılının Ağustos ayında Antep kuşatmasının sıkışmış olduğu bir günde, Heyet-i Merkeziye, şehrin durumunu, Maraş'a yakın Sam köyünde bulunan Kolordu Komutanı Miralay Selahaddin Adil Bey'e bir rapor halinde yazmak lüzumunu hissetmişti. Hazırlanan mektubu, Fransız kuşatmasını yarıp götürebilecek kişi aranırken, bu çocuklardan İsmail ve Mehmet göreve talip oldular. Mektup Heyet-i Merkeziye tarafından bu iki çocuğa teslim edildi. Bu iki yavrucak silâhlarını bırakıp başlarına keçe külâh giyerek bir dilenci kılığına girdiler ve mektubu ilgili komutana ulaştırmak üzere yola çıktılar. Ancak kuşatma altında olan bölgede ilerlerken düşman askerlerine yakalandılar. Mehmet, mektubu bir bağ kütüğü altına saklayarak düşmanın eline geçmesini önledi. Fransız askerleri, casus yakaladık diye bu iki çocuğu komutanları Kurmay Yarbay Abadi'nin huzuruna kadar çıkardılar. Çocukları konuşturmak istediler. Ancak bu çocuklardan: "Bizim babamız anamız şehit oldu. Dilenmek için çıktık. Şehirde yiyeceğimiz yok idi" cevabından başka bir şey işitemeyince, Mehmet ve İsmail'i şehre geri dönmek şartıyla serbest bıraktılar. Akşam vakti yola çıkan bu çocuklara, siperlerdeki düşman askerleri kasten ateş açtılar. İsmail dokuz, Mehmet dört yerinden yaralandı. Düşman mıntıkasında sabaha kadar kan kaybeden çocuklar, sabahleyin Fransızlar'ın cephedeki kendi yaralılarıyla birlikte hastaneye kaldırıldılar. Mehmet'in hastanede ayağı kesilerek hayatı kurtarıldı. Ancak İsmail hastanede şehit oldu. Bir ayağı kesilen Gazi Mehmet hastanede iyileştikten sonra Türkler'de esir bulunan Fransız kuvvetlerindeki iki Senegalli asker ile değiştirilerek Fransızlar'ın elinden kurtarıldı. Gazi Mehmet dönüşünde yine Arslan Bey'in müfrezesine katıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuna kadar elinde silâhı tek ayağıyla Milli Mücadele'de bilfiil yer aldı.[1]

Bu tür kahramanlık örneklerine çok sık rastlıyoruz. Yukarıdaki hadiseye benzer bir kahramanlık da Tarsus'ta yaşandı. Konya'da yayınlanan Babalık Gazetesi'nin muhabiri, Gazete'nin 2 Temmuz 1921 tarihli nüshasında, o tarihte Konya'da hastanede tedavi görmekte olan Tarsuslu küçük kahraman Mehmet'ten uzun uzadıya bahsetmektedir. Yazısından, kendisini hastanede ziyaret ettiğini anladığımız bu küçük kahraman hakkında muhabir, şunları yazmaktadır:

"... İşte biz bu menakib-i ulviyenin kahramanları meyanında bir de Tarsus köylerinden Kahraman Mehmet'i görüyoruz. Küçük kahraman Adana cephesinde düşmanla çarpışıldığı zaman Kuva-yı Milliye efradına yemek taşır ve postacılık vazifesini ifâ edermiş. Bir gün yine vazifesini yaparken yüksek ağaçların yeşil dalları arasına tabiye edilmiş bir mitralyozun püskürttüğü kurşun yağmuruna tutulmuş. Mehmet'in yanındaki iki arkadaşı kaçabilmişler. Fakat bu küçük yavrucak kaçamamış, ilk kurşun kaba etinden girerek sol kasığı yanından çıkmış, Kahraman o sırada can acısıyla bir takla atmış. Bu defa ikinci bir mürüvvetsiz kurşun onun sol bacağını yaralamış. Kahraman olduğu yerde kalmış, Nihayet kendisini almışlar köye götürmüşler, oradan da buraya gönderilmiş. Şimdi hastanede bulunuyor. Birkaç defa ameliyat icra edilmiş. Kahraman küçük yaşıyla o kadar ciddi bir büyük adam ki, konuşurken hatta en gülünecek şeylere bile sırıtkanlık etmiyor. Destan hamasetini âdi bir hadise ve her gün olabilir işlerdenmiş gibi anlatıyor. Hatta ameliyat masasında defeatla neşterler yediği halde kendisinden en küçük bir sabırsızlık, hırçınlık, bağırmak–çağırmak, alâim-i işmizaz (ürperti) ve ıztırap göstermemiş. Şimdi bu küçük "Büyük Gâzi"ye verilecek en büyük mükâfat, yaşadığı müddetçe malül, kalacağı için tekâüd maaşıdır zannındayız. İyilik yapanlar, fedakârlar, mazhar-ı mükâfat olmalıdırlar ki iyiliğin kadri bilinsin."[2]

Adanalı çocukların da Milli Mücadele'de milli bir heyecan ve sorumluluk içinde hareket ettiğini görüyoruz.

1 Lohanizâde Mustafa Nureddin, **Hubb–i İstiklalin Abidesi Gazi Ayıntab Müdafaası,** Matbaa–i Milli, İstanbul 1340, s. 154-159; Bu hadise daha sonraları çeşitli kaynaklarda destanlaştırılarak anlatıla gelmiştir. Mesela bkz. Falih Rıfkı Atay, "On Yaşında Kahraman ve Gazi", **Yeni Mecmua**, 1 Nisan 1923, sayı: 73; Muhittin Nalbantoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Küçük Fedaileri,** İstanbul 1973, s 35-99 .

2 **Babalık,** 2 Temmuz 1337, sayı : 626.

Levent Sahverdi Arşivi

12 Haziran 1920'de Fransız ve Ermeniler'den oluşan bir grubun Kahyaoğlu Çiftliği'nde Türkler'e yönelik katliamda, direniş gösteren Türk çocukları da nasibini almıştı. Bu çocuklar içerisinde kurşun ve süngü yarasından ölmeyen 10 yaşındaki Mehmet feci cinayette bir bacağını kaybetmiş ve koltuk değneği ile hayatını sürdürmeye çalışıyordu. O günleri yaşayan Damar Arıkoğlu, bu çocukla ilgili olarak daha sondaki aylarda Sıhhiye Vekili'ne ricada bulunarak suni bir ayak takılmasını ve Mehmet'in yatılı olarak Ziraat Mektebi'ne yerleştirilmesini sağlamıştı.[3]

Arıkoğlu'nun Adana'daki çocuklarla ilgili şahit olduğu bir olay da işgal sırasında yaşanmıştır:

Adana'yı Fransızlar işgal ettiklerinde evin balkonundan yoldan geçen işgal kuvvetleri mensubu askerlere beş yaşındaki bir kız çocuğunun tükürmesi, babasının para cezasına çarptırılmasına sebep olmuştu.[4]

Urfa taraflarından da bir örnek vermek istiyoruz:

Fransızlar Urfa'dan kaçarlarken 14 yaşında Bozan adındaki bir Türk çocuğu Kuva-yı Milliye önünde harbe iştirak etmiştir. Bu yavrunun kahramanlığını gören halk, Bozan için türkü bile yakmıştı. [5]

Oturmuş yarasını bağlıyor
Fransız askeri hüngür hüngür ağlıyor
Be değme! değme Bozan değme
Vursun,kırsın Fransız'ı, yavruma değme!

Sebeke dağından indim dereye
Atılıyor bombalar, bilmem nereye
Türk çeteleri dönmez geriye
Be yürü! yürü Bozan Yavrum yürü!
Vursun kırsın Fransızlar'ı, aslanım yürü!

3 Damar Arıkoğlu, **Milli Mücadele'de Çukurova ve Fransız İşgali Hatıralarım,** 1961, s.132.

4 **Aynı eser.**

5 **Açıksöz Gazetesi,** 7.6.1920'den nakleden : Enver Behnan Şapolyon, **İstiklal Savaşı Edebiyat Tarihi Nesirler ve Şiirler,** 1968, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

Çocuklar yalnızca cephede çarpışmıyor, posta ve diğer lojistik hizmetlerde de bulunuyorlardı.

Maraş savunmasında cephane taşıyan ve posta vazifesi gören çocuklar, aynı zamanda askerin moralinin düzelmesine de yardım ediyorlardı.[6]

Sarıca köyünden 14 yaşındaki Ali, bu bölgedeki askere klavuzluk görevi yapıyordu. Bir seferinde de düşmanın yolunu kesmek için köprüyü uçurma vazifesini aldı ve bu vazifeyi başarı ile yerine getirerek bir kahramanlık örneği sergiledi. Daha sonra Yüzbaşı Sıtkı Bey bu çocuğu evlâtlık almış ve Kuleli Askeri Lisesi'ne kaydettirerek okumasını sağlamıştı.[7]

Aralarında Sarıibrahimli köyünden Duran (Kaleli)'ın da bulunduğu pekçok çocuk dağdaki askere yemek taşıyorlar verilen talimat üzerine o küçük yaşlarında tren raylarını sökerek düşmanın hareket kabiliyetine zarar vermeye çalışıyorlardı.[8]

Bu bölgeden bir örnek daha verip, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki çocuk kahramanlardan bazı örnekler vermek istiyoruz.

Milli Mücadele yıllarında 10-11 yaşlarında bir çocuk olan Osmaniyeli Pulcu Mehmet oğlu Niyazi Aykan 1991'de, kendisiyle yapılan röportajda şunları anlatıyor:

"Babam dedi ki, oğlum sana mektup yazayım. Cebelli Yemli Hacı Ali Efendi'ye götür. Hacı Efendi oranın çete başıdır. Mektubu aldım ve Hacı Efendi'ye götürdüm. O da bir mektup yazdı ve bana 'Bunu Hacı Hüseyin Ağaya götür' dedi. Araplı'da Hüseyin Ağa'yı bulup mektubu verdim. Sonra Kişnaz'a geçtim.Orada Hakkı Efendi ile görüştüm. O bana yol gösterdi. Bahçe'ye geçtim. Orada Mustafa Efendi'yi buldum. Beni atına bindirip Düziçi'ne götürdü. Orada Sarp'ın ağzına indim. Sarp'ın ağzından Acı Alma mevkiine geldim. Araplı'da Hamza Ağa'nın yanında iki gün kaldım. Daha sonra Osmaniye'ye geldim. Bu kadar dolaşmamın sebebi ise haber götürüp getirmekti. O çevrede kurulan milis kuvvetler arasında mektup taşıyordum. Osmaniye'ye geldiğimde bugünkü Zafer camiinin olduğu yer

6 Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi,** s. 219.

7 Muhittin Nalbantoğlu, **a.g.e.**, s. 41.

8 Öğrencimiz Naime Ökçecioğlu'nun, Tarsus Sarıibrahimli köyünden Duran Kaleli ile 11.02.1991 tarihinde yaptığı röportajdan. Bununla ilgili ses bandı özel arşivimizdedir.

Levent Şahverdi Arşivi

kilise idi. Ben Ermeni gibi görünerek kiliseye girdim. Ayağımda ham gönden bir çarık, sırtımda yamalıktan oluşan bir kaput vardı. Kilisede bulunan tel örgüleri, Fransız cephanelerini öğrendim. Onları babama anlattım. Babam da bunları yazarak Küllü'ye Hasan Paşa'nın yanına gönderdi. Böylece istihbarat sağlıyorduk".[9]

10-11 yaşlarında bir çocuğun bu kadar yeri dolaşması, ancak milli bir mesuliyet duygusunun varlığıyla izah edilebilir.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, yüzlerce hatta binlerce örnekten ancak birkaçıdır.

Bütün bu örneklerde görüldüğü üzere çocukların Milli Mücadele sırasındaki hizmetlerini tasnif edecek olursak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki:

1- Yeri geldiği vakit eline silâh alıp bilfiil çarpışarak cephelerde;

2- Haber getirip götürmek suretiyle istihbaratta;

3- Cepheye su, ekmek, mermi vs. taşıyarak lojistik hizmetlerde oldukça faydalı olmuşlardır.

Şüphesiz çocukların bu tür hizmetleri, yalnızca Fransız işgalinin bulunduğu yörelerde değil Anadolu'nun hemen her tarafında görülüyordu. Şimdi Batı Anadolu'dan bazı çarpıcı örnekler vermek istiyoruz.

İlk BMM'nde henüz pek kritik bir durumunda bulunan cephelerde olup bitenlerden bahsediliyordu. Bursa Milletvekili Muhiddin Baha (Pars), evvelâ Bursa'yı bir katliamdan kurtarmak bahanesiyle yerli Rumlar'la teşkil edilen heyetin Yunanlılar'la temaslarını nasıl telin ettiğini anlattıktan sonra sözünü şöyle bitirmişti:

"Efendiler, bu sahifeyi burada kapattıktan sonra müsaadenizle bir müşahademi arz edeceğim. Geçenlerde İnegöl cephesinde ağaçlar arasında sis ortasında gazilerimizi ziyaret eder ve onların ayrı ayrı ellerini sıkarken 15 yaşında kadar bir çocuk gördük. Ona 'Oğlum burada ne yapıyorsun?'

9 Öğrencimiz Huriye Özdemir'in Osmaniyeli Pulcu Mehmet Ali oğlu Niyazi Aykan'la (1325 doğumlu) 1991'de yaptığı röportajdan. Bununla ilgili ses bandı özel arşivimizdedir.

Levent Şahverdi Arşivi

dedim. 'Vatani vazifemi yapmaya geldim' cevabını verdi. 'Peki hiç muharebeye karıştın mı? Düşmanla cenkleştin mi?' sualime de 'evet' diye katıldığı çarpışmaları, boğuşmaları saymaya başlayınca ben, bu çocuğun karşısında bir parça küçüldüğümü hissettim. Sonra daha ileride yine gaziler arasında ve babasının yanında babasıyla omuz omuza düşmana karşı harp eden 12 yaşında Feridun isminde bir çocuk gördüm ki! Efendiler, bir diyorum ama hangi bir? Cephede her adımda bir böyle henüz çocuk denecek yaşta silâha sarılıp canını fedaya gelmiş nice nice yavrularımız var!. "[10]

Muhiddin Baha Bey'in "Hangisini sayayım cephede çocuk denecek yaşta nice yavrularımız var" dediği çocuklardan biri de Emekli Süvari Subayı Süleyman Bey'in oğlu İnegöllü Kâmil idi. Bu çocuk bu bölgedeki pekçok muharebeye katıldı. Cumhuriyet döneminde Bursa Işıklar Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra Harp Okulu'na giren Kâmil'e önceki kahramanlıklarından dolayı İstiklâl Madalyası verlmiştir.[11]

İnegöl mıntıkasında muharebelere katılan Albay Rahmi (Apak) Bey, bu bölgedeki Türk çocuklarının vatan sevgisiyle Yunan'a karşı duydukları nefreti şu örnekle dile getiriyor:

"Siması hâlâ gözlerimin önünde. Sarı saçlı ak yüzlü bir çocuk. Bir evin içinden çıkan (herhalde kendi evi olacak) bir Yunan askerini kovalıyor. Elinde bir balta. Yunan erinden daha hızlı koşuyor. Ona yetişti, kafasına baltayı indirdi. Yunan eri cansız yere yuvarlandı. Kaçan Yunan arkasına dönüp silâhını veya süngüsünü kullansaydı. Bu çocuğu kolayca öldürebilirdi. Diğer bazı sokaklarda da İnegöllü kadınların bu kaçan perakende Yunan askerlerinin başlarına pencerelerden saksı ve testiler attıklarını öğrendim"[12]

Yunan işgali ve işgal tehlikesinin bulunduğu Batı Anadolu'nun hemen her tarafında bizzat savaşa katılan, istihbarat ve lojistik alanda hizmet veren sayısız çocuk kahramanlara rastlıyoruz. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bu kahraman çocuklar yalnızca erkek çocuklar değil-

10 **Yakın Tarihimiz**, Cilt 3, s. 303.
11 Şaban Çibir, **Onlar da Çocuktu**, İstanbul 1990, s. 35 - 40.
12 Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Ankara 1988. s. 227.

Levent Şahverdi Arşivi

di.Kahraman kız çocuklarına da çok rastlanıyordu. Kız çocuklarının Milli Mücadele'deki kahramanlıklarına ve hizmetlerine örnek olarak Nezahat Onbaşı'dan bahsetmek istiyoruz:

Tabur Komutanı Binbaşı Halit Bey'in kızı olan 12 yaşındaki Nezahat, bu küçük yaşına rağmen elinde silâhı asker kıyafetli olarak Türk ordusuyla birlikte çeşitli muharebelere katılmıştı. Bu çocuk Milli Mücadele boyunca 70. Piyade Alayı'nın bir mensubu olarak alayla birlikte tam bir asker gibi, cepheden cepheye koşuyordu. Hatta bu alaya, o bölgede "Kızlı Alay" denmiştir. Ata binmesini ve silâh kullanmasını çok iyi bilen ve kendisine Tümen Komutanı Ahmet Derviş Paşa tarafından "onbaşı" rütbesi verilen bu kız çocuğunun kahramanlığı ve fedakârlıkları TBMM'nin oturumlarına dahi konu olmuştu.[13]

Meclis'in 30 Ocak 1921 tarihli oturumunda Bursa Milletvekili Operatör Emin Bey (Erkul), muhtelif harp cephelerinde bilfiil çarpışmalara katılan 12 yaşlarındaki Nezahat Hanımın İstiklâl Madalyası'yla taltif edilmesine dair takrir verdi. Bu takrir görüşülürken, söz alan İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey, İstiklâl Madalyası yerine BMM namına bu kıza büyüdüğü zaman çeyizini temin edecek bir hediye verilmesini teklif etti. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise, Türk tarihinde bir "paşa hanım" görmek istediğini söyleyerek, Nezahat Hanım'a "mirimiran" rütbesinin verilesini istedi. Bütün bu görüşmeler sırasında Nezahat Hanım'ın Milli Mücadele'deki kahramanlıkları ve hizmetleri uzun uzadıya dile getirildi.[14] Ancak, Nezahat hakkında söylenenler ve yapılan bu teklifler, Milli Mücadele'nin o sıkıntılı, meşgaleli ve dar günlerinde unutulup gitmiş, Milli Mücadele'nin kahraman çocuklarının bir simgesi olan Nehazat Hanım'la ilgili Meclis'in takdiri zabıtlar içinde tarihin sayfalarında yerini almıştır.

Buraya kadar, Türk çocuklarının Milli Mücadele'deki kahramanlıklarını, hizmetlerini ve vatan savunmasındaki sorumluluklarını ancak birkaç örnek çerçevesinde vermeye çalıştık. Şunu da unutmamak gerekir ki, çocukların Milli Mücadele'de verdiği bütün bu hizmetlerin fedakârlıkları yanısıra, işkenceler ise işin ayrı bir boyutudur. Milli Mücadele döneminin

---

13 Gazeteci Kadri Kayabal'ın 1945 yılında Nezahat Bayel ile yaptığı röportajdan. Bu ses bantı özel arşivimizdedir. Ayrıca bkz. Şaban Çibir, **a.g.e.**, s. 26 - 29

14 **TBMM Zabıt Cerideleri,** C.7, 2. Baskı , Ankara 1944, 30. 1. 1337 tarihli görüşmeler.

Levent Şahverdi Arşivi

hemen bütün kaynakları, işgal gören bölgelerde çoluk – çocuk ayrımı yapılmadan katliam ve işkence yapıldığının örnekleriyle doludur. Doğu Anadolu'da Rus ve Ermeniler'in, güneyde Fransızlar'ın ve Ermeniler'in, Batı Anadolu'da Yunanlılar'ın katliamına zulmüne uğrayan Türk çocuklarının sayısının haddi hesabı yoktur. Öte yandan, anasını veya babasını kaybeden kimsesiz ve yetim çocukların durumu da ayrıca içler acısıdır. Sırf Doğu Anadolu'da Ermeni ve Rus katliamları sonucu yetim veya kimsesiz kalan Türk çocukların sayısı 3000 civarındadır.

Söz buradan açılmışken, Kâzım Karabekir Paşa'nın 15. Kolordu Komutanı olarak Doğu'da bulunduğu yıllarda kimsesiz yetim Türk çocuklarına yönelik icraatlarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Karabekir Paşa,kendi sorumluluk bölgesinde sayıları 4000'e yaklaşan yetim Türk çocuklarına sahip çıkmış, onlar için eğitim kurumları ve kurslar açmıştır. Sayıları yediyi bulan okullar Erzurum ve Sarıkamış'ta açılmıştı. Yatılı olan bu okullar; okul öncesi, mesleki ve askeri nitelikli idiler. Mesleki nitelikli Erzurum Sanayi Mektebi'nde aynı zamanda üretime dönük eğitim yapılıyordu. Bu şekilde, ayakkabı, elbise vs. alanlarda askerin lojistik ihtiyacına da katkıda bulunuluyordu. Sarıkamış'ta açılan Küçük Sıhhıye Zabit Mektebi mezunlarının sağlık alanında pekçok hizmetleri oldu. Sarıkamış'ta eğitimini sürdüren Askeri İdadi ise bu yıllarda açık bulunan tek askeri lise idi. Çünkü işgaller sebebiyle diğer askeri liseler kapanmıştı. Bu yüzden ileriki yıllarda doğabilecek subay açığını kapatma yönünde Karabekir'in açtığı bu okulun küçümsenmeyecek katkısı olmuştur. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı yapan Orgeneral Zeki İlter, Orgeneral Reşit Pasin Karabekir'in bu okullarda okutup büyüttüğü bakıma muhtaç Türk çocuklarından yalnızca birkaçıdır. Erzurum ve Sarıkamış mıntıkasındaki kimsesiz Türk çocukları bu şekilde Kâzım Karabekir tarafından doyurulmuş ve eğitilmiştir. Açılan okul ve kurslarda her şeyden önce milli duygular ve sorumluluk şuuru, öncelikle kazandırılıyordu.[15]

15 Doğu Anadolu'daki yetim Türk çocuklarının dukumu ve Kâzım Karabekir Paşa'nın Milli Mücadele yıllarında bu çocuklara yönelik yaptığı faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bizim şu çalışmalarımıza bakılabilir; "Kâzım Karabekir Paşa'nın Açtığı Okullar I, II." **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Temmuz 1985, sayı: 5; Ağustos 1985, sayı : 6 "Kâzım Karabekir ve Okul öncesi Eğitim", **S.Ü. Eğitim Fak. Dergisi.** 1989 sayı: 3 "Kâzım Karabekir, Kültür ve Eğitim", **Türk Kültürü**, Şubat 1992, Sayı : 336.

Levent Şahverdi Arşivi

Kimsesiz, yetim, bakıma muhtaç Anadolu Türk çocukları içinde belki, Kâzım Karabekir'in mıntıkasında bulunanlar bazıları şanslı sayılabilirdi. Ama Milli Mücadele'nin o kıtlık, yokluk ve çileli günlerinde çocuklar bu mücadeleden fazlasıyla nasibini aldılar. Babası cephede şehit düşen, kimsesiz ve bakıma muhtaç duruma gelen Türk çocuklarının haddi hesabı yoktu. Çocukların içinde bulunduğu bu manzara, destanlara dahi konu oldu.

Bu cümleden olmak üzere, o günlerde çocukların durumunu ortaya koyan bir destanla sözümüzü bitirmek istiyoruz. Destancı Selahaddin tarafından "Anadolu Şehid Yavrularının Milli Destanı" adıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazıldığını tahmin ettiğimiz ve Anadolu kent ve kazalarında destancılar tarafından okunarak 5 kuruşa satılan bu destan, belki de bunun gibi pekçok destandan biridir. Bilindiği üzere destancıların yazdıkları veya halk ozanlarının söyledikleri, toplumun, milletin içinden gelmesi ve sade vatandaşın halet-i ruhiyesine tercümen olması açısından fevkalâde önemlidir. Bu yüzden destanı aynen veriyoruz.[16]

16 24 x 41 cm. ebatında tek varak halinde olan bu destanın orijinali özel arşivimizdedir. Bkz. EK.

Levent Şahverdi Arşivi

ANADOLU ŞEHİT YAVRULARININ MİLLİ DESTANI

– 1–

Uyan yavrum, sabah oldu, kuşlar eyler figânı,
Baban şehit göçdü, artık uyanmanın zamanı.
Harbi-i umumî yakdı seni, ağlatıyor cihanı,
Milletime, vatanıma kurban ettim babanı.

Annem annem babam yok mu? Nerde kaldı gelmedi
Gözlerimden akan yaşı, el uzatıp silmedi,
Ben büyüdüm, beni görüp muradına ermedi.

- 2 -

Uyan yavrum sabah oldu, şafak yeri atıyor,
O kahraman babacağın,kan içinde yatıyor,
Bütün dünya hançer oldu, ciğerimde batıyor.

(nakarat)

- 3 -

Anneceğim, ben babamı gördüm gece rüyamda,
O kahraman babacağım, şehid olmuş gavgada,
Bundan böyle rahatlık yok, bize artık bu dünyada.

(nakarat)

Annem annem babam yok mu? Nerde kaldı gelmedi
Gözlerimden akan yaşı, el uzatıp silmedi,
Ben büyüdüm, beni görüp muradına ermedi.

- 4 -

Kardeşimle bekliyoruz her akşam pencerede,
Benim arslan babacığım, acep şimdi nerede?
O mübarek kemikleri, hangi dağda derede?

(nakarat)

Levent Sahverdi Arşivi

- 5 -

Yetim kaldın eyvah! Sizi kim yedirsin doyursun,
Öksüz kaldın nazlı yavrum,seni Allah kayırsın,
Dünya bize zindan oldu, daha nice uyursun.

(nakarat)

- 6 -

Milletimin, vatanımın ey mübarek bayrağı!
Sana canım feda olsun, mukaddes Türk sancağı,
İşte anne bu bayrağı, senden de çok severim.

Anneciğim, babam nerde? Görünmüyor kaç gündür,
Oğlum, baban asker oldu, cenge gitti düşmana,
Cenk ne anne... cenk mi yavrum? Türk gencine düğündür.

(nakarat)

- 7 -

Gitmez oğlum o düğüne, çocuklarla kadınlar,
O düğüne, baban gibi genç arslanlar gider,
O düğünde, çünkü kavga, döğüş, ateş, ölüm var.

(nakarat)

- 8 -

Evlatcığım, niçin böyle zâri zâri ağlarsın?
Nice yiğit, öz yârini yumağıma bağlarsın,
Yakışır mı al üstüne karaları bağlarsın,

(nakarat)

- 9 -

Zengin iken fakir olduk, bir lokmacık yemedik,
Çok zamanlar aç da kaldık, hiç kimseye demedik,
Nice yıldır bayram geldi, bir elbise giymedik.

(nakarat)

Levent Şahverdi Arşivi

- 10 -

Babamızı kurban verdik, bu milletin yoluna,
Arslan gibi saldırmış, hem sağına hem soluna,
Kim acımaz ey kardeşim böyle şehit oğluna!

(nakarat)

- 11 -

Annem bana yavrum diyor, baban olduysa şehit,
Neden böyle üzülüyor, senin gibi bir yiğit,
Haydi sen de baban gibi git, düşmanı berbat et.

(nakarat)

- 12 -

Ağlama sen garip yavrum, gam kederi atınız,
Kulağımda bir küpem var, onu dahi satınız,
Kendinize bayram için bir elbise yapınız.

(nakarat)

- 13 -

Anneciğim, ben babamı tâ gönülden özledim,
Nice yıldır, gece gündüz yollarını gözledim,
Babacığım, hasretini tâ kalbimde gizledim.

- 14 -

Niçin böyle boyun eğri, mahzun mahzun durursun,
Yetim kaldı garip yavrum, kim yedirsin doyursun,
Kimse bize bir şey vermez, bizi Allah kayırsın.

- 15 -

Yavrularım ağlamayın öldü diye babanız
Ağlarsanız mahzun olur bu sevimli anneniz
Biz içinde gizli yatan birer müthiş volkanız

Levent Sahverdi Arşivi

- 16 -

Hür yaşayan milletime zincir, kement vurdurmam,
Vatanımda, o yabancı alçakları durdurmam,
Vatanımın intikamını öz kalbimde unutmam.

- 17 -

Babam şehit oldu ise, vatan millet yaşasın,
Dünyalara şöhret salan, yeni devlet yaşasın,
Bin yaşasın askerimiz, Cumhuriyet yaşasın.

- 18 -

Milletimin, vatanımın ey mübarek bayrağı!
Sana canım feda olsun, mukaddes Türk sancağı,
Benim güzel bayrağım, sen her bayraktan güzelsin,
Babam senin düşmanını öldürmeden gelmesin.

- 19 -

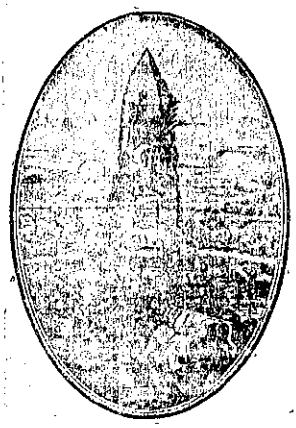
Kendi çirkin bayrağını, bize takmak istedi,
Öyle ise babam onu dövsün, dayak istedi,
Dövmek için gitti zaten, her gün arama,
Gitsin gitsin aramam,aşk olsun arslan babama.

(Destancı Selahaddin)

Görüleceği üzere,Türk milletinin var olma veya yok olma sınırına geldiği fevkalâde bir ortam olan Milli Mücadele'de Türk çocukları, bizzat silâh kullanıp çarpışmalara girdiği gibi, istihbarat ve lojistik alanda faaliyet göstererek Türk İstiklal Harbi'nde milli bir mesuliyet duygusuyla karınca - kararınca hizmet etmişlerdir. Yakın tarihimiz bunun sayısız örnekleriyle doludur. Öte yandan işgal yıllarında çocukların maruz kaldıkları katliam, acılar, çileler bugün asla unutulmaması gereken hususlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

اناطولی شهید یاورلرینك ملی دستانی

غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلری

– ۱ –

اوه . یاوروم صباح اولدی قوشلر ایلرلدیلر
بابك شهید کچدی آرادن اویاندیلر زمانی
ضرب صوری یاندی سنی اغلاتدیلر وجهانی
ملتمه وطنمه قربان ایتدم جانمی

نقرات

آنلدم آنلدم بابام یوقسن ترده قالدی کلدی
کوزلرمدن اقان قانی الله اوزاتوب سیلمدی
بن بویوردم بی کوروب صاحیسنه ایرمدی

– ۲ –

اوه یاوروم صباح اولدی شفق برمی آیور
اوقیرمان بایراغنك قانی اچمده بایور
بتون دنیا خنجر اولدی جکرمه باتیور

نقرات

– ۳ –

انه‌جکم بن بابامی کوردم کچه رؤیامده
اوقیرمان بایراغی شهید الدی غوغامده
بوندن بویله راحتلق یوق بزه آرادن بو دنیاده

نقرات

اندم اشدم بابام یوقسن ترده قالدی کلدی
کوزلرمدن اقان قانی الله اوزاتوب سیلمدی
بن بویوردم بی کوروب صاحیسنه ایرمدی

– ٤ –

قردشمله یکه‌یورز عراقدهم یکه‌یورز
بزم اردملر بایراغم عجب شمدی ترده
اومبارك کیکلری هاوزی طاغده درده

نقرات

– ٥ –

بزم قالدك آیواه سزی کیم یدیرمك دیورمك
اوکسوز قالدك نازلی یاوروم سنی الله قایرمك
دنیا بزه زندان اولدی دها نیچه اویورمك

نقرات

– ٦ –

ملتمك وطنمك ای مبارك بایراغی
سکا جانم فدا اولسون مقدس تورك سنجاغی
ایشته آنه بویایراغی سندن دوق سودم

انه‌جکم بابام نرده کوردیمیور قاچ کوندو
اوغلوم بابك عسکر اولدی جنکه کیندی دشمله
جنك نه آنه جکمنی یاوروم تورك کنجلهدو کوندو

نقرات

– ۷ –

کیتمز اوغلوم ایدوکونه چوبوقلرله قادینلر
اوندو کونه بابك کی کنج ازمیرلر کیدو
اوددوکونه چوندکاغوغا دوکوش آتش اولوم واو

نقرات

– ۸ –

اولادمجم نیچون بویله‌زاری زاری اغلارسك
نیچه یکیت اوز یاری یولمزده اغلارسك
یاقیشمرمی آل اوستنه قادیلری یاغلاوسك

نقرات

– ۹ –

زنکین ایکن فقیر اولدی برلوقه‌جق بیه‌دك
جوق زمانلر آچده قالدق هیچ کیمسه‌یه دیه‌دك
نیچه بیلدیر بایرام کلدی بر الینه کیه‌دك

نقرات

– ۱۰ –

اباحمزی قربان ویردك یولمنك یولنه
ارسلان کبی صالدیرمشلر صاغنه هم صولنه
کیم آچیلمز ای قرداشم بویله شهید اولمله

نقرات

– ۱۱ –

آنلدم بکا یاوروم دیورلر بابك اولمامه شهید
ندن بویله اوزولیور سنك کبی بر یکیت
هایدی سنده بابالك کبی کیت دنیانی برباد ایت

نقرات

کاظم قره بکر پاشا حضرتلری

– ۱۲ –

آغلامه سن شهریت یاوروم غم کدری آتیکر
فولاغمده بر کوپم وار آنی دشی صاتیکر
کندیکزه بایرام ایچون بر البسه بلیکر

– ۱۳ –

آنه‌جکم بن بابامی تا کوکلدن اوزلهدم
نیچه بیلدیر کچه کوندوز یولرینی کوزلهدم
بابامچون حسرتی تا قلبمده کیزلهدم

– ۱٤ –

نیچون ویه‌یونسون اکری عزون عزون یاوروسك
بزم قادی ضروب یاوروم کیم یدیرمك دیورسك
کیمسه بزه برشی ویرمز بزی الله قایرسك

– ۱٥ –

یاوروم اغلامیك اولدی دها بابا کی
اغلاوسه کز عزون عزون اولور یوسویلی آنه کز
بز ایچمده کیزلی پانان بردمدهش وولقانز

– ۱٦ –

حر پاشایان ملتمه زنجیر کمند وورمورمام
وطنمده او یابانجی الجانلری دوردورمام
وطنمك انتقامی اوز قلبمده اونوتمام

– ۱۷ –

بابام شهید اولدی ایسه وطن ملت پاشامك
دنیاده شهرت سالان بکی دولت پاشامك
بیك پاشامك عسکریله جمهوریت پاشامك

– ۱۸ –

ملتمك وطنمك ای مبارك بایراغی
سکا جانم فدا اولسون مقدس تورك سنجاغی
بزم کوزل بایراغم سن‌سن بایراقدن کوزه‌لمك
بابام سنك دشمنی اولدورمه‌دن کلمك

– ۱۹ –

کندی جیبکین بایراغی بزه طاقی ایسته‌دی
اویله ایسه بابام اوق دوکسون دایانی ایسته‌دی
دوکمك ایچون کندی داناکمی کون آرامه
کیتسون کیتسون آرام مشق اولسون آرسلان بابامه

نقرات

دستانجی صلاح الدین

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MİLLİ MÜCADELE*

Prof. Dr. ABDÜLKADİR YUVALI**

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde çocukluk, gençlik, eğitim ve meslek hayatının büyük bir kısmını yaşamış ve bu dönemde üstlenmiş olduğu görevleri de başarı ile sonuçlandırmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin idari, mali, askeri ve dış politikasını yakından biliyordu. Düvel-i muazzama olarak bilinen, o günkü dünyanın hâkimleri ile Trablusgarp Savaşı'ndan Birinci Dünya Harbi'ne uzanan çizgide değişik zaman ve zeminlerde karşı karşıya gelmiş, dolayısıyla da onları tanıma fırsatı bulmuştur. Bu durum O'na ülkesi ve düşmanlarını yakından tanıma fırsatı vermiştir. Başarısını etkileyen faktörlerin en önemlilerinden birisi bu olmalıdır.

Atatürk'ü tanımak için O'nun Milli Mücadele öncesi, Milli Mücadele dönemi ve sonrası hayatının bütün safhaları ile bilinmesi lâzımdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son bir asırlık döneminde idari, mali, askeri ve diğer müesseselerinin iyi bilinmesi, Cumhuriyet dönemi müesseseleri ile karşılaştırılması yani Sevr ile paylaşılan Anadolu ile Lozan'da sınırları çizilen aziz vatanın mukayesesinin yapılması Milli Mücadele'nin cephede ve masada nasıl kazanılmış olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Zira Milli Mücadele öncesinde Anadolu'da azınlık Rum ve Ermeni unsuru eğitim, sanayi, ticaret, zanaat ve her türlü kaynakları tekeline almış, Türk evlâdına da sınırlarda vatan savunması kalmıştır.

Bir insanı tanımanın yolu onun icraatları olmalıdır. Meseleye bu açıdan bakarsak Türk insanının Mondros Mütarekesi ve takiben Sevr Andlaşması'na karşı Anadolu'da başlatmış olduğu Kuva-yı Milliye hareketinin fikri ve fiili öncüsü olarak bu idealin amacına ulaştırılmasında O ilk sırayı almaktadır. Bunun yanında günü geldiğinde yani Kuva-yı Milliye ile düşman işgalinin kırılması ve kovulmasının mümkün olmayacağı dü-

* Bu konferans Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı adına önce 11 Kasım 1996'da Kırıkkale Üniversitesi'nde daha sonra 16 Kasım 1996'da Gaziantep Üniversitesi'nde verilmiştir.

** Erciyes Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

şüncesiyle düzenli orduya geçişi en az kayıp ile gerçekleştirmeyi başarmış ve gerektiğinde Kuva-yı Milliye'de ısrarlı olan en yakın dostlarını devre dışı bırakmasını bilmişti. Düşman kuvvetlerinin Batı Anadolu'yu işgali ile Ankara üzerine saldırmaya hazırlanması sırasında bütün yetki ve sorumluluğu üstlenerek Büyük Taarruz'u gerçekleştirmiş ve dolayısıyla nihai zaferin kazanılmasında en büyük pay sahibidir.

Atatürk, Mondros Mütarekesi'nin uygulamaya konulmasını takiben görevli olduğu Suriye cephesinden İstanbul'a dönmesi için almış olduğu çağrı üzerine İstanbul' a gelmiş ve "Saray Yaveri" kadrosuna atanmıştır. Bu dönem O'na Milli Mücadele plânlarını yapma ve düşüncelerini, değişik cephelerden kendisi gibi İstanbul'a dönen arkadaşlarına açma fırsatı vermiştir. Söz konusu silâh arkadaşlarının hemen tamamı Milli Mücadele hareketine katılmışlarsa da ilk anda hemen hepsinin Atatürk ile aynı görüşü paylaştığı söylenemez. Bunlar arasında manda görüşünü savunanlar ve Anadolu'ya geçip hayatının kalan kısmını geçirmeyi düşünenler vardı. Yine Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele fikrini paylaşmakla birlikte asker, silâh ve para bulmanın mümkün olmayacağını savunanlar da vardı. Mustafa Kemal onların kafalarındaki sorulara cevap bulmada ve onları ikna etmede başarılı olmuştur. Ordu müfettişi olarak Anadolu'ya geçmeyi başardıktan sonra arkadaşlarından aldığı güçle Milli Mücadele ateşini yakmıştır.

Atatürk, Mudanya Mütarekesi'ni takip eden yıllarda Anadolu'da kurulan yeni Türk Devleti için dünün veya o günün geçerli yönetim biçimini tayin yetkisini cumhuriyet idaresi yönünde kullanmıştır. Yeni Türk Devleti için tercihini en isabetli şekilde yapmış olduğunu içinde yaşadığımız coğrafyadaki ülkelere bakarak söyleyebiliriz. Mustafa Kemal Paşa yeni devletin kurucusu olarak yeni bir hanedan kurma, meşruti bir yönetim veya kuzey komşumuzun büyüsüne kapılarak sosyalist bir sistemi hayata geçirme gücüne o günkü ortamda sahip idi. Atatürk söz konusu rejimlerin arayışını dahi zararlı ve tehlikeli bulmuş, halkın kendi kendisini idare sistemi olan cumhuriyet rejimini seçerek onu Türk gençliğine emanet etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk insanının Milli Mücadele'nin hangi şartlar altında başlatıldığı, kazanıldığı ve yeni Türk Devleti'nin başta insan gücü olmak üzere hangi kaynaklara dayandırıldığı konusunda dönemin kaynaklarına inilerek bilgilendirildiği söylenemez. Genelde, milli bayramlarda ve anma günlerinde kalıplaşmış sözler, şiirlerle yetinilmekte, hatta daha da ileri gidilerek yapılan tanımlarla Atatürk Atatürk'ten uzaklaştırılmaktadır. Oysaki Atatürk ve dönemi Milli Mücadele, kaynaklarına dayanarak ortaya konmalı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hangi şartlar altında kurulduğu, o dönemin Anadolu'sunun insan ve zenginlik kaynaklarının tespiti, dönemindeki ülkeler ve günümüz ile mukayesesi yapılmalıdır. Milli Mücadele döneminde Anadolu şehirleri, bunlar arasındaki ulaşım düzeni, araçları, mücadeleyi yürüten liderler cephedeki askerin, okullardaki öğrencilerin yeme-içme, giyim, kuşam, sağlık vb. şartları, TBMM Hükümeti'nin bu sıkıntılara çareler arayışı ve bir yandan da dış düşmanlara karşı verdiği mücadele örnekleriyle anlatılmalıdır.

Milli Mücadele dönemi sırasında Anadolu'da başlıca ulaşım aracı tozlu ve bakımsız yollarda gidip - gelen yaylı at arabaları ile kağnı idi. Demiryolları çok az ve ilkel, deniz yolları da yabancı şirketlerin kontrolünde bulunuyordu. Başkent İstanbul'u Milli Mücadele'nin hareket merkezi Ankara'ya bağlayan yol İnebolu üzerinden geçiyordu. İstanbul'daki milli teşkilâtlar İngiliz, Fransız ve Yunan denetimindeki depoları basarak temin ettikleri silâh ve cephaneyi tüccarların malları arasına saklayarak İnebolu'ya oradan da Ilgaz dağları aşılarak Ankara'ya ulaştırıyorlardı. Ayrıca dışarıdan satın alınan silâhlar da aynı yoldan Anadolu'ya gönderilmekteydi. O günkü şartlarda yolcu ve eşyalar İnebolu'dan Ankara'ya 11 günde ulaşabiliyordu. Kış şartları ve benzeri tehlikelerle bu süre bir aya çıkabilirdi.Ankara - Kayseri yolu da aynı şartlarda olup, 13 gün, Ankara -Kırşehir 9 gün, Yozgat - Kayseri 4 günde alınıyordu.

Karayollarındaki bu olumsuz şartlara eşkiya baskınları da eklendiği zaman durum daha da vahim bir hâl almaktadır. Zira Trablusgarp Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye uzanan 20 yıllık süre içinde Türk askerinin savaşsız ay ve günü geçmediği için askerlerin terhisi de mümkün değildi.Askerlikten kurtulmanın üç yolu vardı. Bunlardan birincisi dağa çıkıp bir çeteye katılma, ikincisi el veya ayağını kaybedip ordudan ihraç edilme

Levent Sahverdi Arşivi

son olarak da din görevlileri askere alınmadığı için bir camii veya mescitte görevli olması halinde askere alınmazdı. Bu üç grup arasında Kuva-yı Milliye döneminde dağa çıkanlar kurdukları çetelerle düşmana karşı mücadele etmişler ve vatan savunmasına katılmışlardı. Ayrıca bu çeteler Ermeni ve Rum çetelerine karşı da düzenli ordu birliklerinin kurulmasına kadar geçen zaman içinde amansız bir mücadele vermişlerdir.

Milli Mücadele döneminde yiyecek sıkıntısı dayanılmaz boyutlara ulaşmış idi.Çünkü sahibi askere giden araziler varlıklı gayri Müslimler tarafından ucuz fiyata satın alınmış, tarlalar, bağ ve bahçeler ekilmemiş bakılmamış olduğu için ülke genelinde bir kıtlık (gayri Müslimler hariç) dönemi yaşanmıştır. Milli Mücadele kahramanı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sivas Kongresi dönüşünde Sivas - Kayseri yol azığı 20 yumurta, 1 okka peynir ve 20 ekmek idi. Bu durum sanırım o günkü Anadolu'nun iktisadi durumunu ortaya koymak için yeterlidir. Bu ekonomik şartların yaşandığı dönemde düşman kuvvetlerinin Sakarya nehrinin doğusuna geçmesi TBMM'nde büyük heyecan uyandırır ve Meclis 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya olağanüstü yetkilerle Başkumandanlık görevini verir. Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılar'a karşı Büyük Taarruz hazırladığı için "Tekâlif-i Milliye Emirleri"ni yayınlar. Bu konunun hükümleri her evden iki çift çorap, çarık ve çamaşır ile evindeki sahiresinin % 40'ını, tüccar da elinde bulunan yiyecek ve ordu donanımını bedeli sonradan ödenmek üzere devlete verecektir. Ayrıca herkes elinde bulunan yaylı araba, kağnı ve ulaşım için hayvanların % 20'sini ordu emrine verecektir. Bu dönem ile ilgili bir hatırayı Türk halkının durumunu açıkça ortaya koyması düşüncesiyle nakletmek istiyorum.Tekâlif-i Milliye kararlarına rağmen yaylı arabasını ordu emrine vermeyen bir köy muhtarının bu tutumu tartışmaya sebep olur Köyün imamı sebebini muhtara sorduğunda "bu araba ile köyün evlenme, sünnet düğünleri yapılıyor" sevabını alır ve muhtar yaylı arabasını görevlilere teslim etmez. Köyün imamı muhtara hitaben "bugünler düğün, dernek günleri değildir. Memleket istiklâl kavgası yapıyor. Siz arabayı orduya verin, vatan kurtulsun, gönüller şen olsun, düğün, dernek yaya da yapılır" der. Muhtar, bir arabanın % 20'si olur mu? Diye itiraz edince durum Konya'daki Tekâlif-i Milliye Komisyonu Başkanı Miralay Kâzım (Dirik) Bey'e sorulur. Durumdan haberdar edilen Albay Kâzım Bey İmam Efendi'nin tutumundan çok mem-

Levent Şahverdi Arşivi

nun olur ve "Böyle düşünen din adamlarımızdan Allah bu vatanı mahrum etmesin. İmam Efendi'nin iki ellerinden öperim. Kafası gibi cevabı da doğru yoldadır" cevabını dilekçenin altına yazar. Bu anlayışla her türlü yokluğa rağmen Anadolu'da artık milli ruhun uyandığını ve bu duygunun Milli Mücadele'de itici güç olduğunu söyleyebiliriz.

İtilaf Devletleri'nin Mütareke'nin imzalanmasını takiben Anadolu'da işgale başladığı sırada bu devletlerin adına ve onların askerlerinin kılığına girmiş olan gayri Müslimler akla hayale gelmeyecek, insanlık dışı katliam yaptılar. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda karşısında görmediği Yunanistan, İtilaf Devletleri adına Batı Anadolu'yu işgale yeltenmiştir. Haksız işgal ve katliamlar karşısında Anadolu'da her yaş, cins ve meslek mensubu vatan evlâdının her türlü olumsuz şartlara rağmen başlatmış olduğu nizami olmayan milli hareketin adı Kuva-yı Milliye'dir.

Kuva-yı Milliye hareketi, milli cemiyetlerin kurulması, kongre ve mitinglerin yapılması ve işgallere karşı Milli Mücadele'nin başlatılması şeklinde gelişme göstermiş, özellikle İstanbul'un işgali, Anadolu'da Rum ve Ermeni çetelerinin yaşlı – genç, kadın – erkek demeden Müslüman Türk halkını katletmesi ve İzmir'in işgali olayları bu hareketin güçlenmesi ve Anadolu'ya yayılmasını olumlu yönde etkilemiştir. Anadolu'nun dört bir yanında cemiyetler kuruldu, mitingler yapıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde başlatılmış olan Milli Mücadele'ye destek verildi.

Anadolu'daki haksız işgallere karşı gösterilen tepkiler Milli Mücadele ruhunun uyanışının bir ifadesidir. Söz konusu işgale karşı Güneydoğu Anadolu yerleşim merkezlerinden – günümüzde bu yörenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı seçtik - gelen tepkilerden bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz: "Şark vilâyetlerinde muhtar bir Ermeni devleti" kurulması kararına ve İzmir'in işgaline karşı çıkan Diyarbakır halkı adına Belediye Reisi Dellalzâde Abdurrahman'ın öncülüğünde büyük bir miting düzenlenmiştir. Aynı şekilde Silvan halkı 17 Mayıs 1919'da Belediye Reisi Ahmet Hilmi ve Müftü Abdurrahman Efendi'nin İtilaf Devletleri temsilcilerine göndermiş oldukları telgrafta İzmir'in işgaline karşı tutumlarını şöyle belirtmektedirler: "İzmir'in bir karış toprağını bile ziyana razı ola-

Levent Şahverdi Arşivi

mayacağımızı bütün medeniyet âlemine büyük acılı kalbimize tercüman olarak tebliğine aracı olmanızı ve İtilaf Devletleri'nin de bu hususa adalet-le bakmalarını otuz bin nüfus adına rica ve talep eyleriz."

İzmir'in işgali ve Ermeniler'in başlatmış olduğu katliamlar karşısında Siirtliler 19 Mayıs 1919 ve 23 Haziran 1919 tarihlerinde mitingler yapmışlardır.Aynı sebeplerden dolayı Malatya ve Harput şehirlerinde de mitingler yapılmış, protesto telgrafları çekilmiştir. İngiliz, takiben Fransız ve onların adına katliam yapan Ermeniler'e karşı 15 Ekim 1919'da Maraş'ta yapılan mitingde Ermeniler'in Osmaniye, Dörtyol ve Adana'da işledikleri cinayetler Hükümeti ve İtilaf Devletleri nezdinde protesto edilmiştir.

İngilizler işgal ettikleri Güneydoğu Anadolu'yu Fransız işgaline terk etmek suretiyle İngiliz kılıklı, üniformalı Ermeni çetelerinin işledikleri cinayetlerden kurtulmak istediler. Bu işgallere karşı Antepliler 25 Kasım 1919 tarihinde 30 bin kişinin katıldığı bir miting düzenlemişlerdir. Belediye Reisi Mehmet Lüfti, alınan kararları bir telgrafla Sulh Konferansı'na göndermiştir.Bu telgrafta "İngilizler'in burada bulunduğu müddet zarfında müşahade ettikleri veçhile Ayıntap şehri nüfusunun yüzde doksanı ve binden fazla köyleri kâmilen Türk ve Müslüman olduğu gibi, emlâk ve arazisinin büyük çoğunluğu dahi Müslümanlar'a ait olduğundan tarihen ve muhiden Suriye ile alâkamız yoktur. Wilson Prensipleri mucibince bizi kendi mukadderatımıza hakim kılmak insaniyet ve vicdan noktası nazarından Birleşik Devletler'in borcu olduğundan İngilizler'den sonra herhangi bir devlet işgale teşebbüs ederse izzet-i nefsimizi rencide edeceği cihetle, olabilecek bu işgali bütün mevcudiyetimizle reddeder ve kattiyen kabul edemeyeceğimizi beyan ile beraber yakın bir zamanda Paris'te karar altına alınacak olan mukadderatımızın kayıtsız Milli İstiklâlimiz'in korunmasını, meşru haklarımızın müdafaasını insanlık ve medeniyet namına rica eyler ve iş bu milli arzumuzun Sulh Kongresi'nde izahını istirham eyleriz" denilmektedir.

Mardin'de de Maraş'ın İngilizler tarafından Fransızlar'a devredilmesi ve diğer işgalleri protesto için 30 Ekim 1919 tarihinde 25 bin kişinin ka-

Levent Şahverdi Arşivi

tıldığı bir miting yapılmıştır. Yie Maraş'ta Fransız üniforması giymiş olan Ermeniler'in yaptıkları katliama karşı Pülümür'de Şeyh Hüseyin Beyzâde Musafa Bey'in başkanlığında toplanan Dersim aşiret reisleri 31 Ocak 1920 tarihinde protesto telgrafı çekmişlerdir.

Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Şubat 1920'de Garzan'da protesto mitingi düzenlemiştir. 2 Şubat 1920'de Nusaybin, Viranşehir ve Bitlis'te de işgaller protesto edilmişti. Aynı şekilde, 11 Şubat 1920'de Ergani, 13 Şubat 1920'de Dersim aşiret reislerinin ikinci telgrafı, bunu Malatya ve Arapgir halkının telgrafları işgallere karşı halkın tepkisini açık şekilde beyan etmiştir. Ayrıca İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından işgali üzerine, Dersim, Cizre, Mardin, Besni, darende, Elaziz, Siverek, Kemah, Ayıntab ve Arapgir'den protesto telgrafları çekilmek suretiyle işgal protesto edilmiştir. Yine işgali kınamak ve bu uğurda mücadeleye hazır olduklarını ortaya koymak için 18 Mart 1920'de Van'da, 20 Mart 1920 Darende'de ve diğer birçok yerleşim merkezlerinde işgallere karşı Müslüman Türk halkı gerekli tepkiyi ortaya koymuşlardır. Bu mitingler Tür insanının milli,manevi ve vatan sevgisi duygularını harekete geçirmiş, yılların savaş yorgunu Türk milletinin uyanışını hızlandırmış milli birlik ve beraberliği pekiştirmiştir. Yaşadığı köyü, kasabası veya şehri işgale uğrayanlar kendi yerleşim merkezinde, henüz işgale uğramamış yerlerin sakinleri de işgale uğrayan en yakın yerlerin yardımına koşmak suretiyle bu işgal güçlerine tepkilerini cesur bir şekilde göstermişlerdir.

Milli Mücadele'nin nasıl kazanıldığı, Türklüğü yok etmeyi amaçlayan emperyalist güçlere karşı milli şeref ve varlığın nasıl kurtarıldığını öğrenmenin tek yolu, bu mücadelenin önderi Atatürk'ün kendi kaleminden çıkan eserlerin ve dönemin diğer kaynaklarının bilinmesi ve okunmasıdır.

Milli Mücadele ile Mustafa Kemal Paşa'nın bir bütün halinde ele alınması konunun anlaşılması için elzemdir. Zira büyük hareketler ancak ve ancak liderlerle hedefine ulaşır. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa olmasa da Milli Mücadele kazanılabilirdi görüşünü taşıyanlar bu hareketi meydana geldiği dönem ve şartlar içinde tanımaları ve değerlendirmeleri halinde bu kanaatlerini değiştireceklerine inanıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi gereğince cephelerde görevli diğer Osmanlı paşaları gibi İstanbul'a dönmüş ve saray yaveri kadrosunda yeralmıştır. Bu dönem Mustafa Kemal Paşa için ülkenin içinde bulunduğu şartları düşünme ve Payitaht'da olup bitenleri yakından görme ve yaşama imkânı bulması yönüyle önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunduğu sırada Milli Mücadele'nin fikri temellerini atmıştır.Kendisi gibi cephelerden dönmüş olan silâh arkadaşları ile gizli–açık görüşmeler yapmak suretiyle onlarla Milli Mücadele'nin kaçınılmaz olduğu konusunda fikir birliğine varmış olduğunu görüyoruz. Ancak,bu hareketin başarılı olabilmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi gerekiyordu. Doğu Karadeniz bölgesindeki Pontus faaliyetleri ile ilgili olayları yerinde incelemek için gönderilecek ordu müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın tercih edilmesinde Paşa'nın o tarihe kadar üstlenmiş olduğu görevlerdeki başarısı etkili olduğu gibi, diğer bazı faktörler de söz konusudur. Devlet ileri gelenlerinden bir çoğu Milli Mücadele'nin kaçınılmaz olduğunu açıkca söyleyemeseler dahi buna inanıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve takiben Amasya'da geçtikten sonra orada yayınlamış olduğu genelgede Milli Mücadele fikrinin halka mal edilmesi görüşü hâkimdi. Bu genelde bu mevzuda atılmış ilk adım olması ve takiben Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yapılması hasebiyle önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu mücadele ülkenin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla halka mal olmakta gecikmemiştir. Anadolu'nun en ücra köşelerinde Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler işgalleri protesto ederken bir yandan da kadın-erkek, genç-yaşlı her yaş ve meslekten insanın içinde bulunduğu Kuva-yı Milliye dönemi başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele düşüncesini Türk milletine mal etmiş; herkes düşüncesiyle, sözüyle, silâhıyla, malıyla, canıyla Milli Mücadele hareketine katılmıştır. Bu hareketin dışında kalanlar ise bu akışa engel olacak konumda değildi. Artık Anadolu'da silâhlı mücadele başlamış ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu hareketi yönlendirme görevini üstlenmişlerdi. Anadolu'da kurulan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri Amerikan Cumhurbaşkanı Wil-

Levent Şahverdi Arşivi

son'un yayınlamış olduğu genelgedeki esaslara istinaden Türk insanının çoğunlukta olduğunu ispat amacına dayanıyordu. İstanbul'da kurulan Karakol ve Geçit teşkilâtları İstanbul'da kalarak Milli Mücadele'nin hayata geçirilemeyeceğine inandıkları için bu düşüncedeki insanların Anadolu'ya geçişini sağlama yanında İstanbul'daki silâh ve cephanelerin gizli yollardan Anadolu'ya taşınmasında son derece önemli bir görevi ifa etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da başlatılan bu hareketin yani Kuva-yı Milliye'nin yasallaştırılması, mücadelenin meşrulaştırılması için İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'a delegeler göndermiştir. Ancak burada Misak-ı Milli Kararları'nın alınması ve bütün dünyaya ilân edilmesi bahane edilerek İstanbul, İtilaf Devletleri'nce işgal edilmiş, Meclis-i Mebusan basılmış ve Misak-ı Milli kararlarının alınmasında rolü olan mebuslar (milletvekilleri) tutuklanmışlardır. Payitaht'ın işgali, meclisin dağıtılması olayı Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri ve geniş halk kitlesi tarafından protesto edilmiştir. Artık Türk milletinin temsilcilerinin işgal altındaki İstanbul'da toplanamayacağı herkes tarafından kabul edilmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa beyan etmiş ve Meclis'in Ankara'da toplanacağını, bunun için yeni seçimlerin yapılmasını, İstanbul'dan kaçıp, Ankara'ya gelebilen mebusların da iştirakiyle 23 Nisan 1920'de Meclisi Ankara'da toplamış ve bu yeni meclise Türkiye Büyük Millet Meclisi adını vermiştir. Anadolu'da başlatılmış olan Kuva-yı Milliye Haraketi'nin faaliyetleri TBMM'nin almış olduğu kararlarla meşruluk kazanmıştır.

Atatürk'ün hayatı ve faaliyetleri dikkatle incelendiğinde O'nun almış olduğu karar ve uygulamalarını meşru zeminlerde yaptığı görülmektedir. Nitekim 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa, Türk Milli Mücadele Hareketi ve Türk İnkılabı'nın istinat ettiği temel yasadır. Atatürk başlatmış olduğu Milli Mücadele hareketini anayasal bir temel üzerine bina etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde başlatılmış olan Kuva-yı Milliye hareketi Anadolu'nun dört bir yanında düşmana karşı her türlü silâhıyla mücadeleyi başlatmıştı. Ancak, başlatılan bu milli hareket iş-

Levent Şahverdi Arşivi

galleri belli ölçüde durdurmuş, halkın yüreğine su serpmiş olmasına rağmen düşmanı söküp atamamıştı. Zira, mevzii ve bölgesel faaliyetlerle düşmanın Anadolu'dan atılması Misak-ı Milli'nin hedeflerine ulaştırılması mümkün görülmüyordu. Ayrıca bölgesel kuvvetlerin zamanla mahalli kuruluşlara zemin hazırlaması halinde milli birlik ve beraberliğin temini güçleşebilirdi. Tıpkı günümüzde Afganistan'da Sovyet işgaline karşı mücadele eden mücahit teşkilâtlarının Sovyet işgalinden sonra yaklaşık 10 yıldan beri birbirleriyle mücadele ettikleri gibi... Bu düşünceyle Kuvay-ı Milliye'nin düzenli ordu birliklerine dönüştürülmesi yoluna gidilmiştir. Bu değişimin teoride kolay ve gerekli olduğu kadar pratiğe geçirilmesi de o nispette güç olmuştur. Özellikle Topal Osman, Çerkez Ethem ve Çakırcalı olayı bu geçişin hangi güçlüklerle gerçekleştiğinin açık örnekleridir. Türk milletinin ordu - millet geleneğine sahip olması Kuvay-ı Milliye'nin nizami ordu şekline dönüşmesini sağlayan en önemli manevi etkendir.

Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliye'yi düzenli ordu birliklerine dönüştürdükten sonra hareketin merkezi Ankara olmuştur. Artık Milli Mücadele'nin hedefine ulaştırabilmesi için maddi ve manevi bütün kaynakların seferber edilmesi gerekiyordu. Bu kaynakların cinsi, miktarı, temin, taşıma, kullanma biçimi için TBMM'nin 7-8 Ağustos 1921'de almış olduğu "Tekâlif–i Milliye" kararları en güzel örnektir. Tekâlif–i Milliye kararları ile Türk insanından bedeli sonradan ödenmek üzere toplanmış olan giyim-kuşam, yiyecek ve ulaşım araçlarının cinsi ve miktarı o günkü Anadolu'nun iktisadi durumunu yani Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi şartlarda ve nasıl bir temel üzerinde kurulduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu özelliğinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne "Borcunu Milletine Ödeyen Devlet" tanımı uygun düşmektedir.

Atatürk, 5 Ağustos 1921 tarihinde TBMM'nin kararıyla Başkomutanlığa getirilmiş ve 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz ile işgalcilere son darbeyi vurmuş, 9 Eylül 1922 tarihinde de Batı dünyası adına Anadolu'daki işgali gerçekleştirmeye kalkışan davranışları insanlık onuru ile bağdaşmayan, cinayetlerin sorumlusu taşaron Yunan kuvvetleri geldikleri gibi, ama ayıplı olarak Anadolu'dan atılmışlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, 3 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı'nı takiben 24 Temmuz 1923'de Lozan barış Antlaması'nı gerçekleştirdikten sonra bütün dikkatini Milli Mücadele'nin askeri cephesindeki faaliyetle hemen aynı dönemde başlatmış olduğu dahili yönetime, 1300 yıl önce Türk Bilge Kağan'ın tarihi Türk yurdu Türkistan'da adını Türk budunundan alan Göktürk Devleti'nden sonra ikinci olarak Atatürk, adı Türk olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Anadolu'da kurmuştur. Aralıksız 20 yıl devam eden savaşlar sebebiyle bitmiş tükenmiş Anadolu'nun insan kaynağını, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını harekete geçirmede de Milli Mücadele'de olduğu gibi başarılı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin askeri mimarı bu aşamadan itibaren sivil mimar olarak birbirini takip eden ilke ve inkılâplarını hayata geçirmenin mücadelesini vermiştir. Bugün Türk insanı her türlü insan haklarına sahip, çağı yakalama mücadelesini veriyorsa bunu o gün atılan temellere, alınan kararlara borçludur. Türk insanı işadamı, sanat ve zanaat yapabiliyorsa, kendi mekteplerinde kendi dili ve kaynakları ile eğitim yapabiliyor, inancını inancının gereği inandığı gibi yaşayabiliyorsa hiç şüphesiz bunda Kuvay-ı Milli yani Milli Mücadele'nin birinci derecede rolü olmuştur. Biz Atatürk'ü ve O'nun mücadelesini bu manada anlıyor, O'nu yeni Türk Devleti'nin varlığının mimarı olarak tanıyoruz. Atatürk'ü Türk insanının milli ve manevi değerlerinden soyutlayarak anlamanın ve tanıtmanın Atatürk'e karşı yapılacak en büyük haksızlık olacağına inanıyoruz. Osmanlı, Türk ve İslâm fobisi için Atatürk şemsiyesini kullanarak milli, manevi ve tarihi değerlerimizi yok farz etmek ve bunları tehlike saymak Atatürk'ün fikirlerinde ve davranışında yer almadığı için Atatürk'e gönül verenlerde de olmamalıdır. Aksi halde Atatürk'ü bu fobilerle tanıma ve tanıtmaya kalkışmanın Atatürk'ü Atatürk'ten uzaklaştıracağı görüş ve kanaatindeyiz. Saygılarımla.

Levent Sahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal **Nutuk.** Haz. Zeynep Kormaz, Ankara 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal **Söylev ve Demeçler,** C.V. Ankara 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler** Haz., Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1981.

AĞAOĞLU, Samet **Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Büyük Millet Meclisi,** 4. baskı İstanbul 1973.

ARIKOĞLU, Damar **Milli Mücadele'de Çukurova ve Fransız İşgali, Hatıralarım,** İstanbul 1961.

ARMAOĞLU Fahir, **Siyasi Tarih (1789 – 1690)** Ankara, 1975.

BAYUR Yusuf Hikmet **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası,** İstanbul 1942.

BIYIKOĞLU, Tevfik **Atatürk Anadolu'da** Ankara 1959.

CUMBUR, Müjgan **Atatürk ve Milli Kültür,** Ankara 1981.

DURSUNOĞLU Cevat, **Milli Mücadele'de Erzurum,** Ankara 1946.

ERÖZ, Mehmet **Atatürk, Milliyetçilik ve Doğu Anadolu,** İstanbul 1987.

EVANS, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması (1914 - 1924),** Çev. Tevfik Alanay, İstanbul 1972.

GOLOĞLU, Mahmut **Milli Mücadele Tarihi,** C. I–V Ankara 1968-1971.

GÖKBİLGİN, Tayyip **Milli Mücadele Başlarken,** C. II Ankara 1969.

GÖYÜNÇ, Nejat "Milli Mücadele'de Anadolu" **Doğumunun 100. Yılında Atatürk Armağanı,** Türk Kültürü Enstitüsü Yay, İstanbul 1981.

HATİPOĞLU, Süleyman **Fransa'nın Çukurova'yı İşali ve Pozantı Kongresi,** Ankara 1989.

Levent Şahverdi Arşivi

KAFESOĞLU, İ.–SARAY, M., **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Temeller,** İstanbul 1983.

KARABEKİR, Kâzım **İstiklal Harbimiz,** İstanbul 1960.

KESKİN, Mustafa **Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları,** Kayseri 1991.

ÖZALP, Kâzım **Milli Mücadele (1919 - 1922),** C. I-II, Ankara 1971.

ÖZTÜRK, Ayhan **Milli Mücadele'de Gaziantep,** Kayseri 1994.

PEHLİVANLI, Hamit "Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilâtı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XI/32. s. 44-475.

SARAY, Mehmet **Atatürk ve Türk Dünyası,** İstanbul 1988.

SONYEL , Salâhi, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin eline geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları", **Belleten ,** XLV, s. 215–301.

ŞAHİNÖZ, Mehmet "Milli Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XI/32 s. 417-432.

ŞİMŞİR, Bilâl **İngiliz Belgelerinde Atatürk,** C. I–III, Ankara 1973–1979.

TEVETOĞLU, Fethi **Milli Mücadele Yıllarında Kuruluşlar,** Ankara 1988.

TURAL, Akif "Tekâlif–i Milliye", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XI/32, s. 535–559.

YILDIZ , Hakkı "İstiklâl Harbinin Fikri ve Manevi Temelleri", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan,** Ankara 1973, s. 46–58.

YUVALI, Abdülkadir (Ortak yayın) **Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** Kayseri 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET BAKANI
SAYIN IŞILAY SAYGIN'IN KONFERANS MESAJLARI

Değerli Hocalarım, Sayın Konuklar,

Bakanlığıma bağlı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkez'ince düzenlenen Ankara konferanslarından üçüncüsünde sizlerle birlikte olamamaktan üzgünüm. Bir başka görevim dolayısıyla bu önemli toplantıya katılamıyorum.

Atatürk Araştırma Merkezi, kurulduğu günden bugüne her yıl düzenlediği Atatürk, Atatürkçülük ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel unsurları konularında bilgilendirici konferans, panel ve sempozyumlar ve yaptığı yayınlarla Anayasa'da kendine verilen görevleri yerine getirebilmenin çabası içindedir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde de yayınlanmakta olan bu konferansların bugünkü konusu "Modernleşmede Japon Modeli ve Türkiye"dir. Bu konunun uzmanı, Merkez'in Bilim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Mete Tuncoku'nun kıymetli bilgiler verecekleri şüphesizdir. Ancak ben burada birkaç noktaya dikkatlerinizi çekmek istiyorum.

Tarihe bakıldığında Japonya ile Türkiye'nin bir beraberlik içerisinde olduğunu görüyoruz. Geçen yüzyıllarda uygar dünyaya kapalı ve teknolojik açıdan Batı'ya göre birkaç yüzyıl geride bulunan Japonya çok kısa bir süre içerisinde Asya'nın ilk modern ülkesi ve endüstri gücü olmuştur.

1853'te Amerikan donanmasının güçlü topları karşısında Japon adalarının kapıları Batı ülkelerine açılmış ve 1858'de kapitülasyoncu hükümleri de ihtiva eden bir anlaşma imzalanmış, bir İngiliz tüccarının öldürülmesinin intikamını almak için Gogoshima şehrinin İngiliz donanması tarafından yerle bir edilmesi bile sineye çekilmek zorunda kalınmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

1868'de İmparator Meiji döneminde sürekli bir modernleşme atılımına girişen Japonya güçlü bir donanma elde etmek için İngiliz donanmasını kendine örnek almış, bir taraftan siyasal ve ekonomik reformlar yaparken diğer taraftan da en kabiliyetli Japon gençlerini Batılı ülkelere, Batı teknolojisini ve yöntemlerini öğrenmek için göndermişti. ABD'den, Fransa'dan, Almanya'dan ve İngiltere'den her konuda uzmanları da Japonya'ya davet etmişti. Bismark Anayasası'nı da kendisine örnek olarak almıştı.

Bu gelişmelerden sonra süratle modernleşen Japonya, 1904–1905'de Rus Çarlık ordusunu yenmiş ve 40 gemilik Rus Baltık filosunu iki gemi dışında tamamiyle tahrip edecek kadar büyük bir askeri güce de erişerek, Avrupalılar'ın yenilmezliği efsanesini Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda yaptığı gibi çürütmüştür.

1912'de ölen İmparator Meiji'nin 43 yıllık yönetimi sırasında, küçük, tecrit edilmiş ve feodal bir devlet olan Japonya gitmiş, yerine endüstri ve askeri güce dönüşmüş yepyeni bir Japonya gelmiştir.

Japonya bunu yaparken milli tarih, milli kültür, milli terbiye ve milli ruhunu asla kaybetmemiş, vatan ve devleti aileden, aileyi kendi şahsından üstün ve önde tutan ve bunlar için kendisini feda ettiği anda hakiki hayatın kapısını açacağına inanan Japonluk ruhunu daima yaşatmıştır.

Huzurlu ve sakin bir aile hayatı, müsamahayı esas alan ve günlük hayatı içinde bulunan bir din duygusu, nezaket, iyi kalplilik ve tabiat sevgisi, dürüstlük, sanatkâr bir ruh yapısı, aynı zamanda çalışmak ve çok çalışmak Japonlar'ın gelişmesinde en önemli etkenlerdir.

Bütün bunlar Türk dünyasının ve Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel nitelikleridir. Türk aile sistemi, terbiyesi, dürüstlüğü ve çalışkanlığı O'nun esas değerleridir.

Bu değerlere sahip Türkiye ve Japonya katıldıkları savaşlarda yerle bir olmalarına rağmen, ülkelerini yıkıntılar arasından güçlü bir şekilde yeniden kurabilmişler ve dünyanın sayılı ülkeleri olmuşlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada Türk ve Japon mucizelerinin ortak unsuru olan aile hayatı ve çalışma prensibi üzerine Atatürk'ün şu sözlerini bir daha hatırlatmak istiyorum.

Atatürk, aile hakkında daha 1924'te"... medeniyetin esası, ilerleme ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak sosyal, iktisadi, siyasi acze sebep olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların tabiî haklarına mâlik olanların aile vazifelerini idareye yetenekli bulunmaları lâzımdır" derken, çalışma konusunda da "Çalışma insanların cismani kuvvetlerini geliştirir ve hayat için gerekli olan şeyleri temin eder.Çalışmaksızın, fikri gelişme ve ahlaki olgunlaşma da mümkün değildir" demiştir.

Atatürk, çalışarak çağdaşlaşmanın nasıl olduğu konusunda ise şunları söylemiştir: "Biz kendi benliğimiz içinde ve kendi mizaç ve tabiatımızla ilerliyoruz ve ilerleyeceğiz."

Burada bir kanaatimi daha dile getirmek istiyorum. Bugün Japonya'nın Türkiye'den daha zengin ve modern bir yapıya sahip olmasında Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra askeri harcamalarının son derece sınırlı olmasının da büyük payı vardır. Japonya ile büyük ölçüde benzerlik halinde bulunan Türkiye ise jeopolitik şartlarının ortaya çıkardığı zorunluluklar nedeniyle bütçesinin büyük kısmını askeri harcamalara ayırmak zorunda kalmakta ve aynı zamanda; ekonomik gelişmesini de yapmak zorundadır. Her ikisini birden gerçekleştirmek elbette zordur, ama imkânsız değildir. Türkiye bunu başaracak güçtedir.

Konferansın başarılı geçmesini diler, saygılar sunarım.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MODERNLEŞMEDE JAPON MODELİ VE TÜRKİYE*

Prof. Dr. A. METE TUNCOKU**

Sayın Başkan, Değerli Konuklar.

Her şeyden önce bu güzel fırsatın verilmesinden duyduğum mutluluğu belirtmek isterim. "Modernleşmede Japon Modeli ve Türkiye", 1970 yılından beri üzerinde çalıştığım; her yönüyle yakından tanıma fırsatı bulduğum bir ülkenin, Japonya'nın modernleşmesi ve Türkiye'nin bundan öğrenecekleriyle ilgili çok yönlü ve geniş bir konu.

İnsan böyle bir konuyu bizzat konuya temel olan ülkede yaşayıp çalışınca, araştırınca, nasıl ve nereden başlanacağı, nasıl bir sonuca varılacağı zor bir görev oluyor. Ben burada sizlere, mümkün olduğu kadar derli toplu ve ana çizgileriyle Japon Modernleşme Modeli'ni sunmaya çalışacağım. Böylece, sizlerde varolduğunu bildiğim ilginin biraz daha artacağını ve aklınızdaki soruların yanıt bulacağını umuyorum.

Konferans konu başlığını "Japon Modeli ve Türkiye" olarak belirlememize karşın, "Japonya'ya özgün, çok farklı bir modernleşme modeli diye birşey yoktur" diyerek konuya girmek istiyorum. Gerçekten de, Japonya'ya özgü, Japon insanının ürünü olan bir modernleşme modeli yoktur. Yoktur çünkü tıpkı aklın yolunun bir olduğu gibi kalkınmanın yolu da birdir ve o da evrensel bir yoldur. Olsa olsa bu tek yolun, her topluma göre değişen, yürüyüş, o yolda ilerleyiş biçimi vardır. Yürünen yol kalkınmadır, modernleşmedir. Bu açıdan bakıldığında Japon modernleşmesi aslında, aynı süreci yaşayan ülkelerinkinden farklı değildir. Aynı yöntemler ve teknikler kullanılmış, aynı evrensel temeller üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Japonya'nın tarihten devraldığı sosyo-kültürel özellikler bu ülkenin modernleşme çabalarını etkileyip yönlendirmiş ve ona bazı özellikler,

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı adına 28 Kasım 1996 tarihinde Ankara'da Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda verilmiştir.

** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Atatürk Araştırma Merkezi Asli Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

farklılıklar kazandırmıştır denilebilir. Toplumların sosyo–kültürel kurum, değer ve özellikleri ise binlerce yıl süren bir oluşum içinde gelişir ve gelişmeleri nasıl yüzyıllar alırsa, değişmeleri de aynı şekilde uzun zaman alır.

Japonya'ya özgün bir modernleşme modeli yoktur dedikten sonra, Türkiye'de sık sık belirtilen "II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiş bir mucizedir" şeklindeki yanılgıyı da burada açıklığa kavuşturmak gerekmektedir, kanısındayım. Japon mucizesi sanılanın aksine II. Dünya Savaşı sonrası yaratılmış olmayıp, temelleri çok daha önceki yıllara 18. ve 19. yüzyıllara kadar giden uzun bir sürecin belirli bir sonucudur denilebilir. Gerçekten de, Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrası sergilediği başarılar, 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleştirdiği atılımların, konulan temel taşların üzerine çıkılmıştır. Bu akımlar, 1540–1856 Edo ve 1868 – 1914 Meiji dönemlerinde gerçekleştirilmiştir.

250 yıl kadar süren Edo Dönemi boyunca Japonya neredeyse tümüyle dış dünyaya kapalı kalmıştır. Bu süre içinde ülkeye yabancıların girişi ve Japonlar'ın ülke dışına çıkışı yasaklanmış ve ticari ilişkiler sadece Nagasaki şehrinde bulunan Deşima adlı iskeleden yürütülmüştür. Ancak gene bu dönemde, Avrupa'daki gelişmeler, özellikle bilim–teknik alanındaki buluşlar, o ülkelere yollanan özel heyetler ya da yetişmiş elemanlar aracılığıyla yakından izlenmiş, önemli olanlar aktarılabilmiştir.

Ayrıca gene bu dönemde Hindistan, Çin ve Osmanlı Devleti'nin giderek Batı sömürüsüne açılışı ve gerileyiş nedenleri de, bizzat buralara yollanan heyetlerle incelenip, raporlar hazırlanmıştır. Diğer bir deyişle, Edo döneminin kapalılığı tek yönlüdür. Bilgi akımı, yeni buluşların aktarımı işlemi durmamış, devam etmiştir. Gene bu dönemde daha önceki yüzyıllarda Kore yoluyla Çin'den aktarılan birçok kültür, teknik ve buluş tümüyle özümsenip yerleştirilmiş ve güçlü bir sanayileşmenin alt yapısı bu uzun kapalılık döneminde sağlam bir şekilde atılmıştır. Japonya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatıp bugüne dek süren kalkınma çabaları değerlendirilirken bu nokta gözardı edilmemelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Japonya, tarihinde (II. Dünya Savaşı sonrası dönem, 1946–1952 hariç) yabancı işgale uğramamıştır. Bunun sonucu olarak da etnik ve kültür bakımından homojen bir yapı geliştirilebilmiştir. Özellikle Edo Dönemi, ülkede Japon olma bilincinin iyice yerleşip güçlendiği bir dönemdir.

Bu uzun kapalılık döneminin ardından 1850'li yıllarla yıllarla birlikte Batılı devletlerin Japonya'yı, dış ilişkilere (özellikle ticari) açmak için yoğun baskılar yaptığını görüyoruz. Gelişen uluslararası deniz ticareti, buharlı gemiler için su ve kömür alınacak liman gereksinimi ve Çin üzerinde kızışan İngiliz – Rus ve ABD rekabeti, sonunda Japonya'yı da zorlamaya başlamış ve ülke istemese de Batılılar'la ticari ilişkilere zorlanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı ülkeler, Japon yöneticileri ile peş peşe bazı ticari andlaşmalar imzalayıp ticari ve hukuki birtakım ayrıcalıklar kazanmışlardır. Bizdeki kapitülasyonlara benzeyen bu andlaşmalara Japonlar, Fubyodo Joyaku (Eşit Olmayan Andlaşmalar) derler. Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından İngiltere ve Rusya ile benzer andlaşmalar imzalanır ve ülke uzun yıllar süren kapalılıktan sonra dış dünyaya tümüyle açılır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Japonlar bu andlaşmalardan 25-30 yıl gibi kısa bir süre içinde kurtulacak, yerlerine eşit statüde anlaşmalar imzalayıp ülkeyi yarı bağımlı olmaktan kurtaracaklardır. Biz de ise kapitülasyonlar yüzlerce yıl yürürlükte kalacaktır.

1868–1914 Meiji Dönemi, Japonya'da Batı teknik ve yöntemlerinin, kurumlarının aktarılıp benimsendiği ve hızlı bir sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleştirildiği tam bir Aydınlanma Dönemi'dir. Ülke zaten daha önceki dönemlerde (özellikle Edo Dönemi'nde) kalkınma için gerekli sosyo–politik, kültürel ve ekonomik alt yapı kurumlarını ve temellerini gerçekleştirmiştir. Meiji Dönemi ile yapılan, bu temeller üzerine hızlı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesidir.

Meiji Döneminde birçok reform çok kısa süre içinde gerçekleştirilmiştir. Bunların başında eğitimde yapılan köklü değişiklik gelir. Tümüyle

Levent Şahveldi Arşivi

çağdaş, akılcı (rasyonel) temeller üzerine dayalı, seküler ve yaygın bir eğitim sistemi kurulur. Yaygın, özünde milli nitelik taşıyan ve uygulamaya yönelik olan bu eğitim sistemi sayesindedir ki kısa süre içinde okur yazar oranı hızla artar. Aynı zamanda dış ülkelere yollanan yetişmiş genç elemanlar, o ülkelerdeki gelişmiş bilim ve teknikleri öğrenip ülkelerine aktarmakla görevlendirilirler. Diğer taraftan hem devlet, hem de özel kuruluşlar aracılığıyla yüzlerce yabancı uzman eleman getirilerek Japonya'nın çeşitli yerlerinde üniversite, fabrika ve araştırma merkezleri kurmakla görevlendirilir. Kendilerine her türlü maddi, manevi olanak sağlanır. İdari, siyasi ve ekonomik alanlarda bu danışmalardan yararlanılarak köklü reformlar yapılır.

Tüm bu reformlar yakından incelendiğinde çok zorunlu olmadıkça dışarıdan borç alınmaksızın içte yaratılan sermaye ve yatırımlar yoluyla gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Aynı durum II. Dünya Savaşı sonrası 1950'lerle başlayan kalkınma hamlelerinde de gözlenmektedir.

Japonya, milli şuur, ulusal bilinç ya da kimlik konusunu da çok eskiden beri çözmüştür. Ülke etnik bakımdan neredeyse tümüyle Japonlar'dan oluşur. Tek dil Japonca ve egemen olan din de yerli Şinhoizm ile 7–8. yüzyıllarda Çin'den aktarılıp zaman içinde geliştirilen Budizm'dir. İlginçtir, Japonca'da "milliyetçilik" karşıtı bir kelime yoktur. Onun yerine "Japonluk, Japon olmak" gibi tanımlar kullanılmaktadır. İşte Japonya 1850'li yıllarda dış dünyaya açıldığında böyle bir ülkedir. Milli şuur yanısıra kalkınmanın en temel koşullarının başlıcaları da gerçekleştirilmiştir. Bu koşulların etkisiyledir ki sanayileşme ve kalkınma sürecini kısa sürede gerçekleştirmesi mümkün olabilmiştir.

Japon modermleşmesinin bir diğer özelliği geçmiş ile bugünün ve geleceğin birlikte korunarak geliştirilmesidir. Diğer bir deyişle, yeni bir kurum, değer ya da teknik dışarıdan alınırken, o zamana kadar kullanılan var olan kurum tümüyle dışlanıp unutulmamaktadır. Yapılan şey, eski kurumun yeni ile birleştirilip geliştirilerek bir süreç içinde yenileştirilmesi ve yaşatılmasıdır. Örneğin; Japon insanının ev yaşamı dün olduğu gibi

Levent Şahverdi Arşivi

bugün de yerde geçer. Yerde oturur; yerde okur, çalışır ve gene yerde yatar. Ancak, bu yer yaşamına bugün teknolojinin sağladığı tüm kolaylıklar monte edilmiştir. Örneğin; mangal ile ısıtılan ve bizdeki tandıra çok benzeyen kotatsu, bugün elektrikle ısıtılmaktadır. Gene aynı şekilde neme karşı elektrikli halı,minder ve yatak geliştirilmiş, en yeni izolasyon ve ısınma teknikleri uygulanmaya başlanmıştır. Ama değişmeyen şey geleneksel yer yaşamıdır. Denilebilir ki bu özelliği Japon kalkınmasının hemen her alanında görmemiz mümkündür.

Japon modernleşmesi olgusunu uzun bir süreden beri araştırıyorum. Yukarıda da belirttiğim gbi bu çok yönlü ve karmaşık olguyu daha derli toplu ve sistemli bir şekilde açıklayabilmek için "Üç K" yöntemi ya da sistemi diyebileceğim bir sistem geliştirmeye çalıştım. Bunu sizlerle paylaşmak isterim. "Üç K" şu üç farklı kurumdan oluşuyor:

Kyoiku : Eğitim
Kazoku : Aile
Kaişa : Şirket

Bunlardan ilki Kyoiku yani eğitimin özellikleri yaygın, akılcı, seküler, uygulamaya yönelik ve Japon kültürüne ağırlık ve öncelik veren bir eğitim oluşudur. Japon insanı daha çocukluk yıllarından başlayıp bu eğitim sistemi içinde yoğrularak yetişir, "Japon olmanın gerektirdiği" temel özellikleri kazanır. Eğitim 6+3+3+4 yıllık sisteme göre kurulmuştur. İlk dokuz yıllık eğitim zorunludur. Bugün Japon nüfusunun %99.9'u lise mezunu ve %45'ten fazlası üniversiteyi bitirmiştir. Üniversitelerin sayısı 450'yi geçiyor. Bunların 100 kadarı devlet, diğerleri yerel yönetimlerin ya da özel girişimin kurduğu üniversitelerdir. Bir de sayılar 400'e ulaşan ve bizdeki yüksek okulların karşıtı olan meslek yüksekokulları mevcuttur. İki ya da dört yıllık olan bu yüksekokulların çoğu belirli alanlarda uzman yetiştirmeye çalışan yüksek eğitim kurumlarıdır.

Japonya'daki yüksek eğitimin bir diğer ilginç yönü de tıp–hukuk – siyaset ya da mühendislik gibi dallarda ağırlıklı bir şekilde erkeklerin eği-

Levent Şahverdi Arşivi

tim görmesi, bu dallara kız öğrencilerin fazla ilgi göstermemesidir (Türkiye'de ise durumun çok farklı olduğunu biliyoruz). Kız öğrenciler, gençler daha çok yabancı dil, öğretmenlik ya da ev yaşamına hazırlayan meslekleri tercih etmektedir (Bu geleneksel olarak böyledir. Yoksa herhangi bir kanun ya da engellemenin sonucu değil). Burada belirtilmesi gereken nokta, kızlara verilen eğitimin önemidir. Japonya'da kızların eğitimi gerçekten çok önemlidir. Bir kere, hemen tamamı en az dokuz yıllık bir orta eğitimden geçer. Ayrıca, lise sonrası gidilen iki ya da dört yıllık yüksekokullarda okuyan öğrencilerin % 90'ı da kız öğrencilerden oluşur.

Diğer taraftan Japonya'da yabancı dil eğitimi de önemli bir konudur. Bizdeki gibi İngilizce yabancı dil eğitimine çok önem verilmektedir. Burada da ağırlık okuma, okuduğunu anlama, dil bilgisi ve Japonca'ya çeviriye verilmektedir. Konuşma geri plânda kalmaktadır. Asıl önem verilen, öğrencinin İngilizce okuduğu bir şeyi tam anlaması ve onu Japonca'ya çevirebilmesidir.

Yabancı dilde eğitim ise (bizdekinin tam tersi) her düzeyde çok sınırlıdır. Bugün en güçlü, köklü orta–lise eğitimi veren okular ya da yüksekokullar, üniversiteler devlet üniversiteleri olup eğitim de (yabancı dil dersleri hariç) tümüyle Japonca'dır. Yüksek lisans ve doktora eğitiminde ise yabancı dilde eğitim yapmak sınırlı da olsa mümkündür.

Japonya'da üniversite sınavları merkezi sisteme dayalıdır. İyi bir üniversiteye girmek çok zor olmasın karşın herhangi bir üniversiteye girmek zor değildir. Yüksekokullara girmek ise çok kolaydır. Çok iddialı olan gençler zor bir sınavdan geçerek belli başlı (devlet ya da özel) üniversitelere girmek durumundadır. Üniversiyete girdikten sonra ise, mezun olmak çok kolaydır çünkü üniversite eğitiminin temel amacı öğrenciye belli bir nosyon, bilgi ve kültür kazandırmak olarak görülmektedir. Dört (ya da bazı dallarda beş) yıllık yüksek eğitimi süresince gençler hem belli bir dalda temel bilgiler alırken aynı zamanda kendilerini kültürel, sosyal ve spor gibi dallarda da geliştirmek için fırsat bulmaktadır. Eğitim sistemi de bunu teşvik eder, olanak sağlar, destekler.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kazoku" yani aile ise ikinci önemli sosyal kurum olup sadece günümüzde değil, her döemde Japon kalkınmasının temelini, başlıca itici gücünü oluşturmaktadır. Türkiye'de Japon kadınıyla ilgili genel bir yanlış bilgi vardır. Sanılır ki Japon kadını yerlerde sürünür, evde kocasının bir hizmetçisi gibidir, ezilmiştir. Oysa ki durum hiçte sanıldığı gibi değildir. Gerçi Japon kadını kocasına terlik uuzatır, yorgunluğunu almak için masaj yapar, yolda biraz gerisinden yürür, kapıdan onun ardından çıkar... Bunlar genelde doğrudur. Ancak, Japon kadını tüm bunları bir eş, anne ve evinin kadını olmanın doğal bir gereği olarak zevkle yapar. Hiç de kendisini "ezilmiş köle" gibi görmez. O, çocukluktan başlayarak bu amaçla yetiştirilmiştir. Çoğu Japon kadını üniversite veya yüksekokul mezunudur. Bir yabancı dili okur, anlar ve yabancı bir dergiyi izler. Genel kültür düzeyi yüksektir, birçok Batılı hemcinsinden daha çok okur. Mutlaka bir sosyal etkinlik içindedir.

Kaldı ki gene bizde az bilinen bir diğer nokta da bir Japon ailesinde para işlerinden kadının sorumlu ve yetkili olduğudur. Parayı koca kazanır, getirip onu eşine verir. Hatta cep harçlığını bile eşinden alır. Yaptığı harcamalar konusunda karısına hesap vermek zorundadır. Pazar günlerini de evinde ve özellikle çocuklarla geçirmekle yükümlüdür. Evin genel harcamaları, çocukların eğitimi, tatil programları ve tasarrufların değerlendirilmesi gibi konular hep kadının sorumluluğundadır.

Düşünün bir kere, üniversite ya da yüksekokul mezunu bir anne. Evlenip çocuğu olunca işi (çalışmayı) bıkarıp tüm sevgi, bilgi ve çabasını evine (eşine ve çocuklarına) ayırıyor. Yani. Japon çocuğu böyle bir evde, böyle bir anne elinde kişiliğinin ilk genel çizgilerini kazanıyor. Böylece eğitim yaşına gelen çocuk okulda (ilk,orta ve lisede) gelişmesini tamamlıyor, toplumun özlem, değer ve beklentileri doğrultusunda yetişmiş oluyor. Kyoiku yani resmi eğitim işlevini böylece yerine getirmiş oluyor. Üniversite eğitimi ise genel nosyon, yönlendirme; deyim yerinde ise "son fırça darbelerinin vurulduğu" bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

Üniversiteyi bitiren genç için yaşamda üçüncü dönem, Kaişa yani şirket dönemi başlamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Kaişa, Japon sis-

Levent Şahverdi Arşivi

teminin üç temel ögesinden sonuncusunu oluşturmaktadır. Japon şirketi, Japon iktisadi ve sanayi sisteminin olduğu kadar toplumsal sisteminin de temel taşlarından birisini oluşturur. Çünkü Japon erkeğinin üniversiteden mezun olmasından sonraki yaşamında şirketi ve ailesi en etkin rolü oynamaktadır. Şirket bir aile gibidir. Aile içinde olduğu gibi şirket içinde de uzlaşı ve uyum önde gelmektedir. Her şey şirketin başarısı içindir. Şirket başarılı olursa, bu tüm çalışanlar için de yararlı olacaktır.

Şirkette yaşam boyu iş güvencesi bugün de genel özelliktir. Şirkette en üstten en alt düzeye kadar her düzeyde çalışanlar arasında karşılıklı sevgiyi, saygıyı ve her birinin – yani şirketin–çıkarını korumak esastır. Mesai sabah 8.30 ile akşam 17.30 arasındadır. Ancak, bayan gece geç vakitlere kadar da kalabilir. Ama fazla mesai ücretini almayı kimse düşünmez. Zaten Japon işadamı da çocukluğundan başlayarak önce evde annesi daha sonra da eğitim yılları boyunca "toplum çıkarına öncelik verme, grupla birlikte ve uyum içinde çalışma ve toplum için özveri" gibi temel ilkeleri öğrenerek olması gereken bir Japon gibi yetiştirilmemiş midir? O nedenle Japon işadamı için de şirketin sunduğu iş ortamı sosyal ilişkiler ve maddi çıkarlar, uyulması ya da kabulü çok zor koşullar değildir. Aksine çok doğal bir sürecin birbirini izleyen halkalarının bir diğeridir.

Toparlamak gerekirse, Japonya bugün de (son yıllardaki bazı gelişmeler ve değişikliklere karşın) gene eğitim–aile–şirket üçlü sisteminin birlikte ve birbirini tamamlayan, destekleyen bir şekilde çalışması ile tüm başarıları gerçekleştirmiştir, gerçekleştirmektedir de.

Toplumsal kurumlar örf–âdetler, değerler, yüzyıllarca süren bir gelişme sonucu oluşurlar. Oluşmalarında çok farklı koşullar ve etkenler rol oynar. O nedenledir ki kolay kolay da değişmezler. Ya da değişmeleri de gene belirli bir zaman ve koşulları gerektirir. O nedenledir ki Japonya son yüzyıl içinde gösterdiği tüm gelişme ve değişmeye karşın bugün de tarihten gelen temel özellikleri korumakta çoğunu da değişen koşullara uydurup geliştirerek "çağdaşlaştırarak" yaşatabilmektedir. Sanıyorum, "Japon Mucizesi" olarak tanımlanan olgunun gerçek temelinde bunlar yatmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmamın başında uzun bir süreden beri Japon mucizesi ve başarılarıyla ilgili çalışmalar, araştırmalar yaptığımı ve yıllarca o ülkede o insanlarla birlikte yaşadığımı belirtmiştim. Gene demiştim ki konu çok geniş ve çok yönlüdür belirli bir zaman süresi içinde toparlanıp açıklanması, formüle edilmesi çok zordur. Ben burada sadece temel noktaları belirtip edindiğim bazı bilimsel sonuçları kendi deneyimlerle de birleştirerek sunmaya çalıştım.

Ya Türkiye? Evet, "Japon Modernleşmesi ve Türkiye" idi konu başlığı biliyorum. Ancak, Türkiye'ye zorunlu olmadıkça girmedim. Türkiye'nin modernleşme yolundaki çabalarını, deneylerini hepimiz az çok biliyoruz Ben sizlere yakından gözlemleyip, inceleyip araştırarak biraz daha ayrıntılı olarak ve doğrudan tanımak fırsatı bulduğum Japon Modeli'ni sunmaya çalıştım. Siz bunları, Türkiye deneyimi ile karşılaştırabilirsiniz sanıyorum.

Sözlerimi bağlamadan önce önemli gördüğüm bir noktayı da burada özellikle vurgulamak istiyorum. Aslında ben Japonya'ya şükran borçluyum. Çünkü Japonya'daki çalışmalarım bana gösterdi ki daracık, dağlık, volkanik, doğal zenginliği yok denecek kadar az, depremi, fırtınası bol bir ülke ve bu ülkede yaşayan etnik ve kültürel bakımdan yer yer tek düzelik sergileyen bir toplum. Ve bu ülkede yaşayan insanlar mucize denen birbaşarıyı gerçekleştirebiliyorla.. Öyleyse diyorum ki ve inanıyorum ki Anadolu gibi çok eski, çok çeşitli ve zengin uygarlıklara beşiklik eden, her bakımdan çok daha avantajlı koşullarda yaşayan biz Türkler, Japonlar'ın gerçekleştirdiklerinin daha iyilerini gerçekleştirebilmeliyiz. Bunun için gereken her şeye sahip olduğumuza inanıyorum. Gene inanıyorum ki sonuçta bizler de en az Japonlar kadar başarılı olacağız. Ben bu gerçeği Japonya'yı tanıdıkça daha derinden, daha güçlü bir şekilde görmeye, duymaya başladım. Bunu bana Japonya'da ve Japonlar'la birlikte geçirdiğim yıllar, deneyler ve edindiğim doğrudan bilgiler gösterdi, öğretti. İşte bu nedenledir ki Japonya'ya şükran borçluyum diyebiliyorum.

Değerli vakitlerinizi ayırıp beni dinlediğiniz için tekrar çok teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

REİS–İ CUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN BOLU VE SAKARYA GEZİLERİ*

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU**

Türk devlet adamlarının halkı yakından tanımak, onların istek ve dertlerini dinlemek için zaman zaman yurt gezilerine çıktıkları bilinmektedir.Mustafa Kemal Atatürk de, Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet döneminde bu ilişkilere önem vermiş, yönetim-halk arasındaki birçok engeli kaldırarak, içten görüşmelerle, sağlıklı sonuçlara ulaşabilmiştir.

Gerek Milli Mücadele'de ve gerekse Cumhuriyet'te, sık sık yurt içi geziler tertiplenmiş ve İstanbul gazeteleri, vilâyet merkezlerindeki yayın organları "Reis-i Cumhur"un inceleme ve görüşlerini yakından takip etmişlerdir.1938 yılına kadarki temaslar, aynı zamanda lidere, Türk'ün Atası'na karşı sevgi ve saygıyı da, en güzel şekilde ifade etmektedir. Batı'da, Rusya'da, Asya ve Afrika ülkelerinde , şahsiyet ve güvenlik nedenleri ile halkın arasına giremez iken, "Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa" bu davranışı yıkmış, halkının arasında onlar gibi,halktan bir kimse imiş gibi, serbestçe dolaşabilmiştir. Batı'da, kendisi ile ilgili araştırmalarda, bilindiği gibi, diktatörlükle bile suçlanmıştı. Ama, O halkı ile bütünleşme hareketleri ile "diktatör" olmadığını göstermek istemiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yurt içi gezileri Bolu ve Sakarya'ya da olmuştur. 1922, 1923–1938[1] yılları arasında, resmi seyahatler, araştırma konusu yapılarak değerlendirilmediği için, kamuoyunun meçhulu kalmıştır.

---

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı adına 26 Aralık 1996 tarihinde Ankara'da Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda verilmiştir.

** Atatürk Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi Dekanı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü, Atatürk Araştırma Merkezi Asli Üyesi.

1 **Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri,** Ankara, 1341; **Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında**, Ankara, 1339; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir–İzmit Konuşmaları** hzl: Arı İnan, Ankara, 1982; M. Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri,** Ankara 1975, Yücel Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927, İstanbul ve Sonraki Gezileri," **AÜ–TİTE Dergisi,** Sayı : 14 (Kasım 1994), s. 185–212; Sakarya ile Adapazarı belde adıdır. 6419 sayılı ve 14 Haziran 1954 tarihli kanun ile il olma kararı alndı. 1 Aralık 1957'de yürürlüğe girmiştir. Bu esnada Belediye Başkanı Suavi Damal'dır. İlk vali Nazım Üner'dir. Bkz. **Ayın Tarihi** – 1954 Sayı : 253. Resmi Gazete'deki kanun maddesi; "Kocaeli vilâyetine bağlı Adapazarı kazası kaldırılarak, merkezi Adapazarı olmak üzere yine Kocaeli vilâyetine bağlı Akyazı, Geyve, Hendek, Karasu kazalarını ihtiva etmek üzere Sakarya adı ile yeniden bir vilâyet kurulmuş ve eski Adapazarı kazasını ihtiva eden nahiye ve köyler Sakarya vilâyetinin merkez kazasına bağlanmıştır. Bkz. **T.C. Resmi Gazete,** Aralık 1954.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücadele'de Bolu, mutasarrıflık, Cumhuriyet'te vilâyet merkezidir. II. Sultan Abdûlhamit devri yıllıklarında, Kastamonu'ya bağlı sancak merkezi idi. Sultan Mehmed Reşad zamanında "Bolu Mutasarrıflığı" ismi ile mülki yönetim birimi olarak göze çarpmaktadır.

1341/1925'de tamamlanan yıllıkta (salnâme) Bolu Mutasarrıflığı'na dair şu bilgiler verilmektedir[2] :

"İlân-ı Meşrutiyet-i müteakib müstakil livalar sırasına geçtiği zaman Bolu Livası merkez kazasından başka ; Zonguldak, Ereğli, Bartın, Devrek, Gerede, Düzce, Mudurnu, Göynük isimlerinde sekiz kazayı ihtiva ediyordu. 1336 sene–i maliyesinde Zonguldak, Ereğli, Bartın, Devrek kazaları ayrılarak, Müstakil Zonguldak Livası teşekkül ettiği cihetle, hâl–i hazırda Bolu Livası merkez kazası ile birlikte, Gerede, Düzce, Mudurnu, Göynük kazalarına inhisar etmiştir."

1923'ten sonra, vilâyet esasının kabul edilmesi ile, Bolu Mutasarrıflığı sone erdi ve Bolu Vilâyeti, mülki teşkilâtta yerini aldı. Merkez Bolu'dan başka Düzce, Gerede, Göynük, Mudurnu kazalarından meydana geliyordu. 1934'de aynı konuma sahip Akçaşehir = Akçakoca da kaza olarak, Bolu'ya bağlanmıştır.

Bolu ile İstanbul arasında kalan Sakarya Milli Mücadele ve sonrasında, Kocaeli de denilen Müstakil İzmit Mutasarrıflığı 1846'da Kastamonu Eyaleti, 1867 Vilâyet Nizamnamesi ile Hüdâvendigar (Bursa) ve 1888'deki idari değişiklikle teşkil edildi. Yalova, Karamürsel, Kandıra, Geyve ve Adapazarı gibi kazaların biriydi. 1918'de İznik'in eklenmesi ile sayı sekize yükseldi. Son zamanların tanınmış mutasarrıfları İbrahim Süreyya, Mahmud Mahir, Ahmed Anzavur (ayrılış tarihi 10 Ağustos 1919) ve Ali Suad Bey'dir. Adapazarı, aynı zamanda, mutasarrıflığın gözde kasabası idi. 1917'de Kaymakam Fuad (Carım) dı. Recai Nüzhet'in üç aylık görevinden sonra Tahir Bey, 13 Ağustos 1919'de buraya gönderilmişti. Bir ara demiryou ile Arifiye üzerinden Doğançay, Geyve, Akhisar, Eskişehir'e , Sapanca istasyonuyla da İzmit ve İstanbul'a bağlı bulunuyordu.

2 **Bolu Vilâyeti Salnâmesi** – 1341, İstanbul 1341, s. 180.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolu, MHC ve Kuva-yı Milliye çalışmaları ile Mustafa Kemal'in dikkatini çeken ilk sancaklardandı. Erzurum ve Sivas Kongreleri, Amasya görüşmeleri Bolu kamuoyunca takip edilmiş, Bolu Gazetesi de gelişmeleri takip etmişti. Mutasarrıf Ali Haydar[3] (Yuluğ) I. Düzce Ayaklanmasının baştırılışına kadar sancağı yönetmiş; kongreciler, Heyet–i Temsiliye ve BMM ile haberleşmede mühim roller oynamıştır.

Adapazarı'nın bağlı olduğu İzmit'te, İstanbul Hükümeti'nin Ahmed Anzavur'dan sonra tayin ettiği Ali Suad Bey mutasarrıftı. Adapazarı'nda ise kaymakam Tahir (Barlas), Geyve'de Hamdi Namık (Gör)dü.[4]

Amasya görüşmeleri ve BMM'nin açılışına doğru, Sefine–i Nuh'a benzetilen, Adapazarı'nda Akyazı Hadisesi, Hikmet Bey Meselesi, I. Adapazarı Ayaklanması ve Yrb. Mahmud Bey'in Şehadeti, Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli yöre ile ilgilenmesini zorunlu kılmıştır.[5]

MUSTAFA KEMAL'İN BOLU GEZİLERİ

Mustafa Kemal'in Bolu bölgesini ilk ziyareti 1922 Haziranı'nda olmuştur. Cepheyi teftiş ve Fransız yazarı Claude Farrer'le İzmit'de görüşme nedeni ile Adapazarı'na pek kullanılmayan Nallıhan, Göynük, Geyve yoluyla, otomobille gitmiştir. Geçiş noktası üzerindeki Göynük'de karşılama için Bolu Mutasarrıflığı'nca tedbirler alınmış ise de, Mustafa Kemal ve maiyeti, hemen Adapazarı'na geçmişlerdi.

Bolu Mutasarrıflığı'nın mahalli gazetelerinden Derdli, Bolu ve Tür-

3 Bolu Gazetesi, Kuruluşu ; 2 Kanun-ı Sâmi 1329

4 Ali Suad bkz. E. Konukçu; "Ali Suad'ın Wilson'a Açık Mektubu", **Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991,** Ankara 1996, II. s. 1263–1270; E Konukçu "Hey'et-i Temsiliye İzmit İlişkileri", AAMD V/13 (1988) s. 223–235; Tahir Barlas için bkz. F.Çoker, **Türk Parlamento Tarihi,** Ankara, 1996, s. 544-5 H.N. Gör, **İstiklal Mucizesi,** Ankara, 1956.

5 S. Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**; İstanbul – 1991 III. S. 51 V.D.

Levent Şahverdi Arşivi

koğlu'nda gezi ile ilgili enteresan bilgilere rastlanmaktadır. Bu gazetedeki Mustafa Kemal Paşa'ya, Mutasarrıflığa dair haberler şöyledir:[6]

"BMM Reisi, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin Livamız dahilinden geçerek İzmit'e teşrif buyuracakları evvelce istihbar edilmiş olduğundan, Paşay-ı müşârûnileyh Göynük'de istikbal ve Livâmız nâmına "arz–ı hoş âmedi ile avdetlerine merasim–i teşyi'yeyi ifa eylemek üzere Heyet–i Mahsûsa ihzâr ve tertip edilmiş ise de Başkumandan Paşa hazretlerinin teşrifleri âni ve habersiz vuku olmakla, Hey'et, İstikbal–i şerefiyeden mahrum kalmış ve Mutasarrıf Fahreddin Beyefendi tarafından keşide buyurulan telgrafla vürûd cevâbi telgraf suretleri aynen derc olunmuştur:

Türkoğlu Gazetesi'nin bu haberinden öğrenildiğine göre, Adapazarı–İzmit yolculuğu 'ani ve habersiz' yapılmıştı. Bu nedenle, Mutasarrıf Fahreddin Bey ve karşılama heyeti zamanında Göynük'de hazır bulunamamıştı.Mutasarrıf, 24 Haziran 1338 (1922) de, BMM Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine şu telgrafı göndermişti:[7]

"Liva mıntıkasını şeref–i kudüm–ı devletlerini büyük bir meserretle karşılamayı cana minnet bilûb bu husûsla umûmi hazırlıklar yapmakta iken teşrif ve azimet–i samilerinin ani ve habersiz olması bu vazife–i mukaddesenin ifasından mahrum bırakmakla şu şerefli selâmdan mahrum olan ve na–kâbil telâfi bulunan teessûrat-ı umûmiyenin iblağ ve lâyezal ve ebed nişân olan hissiyât-ı tâzimkârenemiz Bolu nâmına arzına müsaade buyurulmasını istirham ederim. Ferman...

24 Haziran 1338
Bolu Mutasarrıfı Fahreddin"

İki gün sonra, Mustafa Kemal Paşa da aşağıdaki, kısa, cevabi telgrafı Mutasarrıf'a gönderdi.[8]

---

6 **Türkoğlu,** 2 Temmuz 1338 , No. 46, s. 1.
7 **Türkoğlu,** 2 Temmuz 1338, No. s. 1.
8 **Türkoğlu**, 2 Temmuz 1338, No. 46, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

"Bolu Mutasarrıflığına,

24 Haziran 1338 tarihli telgrafnâmemizi aldım. Hakkımda bütün Liva ahalisinin ibraz eylediği hissiyat ve tezâhûrat–ı samimâneden pek mütehassis oldum. Teşekkür etmek (için) kendilerine iblağını rica ederim.

26 Haziran 1338
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Başkumandan Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa'nın, ilk ve kapsamlı gezisi Cumhuriyet'in ilânından sonra 1934'de gerçekleşecektir. 1923–1934 devresinde, çeşitli vesilelerle, Çankaya'ya heyetler gönderilmiş, Bolulular'ın içten ısrarlı davetleri tekrarlanmıştı. Derdli Gazetesi sahibi, Bolu Mebusu İlyaszâde (Gülez) ve Tayarre Cemiyeti Başkanı, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'de; inkılâplarının yayılmasında he zaman yanında bulunan Cevad Abbas (Gürer) Bolulların hislerine tercüman olmuşlardı.

Anadolu gezilerinde, Bolu ancak 1934'de programa alınabildi. Şimdiye kadar, Reis–i Cumhur, Ankara, Yabanâbâd (Kızılca Hamam) Gerede, Reşâdiye, Bolu, Düzce ve Adapazarı güzergâhını görmemişti, fırsatını da bulamamıştı.

Büyük Kurtarıcı'ya karşı bağlılık ve özlem duyan Bolulular, Temmuz 1934'de müjdeyi Mebus, Cevad Abbas Bey'den öğrendiler. Alışılagelmiş tetkiklerini yapmak için Bolu'ya gelen Mebus, Vâli Ali Rıza (Üner) ve Belediye Başkanı, Baytar diye tanınan Reşâd (Aker) le görüşerek Reis-i Cumhur'un Bolu'ya geleceği müjdesini verdi. Haber az sonra bütün Bolu'da duyuldu. Bu mutlu geziyi, iyi bir karşılama töreni ile başlatmak istediler. Vali ve Belediye Başkanı, "Tezyin" ve "Karşılama Heyeti"nin teşkili için emir verdiler. Yan komiteler de iki gruba yardımcı olacaktı. Öğretmen Kadriye Hanım (Atay), Faika Hanım (İnhisarlar Müdürü eşi), Hafız Murteza ve Muzaffer (Samur) Bolu'daki programı vilayete arz ettiler.

Levent Sahverdi Arşivi

Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ikâmet edeceği yer olarak Fırka tespit edildi. Bolu, Üçtepe üzerinde kurulmuştu. Bunlar; Karga, Hisar ve Hıdırlık tepeleri idi. 1930 yılı sonrası, Hıdırlık tepesinde Fırka parkı düzenlenmiş ve Bolu'nun en modern binası CH Fırkası inşa edilmişti. Halk buraya kısaca Fırka binası diyordu. Halkevi/Fırka, bütün Bolu ovasına hâkim ada vaziyetinde idi. Karacasu, Ilıcalar, Mudurnu, Düzce, Sünnive dağları, Gerede ciheti emsalsiz manzarası ile büyülüyor. İşte böylesine seçkin mevki, Reis–i Cumhur'un ikâmetine ayrılmıştı.

Mebus Cevad Abbas Bey, hazırlıkları yerinde görmek, ilgili emirleri vermek için Ankara'dan tekrar Bolu'ya geldi (15 Temmuz 1934).

Fırka'ya çıkıldı. Tezyin ve Karşılama Heyeti ile konuştu. Salonda yığılı halıları görünce, hayretini gizleyemedi. Tezyin Heyeti'nin bunların Reis–i Cumhur'un geçeceği yollara serileceğini söylemesi üzerine, Cevad Abbas;

– Efendiler! Gazi, böyle şeyleri sevmiyor. Gösterişten uzak kalınmasını istiyor, demek zorunda kaldı ve O'nun "Ben Saltanat heveslisi değilim. Halktan biriyim. Cumhuriyet adamı olarak karşılanmak isterim" , sözlerini hatırlattı.

Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa 17 Temmuz 1934'de, resmen Bolu gezisini sınırında karşılandı. Öğleye doğru, sıcak, açık bir havada Gerede'de muhteşem bir karşılama yapıldı. Sonra, Arkot dağının mor koyu yeşil denizi andıran çamlıktaki Ramazan Dede tepesine çıkıldı. Gerede ve ovası, Erzurum ve Sivas yaylalarını hatırlatan serinlikte, seyredildi. Vali ve Kaymakam'ın, Belediye Başkanı'nın izahları dinlendi. Mustafa Kemal'in hoşuna gitmiş olmalı ki, tepeye "Esen Tepe" denildi. Kişimdi aynı isimle anılmaktadır. Reis–i Cumhur ve beraberindekiler, son yılların en güzel yemeğini, Geredeli, Mengenli ve Bolulu aşçıların elinden yemişlerdi.

Öğlenden sonra nefis manzarası ile insanı büyüleyen Reşadiye'ye hareket edildi. Gölün güneyindeki kasabada, köy halkı Mustafa Kemal'i yine candan karşılayarak, bağrına bastı.

Levent Şahverdi Arşivi

Reşadiye, eskiden Çağa ismini taşıyordu. Gölün, Mengen tarafındaki asıl yeri yangınla harap olduğu için, tarihi kasaba, şimdiki yerine taşınmıştı. Sultan Mehmed Reşad'ın adı, yeni yerleşme yerine verilmiş, bu nedenle Reşadiye diye anılmıştı. Reis-i Cumhur, eski köyün ve gölün Türkçe olması sebebi ile "buraya Çağa" denilsin direktifini verdi. Diğerinden ayırmak için de Yeni Çağa şekli kabul edilmiştir.[9]

Aynı gün, öğle ile ikindi arası kafile Bolu'ya vardı. Telefonla, Gazi'nin nedere bulunduğu öğreniliyor ve halka bilgi veriliyordu:

Reis–i Cumhur, açık ve güneşli bir havada, Bolu'ya ilerlerken, harman vakti olmasına rağmen hemen bütün köyler, şehre dolmuş, kasabalılarla Karga ve Hisar tepeleri civarında büyük kalabalık teşkil etmişlerdi.

Reis–i Cumhur, Bolu dışında yine resmen Vali Ali Rıza (Üner), Belediye Başkanı Baytar Reşad (Aker), Askeri Birlik Komutanı, subaylar, askerler, mülki erkanca karşılandı. O'nu istikbal edenler arasında milletvekilleri; Hasan Cemil Çambel, Salah Cimcoz, Şükrü Gülez, Cemal Said Siren, Bolulu Tahir Hitit de göze çarpmakta idi.[10]

Ankara kafilesindekiler de;

Recep Peker, Şükrü Kaya, Afet İnan, İsmail Hakkı Uzmay, Salih Omurtag, Cevad Abbas Gürer, korumalar, yaverlerdi.

---

9 **T.C. Resmi Gazete**, 9 Şubat , Sayı : 2925, s. 4833.

I. Bolu vilayetinin Gerede kazası içinde, merkezi Reşadiye köyü olmak üzere "Yeniçağa" adlı bir nahiye teşkil edilmiş ve ilişik kağıtta yazılı onyedi köy bu nahiyeye bağlanmıştır.

II. Bu kararname'nin icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

Reis–i Cumhur K. Atatürk

Başvekil : İ. İnönü

Dahiliye Vekili : Şükrü Kaya

Köyler : Y.Çağa, Deliler, Adaköy, Sarayköy, Yamanlar, Çamlık, Eski Çağa, Kaltakcı, Kındıra, Dereköy, Kemaller, Hamza Bey, Aşağı Kuldan, Yukarı Kuldan, Doğancı ve Şahnâlar, İ.Yalçın, Çağa gölü, Çağa köylüleri, Abant II/8 (Mart Nisan 1946) s.13.

10 E. Tüzün "Atatürk Bolu'da," **Bolu Meslek Yüksek Okulu Dergisi** I/I (1982), s. 7-10; Bolu 18 Temmuz 1934 özel sayı **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1934; 19 Temmuz 1934.

Levent Şahverdi Arşivi

Reis–i Cumhur, şimdi Anıtkabir Müzesi'ndeki otomobilden inmiş ve Bolu toprağına Hisar altında ilk adımını atmıştır. Spor kıyafetli idi. Gömlek yakası açıktı. Ön cebinde beyaz mendil vardı. Siyah kuşaklı fötrü ile halkı selâmladı. Öğrencileri fark edince, Gazi "İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği bunlardır. Bu gençlere değer vermeli ve en iyi biçimde yetişmeleri sağlanmalıdır. Çünkü cumhuriyet bunların omuzlarından, yükselecektir" diyerek, yanındakilerin dikkatini çekti.

Bolulular, hasreti böylece aziz misafirini karşılarında görünce, giderdiler, heyecan fırtınası dalga dalga yayılıyordu. Bolu Gazetesi'nin Başbuğu [11] hiç usanmadan fötrü ile halkı selâmladı. Sonra, Fırka'ya çıkıldı. Kendisine tahsis edilen odaya doğru ilerlerken merdivende iken bir an durakladı. Ilıca, Karacasu taraflarına baktı. Recep Peker'e "Bolu'yu Ankara'dan önce görmeliydim..." dedi. Bu söz, Bolulular'ca, sonraları değişik şekilde yorumlandı. "Yoksa, Gazi, Bolu'yu başkent yapamadığına mı hayıflanıyordu".[12]

Fırka'da, üst düzeyde ve halkın temsilcileri ile fikir alışverişinde bulunuldu. Gazi, Bolu'ya ve inkılâplara dair bazı sorular yöneltti.

Akşam, Bolulular'ın tertiplediği gece, öncekilerden farklı idi. Geleneksel Paşa pilavı, bazılarını hayrete düşürmüştü. Çankaya'daki sofra, burada, daha farklı ve insanı imrendirecek sıcak havadaydı. Manisa Mebusu Tahir Hitit'in kızı Behire (Bahire) Hanım ile Gazi arasında kısa sohbette verilen cevaplar son derece ilgi çekici idi. Gazi, sonunda Bahire'ye "senin adın bundan sonra BEDİZ olsun. Seninle, Türk kadınının temsilcisi olarak, BMM'de çalışmak isterim" dedi. Bediz Hanım, önerildiği gibi kadın mebus olarak BMM'ne girdi. Soyadı olarak da, Morova'yi aldı (1935).

18 Temmuz 1934 günü, Ankara'dan Hariciye'nin ulaştırdığı, Kuşadası Hadisesi, bir önceki gecenin neşesini kaçırmışa benziyordu. Zira, iki İngiliz subayının yaralanması, Türkiye ile siyasi gerginliğe sebep olabilirdi. Gazi, çevresinin üzüntüsünü hissedince, Cevad Abbas'ı yanına davetle

11 **Bolu**, 18 Temmuz 1934, s.1.
12 E. Tüzün, **a.g.y.**

Levent Şahverdi Arşivi

"Türk askeri, kendisine düşen vazifeyi yapmıştır" cevabi telgrafın, Ankara'ya gönderilmesi talimatını verdi.

Reis–i Cumhur'a Halkevi'nin hatıra defteri arz edildi. "Bolu Halkevinde bir gece kaldım. Bolu'nun güzelliğinden, halkın coşkun sevinçlerinden çok mütehassis oldum. 18.VII. 1934.

Gazi Mustafa Kemal"

cümlelerini mürekkep kalemi ile yazdı.

Mustafa Kemal, yine Bolulular'ın coşkun kalabalığı ile Düzce'ye uğurlandı. Bütün ileri gelenler, vilayet ve belediye yetkililerince Borazanlar, Paşa köyü, Berberler, Zincirlikuyu Ayrılık çeşmesine kadar, kafileyi takip ettiler.[13]

1935 yılında yayınlanan kutlama kitabında, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu ziyareti ve bıraktığı izler şöyledir.[14]

"Yıllarca bekledikten, yolunu gözledikten sonra. Bolulular, Atatürk'ü 17 Temmuz 1934'de aralarında gördüler.

Bolulular böyle bir günü o kadar çok beklemişlerdi ki, daha Atatürk Gerede'den çıkmadan Bolu'nun doğu tarafı, Hisar'ın altı binlerce insanla dolmuştu. O'nu ilk görmek kıvancını kimse ötekine vermek istemiyordu. Nihayet geldi. Aramıza girdi. Doya doya gördük. Güzel Bolumuz'u beğendi. İki gün içinde, O'nu aramızda, o kadar benimsemiştik ki, gidişi ile Bolu, bomboş gibi oldu.

Bolu, O'nun Bolu'ya ayak bastığı günü , 17 Temmuz gününü, bayram günü, olarak kabul etti. Her yıl 17 Temmuz, sonsuz bir coşkunlukla, kutlanıyor.Şimdi her yıl tekrarlanan bu büyük günde bütün Bolulular'ın ara-

13 Ayrılık çeşmesi Emniyet Moteli yakınında Düzce yolu üzerinde karşılama ve uğurlama yeriydi. Mart 1920 sonunda, Meclis–i Mebusan–ı Osmani Reisi Celaleddin Arif, er kıyafetindeki İsmet İnönü, Safffet (Arıkan), İbrahim Süreyya, Çerkez Reşid, Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata, Bolu heyetince aynı çeşme başında karşılanmışlardı. Bkz. M. Karamanoğlu, **Sesimiz Gazetesi**. Mayıs - 1970.

14 Cumhuriyetin XII. Yıldönümü, Kutlama, 29 İlk Teşrin 1935, Yay : Bolu Urayı, İstanbul. 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

dığı, hasretle gözlediği bir çehre var. Bir kere aralarında gördükleri, büyük Türk'ü, bir daha aralarında görmek."

Bolu Urayı'nın yazısında da vurgulandığı gibi 17 Temmuz, Ata'nın Bolu topraklarına ayak basışı, bayram günü kabul edilmiştir. Her yıl aynı tarihte resmi törenle, 1934 yılının yıldönümü kutlanmaktadır. Şimdi, Türk ve dünya turizminin gözdesi Abant, 1935'den beri her yıl bayram şenliklerine sahne olmuştur. 1940'da Mahfel civarında, Hükümet ve Kışla'nın yanında, Düzce şosesi üzerinde heykeli ve park düzenlemesi yapılmıştır. Heykeltraş Nejat Sirel (1897 – 1959) Bursa'dan sonra, en görkemli anıtı, Bolulular'a kazandırmıştı.[15] Bolu kültür hayatının mühim siması M.Karamanoğlu[16], 1934 yılı ile ilgili olarak "Gazi dolması" hikâyesinden bahsetmektedir.

"Sene:1934

Ebedi Şef Atatürk, Bolumuz'u şereflendirmişti. Ne yazık ki, İzmir'de vurulan iki İngiliz subayı olayı, daha fazla kalmalarına mani olmuş, bizleri de hayli üzmüştü. Bolu–Adapazarı yolu berbat bir durumda. Vali ve Nafia Müdürü çukurları kum ve çakıllarla doldurtmakta. Yol çavuşları nezaretinde ekipler hummalı bir faaliyette. Bolumuz'dan ani olarak yola çıkan Atamız, kendisi ile beraber hareket eden maiyetini ve göndermeye gidenleri bir hayli geride bırakmıştı. Yolun sonlarına doğru bir çavuşun nezaretinde amelelerin acele acele bir çukur doldurmaya çalıştıklarını görünce dururlar. Yol çavuşuna ne yaptığını sorarlar. Atası'nın, daha birkaç gün Bolu'da kalacağını bilen yol çavuşu Mehmed Çavuş, yolcunun yüzüne bakmadan "Gazi dolması Efendim" der ve yine işine devam eder. Atatürk, "O da ne demek" diye sorunca; yolcunun yüzüne bakan ve Atası'nı karşısında gören Mehmed Çavuş safiyetle; 'Paşam. Sizin çukurlarda sarsılmamanız için çukurları dolduruyoruz' der. Ata, o zamana kadar yetişen Valiye (Ali Rıza Üner) ye döner. Yol Çavuşu'nun taltifini; Nafı'a Müdürü'nün de iyi çalışmasını emreder."

15 N.Berk–H.Gezer, **50 Yılın Türk Resim ve Heykeli,** İstanbul, 1973 s. 39–46.

16 "Fıkra ve Geçmişten Hatıralar : Gazi Dolması, Çele" **Bolu**, Sayı: 4 (Haziran 1963) s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal, Bolu dağı, Derbendi, Bakacak, Darıyeri, Kaynaşlı Üçköprü, Civat yolu ile Düzce'ye doğudan girdi. Bolu caddesinde, Bolu'daki gibi bitmeyecek heyecanla karşılandı. Fettah Bey tarlası mevkii geçildikten sonra bir çeşme önünde, otomobilden indi. Yine öğrencilerle ilgilendi. O'nu çılgınca alkışlayanlar arasında Karadenizli Demirler ailesinin küçük çocuğu Kemal Demir de vardı.[17]

Kaymakam, Belediye Başkanı ve bazı ileri gelenlerle kısa sohbetten sonra Düzce'den ayrıldılar. Aziziye, Mergiç, Kapıcı, Çilmi Sapağı, Karaköy yolu ile ovanın batı ucunda, küçük bir tepe eteğindeki İbrahim Ağa köyüne gelindi. Halkın ısrarlı isteklerini kırmayarak, ikram edilen ayran içildi. Köylülerin candan yakınlığından etkilenen Reis–i Cumhur'un dinlendiği, su şırıltısını dinlediği çeşme de, Düzceli bir usta tarafından Meşrutiyet'in ilânının bir hatırası olarak inşa edilmişti. Zaman kısıtlı olduğundan, kafile yine Cumayeri[18] Sapağı Gümüşova/Kışla güzergâhını takiple, Hendek'de, Adapazarı, günümüz Sakarya ili sınırlarına girmişti.

Selâmlar köyünde ilk kutlama 18 Temmuz 1984'de yapılmıştır. Atatürk'ün Düzce'ye gelişinin 50. Yılını Anma ve Kutlama Komitesi Başkanı Kaymakam Güngör Alış, bu nedenle "isim babalığı yaptığı Selâmlar köyünde tertiplenen anma ve kutlama törenleri, şenliklerine "davet yazısı çıkarmıştır.

Bu ilk köy kutlamasına Bolu Valisi Doğan Topaloğlu Kaymakam Güngör Alış, Belediye Başkanı Selâhattin Olcar, Milletvekilleri Şamil Kazkoğlu, Seçkin Fırat, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Enver Konukçu katıldılar. Selâmlar köyünden Sami Yakar, Şevket Çiftçi, Bekir Çiçek, İsmail Bay (Muhtar), İlkokul Müdürü Şaban İçli, Cemal Şahin ve İsa Arslan da Atatürk'ün ziyaretleri ile ilgili, hatırlayabildikleri, büyüklerinden dinledikleri ni anlattılar .[19]

17 Dr. Kemal Demir (Sürmene 1921) İsmet İnönü'nün yakın çevresindendir. CHP Bolu Milletvekili. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı. Şimdi Kızılay Genel Başkanı'dır. (Bkz. TBMM Albümü (1920–1991) Ankara, 1994, s. 288.

18 İbrahim Ağa, sonra Ata'nın karşılandığı köy olarak tanındı. Yerinde bir kararla "Selâmlar adım aldı. 1984'den sonra, her yıl, resmi tören olarak "18 Temmuz Kutlamaları yapılmaktadır.

19 **Damla**, 17–20 Temmuz 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolu Valisi Doğan Topaloğlu'nun teşekkür konuşması:

"Yüce Atatürk bundan tam 50 yıl önce yorgunluğunu, efendi olarak vasıflandırdığı bu küçük Anadolu köyünde, ferahlatmıştır. Atatürk'ün tüm konukseverliği ile ağırlayan Selâmlar köylüleri ve bütün Düzce ovası, Atatürkçülüğünü ispat etmiştir. Ata'nın ayak bastığı bu köyün tüm hizmetlere lâyık olduğunu özellikle söylüyorum. Köyün bu sorunu halledilecektir. Atatürk'ün geldiği köy yolu onarılacaktır. Köye Atatürk dinlenme parkı yapılması için kısa sürede çalışmalara başlanacaktır. Bu günde görevli olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Bugün soğuk ayranı ve çok iyi hazırlanan tören programı ile hayatımın en unutulmaz hatırası olacaktır.[20]

Kaymakam Güngör Alış da;

"Atarük'ün Düzce'ye ve Selamlar köyüne uğrayıp, şereflendirdiği günün 50. Yılını kutladığımız için mutlu ve heyecanlıyız. Bunu bizlere tattıran Düzce'ye ve Bolu'ya gelişinin tören programına alınmasını sağlayan Valimize, Düzceliler adına şükranlarımı arz ediyorum.

Selâmlar köyünde duran, Atatürk'ün bunun köy halkına ne kadar heyecan verdiğini yüzlerinden okumak mümkün. Atatürk, gitgide yüreğimizde daha sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Atatürk İlkeleri etrafında toplandığımız müddetçe geleceğe daha güvenle bakabileceğiz. Elli yıl sonra da olsa bu töreni yapmaktan mutluluk duymaktayız".[21]

DAMLA GAZETESİ–Ali Uran'ın Baş Yazısı 19 Temmuz 1984
SANA MİNNETTARIZ ATAM

Bu vatanın bir parçası, senin de bir parçan Düzcemiz'i onurlandırdığın için sana minnettarız Atam.

Seni tanımak, büyüklüğüne sınır koymak mümkün mü? Buna ulaşamayacağız Atam. İçimizde, yüreğimizde yaşadığın halde senden 50 yıl uzak kaldık. Bu boşluğu nasıl dolduracağız.

20 **Damla Gazetesi,** 20 Temmuz 1984, sayı : 1805, s. 1.
21 **Düzce Postası,** no: 8493, 19 Temmuz 1984, Perşembe s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Düzce sensiz olur mu Atam! 50 yıl sonra da olsa ATATÜRK DÜZCE'DE demenin mutluluğunu yaşayacağız. Senin neslin, senin halkın "Atatürk Bolu"da derken "Düzce'ye gelmedi mi" diye düşünmeyecek artık.

Artık 18 Temmuz'larda seni aramızda yaşayacağız.

Sana minnettarız Atam.

ATATÜRK VE DAMLA GAZETESİ

Damla Gazetesi bugün en mutlu günlerinden birini yaşamaktadır. Büyük Ata'nın Düzce'ye gelişinin 50. yılı kutlanıyor bugün. Bugün, Düzce için olduğu kadar, Damla için de önemlidir, büyüktür. Bugünün kutlanmasının önderliği ile Atatürk'e bağlılığını ve sevgisini dile getirmek istemiştir.

Damla Gazetesi Atatürk ilkelerine bağlıdır.

Çünkü Atatürk'ün büyüklüğünü tüm dünya kabul etmiştir.

Atatürk büyük bir liderdir. Türk toplumu bugünkü varlığını Atatürk'e borçludur. Bugün ilkelerinin ışığı altında varlığını sürdürmektedir. Ve yüceltmektedir.

Hiçbir toplum kendi bünyesine uymayan rejimlerin uygulanması ile kalkınmamıştır. Toplumlar, milletler kalkınmalarını kendi yapılarına uyan sistem ve uygulamaların dışında gerçekleştirememiştir. Kendi sistemlerini bulamayan toplumların yok oluşu kaçınılmazdır. Ve tarihte örnekleri vardır. Bugün de ölümle yaşam arasında mücadele veren toplumların varlığı önder liderlerinin olmayışından gelmektedir.

Atatürk, Türk toplumunu yoktan var ettiği gibi geleceği için de sağlam düşünce ve uygulama sistemleri bırakmıştır. Türk toplumunun kalkınması, ileri medeniyetler seviyesine ulaşması için O'nun getirdiği sistemleri, bizden önce uygulayanlar ne yazık ki bugün bize örnek olmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, kadına toplumda yerini veren iki liderdir. Atatürk çocuklara bayram armağan eden tek liderdir. Atatürk, gençlere gerçek değerini veren onları geleceğin teminatı gören tek liderdir. Bu örnekler çoktur.

Düzce, bugün Büyük Atatürk'ü gönülden karşılamanın, gönülden anmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Bundan böyle de O'nun Düzce'yi şereflendirdiği 18 Temmuz'larda O'na şükran borcunu yaşamanın mutluluğunu tadacaktır.

MUSTAFA KEMAL'İN ADAPAZARI GEZİLERİ (1922 – 1938)

Mustafa Kemal , Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde; Ankara – İzmit ve İstanbul yolculuklarında hemen her zaman modern ulaşım aracı sayılan treni tercih etmiştir. İzmit ve Adapazarı bölgesinde, geçilen ve kısa mola verilen istasyonlar; Ankara–Eskişehir–Bilecik–Mekece, Akhisar, Geyve=Köprübaşı (sonra Ali Fuad Paşa) Doğançay, Arifiye, Sapanca, Adapazarı, Derbent ve İzmit.

Hâkimiyet–i Milliye, Vakit, İleri Cumhuriyet ve yerel gazeteler, Ayın Tarihi ve bazı gezi eserlerinden tespit edebildiğimiz tarihler .[22]

21 Haziran 1922, 16 Ocak 1923; 22 Eylül 1925, 30 Haziran–1 Temmuz 1927, 4 Haziran 1928, 6 Ağustos 1929, 1 Ekim 1929, 9 Haziran 1930, 19 Eylül 1930, 10 Ocak 1932, 4 Şubat 1932, 23 Ekim 1932, 17 Ocak 1933, 26 Şubat 1933, 30 Haziran 1933, 8 Eylül 1933, 11 Eylül 1933, 9 Ekim 1933, 1 Mayıs 1934, 27 Ocak 1935, 18 Mayıs 1935, 3 Haziran 1935, 27 Haziran 1935 , 22 Eylül 1935, 9 Şubat 1936, 10 Mart 1936, 16 Mayıs 1936, 9 Haziran 1936, 16 Haziran 1936, 29 Temmuz 1936, 2 Ağustos 1936, 7 Ekim 1936, 31 Aralık 1936, 6 Ocak 1937, 10 Ocak 1937, 9 Mart 1937, 4 Haziran 1937, 16 Eylül 1937, 19 Eylül 1937, 4 Ekim 1937, 22 Ocak 1938, 24 Şubat 1938, 26 Mayıs 1938 ve Adapazarlılar'ı mateme sürükleyen 19 Kasım 1938 geçişi.

Yukarıda da temas edildiği üzere, Milli Mücadele'de Mustafa Kemal – Adapazarı ilişkileri, sürekli gündemde kalmıştır. Bu nedenle yöre, Gazi Mustafa Kemal Paşa nezdinde, ilgi noktası olmaya devam etmiştir.

---

22 **Hâkimiyet–i Milliye,** 1337–1339; **Cumhuriyet**–1930–1938; **Ayın Tarihi** 1339–1938; **Vakit,** 1338–1926.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk Adapazarı gezisi 20–21 Haziran 1922'de otomobille olmuştur. Ankara'dan trenle Sakarya'ya oradan otomobille Nallıhan üzerinden, Göynük'e ulaşan Mustafa Kemal, bu seyahati biraz gizlilik içinde yapıyordu. Yanında, Büyük Taarruz'un ön hazırlıklarını da göreşeceği arkadaşları bulunuyordu.[23]

Cephedeki kısa teftiş sonrası, maiyeti ile Adapazarı'na ulaşan Mustafa Kemal Paşa, Adapazarı'nın kurtuluşunun ilk yıldönümünde, onların arasında kalmayı tercih etmişti.[24] Bu nedenle, bir gün daha Adapazarı'nda kaldı. Sabahleyin askeri geçit resmini icra etti. Daha sonra ordunun kesin zaferi kazanması, İzmir ve Edirne'nin, Adapazarı gibi kurtularak, anavatana kavuşması için dua edildi. Ahalinin heyecanına kendisi hakkında gösterilen coşkun tezahüratına karşılık veren Mustafa Kemal Paşa şu tarihi hitabede bulundu.[25]

"Askerler!
Köylüler!

Yakın zamanda, düşmana bir darbe–i katiyeye indireceğimize emin olmalısınız. İnşallah bu darbe bizi İzmirimiz'e kavuşturacaktır.Siz, asker ve köylülerle mazlum anavatanın halas günlerini yaşıyoruz. Hürriyet ve istiklâl günlerimize kavuşmak üzere bulunduğumuzu asla kalbinizden silmeyiniz."

---

23 Türkoğlu, 2 Temmuz 1338, No : 46, s. 1; Kâzım Özalp, **Milli Mücadele'de Ankara**, 1971, I. s. 229; 16 Haziran 1922 tarihli Adapazarından Akhisar (Pamukova)a gönderilen telgrafta "Akhisar Müdafâa–ı Hukûk Vekâlet–i Riyâsetine; Akhisar'ın fedakâr halkını selâmlamakla bahtiyar ve izhar buyurulan teveccühten dolayı teşekkür ederim. Başkumandan Mustafa Kemal "Tarihte ve Günümüzde Sakarya" s. 51. S. Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele** (1919–1922), İstanbul, 1987, s. 171–175; Z.Erdal, Atatürk'ün Adapazarını Ziyâretleri, **Akşam Haberleri Gazetesi**, 23 Şubat–8 Mart 1982; M. Erendil, **Türlü Yönleri ile Sakarya İli,** İstanbul 1982, s.30.

24 **İleri**, 22 Haziran 1938, No: 1574; Özel Muhabir Muzaffer'in "Adapazarı'nda Sene–i Devriye Merâsimi" yazısı Y.Çam, **Milli Mücadele'de İzmit Sancağı**, İstanbul, 1933, s. 162–167.

25 S.Özel, Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Söylevi : Bir Telgraf, Bir Mektup, **"İÜ. AİİTE Yıllığı"**, VIII (1993),. s. 132; **İkdam,** 19 Haziran 1338, s.1; **Vakit,** 18 Haziran 1338, s.1, **Yenigün**, 27 Haziran 1338, **Tercüman–ı Hakikat**, 20 Haziran 1338, s.1.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, bu ziyaretle hem annesi Zübeyde Hanım ve hem de Frasız yazarı Claude Farrere'le görüşme imkânı bulmuş, gazetecilerle de İzmit Basın Toplantısı'nı yapmıştır.[26]

Adapazarı'ndaki mahalli anlatışlara göre, Mustafa Kemal Paşa, annesi ile Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı, Baha Bey'in evinde bir araya gelmiştir. Geceyi, İstasyon karşısındaki evde geçirmiştir. Acem İsmail Efendi'nin kahvesi içilir. Orhan camiinde öğle namazına katılmıştır. Sonra, özel trenle, İzmit'e hareket etmiştir.

Adapazarı'nda, öğretmenlerle, Sabiha Hanım İlkokulu'nda buluşmuş, çay partisine katılmıştır.[27] İlgi çekicidir. Bu hanım: "Atatürk 'ün okulumuzu ziyaret edeceğini öğrenince biz öğretmenler de pasta–çörek v.s. hazırladık. Atatürk beraberinde Kaymakam ve Belediye Başkanı'nın yer aldığı kalabalık kişilerle geldi. O zamanki müdiremiz Şehime Hanım ile okulu gezdiler. Daha sonra öğretmenlerle çay–pasta sohbetine katıldılar. Bizlerle uzun süre konuştular. Atatürk, bizimle birlikte fotoğraf çektirdi. Sanıyorum bu fotoğraf Sabiha Hanım İlkokulu'nda asılıdır" diye bilgi vermiştir.

Mevlûde Zaim'in kız kardeşi, o zaman okulun 6. sınıf öğrencisi Tevhide Yerlikara da şunları anlatmaktadır.[28]

"Atatürk, okulumuza geldiğinde bizler öğrenci idik. Çekilen fotorafla ben de profilden çıkmışım. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, İstasyon karşısında, Hasan Cavid'lerin evinde kalıyordu. Atatürk'ün çok kalabalık bir toplulukta gelişini; annesi (Zübeyde Hanım) ile sarılıp öpüşmesini, bugünkü gibi hatırlıyorum. Sonra, balkondan halkı selâmlamasını seyret-

---

26 **Heyet, Tarihte ve Günümüzde Sakarya**, İstanbul, 1995, s. 56–57; A.Özçelebi; **Claude Farrere et La Turquie**, Erzurum, 1979, s. 112, 115; M.Giray, "Büyük Türk Dostu Claude Farrere'nin Atatürk'ü Ziyareti," **Yakın Tarihimiz II**, 356–7; A.E. Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, (1918–1922)**, İstanbul, 1970, II. s. 311–315; S. Özel, "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı ve İzmit Gezisi, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı : 54, (Haziran 1988), s. 25–47.

27 **Tarihte ve Günümüzde Sakarya**, s. 56; Bkz. Z. Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Ankara, 1996, IV. s. 478–493

28 **Tarihte ve Günümüzde Sakarya,** s. 56–5

Levent Şahverdi Arşivi

tim. Atatürk'ün döneceğini söyledikleri gün müthiş bir fırtına çıktı. İstasyonda ağaçlar devrildi. Atatürk o gün gidemedi..."

Büyük Zafer sonrası, Mustafa Kemal Paşa'nın diğer bir önemli gezisi, 16 Ocak 1923'de olmuştur. Vakit Gazetesi yazarı Naşit Hakkı (Uluğ) Akhisar, Geyve ve Arifiye gezisi hakkında, gazeteci uslubu ile şu kısa bilgileri vermektedir[29]:

"Akhisar : İstasyonda Paşa hazretlerini Halid Bey ile ahali istikbal etmiştir. Paşa hazretleri, Akhisar'da, mu'allimlerle sohbet etmişlerdi.

Geyve : Paşa hazretlerine, Doğançay istasyonunda bir müfreze tarafından resm–i selâm ifa edilmiştir.

Arifiye : İstasyonda bura halkından başka, Adapazarı'ndan gelen esnaf ve tüccar, bekleyiş halinde idiler.

Karşılayıcılar arasında, ulemadan bir zat (Müderris Harun) burada teşekkür nutku söyledi. Paşa hazretlerinin, vatanın kurtuluşu yolundaki hizmetlerinin devamından dolayı, halkın şükrarına tercüman olmuştur. Paşa'nın yanındakiler; Bolu Milletvlekili Cevad Abbas, Başkumandan Refakat zabiti Mahmûd, Yaver, Muzaffer, Muhafız Taburu Kumandanı İsmail Hakkı, Erkân-ı Harbiyesinden Tahsin, Yümni Cevdet ve Rıza, Matbuat ve İstihbarat Müdir–i Umûmisi, İstihbarat Müdiri Edhem Hidâyet, Hâkimiyet–i Milliye Gazetesi Müdürü Recep Zühdü, Kalem–i Mahsusâdan Memduh, Diş Tabibi Ahmed Şevki, 40–42 adet asker".

Mustafa Kemal Paşa, tarihi nutuklarından birini de, Arifiye istasyonunda Lozan Konferansı, barışa ihtiyaç duyulduğu[30], milli hâkimiyet, ekonomik vaziyet ve yurt dışındaki Müslümanlar'ın karşılaştığı esaret konularında ifade etmişti.

---

29 **Vakit Gazetesi**, No : 1832, 176 Kanun–ı Sâni 1339, s. 2.

30 Arifiye, Arif Bey Çiftliği etrafında gelişti. Sonraki iskânlarla köy halini aldı. Ancak, asıl önemi Adapazarı–Ankara–İzmit demiryolu üzerinde oluşundan kaynaklanmaktadır. Sapanca–Geyve anayoluna yapılan ek demiryolu, Adapazarı'nda sona ermektedir. Milli Mücadele süresince, Arifiye, bazı mühim hadiselere de sahne olmuş, Yunan mezâlimi ve barbarlığına marûz kalmıştır. Bkz. **Servet Gazetesi**, 3 Haziran 1890, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Nutuk'un Metni[31]:

"Lausanne Konferansı'na murahhaslarımız gitti. Konferans devam ediyor. İnşallah arzu ettiğimiz neticeyi alacağız. Vakıâ düşmanlarımız çok çetindir. Memleketimizi bir müstemleke haline getirmeğe uğraşıyorlar. Fakat bu defaki heyet-i murahhasımız karşılarına çıkanlar gibi değildir. Neticeye emniyetle intizar edelim. Bu hususta hayatımıza kasdetmekle taannüd edilecek olursa ordularımız hukukumuzu müdafaaya daima amâdedir.

Aynı zamanda şimdilik Lausanne Konferansı bizim için na-ümid bir vaziyette değildir. Biz sulh arzu ediyoruz.

Evvelâ, sulherver olduğumuz için sulhü arzu ediyoruz. Saniyen, mütemadî memleket sulhe, tanzim ve imara çok muhtaçtır. Fakat sulh olmayacak olursa yine mücadeleye devam edecek ve mutlaka memleket için elzem olan neticeyi elde edeceğiz. Bizim mücadelemiz bitmemiştir. Asıl sulhten sonra elbirliğiyle çalışmayı elden bırakmamak lâzımdır. Karşımızdaki düşmanlar böyle çalışıyorlar. Tarihimizde müspettir ki, şimdiye kadar nihayetsiz zaferler elde etmişizdir. Tarihimiz birçok parlak muzafferiyetler kaydeder. Fakat zaferle beraber her şey bırakılmış ve semerelerini toplamayı ecdadımız ihmal etmiştir.

(Hoca Harun Efendi–Zat-ı devletleri gibi âlihimmet ve hüsnü niyet sahibi kumandanlar ve rehberlerin sevkiyle halk her türlü fedakârlığa...)

Gazi Paşa hazretleri devamla;

Gösterdiğimiz itimada teşekkür ederim. Ancak emniyet ve itimat asarı fiiliyeye ibtina etmelidir ki, devamlı, olsun! Ve devamlı olursa faydalı olur. Alelamiya itimatlar çabuk sarsılabilir. Tarihimiz geçmişte nihayetsiz muzafferiyetler kaydettiği için halk herhangi bir harekâtı askeriyenin neticesine karşı izhar-ı itimat edebilir. Ancak bu gibi muzafferiyetleri mütea-

31 **Hâkimiyet–i Milliye** (24 Ocak 1923), 24 Kânun–ı Sani 1339, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

kip de halk daima ihmal edildiğini görmeğe geçmiş günlerin telkinatiyle alışmıştır.

İşte bu nokta-i nazardan elbirliğiyle çalışmak ve halka şimdiye kadar kaçırılan fırsatların o memleketin maruz kaldığı âvakib-i elimenin yegâne saiki umuru mülk ve milletin daima mahdut bazı eşhasın elinde baziçe olmasından ve hâkimiyet-i milliyenin daima mühmel ve hatıl bırakılmış bulunmasından ileri geldiğini telkin ve hâkimiyet-i milliyeye karşı vaki olacak en küçük bir taarruz ve tecavüzü kemali celâdetle karşılamak lâzım geldiğini yine elbirliğiyle tenvir ve irşad etmeliyiz. Halk hâkimiyet-i milliyeyi benimsemeli ve memlekette yegâne ve âmilin kendisinden ibaret olduğunu unutmamalıdır. Memleketimiz asıl sulhten sonra faaliyet ve fedakârane gayret ister.

Halk üç buçuk, dört seneden beri nihayetsiz, gayret ve fedakârlık ve sarfiyatta bulundu. Ancak sulhten sonra müttehiden ibraz edeceğimiz faaliyet ve gayretlerdir ki, bu masrufatın semerelerini toplatacaktır.

Memleket iktisaden çok gayrete muhtaçtır. İktisadiyatımızın ıslah ve tanzimine vereceğimiz ehemmiyet derecesinde memlekete bir refah temin edeceğiz.

Biz haddimizi bilir kimseleriz. Tûlü emel sahibi değiliz. Bugün esaret elemleri altında inleyen birçok dindaşlarımız vardır. Bunlar için de; kendi muhitlerindeki istikâllerini kesbetmeleri ve kemal-i istiklâl ile memleketlerinin refah ve itilâsına sarf-ı gayret eylemeleri en büyük temennilerimizdendir."

Sapanca'da ise Osman Nuri, Büyük Derbend'te Halis ve halkın karşılaşması oldu.

Tren, saat 4'de İzmit'e dahil olmuştur.

22 Eylül 1925 gezisi de büyük akisler bırakmıştır. Yolculuk yine trenle yapılmış, aynı demiryolu kullanılmıştır. Bu defa maiyette; Ticaret Ve-

Levent Sahverdi Arşivi

kili Ali Cenâni, Rize Milletvekili Fuad, İzmit Milletvekili İbrahim Süreyya (Yiğit), Başkâtib Tevfik, Yaverler Rusûhi, Muzaffer, Kalem–i Mahsûs Suad bulunuyordu. Kocaeli Valisi Vehbi Bey önceden trenle Sakarya kenarındaki Mekece istasyonuna gelmiş, erkânı ile Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, "Hoş Geldiniz" demişti. Akhisar'da sarığını çıkartarak başına kibar bir şapka geçirmiş olan Müftizâde Hafız Rüşdi Bey de heyecanlı konuşma yaparak; "Büyük Gazi! Sen düşmanı kovdun. Bizi kurtardın. A'şarı rejiyi lağv ile bizi ihyâ ettin. Tekyeleri sedde ederek, bizi tarik–i hayat–ı medeniyete, milli refah ile saadete kavuşturdun" demişti. Arifiye istasyonu da kalabalıktı. Kandıra, Kara Mürsel, Yalova, Bahçecik, Ermeşe ve Adapazarı heyetleri de arz–ı tâzimata gelmişlerdi. Muallim hanımlar da trene alınmış, Sapanca'ya kadar birlikte seyahat edilmişti. İzmit'e girilirken, top atışları, Reis–i Cumhur'un geldiğini müjdeliyordu.[32]

18 Haziran 1934 gezisi de, Ankara–Gerede, Bolu, Düzce üzerinden yapılmıştı.[33] Kocaeli, Bolu sınırı Hendek kasabası idi. Vilâyet sınırında, Vali, Kaymakam ve Belediye Başkanları'nca karşılandı. Hendek, BMM'nin açılışından bir gün önce, Mahmud Bey vak'asına sahne olmuştu.[34] Gazi Mustafa Kemal, bu muhterem şehit arkadaşı Mahmud Bey'i anarak, Hendek'ten ayrıldı. Yağbasan, Budaklar, Sakarya köprüsünü geçerken eski Hendek caddesinden Adapazarı kasabası girişinde, kalabalık tarafından karşılandı. Yanında, Milletvekili Hasan Cavid (Belül) de göze çarpıyordu. Hasan Cavid (Belül) Adapazarlılar'ın yakından tanıdığı bir

32 **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1925, s.1.

33 **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1934, No. 3664, s.1; **Bolu**, 20 Haziran 1934, s.1; **Ayın Tarihi**, 1934, Sayı: 8, s. 1, 31.

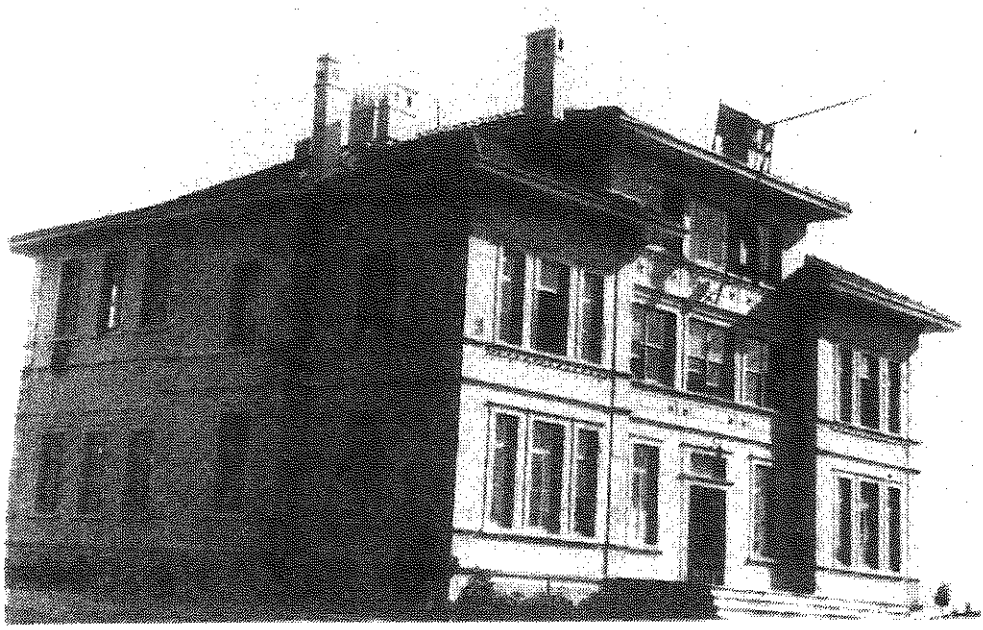
34 Mahmud Nedim (Hendek). XXVI. tümen komutanıdır. Ankara, Eskişehir ve Geyve'de vazife görmüştür. Mart 1920'de Geyve Boğazı harekâtını başarı ile yürütmüştür. Hemen her devlet adamının tanıdığı kimse idi. 22 Nisan 1920'lerde Hendek çıkışında Sarıbayırlar'da, pusuya düşürülerek, şehit edilmiştir. Mezarı Hendek Hükümet binası civarında idi. Şimdi Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir. Bkz. Y.Çam, **Milli Mücadele'de İzmit Sancağı**, İstanbul, 1933, s 51–52.

Levent Şahverdi Arşivi

şahıstı. 1878'de Hopa'da doğmuş olup, Ali Rıza Efendi'nin oğludur. İdadi'yi bitirmiş, ticarete atılmış takibat kâtipliği, kaymakamlık ve kereste tüccarlığı yapmıştı. Rize ve Çoruh'dan milletvekili olarak BMM'ye girmişti (Ö: 4 Mart 1950). Halkevi'ne gidilmiş, kısa istirahatten sonra, Reis–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal pencereden Adapazarlılar'a kısa bir hitâbede bulunmuştur. 18 Temmuz 1934'de, İstanbul'da programlanmış işleri dolasiyle, özel trenle, Adapazarı'ndan ayrılmıştır.

Reisi–i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Sapanca'dan son geçişi 26 Mayıs 1938'dir. 10 Kasım 1938'de, Dolma Bahçe Sarayı'nda, vefatı, bütün yurt sathındaki gibi, Adapazarında da üzüntüye sahne olmuştur. Naşı devlet töreni ile İstanbul'dan İzmit'e taşınmış, burada trene nakledilmiştir. Program gereği birer dakikalık istasyon duruşları yapılmıştır. Derbent, Sapanca, Arifiye, Geyve, Akhisar ve Mekece'de de saygı duruşuna çok sayıda insan katılmıştı. Adapazarlılar da 16 Kasım 1938'de, Arifiye istasyonunda matem içinde, Ulu Önder'i karşıladılar. Son görevlerini yaptılar ve Ankara'ya uğurladılar. O artık, hatıraları, ilkeleri ile kalplerde yaşayacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

BOLU HALKEVİ
(Şimdi mevcut değildir. Yıkılmış ve yerine Kültür Sitesi yapılmıştır.)

Levent Şahverdi Arşivi

1934 - 1984

ATATÜRK'ün DÜZCE'ye Gelişlerinin
50. Yılını Anma ve Kutlama Töreni

İZİNDEYİZ

TÜRK...
ÖĞÜN
ÇALIŞ,
GÜVEN
K. ATATÜRK

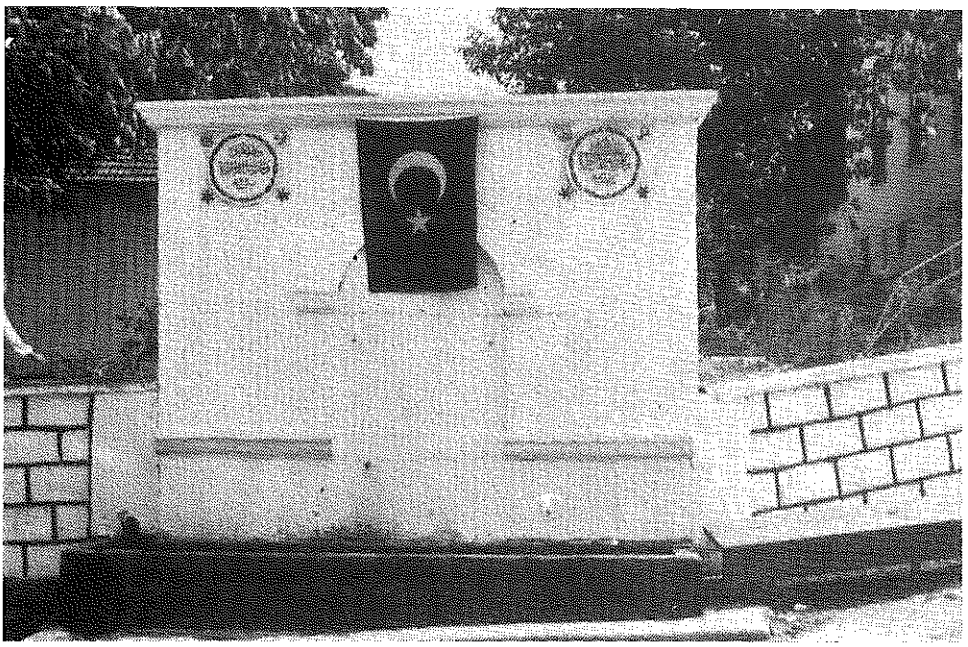
ANMA PROGRAMI (18 TEMMUZ 1984)

Levent Şahverdi Arşivi

REİS-İ CUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL DÜZCE'DE (18 TEMMUZ 1934)
Arkada Yâver, Halkevi Bandosu

Levent Şahverdi Arşivi

SELÂMLAR ÇEŞMESİ

SELÂMLAR/DÜZCE
18 Temmuz 1934 Çarşamba günü Gazi, bu noktada köylülerle kısa görüşme yapmıştı.)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KİTAPLIĞINA 1996 YILINDA GELEN YAYINLAR

Hazırlayan : Zekiye KOPAÇLI *

AHMET İZZET PAŞA : Feryadım / Ahmet İzzet Paşa; [yay. haz.]: Süheyl İzzet Furgaç; Yüksel Kaynar.–İstanbul: Nehir Yayınları, 1993. 2. cilt. 470 s.

AKA, İSMAİL: Mirza Şahruh ve Zamanı 1405 - 1447/ İsmail Aka. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 260 s.

AKGÜL, SUAT: Zafertepeçalköy ve Büyük Türk Zaferi / Suat Akgül. – Ankara: Tekışık, 1992. 57 s.

AKŞİN, SİNA: Şeriatçı Bir Ayaklanma; 31 Mart Olayı / Sina Akşin. – Ankara: İmge Kitabevi, 1994. 310 s.

ALDAN, MEHMET: İz Bırakan Mülki İdare Amirleri / Mehmet Aldan – Ankara: İçişleri Bakanlığı, 1995. 2. cilt. 336 s.

Anatolica; Annuaire International Pour Les Civilisations de L'Asıe Antérieure VIII. – Belgium: L'Institut Historique Et Archéologıque Néerlandais A İstanbul Par, 1981. 181. s.

Ankara Meydan Muharebesi (1402) / [haz.]: Rahmi Egemen; Nafiz Orhan. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 114 s.

ARAİ, MASAMİ: Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği / Masami Arai. – İstanbul: İletişim Yayınları, 1994. 222 s.

ARAZ, NEZİHE : Mustafa Kemal'in Ankarası / Nezihe Araz.–İstanbul: Apa Ofset Basımevi, 1994. 206 s.

ARSEVEN, CELÂL ESAD: Sanat ve Siyaset Hatıralarım / Celâl Esad Arseven. – Ankara: İletişim Yayınları, 1995. 155 s.

* Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Kütüphaneci.

Levent Şahverdi Arşivi

ASENA, ORHAN : Kurtuluş Savaşı Destanı / Orhan Asena. - Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995. 129 s.

ASLAN, YASİN : Ermenistan Tarihi Yol Ayrımında / Yasin Aslan. – Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1996. 50 s.

Atatürk : Bir Dehanın Analizi / derl. : Nesim Benbanaste. – İstanbul: Sünbül Basımevi, 1982. 191 s.

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: Nutuk I / Gazi Mustafa Kemal Atatürk; hazl: Birol Emil, Melin Has–Er; Mehmet Ali Aydın. - Ankara: Kültür Bakanlığı, [t. y.] . 1. cilt. 528 s.

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: Nutuk II / Gazi Mustafa Kemal Atatürk; hazl. Birol Emil, Melin Has – Er. - 2. bs. – İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1980. 536 s.

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: Nutuk – Söylev : Genel Dizin/ Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Düzenleyen: Sami N. Özerdim. - Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993. 4. cilt. 370 s.

Atatürk için Türkiye Dışında Yazılan Şiirler – Güldeste / Hazırlayan : İrfan Ünver Nasrattınoğlu. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 246 s.

Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller / hazl: İbrahim Kafesoğlu; Mehmet Saray. – İstanbul: Kazancı Matbaacılık Sanayii, 1983. 183 s.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi İhtisas Kitaplığı ve Arşivi: Kitap Kataloğu. – Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994. 101 s.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi İhtisas Kitaplığı ve Arşivi: Kupür Kataloğu. – Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994. 35 s.

ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL : Zabit ve Kumandan / Mustafa Kemal Atatürk. – İstanbul: Der – Saadet Matbaası, 1330. (1914). 101. s.

Levent Şahverdi Arşivi

(Kitap Osmanlıcadır.)

Atatürk Şiirleri Antolojisi : 63 şair, 100 şiir / haz.: Muzaffer Reşit. – İstanbul: Varlık Yayınları, 1950. 124 s.

Atatürk und die Türkei in der Deutschen Presse (1910-1944) / haz.: S. Eriş Ülger. - 2 bs. – Hückelhoven: Schulbuchverlağ Anadolu, 1993. 248 s.

Atatürk ve Hukuk (5–6 Kasım 1981): Anayasa Mahkemesi ile A.Ü. Hukuk Fakültesi'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü Nedeniyle Birlikte Düzenledikleri Bilimsel Toplantı Bildirileri ve Yazılar / [yay. haz.]: Yekta Güngör Özden. – Ankara: Anayasa Mahkemesi, 1982. 423 s.

Atatürk ve Milli Egemenlik Paneli : (Bildiriler), 22 Nisan 1994/ Hazırlayanlar: Süleyman Hatipoğlu; Mehmet Tekin.-Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi, 1994. 53 s.

Atatürkçü Düşünce El Kitabı. – Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi, 1995. 424 s.

Atatürkçü Düşünce ve Yaklaşım Tarzı. – Ankara: Kara Kuvvetleri İstihbarat Başkanlığı, 1982. 72 s.

Atatürkçülüğün Esasları / Hazırlayan : Dursun Yaşa.– [yayl. y.] : [yayl. y, t.y.]. 14 s.

Atatürkçülük. – Ankara : [Genelkurmay Başkanlığı], 1983. 734 s. 1. kitap: Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri.

Atatürk'ün Ekonomi Görüşü. – Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1982. 152 s.

Atatürk'ün Ölümünün 50. Yıl Sempozyumu (Ankara: 31 Ekim – 1 Kasım 1988). – Ankara: Ankara Üniversitesi, 1989. 236 s.

ATAY, FALİH RIFKI : The Atatürk I Knew / Falih Rıfkı Atay; An ab-

Levent Sahverdi Arşivi

ridged translation: Geoffrey Lewis. – 2. ed. – İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1981. 293 s.

ATEŞ, TOKTAMIŞ: Kemalizmin Özü (Görüşler, Düşünceler) / Toktamış Ateş. – İstanbul: Der Yayınları, 1994. 188. s.

ATOK, OĞUZ KÂZIM : Atatürk Sendeniz / Oğuz Kâzım Atok. – 3. bs. –İstanbul: Ekim Basımevi, 1969. 92. s.

Avustralya Resmi Tarihinde Gelibolu – Çanakkale: Fotoğraflarla Savaşın Gelibolu Cephesi / haz.: Abdurrahman Güzel. – 14. bs. – Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1996. 139 s.

AYBARS, ERGÜN : Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi,/ Ergün Aybars. – İzmir: İleri Kitabevi, 1994. 197 s.

AYIN, FARUK: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839 – 1914) /Faruk Ayın. – Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1994. 64. s.

BANOĞLU, NİYAZİ AHMET : Atatürk; Siyasi ve Hususi Hayatı; 25. Ölüm Yılı Münasebetiyle / Niyazi Ahmet Banoğlu. – İstanbul: Pınar Yayınevi, 1963. 237 s.

Basında Dış Türkler – Bibliyografya – (Makale, Yorum ve Haberler) 1 Ocak – 31 Aralık 1992. – Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. 3. cilt. 506 s.

Başında Dış Türkler – Bibliyografya – (Makale, Yorum ve Haberler) 1 Ocak 1994 – 31 Aralık 1995. – Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996. 5. cilt. 612 s.

Başkomutan Savaşı / hazl: Şenay Sezen Okay; M. Vedat Okay. – İstanbul: Afyon İl Turizm Komitesi, 1972. 222 s.

BEBEK, İLHAMİ : Milli Mücadele'de Akbaş Cephaneliği Baskını / İlhami Bebek .– Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 106 s.

Levent Şahverdi Arşivi

BELEN, FAHRİ : Büyük Türk Zaferi; Afyon'dan İzmir'e İstiklâl Harbi Hatıraları, Tenkitler, Tahliller / Fahri Belen. – Ankara: Doğuş Ltd. Şti. 1962. 123 s.

BELEN, FAHRİ : Türk Kurtuluş Savaşı: Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle / Fahri Belen. – 2 bs. – Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983. 559 s.

Belgelerle Ermeni Sorunu / Haz. : İhsan Sakarya.– Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1992. 500 s.

Bergama Yakın Tarihi (Bildiriler – Tartışmalar). – İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1995. 106 s.

BİLİM, CAHİT YALÇIN: Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839 – 1876) / Cahit Yalçın Bilim. – Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1984. 106 s.

BOZKURT, GÜLNİHÂL : Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839–1939) / Gülnihâl Bozkurt. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996. 238 s.

BUĞRA, TARIK: Le Petit Agha / Tarık Buğra; Çev.: Murat Aykaç Erginöz. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 587 s.

MC CARTHY, JUSTİN: Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus (Osmanlı Anadolusu'nun Son Dönemi) / Justin Mc Carthy; İng. çev.: İhsan Gürsoy. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 232 s.

Citations de Mustafa Kemal Atatürk / Réunis et trad: Âkil Aksan. – Ankara: Gündüz Basımevi, 1981. 125 s.

CRISS , BİLGE : İşgal Altında İstanbul 1918 –1923 / Bilge Criss. – İstanbul: İletişim Yayınları, 1993. 259 s.

ÇAY, ABDULHÂLUK M. : Her Yönüyle Kürt Dosyası / Abdulhâluk M. Çay. - 4. bs. - Ankara: Turan Kültür Vakfı, 1996. 551 s.

Levent Sahverdi Arşivi

ÇAYCI, ABDURRAHMAN: Büyük Sahra'da Türk – Fransız Rekâbeti (1858 – 1911) / Abdurrahman Çaycı. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 236 s.

ÇEÇEN, ANIL : Türk Devletleri / Anıl Çeçen. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1986. 365 s.

ÇETİN, OSMAN: Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472 – 1909). – Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1994. 122 s.

ÇETİNER, YILMAZ : Son Padişah Vahdettin / Yılmaz Çetiner. – İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993. 388 s.

DEMİREL , AHMET: Birinci Meclis'te Muhalefet; İkinci Grup / Ahmet Demirel. – İstanbul: İetişim Yayınları, 1994. 638 s.

DENİZLİ, HİKMET : Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri / Hikmet Denizli. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996. 250 s.

DENKTAŞ, RAUF R. : Atatürk, Din ve Laiklik , Rauf R. Denktaş. – İstanbul: Karataş Yayınları, 1989. 118. s.

DERİNGİL, SELİM: Denge Oyunu; İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası / Selim Deringil. – İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994. 281 s.

DETHIER, PHILIPP ANTON: Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu) / Philipp Anton Dethier; çev.: Ümit Öztürk. - İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993. 118 s.

DİLMAN, EMEL: Atatürk: Par Lui – Méme / Emel Dilman. – 2 . ed. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996. 38 s.

DUMONT, PAUL : Mustafa Kemal / çev. Zeki Çelikkol.– Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 163 s.

ELDEM, VEDAT: Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi / Vedat Eldem. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 255 s.

Levent Şahverdi Arşivi

ELDEM, VEDAT : Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik / Vedat Eldem.- Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 258 s.

Encomium to Istanbul / General Director of Publications: Turan Ilgaz. – İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1991. 255 s.

ERENDİL, MUZAFFER : İkinci Dünya Harbin'den Sonra Oluşan Silah Sistemleri Taktik ve Stratejiye Etkileri / Muzaffer Erendil. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 218 s.

EROĞLU, HAMZA: Atatürk: Hayatı ve Üstün Kişiliği / Hamza Eroğlu. –Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 340 s.

EROL, AHMET : Demokrasi, Örgütlenme Özgürlüğü ve İsveç Örneği / Ahmet Erol. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995. 218 s.

ERSANLI – BEHAR, BÜŞRA : Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan / yay. haz: Büşra Ersanlı - Behar... [ve başk.]. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 298 s.

ERTUR, HÜYESİN KÂMİL : Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kâmil Ertur'un Anıları) / Hüseyin Kâmil Ertur; Esat K. Ertur. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 231 s.

ERÜRETEN, BAHİR MAZHAR: Cumhuriyet Döneminde Sınıflaşma Süreci ve Halkçı Sol / Bahir Mazhar Erüreten. – İstanbul: Yavuzlar Matbaası, 1996. 167 s.

ESKİ, MUSTAFA : Kastomonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları / Mustafa Eski. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 89 s.

EVLİYA ÇELEBİ, (1611–1682) : Seyahatname: Gördüklerim / Evliya Çelebi; [Seçen ve açıklamalar yapan] : Mustafa Nihat Özön. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, [t.y.] 734 s.

FINDIKÇI, İLHAMİ: Eğitimimize Bakışlar / İlhami Fındıkçı; [ve başk.]. – İstanbul : Kültür Koleji Eğitim Vakfı, 1996. 200 s.

Levent Sahverdi Arşivi

FEYZİOĞLU, TURHAN : Atatürk's Way / Turhan Feyzioğlu; [ve başk.].– İstanbul: A Cultural Publication of Otomarsan, 1982. 384 s.

GARAN, MUVAFFAK İHSAN: Milletlerin Sevgilisi Atatürk / Muvaffak İhsan Garan. – Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982. 179 s.

GELİBOLU'LU MUSTAFA ÂLİ : Künhü'l – Ahbâr'ın Tezkire Kısmı / Gelibolulu Mustafa Âli; hazırlayan: Mustafa İsen. – Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994. 396 s.

GİRGİN, KEMAL : Hariciye Tarihimiz: Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri (Teşkilat ve Protokol) / Kemal Girgin.– 2. b s.. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 216 s.

GİRGİN, KEMAL: T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923 – 1993 / Kemal Girgin. – Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 1993. 127 s.

GÖKSEL, BURHAN : Atatürk'ün Soykütüğü Üzerine Bir Çalışma / Burhan Göksel. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 42 s.

GRONAU, DIETRICH : Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu. – İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994. 268 s.

GÜLERSOY, ÇELİK : Dolmabahçe: Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III / Çelik Gülersoy. – İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1984. 224 s.

GÜNEŞ, İHSAN : Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923) / İhsan Güneş. – Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1985. 340 s.

GÜZEL, ABDURRAHMAN : Türk Edebiyatında Çanakkale Zaferi / Abdurrahman Güzel. – Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü, 1996. 118 s.

GÜZEL, ABDURRAHMAN: Milli Kültür – Milli Birlik: Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında / Abdurrahman Güzel. –

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: Kemalist Atılım Birliği, 1991. 334 s.

GÜZELPINAR, ABBAS : Atatürk'ü Öğreniyorum / Abbas Güzelpınar. – 2. bs. – Ankara : Kültür Bakanlığı, 1994. 85 s.

HALAÇOĞLU, YUSUF: XIV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı / Yusuf Halaçoğlu.– genşl. 2. bs. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 258 s.

HAYİT, BAYMİRZA : Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi / Baymirza Hayit: Almancadan çev.: Abdülkadir Sadak. – 2. bs. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 447 s.

HEKİMGİL, EMİN: The Father of Modern Turkey Mustafa Kemal Atatürk / Emin Hekimgil. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981. 48 s.

Her zaman Atatürk / Hazırlayanlar: Yekta Güngör Özden; Emine Yıldız . – Ankara: Anayasa Mahkemesi, 1994. 53 s.

Her zaman Atatürk'le / Hazırlayanlar: Yekta Güngör Özden; Emine Yıldız. [yay. y. y.]: Anayasa mahkemesi , [t. y.]. 78 s.

HİZMETLİ, SABRİ : İsmail Hakkı İzmirli (1868–1946) / Sabri Hizmetli. – Ankara : Kültür Bakanlığı, 1996. 158 s.

HUGHES, PRESTON: Atatürkçülük ve Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci / Preston Hughes. – İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994. 204 s.

IŞIK, HÜSEYİN : Yabancı Gözüyle Türkler ve Türk Ordusu / Hüseyin Işık. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 402 s.

İLTER, ERDAL: Ermeni Kilisesi ve Terör / Erdal İlter.- Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1996. 175. s.

İNALCIK, HALİL : Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler / Halil İnalcık. – İstanbul: Eren Yayıncılık. 1993. 466 s.

Levent Şahverdi Arşivi

İNAN, YÜKSEL : Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi / Yüksel İnan. – Göz. geç. gen. 2. bs. – Ankara: Turhan Kitabevi, 1995. 132 s.

İnsan Haklarının Korunması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. – Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1981. 79 s.

KARACA, ALİ : Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1839 – 1899) / Ali Karaca. –İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993. 252 s.

KARABEKİR, KÂZIM : Birinci Cihan Harbine Neden Girdik. / Kâzım Karabekir. – İstanbul: Emre Yayınları, 1994. 1. cilt. 199 s.

KARABEKİR, KÂZIM : Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik / Kâzım Karabekir. – İstanbul: Emre Yayınları, 1994 2. cilt. 464 s.

KARABEKİR, KÂZIM : Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik; Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu / Kâzım Karabekir. – İstanbul: Emre Yayınları, 1994. 3. cilt. 271 s.

KARABEKİR, KÂZIM : Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik: Sarıkamış, Kars ve Ötesi / Kâzım Karabekir. – İstanbul: Emre Yayınları, 1994. 4. cilt. 380 s.

KARABEKİR KÂZIM : Ermeni Dosyası / Kâzım Karabekir; yay. haz.: Faruk Özerengin. – İstanbul: Emre Yayınları, 1994. 218 s.

KAYA, YAHYA KEMÂL : Çağdaşlaşma Yolunda Deve Dikenleri: Devlet – Bürokrasi – İnsan / Yahya Kemâl Kaya. – Ankara: Milliyet Yayınları, 1990. 318 s.

KIŞLALI, AHMET TANER : Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi/Ahmet Taner Kışlalı. – 2. bs. – Ankara: İmge Kitabevi, 1994. 303 s.

KOCABAŞ, SÜLEYMAN: Türkiye'nin Canı Boğazlar / Süleyman Kocabaş. – İstanbul: Vatan Yayınları, 1994. 239 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Komintern Belgelerinde Türkiye – 1: Kurtuluş Savaşı ve Lozan. – İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993 219 s.

Komintern Belgelerinde Türkiye – 2: Kemalist Cumhuriyet.– İstanbul: Kaynak Yayınları, 1994. 102 s.

KORAY, CENK: Kur'an – İslamiyet, Atatürk ve 19 Mucizesi / Cenk Koray. – 12. bs. – Ankara: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995. 158 s.

KURBAN, İKLİL : Doğu Türkistan İçin Savaş / İklil Kurban.–Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 114 s.

KURTCEPHE, İSRAFİL : Kara Harp Okulu Tarihi / İsrafil Kurtcephe; Mustafa Balcıoğlu. – Ankara: Kara Harp Okulu, 1991. 277 s.

KURTCEPHE, İSRAFİL : Türk – İtalyan İlişkileri (1911 – 1916) / İsrafil Kurtcephe. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 279 s.

Kurtuluş Savaşına Yön Verenler : Cumhuriyetin Kuruluşunun 70. Yıl Armağanı. – Ankara: Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1994. 245 s.

Lozan Telgrafları : Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı / Hazırlayan : Bilâl N. Şimşir. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 2. cilt. 669 s.

Manas Destanı (Manas Destanı'nın 1000. Yılı Paneli / Yay. haz.: Abdulkadir Yuvalı. – Kayseri: Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi, 1995. 133 s.

MERÇİL, ERDOĞAN: Müslüman – Türk Devletleri Tarihi / Erdoğan Merçil. – Ankara. Türk Tarih Kurumu, 1991. 411 s.

MERT, NURAY : Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış; Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce/Nuray Mert. – İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994. 127 s.

Levent Şahverdi Arşivi

MIHÇIOĞLU, CEMAL : Sözcüklerin Öyküsü, A – Z/Cemal Mıhçıoğlu. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996. 539 s.

Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri, (26 – 29 Mayıs 1993)/ Yay. hazl.: Abdulkadir Yuvalı; Mustafa Argunşah; Ali Aktan. – Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1993. 430 s.

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ : Atatürk. – Muğla: Muğla Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, 1995. 63 s.

MUMCU, AHMET: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi / Ahmet Mumcu. – Eskişehir: Anadolu Üniversitesi 1994. 198 s.

MUTLU, İBRAHİM : Biz Kemalist Türkleriz; Şiirler / İbrahim Mutlu. – Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1973. 16 s.

NAXÇIVAN : Yaşayır, Döyüşür. – Bakı: Azerbaycan Neşriyyatı, 1992. 21 s.

NEDİM, ŞÜKRÜ MAHMUT : Filistin Savaşı (1914 – 1918) / Şükrü Mahmut Nedim; Çev.: Abdullah Es. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 176 s.

OBA, ALİ ENGİN: Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu / Ali Engin Oba. – Ankara: İmge Kitabevi, 1995. 271 s.

OFLAZOĞLU, TURAN A. : Mütarekeden Büyük Taarruza: [Senaryo] / Turan A. Oflazoğlu. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 248 s.

OKUR, HAFIZ YAŞAR: Atatürk'le Onbeş Yıl; Dini Hatıralar / Hafız Yaşar Okur. – İstanbul: Sabah Yayınları, 1962. 39 s.

Olaylar ve Atatürk. – Ankara: T.S. K. Mehmetçik Vakfı, 1984. 97 s.

19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu: Bildiriler: 16-20 Mayıs 1994. – Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, [t. y.]. 172 s.

The Opinions, Remark Speeches and Statements of Gazi Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal Atatürk: Opening Addresses Delivered to the Grand National Assembly of the Turkey (1920 – 1938) / ed.: Ertuğrul Zekâi Ökte.–İstanbul: The foundation for Establishing and Promoting Centers for Historical Research and Documantation, 1995. 263 s.

ORUÇ, ARİF : Milli Mücadele'de Ege Çevresi / Arif Oruç; Haz.: Yücel Özkaya. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 151 s.

OZANKAYA, ÖZER : Cumhuriyet Çınarı / Özer Ozankaya.–Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 364 s.

ÖZDEMİR, EMİN: Türk ve Dünya Edebiyatı (Kavram – Dönemler – Yönelimler)/ Emin Özdemir. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 403 s.

ÖZKAN, HÜLYA : İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919 – 16 Ekim 1920)/Hülya Özkan. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 134 s.

ÖZKAYA, YÜCEL : Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık / Yücel Özkaya. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 354 s.

PAMUKÇU, EKREM : Bağdat'ta İlk Türkler / Ekrem Pamukçu. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 315 s.

Pontus Meselesi / Yayına hazırlayan : Yılmaz Kurt.–Ankara: T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1995. 454 s.

Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armayan. – Ankara: H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1995. 524 s.

Prof. Dr. Kemal Fikret Arık'a Armağan.–Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi; Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1973. 590 s.

SABİS, ALİ İHSAN: Harp Hatıralarım: İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri / Ali İhsan Sabirs. – İstanbul: Nehir Yayınları, 1993. 6. cilt. 357 s.

SADIKLAR, CAFER TAYYAR: İkibinli Yıllar; Dünya ve Türkiye/ Cafer Tayyar Sadıklar. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995. 303 s.

Levent Sahverdi Arşivi

SARAY, MEHMET : Atatürk ve Türk Dünyası / Mehmet Saray. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 248 s.

SARAY, MEHMET: Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775 - 1875) / Mehmet Saray.–Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994. 181 s.

SARIHAN, ZEKİ : Kurtuluş Savaşı Günlüğü III (Açıkmalı Kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na / Zeki Sarıhan. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 721 s.

SARIKOYUNCU, ALİ : Milli Mücadelede Din Adamları (Ahmet Hulusi, Mehmet Rıfat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kâmil Efendiler) / Ali Sarıkoyuncu. – Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1995. 1. cilt. 288 s.

SERGEN, SEMİH: Ölüm Kalım Savaşı Destanı / Semih Sergen. – 9. bs. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995. 73 s.

SERTOĞLU, MİTHAT: Tarihten Sohbetler / Mithat Sertoğlu.– Ankara: Türk Tarih Kurumu 1994. 285 s.

SEVİM, ALİ: Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür / Ali Sevim; Erdoğan Merçil. – Ankara. Türk Tarih Kurumu, 1995. 599 s.

Sivas Basının'ıda Harf İnkılâbı / Hazırlayan: Burhan Paçacıoğlu. – Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 1990. 132 s.

SMITH, ANTHONY D. : Milli Kimlik : National Identity / Anthony D. Smith; çeviren: Bahadır Sina Şener. – İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1994. 290 s.

SOFUOĞLU, ADNAN : Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919 - 1921 / Adnan Sofuoğlu. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 468 s.

SONYEL, SALÂHİ R. : Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri / Salâhi R. Sonyel. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 373 s.

Levent Şahverdi Arşivi

SONYEL, SALÂHİ R: Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire / Salâhi R. Sonyel. – Ankara: Publication of Turkish Historical Society, 1993. 537 s.

SORGUÇ, İBRAHİM : Yd. P. Tğm. İbrahim Sorguç'un Anıları: İstiklâl Harbi Hatıratı: Kaybolan Filistin / İbrahim Sorguç; Yay. haz.: Erdoğan Sorguç. – İzmir: İzmir Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri, 1995. 302 s.

SÖNMEZ, CEMİL : Atatürk ve Okuma Sevgisi / Cemil Sönmez.- 2. bs. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 126 s.

Suriye ve Uluslararası Terörizm / Türk Demokrasi Vakfı. – Ankara : Türk Demokrasi Vakfı, 1996. 645 s.

SÜSLÜ, AZMİ : Atatürk ve Gençlik / Azmi Süslü. – Ankara: Anadolu Basın Birliği, 1986. 28 s.

SÜVARİ YÜZBAŞI AHMED: Türk İstiklâl Harbi Başında Milli Mücadele / Süvari Yüzbaşı Ahmet; Yayınlayanlar: İsmail Aka; Vehbi Günbay; Cahit Telci.– İzmir: Akademi Kitabevi, 1993. 151 s.

Syria and International Terrorism / The Turkish Democracy Foundation. – Ankara: The Turkish Democracy Foundation, 1996. 64 s.

Syrien und Internationaler Terrorismus / Türkische Stiftung für Demokratie. – Ankara: Turkische Stiftung für Demokratie, 1996. 72 s.

Taassuptan Çağdaşlığa Laiklik. – [yay. y. y.] : Kara Kuvvetleri, t.y. 29 s.

TANJU, SADUN : Asil Kan / Sadun Tanju. – İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994. 230 s.

TAŞ, N. FAHRİ : Erzincan Mütarekesi ve Brest – Litovsk / Fahri Taş. – Ankara: Erzincan İli Merkezi İlçe Köyler Birliği, 1995. 68 s.

TAŞAĞIL, AHMET : Göktürkler / Ahmet Taşağıl. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 197 s.

Levent Sahverdi Arşivi

TEMREN, BELKIS : Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi / Belkıs Temren. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995. 149 s.

TİMUROĞLU, VECİHİ : Atatürk Şiirleri: İnceleme - Araştırma / Vecihi Timuroğlu. – 2 bs. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 236 s.

TOKER, METİN: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965 – 1973 / Metin Toker. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993. 340 s.

TOKER, METİN : Şeyh Sait ve İsyanı /Metin Toker. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994. 171 s.

TÖREL, SEDAT : Atatürk The Great / Sedat Törel. – Sivas: The Cumhuriyet University, 1981. 96 s.

TUNCALP, ENVER : Cumhuriyetin 50. Yıl Destanı/Enver Tuncalp. – Ankara: Şark Matbaası, 1973. 64 s.

TUNCEL, LÜTFİ F. : Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tenbihnameleri / Lütfi F. Tuncel. – Ankara: İçişleri Bakanlığı, 1987. 68 s.

TURAL, MEHMET ÂKİF : Atatürk'ün Türk Toplumunda Meydana Getirdiği Değişmeler / Mehmet Âkif Tural – Ankara: Ecdâd Yayım–Pazarlama, 1996. 95 s.

Türk İstiklal Harbi : Batı Cephesi; Yunanlılar'ın Batı Anadolu'da İstiklâl Hareketine Başlamaları – İzmir'in İşgali. – 2. bs. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 2. cilt. 1. Kısım. 190 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri (4 Eylül 1919 – 9 Kasım 1920). – Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1965. 2. Cilt 2. Kısım. 407 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlılar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 – 15 Nisan 1921). – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 2. cilt. 3 . Kısım 612 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Kütahya – Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921 – 25 Temmuz 1921). – Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1974. 2. cilt. 4. Kısım. 606 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz – 22 Ağustos 1921). – Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972. 2. cilt. 5. Kısım. 1. kitap. 314 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos – 13 Eylül 1921) (14 Eylül – 10 Ekim 1921). – Ankara : Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1973. 2. cilt. 5. Kısım. 2. Kitap. 504 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921 – 31 Temmuz 1922). – Ankara: Genelkurmay. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1994. 2. Cilt. 6. Kısım 1. Kitap. 386 s.

Türk istiklâl Harbi : Batı Cephesi; Büyük Taarruz (1 – 31 Ağustos 1922). – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 2. cilt. 6. Kısım. 2. Kitap. 354 s.

Türk İstiklâl Harbi : Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos – 18 Eylül 1922).– Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1969. 2. cilt. 6. Kısım 3. Kitap. 265 s.

Türk İstiklâl Harbi : Batı Cephesi; İstiklâl Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922 - 1 Kasım 1923). – Ankara. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1969. 2. cilt. 6. Kısım. 4. Kitap. 280 s.

Türk İstiklâl Harbi: İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923). – Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1975. 7. cilt. 663 s.

Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri: (Ankara, 20 – 22 Mart 1995) / Yay. Haz.: Sadık Tural. – Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 1995. 346 s.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi (1912–1913) : Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Ordusu. – 2. bs. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993. 3. cilt. 1. Kısım. 536 s.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi, Osmanlı Devri (1912–1913): Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı / Raif Yaşar; Hüseyin Kabasakal. – 2. bs. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993. 3. cilt. 2. Kısım. 799 s.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi; Garp Ordusu, Karadağ Cephesi / Fehmi Özatalay. – 2. bs. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993. 3. cilt. 3. Kısım. 232 .s.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi; Osmanlı Deniz Harekâtı (1912 – 1913) / Afif Büyüktuğrul. – 2.bs. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993. 7. cilt. 244 s.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri; Osmanlı İmparatorluğu, Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299 – 1913) / Yusuf Alpmansü; [ve bşk.]. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1995. 3. cilt. 7. Kısım. 311 s.

Türkçülük Armağanı; 3 Mayıs 1944, 50. yıl / İsmail Aka; [ve bşk]. - İzmir: Akademi Kitabevi, 1994. 241 s.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kununların Önemi: Panel. – Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1995. 134 s.

URAL, SERPİL : İlk Başbakan / Serpil Ural. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994. 13 s.

ÜLKÜMEN. HAMDİ : Hümanist Atatürk / Hamdi Ülkümen. - Istanbul: Çağdaş Yayınları, [t. y.]. 72 s.

ÜNAL, MUHİTTİN: Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları / Muhittin Ünal.– İstanbul: Cem Yayınevi, 1994. 494 s.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜNLÜ, MAHİR: 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı; Cumhuriyet– Kurtuluş Dönemi / Mahir Ünlü; Ömer Özcan. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988. 2. cilt. 439 s.

ÜNLÜ, MAHİR : 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı; Cumhuriyet – Yeniler Dönemi / Mahir Ünlü; Ömer Özcan. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1991. 4. Cilt. 759 s.

ÜSTÜN, KEMAL: Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay: 60. yıl (1930 – 1990) / Kemal Üstün. – 4. bs. – İstanbul: Çağdaş Yayıncılık, 1990. 143 s.

Vak'a–nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi C. XY/Yayına hazırlayan: M. Münir Aktepe. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993. 135 s.

Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi / Haz.: Mehmet Özel. – Ankara: Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, 1996. 495 s.

YALAZAN, TALAT: Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 8 Eylül 1922) / Talat Yalazan. – Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1994. 2. cilt 196 s.

YAVUZ, ÜNSAL: Atatürk ve Çağdaşlaşmanın Temel İlkeleri / Ünsal Yavuz. – Ankara: Önel Yayınevi, [t. y.] 127 s.

YERASİMOS, STEFANOS : Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu / Stefanos Yerasimos; Çeviren: Şirin Tekeli. – İstanbul : İletişim Yayıncılık, 1994. 504 s.

YILDIRIM, HÜSAMETTİN : Türk – Rus – Ermeni Münasebetleri (1914 – 1918) / Hüsamettin Yıldırım. – Ankara: Kök Yayıncılık, 1990. 170 s.

YILMAZÇELİK, İBRAHİM: XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790 – 1840); (Fiziki, İdari ve Sosyo–Ekonomik Yapı) / İbrahim Yılmazçelik. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. 379 s.

YURDSEVER - ATEŞ, NEVİN: Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası/Nevin Yurdsever - Ateş.- İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994. 335 s.

ZEVKLİLER, AYDIN: Atatürkçülüğün Temel İlkeleöri (Konferans)/Aydın Zevkliler. - Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 1987. 11 s.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

KEMAL ATATÜRK

NUTUK

(1919 - 1927)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci büyük Kongresinde söylenmiştir.

1989

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

KEMAL ATATÜRK

NUTUK VESİKALAR

1991

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

KEMAL ATATÜRK

NUTUK

(1919 - 1927)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci büyük Kongresinde söylenmiştir.

Bugünkü Dile Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Zeynep Korkmaz

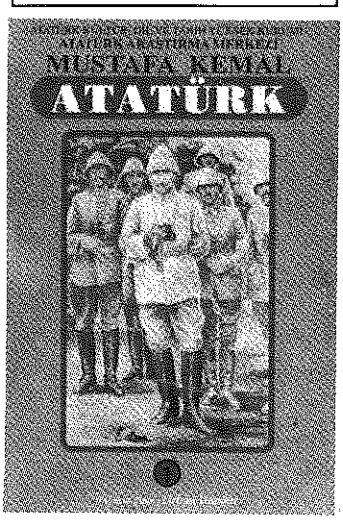
1995

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK'ÜN TAMİM, TELGRAF VE BEYANNAMELERİ

IV

1991

Levent Şahverdi Arşivi